TURGHENIEV

Părinţi şi copii

BIBLIOTECA
PENTRU TOTI

I. S. TURGHENIEV

Părinți și copii

Traducere de
Ştefania Velisar-Teodoreanu şi *Magda Roşea,*

Postfață de *Tatiana Nicolescu*

EDITURA PENTRU LITERATURĂ
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI
1962

CUPRINS

PĂRINȚI ŞI COPII

I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
XVII
XVIII
XIX
XX
XXI
XXII
XXIII
XXV
XXVI

XXVII
XXVIII
POSTFAȚĂ

PĂRINŢI ŞI COPII

Dedicat amintirii lui
Vissarion Grigorievici Bielinski

I

— Ei, Piotr? Tot nu se vede nimic? întreba pe servitorul său la 20 mai al anului 1859, un bărbat trecut de patruzeci de ani, în manta prăfuită şi pantaloni cadrilați, ieşind în cerdacul scund al hanului de pe şoseaua ***.

Servitorul, un flăcău bucălat, cu ochi mici spălăciți şi tuleie albicioase în bărbie, în înfățişarea căruia cercelul cu peruzea din ureche, părul bălai pomădat, mişcările respectuoase, cât şi buna-cuviința întregii lui ținute, într-un cuvânt totul, îl arătau a fi un tânăr din generația cea nouă, care merge în pas cu vremea, privi cu oarecare îngăduință în lungul drumului:

— Nu, boierule, răspunse el, nu se vede nimic.

— Nimic? întrebă încă o dată boierul.

— Nimic, întări servitorul.

Boierul oftă şi se lăsă pe o bancă joasă, strângându-şi picioarele sub ea. Să-l prezentăm, aşadar, cititorului, în timp ce şade astfel şi se uită gânditor în jurul său.

Numele lui e Nikolai Petrovici Kirsanov. La cincisprezece verste de han are o moşie frumoasă, de două sute de suflete sau de două mii de deseatine[1] după cum se exprimă el de când şi-a hotărnicit pământul, despărțindu-l de pământurile țăranilor, şi şi-a înjghebat acolo „o fermă”. Tatăl lui, un brav general care luase parte la războiul din 1812[2], om aproape analfabet şi cam necioplit, dar un rus de treaba – toată viața lui trăsese la jug, slujind în oştire – a comandat mai întâi o brigadă, apoi o divizie, şi a trăit mereu în

provincie unde, datorită gradului său, juca un rol destul de important. Nikolai Petrovici s-a născut în sudul Rusiei, ca şi fratele sau mai mare, Pavel, despre care vom vorbi mai târziu; până la vârsta de paisprezece ani a fost crescut acasă, de nişte preceptori de duzină, înconjurat de aghiotanţi prea dezgheţaţi, dar slugarnici, şi de alţi indivizi cu grade mici sau mari. Mama lui se trăgea din familia Koleazin; ca fată îi ziceau Agathe, apoi ca soţie de general, Agafokleia Kuzminişna Kirsanova; era prototipul virtuoasei „ocrotitoare" a unităţii comandată de soţul ei, purta scufii înzorzonate şi rochii foşnitoare de mătase; la biserica era prima care săruta crucea, vorbea tare şi mult, îngăduia copiilor ei dimineaţa să-i sărute mâna, iar la culcare îi binecuvânta, într-un cuvânt, ducea o viaţa pe placul ei. Ca fiu de general, Nikolai Petrovici care, departe de a fi un viteaz, dimpotrivă, binemeritase porecla de „fricosul", fusese menit, asemenea fratelui său Pavel, carierii militare. Însă, chiar în ziua când îi veni înştiinţarea că a fost numit, s-a întâmplat să-şi rupă piciorul şi, după ce zăcu două luni în pat, rămase pe viaţă beteag de un picior. Tatăl său, luându-şi nădejdea de la el, l-a îndreptat spre o carieră civilă. Îl duse la Petersburg de cum a împlinit vârsta de optsprezece ani şi-l înscrise la universitate. Şi pentru că a venit vorba, se cuvine să arăt că fratele lui, ieşit proaspăt ofiţer, a fost repartizat la un regiment de gardă. Amândoi tinerii s-au instalat în aceeaşi locuinţă, fiind supravegheaţi de departe de către un unchi de-al doilea din partea mamei, Ilia Koleazin, înalt funcţionar. Tatăl lor s-a întors la divizia şi la consoarta lui şi numai din când în când trimitea feciorilor săi câte un sfert de coală mare cenuşie, brăzdată de un scris înzorzonat de conţopist. În josul acestor sferturi de coală era aşternut sârguincios, încadrat într-o parafă întortocheată: *„Piotr Kirsanoff general-maior"*. În anul 1835, Nikolai Petrovici ieşi din universitate cu titlul de candidat şi, în cursul aceluiaşi

an, generalul Kirsanov, scos din cadrele armatei în urma unei inspecții nefericite, se stabili la Petersburg împreună cu soția sa. Abia îşi închiriase o casă lângă grădina Taurida şi se înscrisese la clubul englez, când muri subit în urma unui atac de apoplexie. Agafokleia Kuzminişna îl urmă peste puțină vreme. Nu se putuse deprinde cu viața ştearsă ce o ducea în capitală. Plictiseala traiului de oameni scoşi la pensie o măcinase. Între timp, pe când trăiau încă părinții lui, Nikolai Petrovici, spre marea lor mâhnire de altfel, se îndrăgostise de fiica unui funcționar cu numele de Prepolovenski, fostul lui proprietar. Fata era frumuşică şi cu educație, cum se spunea pe atunci; citea din reviste articolele serioase de la rubrica ştiințifică. Nikolai Petrovici s-a însurat cu ea îndată ce s-a împlinit anul de doliu şi, părăsind slujba de la Ministerul domeniilor, unde intrase datorită intervenției tatălui său, a trăit în deplină fericire cu Maşa lui, mai întâi într-o vilă din preajma Institutului silvic, apoi la oraş, într-un apartament mic, dar foarte drăguț, care avea o scară lustruită şi un salon cam rece, şi în sfârşit, la țara, unde s-a stabilit definitiv şi unde peste puțin s-a născut fiul lor, Arkadi. Cei doi soți duceau o viață tihnită şi plină de mulțumire. Nu se despărțeau aproape niciodată, citeau împreună, cântau duete, sau la pian la patru mâini. Ea cultiva flori şi supraveghea îngrijirea păsărilor, el îşi vedea de moşie şi din când în când se ducea la vânătoare, iar Arkadi creştea şi el în pace şi în tihnă. Zece ani trecură ca un vis. În anul 1847 soția lui Kirsanov muri. Acesta cu greu putu îndura lovitura; în câteva săptămâni încărunți. Se pregătea tocmai să plece în străinătate, să mai uite cât de cât, când veni anul 1848. Vrând-nevrând trebui să se întoarcă la țară, şi, după o perioadă destul de lungă de inactivitate, se apucă să facă transformări radicale în administrarea moşiei lui. În anul 1855, îşi duse feciorul la universitate, petrecu împreună cu el trei ierni la Petersburg, aproape

fără a ieşi în lume, căutând să lege cunoştinţă cu tinerii colegi ai lui Arkadi. În iarna din urmă, însă, nu putuse veni să stea cu el şi iată că-l vedem în luna mai a anului 1859, albit de tot, rotofei şi puţin adus din spate, aşteptându-şi fiul care, ca şi el odinioară, dobândise titlul de candidat.

Servitorul, din cuviinţă sau poate şi pentru că nu voia să stea sub ochii boierului, intră sub streaşina porţii şi-şi aprinse luleaua. Nikolai Petrovici îşi lăsă capul în jos şi prinse a privi scara veche a cerdacului. Un pui mărişor, pestriţ se preumbla tacticos pe trepte, călcând zgomotos cu labele lui mari şi galbene; o pisică murdară moţăia tolănită pe parmaclâc şi-i arunca din când în când câte o privire neprietenoasă. Soarele dogorea; din tinda întunecoasă a hanului venea miros de pâine caldă de secară. Nikolai Petrovici al nostru se lăsă furat de gânduri. „Fiul meu... candidat... Arkaşa...” îi tot umbla prin minte; căuta să-şi schimbe gândurile, dar degeaba, căci se întorcea mereu la ele. Îşi aminti de răposata nevastă-sa... „Nu i-a fost dat!” şopti el abătut... Un porumbel vineţiu şi dolofan se lăsă din zbor pe drum şi porni grăbit să bea apă dintr-o mică băltoacă de lângă fântâna. Nikolai Petrovici îl urmărea din ochi, iar cu urechea şi prinsese uruitul roţilor ce se apropiau.

— Îmi pare că soseşte, îl înştiinţă servitorul, reapărând de sub poartă.

Nikolai Petrovici sări în sus şi îşi aţinti privirea de-a lungul drumului. Se ivi o trăsură la care erau înhămaţi trei cai de poştă, iar peste o clipă, zări şapca de student, apoi trăsăturile cunoscute ale chipului drag...

— Arkaşa! Arkaşa! strigă Kirsanov şi alergă spre el dând din mâini... Câteva clipe mai târziu, buzele lui se lipiră de obrazul plin de praf şi ars. de soare al tânărului candidat.

II

— Lasă-mă să mă scutur puțin, tătuță, spuse Arkadi cu glasul uşor răguşit din pricina drumului, dar răsunător şi tânăr, răspunzând vesel la mângâierile părintelui său; să nu te umplu de praf.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, tot spunea Nikolai Petrovici zâmbind cu duioşie şi bătu de vreo două ori cu mâna peste gulerul mantalei băiatului şi peste propria lui manta. Ia să te văd, ia să te văd! adăugă el depărtându-se puțin şi îndată o luă grăbit spre han, tot spunând: Pe aici, pe aici, şi să vină repede trăsura!

Nikolai Petrovici părea mult mai tulburat decât fiul său; se cam zăpăcise şi parcă se sfia. Arkadi îl opri.

— Tată, spuse el, dă-mi voie să ți-l prezint pe bunul meu prieten, Bazarov, despre care ți-am scris atât de des. A fost foarte amabil şi a primit să petreacă un timp la noi.

Nikolai Petrovici se întoarse pe loc, se apropie de bărbatul înalt, în mantaua cu glugă şi ciucuri, care tocmai coborâse din trăsură, şi îi strânse cu putere mâna roşie, fără mănuşă, pe care acesta i-o întinse cam cu întârziere.

— Mă bucur din suflet, începu el, şi vă sunt recunoscător pentru gândul bun de a ne vizita; nădăjduiesc... dar îngăduiți-mi să vă cunosc pronumele şi numele tatălui.

— Evgheni Vasiliev, răspunse Bazarov, cu glas leneş dar bărbătesc şi, desfăcându-şi gulerul mantalei, îşi descoperi întreaga față. Prelungă şi slabă, cu fruntea înaltă, cu nasul lat la rădăcină şi ascuțit spre vârf, cu ochii mari, verzui şi favoriți de culoarea nisipului atârnându-i în jos, fața aceasta era însuflețită de un

zâmbet liniştit şi exprima inteligență şi încredere în sine.

— Nădăjduiesc, dragă Evgheni Vasilici, că n-o să vă plictisiți la noi, urmă Nikolai Petrovici.

Buzele subțiri ale lui Bazarov se mişcară uşor, dar nu răspunse nimic; îşi ridică numai puțin şapca Părul blond închis, lung şi des nu izbutea să ascundă protuberanțele puternice ale craniului său mare.

— Atunci, cum facem, Arkadi? spuse din nou Nikolai Petrovici, întorcându-se către fiul său. Să înhame caii chiar acum, ce zici? Sau vreți să vă mai odihniți?

— O să ne odihnim acasă, tătuță. Porunceşte să-i înhame.

— Îndată, îndată, făcu grăbit tatăl... Ei, Piotr, n-auzi? Vezi de trăsură, frățioare, mai repede!

Piotr, fiind un servitor de moda nouă, nu se apropie să-i sărute mână conaşului cel tânăr, ci doar îl salută de departe şi dispăru din nou sub bolta porții.

— Sunt aici cu trăsura, dar mai sunt şi trei cai pentru a ta, spuse grijuliu Nikolai Petrovici, în timp ce Arkadi bea apă dintr-o cană de tinichea adusă de hangiță, iar Bazarov îşi aprinsese pipa şi se apropia de surugiul care înhăma caii, numai că vezi, trăsura e de două locuri şi nu ştiu cum o să fie cu prietenul tău.

— Are să meargă cu trăsura mea, îl întrerupse Arkadi cu glas scăzut. Te rog să-l tratezi fără ceremonie. E un băiat minunat, fără fasoane, ai să vezi.

Vizitiul lui Nikolai Petrovici aduse caii.

— Hai, mişcă, măi, bărbosule! strigă Bazarov surugiului.

— Auzişi, Mitiuha, cum te-a poreclit boierul? făcu un surugiu care stătea cu mâinile vârâte în despicătura de la spate a minteanului său. Bărbosul! Că bine ți-a mai spus!

Mitiuha se mulțumi să clatine din cap şi trase hamurile de pe calul mijlocaş, leoarcă de sudoare.

— Mai iute, mai iute, băieți, puneți şi voi mâna, strigă Nikolai Petrovici, am să vă cinstesc!

În câteva minute caii fură înhămaţi; tatăl şi fiul se urcară amândoi într-o trăsură, Piotr se sui pe capră, iar Bazarov sări în cealaltă, îşi lăsă capul pe perna de piele, şi cele două trăsuri porniră la drum.

III

— Vasăzică aşa, în sfârşit, iată-te candidat şi întors acasă, spuse Nikolai Petrovici, punând mâna când pe umărul, când pe genunchiul lui Arkadi. În sfârşit!

— Dar unchiul ce face? E sănătos? întrebă Arkadi, care, cu toată bucuria sinceră, aproape copilărească, ce-i umplea inima, dorea să dea cât mai repede tonului prea tulburat al convorbirii lor o notă mai obişnuită.

— E bine. A vrut să vină cu mine să te întâmpine, dar nu ştiu de ce s-a răzgândit.

— M-ai aşteptat mult? întrebă Arkadi.

— Vreo cinci ore.

— Bunul meu tată!

Arkadi se întoarse cu iuţeală spre tatăl lui şi-l sărută cu zgomot pe obraz. Nikolai Petrovici râse încetişor.

— Ce cal straşnic ţi-am pregătit! începu el. Ai să vezi. Şi odaia ta a fost tapetată.

— Dar Bazarov o să aibă şi el odaia lui?

— O să găsim şi pentru el una.

— Te rog, tătuţă, să fii drăguţ cu el. Nu pot să-ţi spun cât preţuiesc această prietenie.

— Nu-l cunoşti de mult, nu-i aşa?

— Nu, nu de mult.

— De aceea nu l-am văzut iarna trecută. Cu ce se ocupă?

— Ştiinţele naturale, asta-i specialitatea lui. De altfel ştie de toate. La anul vrea să-şi dea doctoratul în medicină.

— Aha! Vasăzică urmează Facultatea de medicină, spuse Nikolai Petrovici, apoi tăcu. Piotr, adăugă el şi arătă cu mâna, nu-s nişte mujici de-ai noştri?

Piotr privi în direcţia spre care arătase boierul. Câteva căruţe trase de cai, cu hamurile slobode, înaintau iute pe drumul îngust de ţară. În fiecare căruţă şedea câte un mujic sau cel mult doi, cu mintenele descheiate.

— Da, vă rog, răspunse Piotr.

— Unde s-or fi ducând? La oraş?

— Pesemne că la oraş. La crâşmă, adăugă el disprețuitor şi se aplecă uşor spre vizitiu, ca şi cum i-ar fi cerut confirmarea celor spuse. Dar acesta nici nu se clinti. Era un om de croială veche, care nu împărtăşea vederile la modă.

— Am mult de furcă cu mujicii anul ăsta, urmă Nikolai Petrovici către fiul său. Nu-şi plătesc dările. Ce poți să faci?

— Dar cel puțin de lucrătorii năimiți cu ziua eşti mulțumit?

— Da, strecură printre dinți Nikolai Petrovici. E prost că-i ațâță alții; şi apoi nici nu muncesc cu tragere de inimă. Strică harnaşamentele. De arat, însă, n-au arat rău. Vorba ceea: „după ploaie şi furtună va veni şi vremea bună”. Dar ce-i cu tine? A început să te intereseze gospodăria?

— Nu prea aveți umbră pe aici, asta-i prost, zise Arkadi fără a răspunde la ultima întrebare.

— În partea dinspre nord am făcut o marchiză mare de sticlă, spuse Nikolai Petrovici. Acum o să putem mânca afară.

— Prea o să semene a vilă... de altminteri, astea-s fleacuri! Dar ce aer e aici! Ce frumos miroase! Zău, mi se pare că nicăieri pe lume nu miroase ca pe meleagurile astea! Şi cerul de aici e...

Arkadi îşi curmă deodată vorba, arunca o privire piezişă înapoi şi rămase tăcut.

— De bună seamă, spuse Nikolai Petrovici, aici te-ai născut şi toate trebuie să ți se pară mai deosebite.

— Ba nu din pricina asta, tătuță. E totuna oriunde s-ar naşte omul.

— Totuşi…

— Nu, e totuna…

Nikolai Petrovici îşi privi băiatul dintr-o parte şi trăsura mai merse vreo jumătate de verstă până ce convorbirea dintre ei îşi reluă firul.

— Nu-mi aduc aminte dacă ți-am scris, începu Nikolai Petrovici, că fosta ta dădacă, Egorovna, a murit.

— Adevărat? Biata bătrânică! Dar Prokofici mai trăieşte?

— Trăieşte şi nu s-a schimbat de fel. Bombăneşte ca şi înainte. Trebuie să ştii că n-ai să găseşti schimbări mari la Mariino.

— Vechilul e acelaşi?

— A, da, doar pe vechil l-am schimbat. M-am hotărât să nu mai țin la muncă iobagi sloboziți, foşti oameni de la curte, sau cel puțin să nu le încredințez niciun fel de slujbă de răspundere. (Arkadi arătă din ochi pe Piotr.) *Il est libre*, *en effet*[3] mărturisi cu glas scăzut Nikolai Petrovici, dar e fecior de casă. Acum am un vechil din târgoveți; pare un băiat de ispravă. L-am tocmit cu două şute cincizeci de ruble leafă pe an. Ştii, adaugă apoi Nikolai Petrovici, frecându-şi fruntea şi sprâncenele, ceea ce la el era semn că se simțea stânjenit, ți-am spus adineauri că n-ai să găseşti schimbări la Mariino… Nu e chiar aşa. Socot că e de datoria mea să te previn, deşi… Şovăi o clipă, apoi urmă, de astă dată în franțuzeşte: Un moralist sever va găsi sinceritatea mea nelalocul ei, dar în primul rând e vorba de un lucru care nu se poate ascunde, iar în al doilea, tu ştii că am avut întotdeauna anumite principii în privința raporturilor dintre tată şi fiu. De altfel, bineînțeles, ai avea tot dreptul să mă

condamni. La vârsta mea... Într-un cuvânt, acea... acea fată, despre care probabil ai şi auzit...

— Fenecika? întrebă cu dezinvoltură Arkadi.

Nikolai Petrovici roşi.

— Te rog, nu-i rosti numele cu glas tare... Ei, da... acum stă la mine. Am adus-o în casă... mai erau acolo două odăi mici. De altfel toate acestea desigur... pot fi schimbate.

— Vai de mine... tătuță, pentru ce?

— Prietenul tău va sta la noi... Poate nu se cuvine...

— Te rog, nu-ți face griji în ce-l priveşte pe Bazarov. E mai presus de asemenea lucruri.

— La urma urmei, e vorba şi de tine, spuse Nikolai Petrovici. Pavilionul cam lasă de dorit, asta-i nenorocirea.

— Ce vorbă-i asta, tătuță, îl întrerupse Arkadi, parcă te-ai scuza; nu ți-e ruşine?

— Desigur, ar trebui să-mi fie ruşine, răspunse Nikolai Petrovici, roşind tot mai tare.

— Ajunge, tătuță, ajunge, te rog! Arkadi zâmbi afectuos. „Ia te uită că se scuză", gândea în sinea lui, şi un sentiment de duioşie plină de îngăduință față de tatăl lui, atât de bun şi blând, amestecat cu cel al unei trainice superiorități îi umplu inima. Sfârşeşte, te rog mai zise el, simțind fără să vrea o plăcere de a fi atât de înaintat şi liber în idei.

Nikolai Petrovici îl privi printre degetele mâinii, cu care nu contenea să-şi frece fruntea; îl săgeta parcă ceva prin inimă... Dar se învinui îndată pe sine.

— Iată, de aici încep ogoarele noastre, rosti el după o tăcere prelungită.

— Iar acolo, în față, mi se pare că-i pădurea noastră? întrebă Arkadi.

— Da, a noastră. Numai că am vândut-o. Anul ăsta o să fie tăiată.

— De ce ai vândut-o?

— Am avut nevoie de bani şi, afară de asta, pământul

acesta trece la mujici.

— La mujicii care nu-ți plătesc dările?

— N-are a face; mi-or plăti ei totuşi cândva.

— Îmi pare rău de pădure, spuse Arkadi şi prinse a privi jur împrejur.

Locurile prin care treceau nu putea fi numite pitoreşti. Câmpii şi iar câmpii, cât vedeai cu ochii, unduind până în zare; ici-colo, câte un crâng; văgăuni ce şerpuiau presărate cu tufişuri firave şi scunde, ochiul le regăsea întocmai cum erau desenate pe străvechile hărți de pe vremea Ecaterinei a II-a{4}. Întâlneai pâraie cu malurile roase; iazuri mici cu stăvilarele stricate; cătune cu izbe joase, cu acoperişuri învechite, adeseori pe jumătate smulse de vânt; cu pătule povârnite într-o rână, cu pereții de nuiele împletite şi porțile larg căscate, în preajma ariilor pustii; biserici de cărămidă cu tencuială căzută şi altele de lemn cu crucile strâmbe şi cu cimitirele lor părăsite. Inima lui Arkadi se strângea din ce în ce. Parcă înadins întâlneau numai mujici jerpeliți, cu gloabele lor slăbănoage; ca nişte cerşetori în zdrențe se înşirau de-a lungul drumului sălcii cu coaja jupuită şi crengile rupte; vaci slabe, costelive, numai piele şi oase, smulgeau cu lăcomie iarba de prin şanțuri. Păreau abia scăpate din ghearele unor jivine fioroase, ahtiate de pradă, şi înfățişarea jalnică a vitelor sleite de puteri, în miezul acestei frumoase zile de primăvară, făcea să răsară spectrul alb al iernii nemiloase, nesfârşit de lungă, cu vifornițele, gerurile şi zăpezile ei. „Nu, se gândea Arkadi, nu-i mănos acest ținut, nu te uimeşte nici prin belşug, nici prin hărnicie. Nu se poate, nu se poate să rămână astfel, e neapărat nevoie de transformări... Dar cum să le înfăptuieşti, cu ce să începi?...”

Astfel cugeta Arkadi... Iar în timp ce el cugeta, primăvara intra în drepturile ei. Toate împrejur înverzeau proaspăt, totul era cuprins de un freamăt dulce şi voios şi strălucea sub molcoma suflare a unei

adieri calde, totul, copacii, tufişurile, iarba; pretutindeni cântau ciocârliile în triluri nesfârşite, răsunătoare; nagâții ba țipau rotindu-se deasupra luncilor întinse, ba alergau în tăcere de la un muşuroi la altul. Contrastând frumos cu verdele fraged ai grâului de primăvară abia încolțit se plimbau stăncuțele negricioase, care se pierdeau apoi cu totul în secara ce prinsese a se albi uşor, şi numai când şi când li se zărea căpşorul prin valurile ei alburii. Arkadi nu se mai sătura privind, şi gândurile lui se risipeau, se topeau... Îşi aruncă mantaua de pe umeri şi întoarse spre tatăl său o privire atât de veselă şi copilăroasă, încât acesta îl îmbrățişa din nou.

— Ne apropiem, spuse Nikolai Petrovici, avem numai dealul ăsta de urcat şi apoi se vede casa. Noi doi o s-o ducem minunat, Arkaşa; tu ai să mă ajuți la gospodărit moşia, dacă n-are să te plictisească. Acum trebuie să ne apropiem cât mai mult unul de altul, să ne cunoaştem bine, nu-i aşa?

— Desigur, spuse Arkadi. Ce zi minunată!

— E în cinstea sosirii tale, sufleţelule. Da, primăvara e în toată strălucirea ei. Şi totuşi, eu sunt de părerea lui Puşkin, ți-aduci aminte, din *Evghenii Oneghin:*

> *„Ce tristă-mi vii, o primăvară!*
> *Tu ce-a iubirii vreme eşti!*
> *Durerea...”*{5}

— Arkadi, se auzi din trăsura din urmă glasul lui Bazarov: trimite-mi un chibrit, n-am cu ce-mi aprinde pipa.

Nikolai Petrovici tăcu, iar Arkadi, care începuse să-l asculte cu oarecare mirare, dar şi cu înțelegere, se grăbi să scoată din buzunar cutiuța de argint cu chibrituri şi i-o trimise lui Bazarov prin Piotr.

— Vrei o țigară de foi? strigă iarăşi Bazarov.

— Dă-o încoace, răspunse Arkadi.

Piotr se întoarse la trăsură şi-i înmână, împreună cu cutiuța, o țigară de foi groasă şi neagră, pe care Arkadi o şi aprinse, răspândind în jurul său un miros atât de puternic şi iute de tutun aspru, încât Nikolai Petrovici, care nu fumase în viața lui, fără să vrea îşi întorcea nasul, dar pe furiş, ca să nu-şi jignească feciorul.

Un sfert de oră mai târziu, cele două echipaje se opriră în fața pridvorului casei celei noi de lemn, vopsită cenuşiu, cu acoperiş roşu de tablă. Erau la Mariino, sau Novaia Slobodka, sau, după cum îl porecliseră țăranii, Cătunul burlacilor.

IV

Slugile de la curte nu se îmbulziră în pridvor să-i întâmpine pe stăpâni; se arătă numai o fetişcană de vreo doisprezece ani, iar în urma ei ieşi din casă un flăcău, care semăna foarte mult cu Piotr şi purta o livrea cenuşie cu nasturi albi cu blazon, feciorul de casă a lui Pavel Petrovici Kirsanov. El deschise tăcut uşița trăsurii, apoi desfăcu burduful celeilalte. Nikolai Petrovici, împreună cu fiul său şi cu Bazarov, trecură printr-o sală întunecoasă şi aproape goală, prin uşa căreia se ivi o clipă un obraz tânăr de femeie, şi intrară în salonul mobilat de astă dată după ultima modă.

— Iată-ne acasă, spuse Nikolai Petrovici, scoțându-şi şapca şi scuturându-şi părul. Ceea ce avem de făcut mai întâi e să cinăm şi să ne odihnim.

— Într-adevăr, nu ne-ar strica să mâncăm, spuse Bazarov, întinzându-şi mădularele, şi se lăsă pe canapea.

— Da, da, să ne dea la masă, să cinăm cât mai degrabă, şi Nikolai Petrovici bătu din picior, fără nicio pricină ştiută. A, iată-l şi pe Prokofici!

Intră un om de vreo şaizeci de ani, cu părul alb, slab şi smead la faţă, purtând un frac cafeniu cu nasturi de aramă şi o băsmăluţă roz la gât. Se lumină de zâmbet, sărută mâna lui Arkadi, făcu o plecăciune către musafir, şi se trase lângă uşă, cu mâinile la spate.

— Uite-l, Prokofici! începu Nikolai Petrovici. A venit acasă, în sfârşit... Ei? Cum îl găseşti?

— Cât se poate de bine, grăi bătrânul zâmbind iarăşi; apoi, încruntându-şi sprâncenele dese, spuse cu demnitate: Porunciţi să punem masa?

— Da, da, te rog. Dar nu doriţi să treceţi întâi în camera dumneavoastră, Evgheni Vasilievici?

— Nu, vă mulţumesc, n-are rost. Porunciţi numai să-mi care cineva acolo geamantănaşul şi buleandra asta, adăugă el, scoţându-şi mantaua de călătorie.

— Foarte bine. Prokofici, ia mantaua dumnealui.

Prokofici, cam nedumerit, luă cu amândouă mâinile „buleandra" lui Bazarov şi, ridicând-o sus de tot deasupra capului, se depărtă în vârful picioarelor.

— Dar tu, Arkadi, nu vrei să treci o clipă în odaia ta?

— Da, aş vrea să mă curăţ puţin, răspunse Arkadi şi dădu să iasă pe uşă, dar în acea clipă intră în salon un om de statura mijlocie, îmbrăcat într-un costum englezesc de culoare închisă, cu o cravată modernă cu nodul jos şi ghete de lac. Era Pavel Petrovici Kirsanov. După înfăţişare părea de vreo patruzeci şi cinci de ani; părul cărunt, tuns scurt, avea luciri întunecate, ca argintul vechi; obrazul lui mobil, de om iute la fire, tenul curat, fără zbârcituri, trăsăturile perfect regulate, ca cizelate de o daltă fină mărturiseau că fusese de o rară frumuseţe, mai ales ochii, deosebit de frumoşi, luminoşi, negri, prelungi. Trupul elegant şi aristocratic al unchiului lui Arkadi păstrase o sprinteneală tinerească şi acel avânt înaripat al întregii fiinţe care năzuieşte să

se ridice deasupra celor pământeşti şi piere îndeobşte după vârsta de douăzeci de ani.

Pavel Petrovici scoase din buzunarul pantalonului o mână frumoasă cu unghii lungi, trandafirii, care părea şi mai frumoasă de sub manşeta albă încheiata cu un singur opal mare şi i-o întinse nepotului sau. După acest *shake hands*[6] european, îl sărută de trei ori după obiceiul rusesc, adică îi atinse de trei ori obrajii cu mustățile lui parfumate şi spuse:

— Bine ai venit!

Nikolai Petrovici îl prezentă pe Bazarov; Pavel Petrovici îşi înclină uşor trupul zvelt şi schiță un zâmbet, dar nu-i întinse mâna, ba chiar şi-o puse iar în buzunar.

— Am crezut că nu mai veniți astăzi, vorbi el cu glas plăcut, legănându-se mlădios, săltând puțin din umeri şi arătându-şi dinții frumoşi şi albi. S-a întâmplat ceva pe drum?

— Nu s-a întâmplat nimic, răspunse Arkadi, doar atât că am zăbovit puțin. În schimb, acum suntem flămânzi ca nişte lupi. Mai zoreşte-l pe Prokofici, tătuță; eu mă întorc îndată.

— Stai că merg şi eu cu tine, spuse Bazarov ridicându-se deodată de pe canapea. Cei doi tineri ieşiră din odaie.

— Cine e tânărul? întrebă Pavel Petrovici.

— Un prieten al lui Arkaşa, un om foarte inteligent, după spusele lui.

— O să stea la noi?

— Da.

— Pletosul ăsta?

— Ei, da.

Pavel Petrovici ciocăni cu unghiile în masă.

— Găsesc că Arkadi *s'est dégourdi*[7] observă el. Mă bucur de întoarcerea lui.

La cină se vorbi puțin. Bazarov, mai cu seamă, nu vorbi aproape de loc, în schimb mâncă mult. Nikolai

Petrovici povesti diferite întâmplări din viața lui de „fermier”, după cum spunea el, discută măsurile ce urmau să fie luate de guvern, vorbi despre comitete, deputați, despre necesitatea maşinilor agricole ş.a.m.d. Pavel Petrovici se plimba încet de colo până colo prin sufragerie (el nu mânca niciodată seara) şi, sorbind din când în când câte o înghițitură dintr-un pahar de vin negru, arunca în răstimpuri câte o vorbă sau mai bine zis câte o exclamație ca: „al ehe! hm!” Arkadi le împărtăşi unele noutăți de la Petersburg, dar se simțea oarecum stânjenit, ca orice tânăr abia ieşit din copilărie, care se întoarce acasă, unde toți s-au deprins a-l vedea şi socoti copil. Se întindea la vorbă mai mult decât s-ar fi cuvenit, ocolea cuvântul tătuță, ba chiar o dată îl înlocui prin tată, rostit e drept printre dinți; îşi turnă, cam prea nestânjenit, mult mai mult vin decât ar fi avut poftă, şi-l bău pe tot. Prokofici nu-l slăbea din ochi şi doar morfolea din buze. Îndată după cină, toți se retraseră în camerele lor.

— E cam original unchiul tău, îi spuse Bazarov lui Arkadi, stând în halat pe patul acestuia şi trăgând din pipa lui scurtă. Ce se mai ferchezuieşte, aici, la țară! Ce mai unghii, să le trimiți la expoziție, nu alta.

— Păi tu nu ştii că pe vremuri a avut mari succese, răspunse Arkadi. Am să-ți povestesc cândva viața lui. A fost un bărbat de o frumusețe rară şi sucea capul tuturor femeilor.

— Asta e?! Vasăzică-i din obişnuință. Păcat că aici n-are pe cine cuceri. M-am tot uitat la el: ce gulere extraordinare, parc-ar fi de marmoră, iar bărbia e rasă cu atâta grijă! Nu e ridicol, Arkadi Nikolaevici?

— Poate; numai că, zău, e om de treabă.

— O figură arhaică! În schimb tatăl tău e un om simpatic. Păcat că citeşte versuri, şi nici în agricultură nu cred că se pricepe; încolo-i ca pâinea caldă.

— Taică-meu e o inimă de aur.

— Ai băgat de seamă ce timid e uneori?

Arkadi încuviință din cap, de parcă n-ar fi fost şi el timid uneori.

— Sunt uimitori romanticii ăştia bătrâiori! urmă Bazarov. Îşi cultivă sensibilitatea peste măsură… ei, şi atunci se strică echilibrul. Dar hai, să te las! în odaia mea este un lavabou englezesc, dar uşa nu se închide bine. Totuşi, trebuie încurajat asta, adică lavabourile englezeşti, mai bine zis progresul!

Bazarov plecă; Arkadi se simți cuprins de bucurie. Cât de dulce e să dormi în casa părintească, în patul pe care-l cunoşti atât de bine, sub plapuma la care au trudit mâini dragi, poate mâinile dădacei, acele mâini blânde, bune şi. neobosite. Arkadi îşi aminti de Egorovna şi suspină, urându-i în gând împărăția cerurilor… Pentru el nu se ruga.

Şi el, şi Bazarov, adormiră repede, dar pe ceilalți din casă somnul îi ocoli încă multă vreme. Întoarcerea fiului său îl tulburase pe Nikolai Petrovici. Se culcă în pat, dar nu stinse lumânarea şi, cu capul sprijinit în mână, rămase vreme îndelungată pe gânduri. Fratele lui veghe până târziu peste miezul nopții în cabinetul său, într-un fotoliu larg în fața căminului în care mocneau slab cărbunii de pământ. Pavel Petrovici nu se dezbrăcase. Numai papucii roşii chinezeşti, fără spate, înlocuiseră ghetele de lac. Ținea în mâini ultimul număr din *Galignani*, dar nu citea. Privea țintă spre căminul unde pâlpâia o flacără albăstruie, gata să se stingă, spre a se înviora din nou… Dumnezeu ştie pe unde-i rătăceau gândurile, părea că nu numai în trecut. Chipul lui avea o expresie concentrată şi întunecată, ceea ce nu se întâmplă când omul e furat numai de amintiri. Iar într-o cămăruță dosnică, pe un cufăr mare, îmbrăcată cu o cațaveică albastră, şi o basma albă aruncată peste părui negru, şedea o femeie tânără, Fenecika; ba ațipea, ba trăgea cu urechea, şi îşi arunca ochii spre uşa deschisă, prin care se zărea un pătuc şi se auzea răsuflarea liniştită a unui copil adormit.

V

A doua zi dimineață, Bazarov se trezi înaintea tuturor şi ieşi din casă. „Ehei! gândi el privind în jur, ținutul nu pare cine ştie ce arătos.” Când Nikolai Petrovici şi-a hotărnicit pământul, despărțindu-l de cel al țăranilor săi, a trebuit să-şi ia pentru noua lui gospodărie vreo patru deseatine de câmp neted şi pustiu. Clădise o casă, acareturile şi o fermă, sădise o grădină, săpase un iaz şi două fântâni, dar copacii tineri se prindeau anevoie, în iaz venise foarte puțina apă, iar cea din fântâni era cam sălcie. Numai boschetul de liliac şi salcâmii crescuseră năvalnic. Câteodată, acolo îşi beau ceaiul şi prânzeau. În câteva minute Bazarov străbătu toate potecile grădinii, trecu pe la ocolul vitelor, pe la grajd, găsi doi băieți de la curte, cu care intră îndată în vorbă şi o porni cu ei spre o mică baltă, cam la o verstă de conac, ca să prindă broaşte.

— La ce-ți trebuie broaştele, boierule? îl întrebă unul dintre băieți.

— Iată pentru ce! îi răspunse Bazarov, care avea darul de a câştiga încrederea oamenilor din popor, deşi niciodată nu le cânta în strună şi se purta față de ei cu oarecare nepăsare. Ca să le spintec şi să văd ce se petrece înăuntrul lor; şi cum noi, şi tu şi eu, suntem tot nişte broaşte, numai că umblăm în două picioare, am să aflu astfel ce se petrece şi înăuntrul nostru.

— Şi ce nevoie ai să ştii asta?

— Ca să nu fac vreo greşeală dacă te îmbolnăveşti cumva şi o să trebuiască să te îngrijesc eu.

— Da ce, dumneata eşti doftor?

— Da.

— Vaska, ian auzi, boierul zice că tu şi cu mine

suntem nişte broaşte. Asta-i bună!

— Eu mă tem de ele, adică de broaşte, spuse Vaska, un băiat de vreo şapte ani, cu părul alb ca inul, cu rubaşca cenuşie cu guler drept şi în picioarele goale.

— De ce să te temi? Doar nu muşcă!

— Ei haideți, filosofilor, băgați-vă în apă, spuse Bazarov.

Între timp Nikolai Petrovici se deşteptase şi el şi se dusese la Arkadi, pe care-l găsi îmbrăcat. Tatăl şi fiul ieşiră pe cerdac. Lângă parmaclâc, pe masă, între două buchete mari de liliac, fierbea samovarul. Îndată răsări fetişcana care în ajun îi întâmpinase prima în cerdac pe noii sosiți şi spuse cu glas subțirel:

— Fedosiei Nikolaevna nu-i e tocmai bine, nu poate veni; a poruncit să vă întreb dacă vă serviți singuri sau s-o trimită pe Duniaşa să vă toarne ceaiul?

— Îl torn eu, spuse grăbit Nikolai Petrovici. Arkadi, cu ce bei ceaiul, cu caimac sau cu lămâie?

— Cu caimac, răspunse Arkadi şi, după o tăcere, spuse întrebător: Tătuță?...

Nikolai Petrovici îşi privi încurcat feciorul.

— Ce este? făcu el.

Arkadi îşi lăsă ochii în jos.

— Iartă-mă, dacă întrebarea mea ți se va părea nelalocul ei, începu el, dar chiar tu, prin sinceritatea ta de ieri, mă faci să fiu şi eu sincer... N-ai să te superi?

— Vorbeşte.

— Îndrăznesc să te întreb... Nu cumva Fene... nu cumva din pricina mea dânsa nu vine să toarne ceaiul?

Nikolai Petrovici întoarse capul puțin într-o parte.

— Poate spuse el în sfârşit: ea crede că... ea se sfieşte...

Arkadi ridică iute ochii spre tatăl său.

— N-are rost să se ruşineze. În primul rând, tu cunoşti concepțiile mele (lui Arkadi îi era foarte plăcut să rostească aceste cuvinte), iar în al doilea rând, pentru nimic în lume n-aş vrea să-ți stingheresc viața,

obiceiurile... În afară de asta, eu sunt convins că nu puteai face o alegere proastă; de vreme ce i-ai îngăduit să stea cu tine sub acelaşi acoperământ, înseamnă că ea merita lucrul acesta. În orice caz, un, fiu n-are dreptul să-şi judece tatăl; şi mai cu seamă pe un tată ca tine, care niciodată nu mi-ai stingherit întru nimic libertatea.

La început, glasul lui Arkadi tremurase. Se simțea mărinimos şi totodată înțelegea că, de fapt, îi face un fel de morală tatălui său; însă omul se îmbată uşor de sunetul propriilor sale vorbe, şi Arkadi rostise ultimele cuvinte cu tărie, ba chiar cu oarecare patos.

— Îți mulțumesc, Arkaşa, începu cu glas înăbuşit Nikolai Petrovici şi prinse iarăşi a-şi trece degetele de-a lungul sprâncenelor şi pe frunte. Presupunerile tale sunt într-adevăr întemeiate. Desigur că dacă fata aceasta n-ar fi meritat să... Nu e vorba de un capriciu. Nu-mi vine uşor să vorbesc cu tine despre asemenea lucruri; înțelegi şi tu, i-a fost greu să vină aici, tu fiind de față, şi mai ales în ziua sosirii tale.

— În cazul acesta, am să mă duc eu la ea, exclama Arkadi dintr-o nouă pornire de mărinimie şi sări de pe scaun. Am s-o fac să înțeleagă că n-are de ce să se sfiască de mine.

Nikolai Petrovici se ridică de asemenea.

— Arkadi, începu el, fă-mi plăcerea... nu se poate... e acolo... Eu nu te-am prevenit...

Însă Arkadi nu-l mai asculta; părăsise în fugă cerdacul. Nikolai Petrovici îl urmări din ochi şi se lăsă tulburat pe scaun. Inima începu să-i bată cu putere... E greu de spus dacă i se înfățişa în clipa aceea ciudățenia de neînlăturat a viitoarelor legături dintre el şi fiul său, dacă îşi dădea seama că Arkadi i-ar fi arătat mai multă considerație poate, să nu fi atins de loc acest subiect, sau dacă se mustra pe sine însuşi de slăbiciune. Toate aceste sentimente nelămurite îl stăpâneau; erau mai curând senzații, destul de vagi şi ele; roşeața din obraz nu-i pierea şi inima continua să-i bată cu putere.

Se auziră paşi grăbiți şi Arkadi ieşi pe terasă.

— Am făcut cunoştință, tătuță! strigă el, cu o expresie de triumf, plină de blândețe şi bunătate pe față. Fedosiei Nikolaevnei, într-adevăr, nu-i e tocmai bine astăzi şi va veni mai târziu. Dar cum de nu mi-ai spus că am un frate? L-aş fi acoperit cu sărutări de aseară, aşa cum m-am grăbit s-o fac acum.

Nikolai Petrovici voi să spună ceva, dădu să se ridice şi să-l îmbrățişeze dar Arkadi se aruncă de gâtul lui.

— Ce e asta? Iar vă îmbrățişați? se auzi din spate glasul lui Pavel Petrovici.

Tatăl şi fiul se bucurară deopotrivă de venirea lui în acea clipă; sunt situații mişcătoare din care, oricât de plăcute ar fi ele, ai vrea totuşi să ieşi cât mai repede.

— De ce te miri? începu vesel Nikolai Petrovici... E un veac de când îl aştept pe Arkaşa!... De ieri de când a venit, n-am avut timp nici să-l privesc pe săturate...

— Dar nu mă mir de fel, se apără Pavel Petrovici. Eu însumi nu mă dau în lături să-l îmbrățişez.

Arkadi se apropie de unchiul lui şi simți din nou pe obraz atingerea mustăților lui parfumate. Pavel Petrovici se aşează şi el la masă. Purta un costum de dimineață, elegant, de modă englezească, şi un fes mic pe cap. Fesul acesta şi cravata neglijent înnodată erau o aluzie la libertatea vieții de la țară; însă gulerul scrobit al cămăşii, nu albă, e drept, ci colorată, după cum se şi cuvine dimineața, se proptea necruțător, ca de obicei, în bărbia lui bine rasă.

— Dar unde e noul tău prieten? îl întrebă pe Arkadi.

— Nu-i acasă; are obiceiul să se scoale devreme şi s-o pornească la plimbare. Vă rog, nu vă îngrijiți de el; nu-i prea place eticheta.

— Da, asta se vede. Şi Pavel Petrovici începu să-şi ungă fără grabă pâinea cu unt. Are să stea mult la noi?

— Nu se ştie. E în trecere pe aici în drum spre casa părintească.

— Dar tatăl lui unde stă?

— Tot în gubernia noastră, la vreo optzeci de verste de aici. Are acolo o sfoară de moşie. A fost medic de regiment.

— A, da, da, da… Mă tot întrebam unde am mai auzit eu de numele ăsta? Bazarov?… Nikolai, ți-aduci aminte, în divizia tatii era un medic Bazarov?

— Mi se pare că era.

— Da, da. Vasăzică medicul ăsta e tatăl lui. Hm! făcu Pavel Petrovici mişcând din mustăți. Bine, dar domnul Bazarov, tânărul, ce este? întrebă el, rostind rar cuvintele.

— Ce este Bazarov? Arkadi zâmbi. Dacă doreşti, unchiule, am să-ți spun ce este.

— Fă-mi plăcerea, nepoțelele.

— E nihilist.

— Cum? întrebă Nikolai Petrovici, iar Pavel Petrovici îşi ridică în aer cuțitul cu o bucățică de unt în vârf şi rămase nemişcat.

— E nihilist, repetă Arkadi.

— Nihilist, spuse Nikolai Petrovici. Asta vine de la latinescul *nihil* – nimic, după câte ştiu; prin urmare, cuvântul acesta desemnează omul care… care nu recunoaşte nimic?

— Spune mai bine: care nu respectă nimic, interveni Pavel Petrovici şi îşi unse mai departe pâinea cu unt.

— Care are o atitudine critică față de toate, rectifică Arkadi.

— Ei şi, asta nu-i acelaşi lucru? întrebă Pavel Petrovici.

— Nu, nu-i acelaşi lucru. Nihilist este omul care nu se pleacă în fața nici unei autorități, care nu crede orbeşte în niciun principiu, oricât de prețuit ar fi acel principiu.

— Şi găseşti că asta e bine? îl întrerupse Pavel Petrovici.

— Depinde de om, unchiule. Pentru unii e bine, pentru alții foarte rău.

— Aşa?! După cum văd eu, asta nu e de noi. Noi

suntem oamenii veacului trecut, noi credem că fără prinsipii (Pavel Petrovici pronunța acest cuvânt îndulcindu-l după maniera franțuzească, iar Arkadi dimpotrivă îl pronunța aspru, prințip, accentuând prima silabă), fără prinsipii acceptate orbeşte după cum spui tu, nu se poate face un pas, nu se poate respira. *Vous avez changé tout cela*[8]. Să vă dea Dumnezeu sănătate şi gradul de general, iar noi o să stăm la o parte şi o să admirăm doar, domnilor… cum le zice?

— Nihilişti, rosti răspicat Arkadi.

— Da. Mai înainte erau hegeliştii[9], iar acum nihiliştii. Să vedem cum o să puteți trăi în vid, într-un spațiu fără aer; iar acum sună, te rog, frate Nikolai Petrovici; e timpul să-mi beau ceaşca de cacao.

Nikolai Petrovici sună şi strigă:

— Duniaşa! Dar în locul Duhiaşei ieşi pe terasă însăşi Fenecika. Era o femeie tânără de vreo douăzeci de ani, albă şi fragedă, cu părul şi ochii de culoare închisă, cu buze roşii, plinuțe, ca de copil şi mâini mici şi gingaşe. Purta o rochie curată de stambă; un şal nou albastru cădea uşor pe umerii ei rotunzi. Aducea o ceaşcă mare de cacao şi, în clipa când o puse în fața lui Pavel Petrovici, o cuprinse sfiala, sângele fierbinte năvăli ca o unda trandafirie sub pielița fină a obrazului ei drăgălaş. Îşi coborî genele şi se opri lângă masă, sprijinindu-se în ea cu vârful degetelor. Părea ruşinată că a venit şi totodată parcă simțea, că avea dreptul să vină.

Pavel Petrovici îşi încruntă sever sprâncenele, iar Nikolai Petrovici se fâstâci.

— Bună ziua, Fenecika, mormăi el printre dinți.

— Bună ziua şi dumneavoastră, răspunse ea cu glas sonor, dar stăpânit şi, după ce aruncă o privire piezişă spre Arkadi, care îi zâmbea prietenos, ieşi încetişor. Avea un mers cam legănat, dar şi asta o prindea.

Pe terasă domni câteva clipe tăcere. Pavel Petrovici sorbi de câteva ori din ceaşcă, apoi îşi ridică deodată capul.

— Iată că pofteşte încoace şi domnul nihilist, rosti el cu jumătate de glas.

Într-adevăr, Bazarov trecea prin grădină, păşind peste straturile de flori. Surtucul şi pantalonii lui de olandă erau mânjiți de noroi; o plantă acvatică se încolăcise în jurul pălăriei lui rotunde; în mâna dreaptă ținea un săculeț în care se mişca ceva. Se apropie repede de terasă şi, dând din cap, spuse:

— Bună ziua, domnilor; iertați-mă că am întârziat la ceai; mă întorc îndată; trebuie să găsesc un loc pentru aceste captive.

— Ce ai mata acolo? Lipitori?

— Nu, broaşte.

— Le mănânci sau le prăseşti?

— Sunt pentru experiențe, spuse nepăsător Bazarov şi intră în casă.

— O să se pună să le disece, urmă Pavel Petrovici. În prinsipii nu crede, dar în broaşte crede.

Arkadi se uită compătimitor la unchiul său, iar Nikolai Petrovici dădu uşor din umeri. Pavel Petrovici simți că făcuse o glumă nereuşită şi începu a vorbi despre treburile gospodăriei şi despre noul administrator, care venise în ajun la el să se plângă că Foma „îşi face de cap". „Aşa e el, Esopul{10} ăsta, mi-a spus între altele. Peste tot e rău văzut; stă cât stă la stăpân şi apoi pleacă tot prost, cum a venit."

VI

Bazarov se întoarse, se aşează la masă şi începu să-şi bea grăbit ceaiul. Cei doi frați îl priveau tăcuți, iar

Arkadi se uita cu coada ochiului, când la tatăl, când la unchiul său.

— Ați fost departe de aici? întrebă în sfârşit Nikolai Petrovici.

— Aveți aici o baltă mică în preajma crângului de plopi tremurători. Am stârnit acolo vreo cinci sitari. Ai putea să-i împuşti, Arkadi.

— Dar dumneavoastră nu sunteți vânător?

— Nu.

— De fapt, dumneata te ocupi cu fizica? întrebă la rândul lui Pavel Petrovici.

— Cu fizica, da; mai bine zis cu ştiințele naturale.

— Se spune că germanii au avut mari succese în ultima vreme în acest domeniu.

— Da, nemții sunt dascălii noştri în privința asta, răspunse nepăsător Bazarov.

Pavel Petrovici întrebuințase cuvântul „germanii", în loc de nemții, cu o intenție ironică, care scăpă tuturor.

— Ai o părere atât de înaltă despre nemți? urmă Pavel Petrovici cu o politeță voit accentuată. Începea să se simtă cuprins de o tainică întărâtare. Firea lui aristocratică se revolta împotriva atitudinii atât de dezinvolte a lui Bazarov. Acest fecior de felcer nu numai că nu se intimida, dar răspundea chiar tăios şi cam în silă, iar în glasul lui se strecura ceva grosolan, aproape obraznic.

— Învățații de acolo sunt oameni vrednici.

— Aşa, aşa. Dar despre învățații ruşi probabil că nu ai o părere tot atât de măgulitoare?

— Cam aşa e.

— Dai dovadă de o foarte lăudabilă imparțialitate, grăi Pavel Petrovici, îndreptându-şi spinarea şi dându-şi capul pe spate. Dar cum rămâne cu ceea ce ne-a spus Arkadi Nikolaevici, cum că dumneata nu recunoşti niciun fel de autoritate? N-ai nicio încredere în ele?

— De ce să recunosc vreuna? Şi în ce să mă încred? Dacă mi se spune ceva întemeiat admit, şi gata.

— Nemții spun întotdeauna lucruri întemeiate? întrebă Pavel Petrovici şi fața lui luă o expresie atât de rece, de distantă, de parcă ar fi fost la cine ştie ce înălțime, deasupra norilor.

— Nu întotdeauna, răspunse cu un căscat scurt Bazarov, care vădit nu avea poftă să urmeze discuția.

Pavel Petrovici privi spre Arkadi de parcă ar fi vrut să-i spună: „Politicos mai e prietenul tău, n-am ce zice".

— În ceea ce mă priveşte, începu el din nou nu fără oarecare sforțare, eu, păcătosul de mine, nu prea îi agreez pe nemți. Nu mai vorbesc despre nemții din Rusia; se ştie câte parale fac. Dar nici pe nemții din Germania nu-i am la stomac. Cei de mai înainte, treacă-meargă; pe atunci mai aveau un Schiller, un Goethe… Fratele meu e deosebit de încântat de ei… Acum însă toți au devenit chimişti şi materialişti…

— Un chimist bun e de douăzeci de ori mai folositor decât un poet, oricare ar fi el, îl întrerupse Bazarov.

— Aşa, făcu Pavel Petrovici abia ridicându-şi sprâncenele, ca şi cum ar fi vrut să-şi alunge somnul. Aşadar, dumneata negi arta?

— Arta de a câştiga bani şi de a vindeca hemoroizii! exclamă Bazarov cu un zâmbet disprețuitor.

— Aşa, aşa. Văd că-ți place să glumeşti. Deci le respingi pe toate? Să admitem. Înseamnă că dumneata nu crezi decât în ştiință?

— V-am mai spus că nu cred în nimic; şi ce este aceea ştiință, ştiința în genere? Există ştiințe, după cum există meserii, profesii; ştiință în general nu există.

— Foarte bine-e. Dar în ce priveşte celelalte reguli ale vieții de toate zilele acceptate de oameni, dumneata menții aceeaşi poziție negativistă?

— E un interogatoriu? întrebă Bazarov.

Pavel Petrovici păli uşor… Nikolai Petrovici socoti că e dator să se amestece în discuție.

— Odată o să stăm mai pe îndelete de vorbă cu dumneata pe această temă, dragă Evgheni Vasilievici. O

să-ți aflăm părerea şi o să ți-o expunem şi pe a noastră. Dinspre partea mea sunt foarte bucuros că te ocupi cu ştiințele naturale. Am auzit că Liebig{11} a făcut descoperiri uimitoare cu privire la îngrăşămintele ogoarelor. Dumneata ai putea să mă ajuți în lucrările mele de agronomie; îmi poți da unele sfaturi folositoare.

— Vă stau la dispoziție, Nikolai Petrovici; dar de la noi la Liebig e cam mult!... Înainte de a pune mâna pe carte, trebuie învățat abecedarul, iar noi nu-l cunoaştem nici pe *az*{12}.

„Apoi, după cât văd eu, eşti cu adevărat nihilist", gândi Nikolai Petrovici.

— Totuşi, îngăduie-mi să recurg la dumneata dacă va fi nevoie, adăugă el cu glas tare. Iar acum, frate, cred că e timpul să stăm de vorbă şi cu vechilul.

Pavel Petrovici se ridică de la masă.

— Da, spuse el fără a privi pe nimeni. E o nenorocire să trăieşti patru, cinci ani la țară, departe de mințile luminate! Ajungi să te prosteşti. Te străduieşti să nu uiți cele ce-ai învățat, şi când colo! Poftim! Constați că toate nu-s decât prostii, şi ți se spune că un om serios nu se mai ocupă cu astfel de fleacuri şi că tu eşti, cum s-ar zice, un neghiob şi un înapoiat. Dar ce să-i faci! Se vede că tineretul e într-adevăr mai deştept decât noi.

Pavel Petrovici se răsuci încet pe călcâie şi ieşi tacticos; Nikolai Petrovici îl urmă.

— Întotdeauna e aşa? întrebă cu nepăsare Bazarov pe Arkadi, de îndată ce se închise uşa în urma celor doi frați.

— Ascultă, Evgheni, prea ai fost tăios cu el, spuse Arkadi. L-ai jignit.

— Da, o să mă apuc acum să le cânt în strună aristocraților ăstora de provincie! La ei, toate nu-s decât amor propriu, trufie şi superficialitate. De ce n-a rămas în cariera militară la Petersburg, dacă asta e firea lui... Dar să-l lăsăm în plata Domnului! Am găsit un gândac de apă, un exemplar destul de rar, *Dytiscus marginatus.*

Îl cunoşti? Am să ți-l arăt.

— Ți-am promis să-ți istorisesc povestea vieții lui, începu Arkadi.

— A gândacului?

— Ei, ajunge, Evgheni. Povestea unchiului *meu.* Ai să vezi că nu e cum ți-l închipui. E mai curând vrednic de compătimire, decât de ironie.

— Nu te contrazic; dar de ce pui atât la inimă tot ce-l atinge?

— Trebuie să fii drept, Evgheni.

— Şi de ce trebuie?

— Nu, zău, ascultă…

Şi Arkadi îi povesti viața unchiului său. Cititorul o va afla în capitolul următor.

VII

Pavel Petrovici Kirsanov a fost educat mai întâi acasă, ca şi fratele său mai mic, Nikolai, apoi a intrat în corpul de paji. Din copilărie s-a distins printr-o frumusețe extraordinară; în afară de asta era încrezut, uşor ironic şi de o irascibilitate hazlie – nu se putea să nu placă. A început să iasă mult în lume de îndată ce a dobândit gradul de ofițer. Era răsfățat de toți şi se răsfăța şi el; făcea chiar tot soiul de năzbâtii, era cam fandosit, dar şi asta îl prindea. Femeile se prăpădeau după el, bărbații spuneau că e un filfizon şi îl pizmuiau în taină. După cum se spune, stătea în acelaşi apartament cu fratele lui, pe care-l iubea sincer, deşi nu semăna de loc cu el. Nikolai Petrovici şchiopăta uşor, avea trăsăturile feței delicate şi plăcute, ochi nu prea

mari, negri, cam trişti, şi un păr moale şi rar. Lenevea bucuros, dar îi plăcea să citească şi fugea de lume. Pavel Petrovici nu-şi petrecea nicio seară acasă, era vestit prin îndrăzneala şi sprinteneala lui (el introdusese gimnastica printre tinerii mondeni) şi nu citise cu totul decât vreo cinci-şase cărți franțuzeşti. La douăzeci şi opt de ani ajunsese căpitan; o carieră strălucită îl aştepta. Deodată însă totul se schimbă.

În vremea aceea, în lumea bună de la Petersburg se arăta din când în când o femeie care n-a fost uitată nici până azi, şi anume, prințesa R. Soțul ei era un om binecrescut şi cumsecade, dar prostănac. Copii nu avea. Uneori pleca pe neaşteptate în străinătate, şi se întorcea tot aşa pe neaşteptate înapoi în Rusia, în genere ducea o viață ciudată. Avea o reputație de femeie cochetă şi uşuratică, se avânta cu patimă în tot soiul de plăceri, dansa până la istovire, râdea în hohote şi glumea cu tinerii pe care îi primea înainte de masă în semiîntunericul salonului ei; iar nopțile şi le petrecea în rugăciuni şi lacrimi, nu-şi găsea liniştea nicăieri şi adeseori o prindeau zorile umblând de colo-colo prin odaie, chinuită, frângându-şi mâinile sau stând palidă şi rece în fața *Psaltirii.* Când se făcea ziuă, se preschimba din nou într-o doamnă de lume, ieşea, râdea, flecărea şi nu scăpa niciun prilej de a se bucura de orice lucru care-i putea aduce cea mai mică plăcere. Avea un trup minunat; părul de culoarea aurului, împletit într-o coadă grea, îi cădea până peste genunchi, dar nimeni nu ar fi putut-o numi o frumusețe; din obrazul ei singurul lucru într-adevăr frumos erau ochii şi poate nici ochii anume, erau nu prea mari şi cenuşii, ci privirea lor vie şi adâncă, nepăsătoare până la semeție şi îngândurată până la tristețe, o privire enigmatică, de o strălucire neobişnuită, chiar şi atunci când nu-i ieşeau din gură decât vorbe goale. Se îmbrăca cu mult gust. Pavel Petrovici a întâlnit-o la un bal, a dansat cu ea o mazurcă în timpul căreia ea n-a rostit o vorbă cu noimă şi s-a

îndrăgostit pătimaş de ea. Deprins cu succesele şi-a atins şi aici repede ținta; dar uşurința cu care a cucerit-o nu l-a răcit față de ea. Dimpotrivă, s-a legat mai puternic, mai dureros de această femeie care, chiar în clipa când se dăruia cu totul, mai păstra totuşi în adâncul ei un colț tainic, inaccesibil, unde nimeni nu putea pătrunde. Ce se ascundea în acest suflet numai Dumnezeu ştia! Părea stăpânită de puteri misterioase, necunoscute chiar eu şi care se jucau cu ea după bunul lor plac, inteligența ei mărginită neputându-le stăvili capriciile. Întreaga ei purtare era un şir de fapte absurde, lipsite de orice logică; unicele scrisori din viața ei, care ar fi putut stârni bănuieli justificate din partea bărbatului ei, le scrisese unui om aproape străin de ea. Dragostea ei era uneori învăluită de tristețe; nu mai râdea, nu mai glumea cu alesul ei, ci îl asculta şi îl privea cu un fel de nedumerire. Câteodată, de cele mai multe ori fără veste, nedumerirea aceasta se preschimba într-o spaimă mută şi chipul ci lua o înfățişare stranie, ca al unei moarte; se încuia în dormitorul ei, şi camerista, daca asculta cu urechea lipita de gaura cheii, îi putea auzi hohotele înăbuşite de plâns. Nu o dată, întorcându-se acasă după o întâlnire de dragoste, Kirsanov se simțea cuprins de acea amară şi sfâşietoare ciudă care îți încolțeşte în inimă după un eşec definitiv. „Ce-oi mai fi vrând eu?" se întreba el şi îi era inima grea. Odată i-a dăruit un inel cu un sfinx gravat în piatră.

— Ce e asta? l-a întrebat ea. Un sfinx?

— Da, a răspuns el, şi acest sfinx eşti dumneata.

— Eu? s-a mirat ea ridicând încet asupra lui privirea ei enigmatică. Ştii că e foarte măgulitor pentru mine? adăugă ea cu un zâmbet uşor, păstrând în ochi aceeaşi expresie stranie.

Pavel Petrovici suferise sufleteşte chiar în timpul cât îl iubise prințesa R., iar când s-a răcit față de el, ceea ce s-a întâmplat destul de repede, aproape că şi-a pierdut mințile. Se chinuia, era gelos, nu-i dădea pace şi se

ținea după ea peste tot. Plictisită de urmărirea asta sâcâitoare din partea lui, ca să scape de el, plecă în străinătate. Atunci el şi-a dat demisia, cu toate rugămințile prietenilor şi sfaturile superiorilor săi, şi a pornit-o pe urmele prințesei. Şi-a petrecut astfel vreo patru ani pe meleaguri străine, ba încercând o apropiere, ba fugind de ea; îi era ruşine de sine însuşi, era indignat de slăbiciunea lui... dar nimic nu-i ajuta. Chipul ei, de neînțeles, s-ar zice absurd, dar atât de fermecător, i se înrădăcinase prea adânc în suflet. La Baden s-au regăsit; părea că niciodată nu-l iubise cu atâta patimă, dar peste o lună totul s-a sfârşit. Focul pâlpâise pentru ultima oară şi se stinsese pentru totdeauna. Presimțind că despărțirea era de neînlăturat, a vrut să rămână cel puțin prieten cu ea, ca şi cum prietenia cu o astfel de femeie ar fi fost cu putință... Prințesa a plecat în ascuns de la Baden şi de atunci l-a ocolit întotdeauna pe Kirsanov. Acesta s-a întors în Rusia, a încercat să-şi reia viața dinainte, dar n-a mai putut reintra în făgaşul cel vechi. Rătăcea din loc în loc fără a-şi găsi liniştea. Mai ieşea încă în lume, îşi păstrase toate deprinderile omului de societate, şi putea să se laude cu două-trei cuceriri noi; dar nu mai aştepta nimic deosebit nici din partea lui, nici din partea celorlalți, şi nu se apuca de nimic. Îmbătrânise şi încărunțise; serile şi le petrecea la club; plictiseala morocănoasă şi discuțiile în contradictoriu asupra unor subiecte care îi erau indiferente, în societatea burlacilor, ajunseseră pentru el o necesitate, semn rău după cum se ştie. La însurătoare, bineînțeles, că nici nu se gândea. Trecură astfel zece ani cenuşii, sterpi, pe nesimțite, îngrozitor de repede. Nicăieri nu fuge timpul ca în Rusia. Se spune că la închisoare fuge şi mai repede. Odată, la club, în timpul mesei, Pavel Petrovici află despre moartea prințesei R. Decedase la Paris, într-o stare vecină cu nebunia. El se ridică de la masă şi se plimbă vreme îndelungată prin încăperile clubului, oprindu-se

din când în când, ca împietrit, lângă mesele de joc, dar nici de data aceasta nu se întoarse acasă mai devreme ca de obicei. După câtva timp primi un pachet; în el se afla inelul ce-l dăruise prințesei. Ea desenase o cruce peste sfinx şi lăsase vorbă să i se comunice că acea cruce era dezlegarea enigmei.

Aceasta s-a întâmplat la începutul anului 1848, pe vremea când Nikolai Petrovici îşi pierduse soția şi venise la Petersburg. Pavel Petrovici aproape nu se văzuse cu fratele său de când acesta se stabilise la țară; căsătoria lui Nikolai Petrovici coincidea cu primele zile când Pavel Petrovici făcuse cunoştință cu prințesa. La înapoierea lui din străinătate se dusese la fratele său la țară cu gândul să rămână la el vreo două luni, să se bucure de fericirea lui, dar n-a avut răbdare să stea mai mult de o săptămână. Viețile lor pe atunci erau prea diferite. În 1848 această deosebire se atenuă: Nikolai Petrovici îşi pierduse soția, iar Pavel Petrovici amintirile; după moartea prințesei căuta să nu se mai gândească la ea; lui Nikolai îi rămăsese sentimentul unei vieți trăite aşa cum se cuvine şi avea un fiu care creştea sub ochii săi; Pavel, dimpotrivă, burlac singuratic, păşea spre acea perioadă tulbure, crepusculară, perioadă a regretelor ce seamănă a nădejdi şi a nădejdilor ce seamănă a regrete, când tinerețea s-a sfârşit, iar bătrânețea n-a venit încă.

Răstimpul acesta era mai greu pentru Pavel Petrovici decât pentru oricare altul; pierzându-şi trecutul, el pierduse totul.

— Acum nu te mai poftesc la Mariino, îi spuse odată Nikolai Petrovici (dăduse acest nume satului în amintirea nevestei sale); te-ai plictisit acolo pe când trăia Maria, acum cred că te-ai prăpădi de urât.

— Eram prost şi neastâmpărat pe vremea aceea, răspunse Pavel Petrovici. De atunci m-am potolit, dacă nu m-am făcut mai înțelept. Acum, dimpotrivă, dacă-mi îngădui, sunt gata să mă stabilesc definitiv la tine.

Drept răspuns, Nikolai Petrovici îl îmbrățişa; însă de

la această convorbire mai trecu un an şi jumătate până ce Pavel Petrovici se hotărî să-şi îndeplinească făgăduiala. În schimb, odată stabilit la țară, n-a mai plecat de acolo nici chiar în timpul celor trei ierni pe care Nikolai Petrovici le-a petrecut la Petersburg împreună cu fiul său. Se apucă de citit, mai mult în englezeşte; în genere, toată viața şi-o rostui *à l'anglaise*; se vedea rar cu vecinii şi nu pleca de pe moşie decât pentru alegeri, unde nu prea vorbea, nu deschidea gura decât rareori şi numai ca să-i întărite şi să-i sperie prin ieşirile lui liberale pe moşierii de modă veche, dar nici de reprezentanții noii generații nu se apropia. Şi unii şi ceilalți îl socoteau un îngâmfat; şi unii şi alții îl stimau pentru felul lui elegant şi aristocratic de a se purta, pentru faima lui de mare cuceritor, pentru faptul că se îmbrăca foarte bine şi trăgea întotdeauna la cel mai bun hotel unde avea cea mai frumoasă cameră, pentru faptul că participa la mese elegante, iar odată prânzise la Ludovic-Filip{13} împreună cu Wellington{14}; pentru că nu călătorea niciodată fără o trusă de voiaj de argint şi fără o baie portativă, pentru că răspândea în jurul lui un parfum foarte „distins", nemaiîntâlnit, pentru că juca cu măiestrie *whist* şi pierdea întotdeauna; în sfârşit, era respectat pentru cinstea lui exemplară. Cucoanele îl găseau melancolic, fermecător, dar el nu se interesa de ele…

— Vezi, Evgheni, spuse Arkadi sfârşindu-şi povestirea, cât de nedrept îl judeci pe unchiul meu! Nu-ți mai spun că nu o dată l-a scos pe tata din încurcătură, dându-i toți banii pe care îi avea. Moşia, poate nu ştii că nu şi-au împărțit-o între ei. E gata să ajute pe orişicine şi, între altele, ia întotdeauna apărarea țăranilor; e drept că, atunci când stă de vorbă cu ei, se strâmbă şi tot duce la nas sticluța cu apă de colonie…

— E lucru ştiut: nervii! îl întrerupse Bazarov.

— Poate, dar are o inimă foarte bună. Şi e departe de a fi prost. Câte sfaturi folositoare mi-a dat!… Mai cu

seamă… mai cu seamă în privința femeilor.

— Aha! S-a fript cu ciorba lui, iar acum suflă în iaurtul altora. Ştim noi cum vine asta!

— Într-un cuvânt, urmă Arkadi, e foarte nefericit; crede-mă, e păcat să-l disprețuieşti.

— Dar cine vorbeşte de dispreț? sări Bazarov. Am să-ți spun totuşi că un om care şi-a mizat viața pe o singură carte, dragostea unei femei şi, fiindcă a pierdut, se dă bătut şi se demoralizează până într-atât încât nu mai e în stare să facă nimic, acela nu e un bărbat, ci un mascul! Spui că e nefericit; tu ştii mai bine; dar nu i-au ieşit încă toți gărgăunii din cap! Sunt încredințat că se crede chiar un om folositor pentru că citeşte *Galignani* şi pentru că o dată pe lună iartă pe un mujic de bătaie.

— Dar gândeşte-te la educația pe care a primit-o, la vremurile în care a trăit, stărui Arkadi.

— Educație? îi luă vorba Bazarov. Fiecare om trebuie să se educe singur, măcar ca mine, de pildă… însă, în ce priveşte vremurile, de ce aş atârna eu de ele? Să atârne ele de mine mai degrabă. Nu, frate dragă, toate acestea nu-s decât slăbiciune, zădărnicii. Ş-apoi, ce-s legăturile astea misterioase între un bărbat şi o femeie? Noi, fiziologii, ştim ce relații sunt. Ia studiază tu anatomia ochiului. De unde până unde privirea enigmatică despre care vorbeai? Totul nu e decât romantism, fleacuri, putregai, superficialitate. Hai mai bine să-ți arăt gândacul meu.

Şi amândoi prietenii se duseră în odaia lui Bazarov, în care se şi statornicise un fel de miros de cabinet medico-chirurgical amestecat cu miros de tutun ieftin.

VIII

Pavel Petrovici nu rămase multă vreme să asiste la discuția fratelui său cu administratorul, un om înalt şi slab cu glas stins de tuberculos şi ochi vicleni, care la toate observațiile lui Nikolai Petrovici nu răspundea decât: „vai de mine, e lucru ştiut că...” şi căuta să-i înfățişeze pe mujici ca pe nişte beţivi şi hoți. Gospodăria ce nu demult fusese rostuită în chip nou scârțâia ca o roată neunsă, trosnea ca o mobilă făcută din lemn prea verde. Nikolai Petrovici nu se descuraja, dar adesea suspina şi cădea pe gânduri; simțea că fără bani nu va ajunge departe, iar bani aproape nu mai avea. Arkadi spusese adevărul: Pavel Petrovici nu o dată îşi ajutase fratele; nu o dată, văzându-l cum se zbate şi se frământă, chibzuind cum s-o scoată la capăt, Pavel Petrovici se apropiase încet de fereastră şi, băgându-şi mâinile în buzunare, şoptise printre dinți: *„Mais je puis vous donner de l'argent*[15] şi-i dăduse bani; dar în ziua aceea n-avea nici el şi preferă să se îndepărteze. Micile mizerii ale gospodăriei îl plictiseau. De altfel, întotdeauna i se părea că Nikolai Petrovici, cu tot avântul şi dragostea lui de muncă, nu s-a apucat de treabă aşa cum trebuie, deşi n-ar fi fost în stare să-i arate în ce anume greşea. „Fratele meu n-are destul spirit practic, se gândea el; se lasă mereu înşelat.” Nikolai Petrovici dimpotrivă prețuia foarte mult spiritul practic al lui Pavel Petrovici şi întotdeauna îi cerea sfaturi. „Eu sunt prea moale, slab de fire, toată viața mea am trăit retras, spunea el, iar tu, nu degeaba ai trăit tot printre oameni, îi cunoşti bine; ai un ochi de vultur.” La acestea Pavel Petrovici nu răspundea nimic, îşi întorcea numai privirea, dar nu căuta să schimbe părerea fratelui său.

După ce-l lăsă pe Nikolai Petrovici în cabinetul său, o luă pe coridorul care despărțea partea din față a casei de cea din dos şi, ajungând în dreptul unei uşi scunde, se opri şovăind, se trase de mustață, apoi bătu.

— Cine-i acolo? Intră, se auzi glasul Fenecikăi.

— Eu sunt, spuse Pavel Petrovici şi deschise uşa.

Fenecika sări de pe scaunul pe care şedea cu copilul ei şi, după ce-l dădu în braţele unei fete, care-l şi duse afară din odaie, îşi potrivi în grabă basmaua.

— Iartă-mă dacă te-am deranjat, începu Pavel Petrovici fără a o privi, am vrut numai să te rog... mi se pare că azi pleacă trăsura la oraş... porunceşte, te rog, să mi se cumpere ceai verde.

— Da, am să spun, răspunse Fenecika. Cât porunciţi să se cumpere?

— Păi, cred că o jumătate de funt ar fi de ajuns. Văd că e o schimbare aici la mata, adăugă el aruncând împrejur o privire fugară, care lunecă şi peste obrazul Fenecikăi. Perdelele, spuse el, văzând că nu-l înţelege.

— Da, perdelele. Nikolai Petrovici mi le-a dăruit; dar sunt puse de mult.

— Nici eu n-am mai fost de mult pe la dumneata. Acum e foarte bine aici.

— Din bunătatea lui Nikolai Petrovici, şopti Fenecika.

— Te simţi mai bine aici decât în pavilionul unde stăteai înainte? întrebă Pavel Petrovici politicos, dar fără cel mai mic zâmbet.

— Mai bine, desigur.

— Cine locuieşte acum acolo?

— Spălătoresele.

— A!

Pavel Petrovici tăcu. „Acum are să plece", gândea Fenecika; dar el nu pleca, iar ea stătea ca împietrită în faţa lui, mişcându-şi uşor degetele.

— De ce ai poruncit să fie scos afară copilul? începu în sfârşit Pavel Petrovici, mie mi-s dragi copiii. Arată-mi-l!

Fenecika se înroşi toată de sfială şi bucurie. Ea se temea de Pavel Petrovici, care aproape niciodată nu vorbea cu ea.

— Duniaşa, strigă ea, fii bună dumneata şi adu-l pe

Mitea (Fenecika nu-i spunea nimănui din casă *tu)*, Sau, stai puțin, întâi să-i punem rochița.

Fenecika se îndreptă spre uşă.

— N-are importanță, spuse Pavel Petrovici.

— Vin îndată, răspunse Fenecika şi ieşi repede.

Pavel Petrovici rămase singur şi privi în jurul lui, de astă dată cu o atenție deosebită. Odaia, micuță şi joasă, în care se găsea, era foarte curată şi primitoare. Mirosea a podele de curând vopsite, a muşețel şi a melisă. De-a lungul pereților erau rânduite scaune cu speteze în formă de liră. Fuseseră cumpărate în Polonia de răposatul general în timpul unei campanii; într-un colț, lângă un cufăr ferecat cu fier, cu capac boltit, se vedea un pătuc de copil, cu perdele de muselină. În colțul opus ardea o candelă în fața unei icoane mari şi întunecate a sfântului Nicolae, Făcătorul-de-minuni; un ou mititel de porțelan, prins cu o panglicuță roşie, atârna pe pieptul sfântului; la ferestre, nişte borcane cu dulceață de anul trecut, legate cu grijă la gură, lăsau să se strecoare o lumină verzuie, iar pe capacele lor de hârtie, Fenecika scrisese cu mâna ei cu litere de-o şchioapă: *Agrişe* – dulceața care-i plăcea mai mult lui Nikolai Petrovici. De tavan atârna de o sfoară lungă o colivie cu un scatiu cu codița scurtă, care ciripea şi țopăia necontenit; colivia se legăna şi tremura întruna, iar grăunțele de cânepă căzdeau pe podea pocnind uşor. Pe peretele dintre ferestre, deasupra unui scrin mic erau prinse câteva fotografii destul de proaste ale lui Nikolai Petrovici, în diferite poziții, făcute de un fotograf ambulant; un chip fără ochi zâmbea silit într-o ramă de culoare închisă, altceva nu se putea desluşi; iar deasupra portretului Fenecikăi, Ermolov{16} într-o manta caucaziană, se încrunta amenințător către munții îndepărtați ai Caucazului; o perniță de mătase, în formă de papuc, de pus acele îi cădea drept pe frunte.

Trecură vreo cinci minute; în camera vecină se auzeau foşnete şi şoapte. Pavel Petrovici luă de pe scrin

o carte soioasă, un volum răzleț din *Streliții* al lui Masalski şi întoarse câteva file… Uşa se deschise şi intră Fenecika cu Mitea în brațe. Îl îmbrăcase cu o cămăşuță roşie, cu un chenar brodat la gât, îi pieptănase părul şi-i spălase fața; pruncul răsufla zgomotos, se zvârcolea şi dădea din mânuțe aşa cum fac toți copiii sănătoşi; părea să se bucure de cămăşuța lui frumoasă, căci pe chipul lui dolofan se citea mulțumirea. Fenecika îşi potrivise şi ea părul şi-şi pusese o basma mai bună, dar ar fi putut rămâne şi aşa cum era. Într-adevăr, poate fi pe lume ceva mai fermecător decât o mamă tânără şi frumoasă cu un prunc sănătos în brațe?

— Ia te uită ce mai bursucel, rosti îngăduitor Pavel Petrovici şi-i gâdilă cu unghia lungă a arătătorului bărbia grăsuță; copilul privi țintă spre scatiu şi începu să râdă.

— E unchiul tău, spuse Fenecika aplecându-şi obrazul spre el şi săltându-l puțin, în timp ce Duniaşa aşeza la fereastră un călugăraş frumos mirositor, punând un bănuț dedesubt.

— Câte luni zici că are? întrebă Pavel Petrovici.

— Şase luni, merge pe şapte, din ziua de unsprezece.

— Nu cumva pe opt, Fedosia Nikolaevna? se amestecă Duniaşa, nu fără sfială.

— Ba nu, pe şapte, ce spui?! Copilul prinse iarăşi a râde, îşi pironi privirea asupra cufărului şi o apucă pe maică-sa de nas şi de buze cu toată mânuța. Ştrengarule, făcu Fenecika fără să-şi ferească obrazul.

— Seamănă cu fratele meu, spuse Pavel Petrovici.

„Apoi cu cine să semene?" gândi Fenecika.

— Da, urmă Pavel Petrovici ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi, seamănă cu el, nu încape nicio îndoială. O privi pe Fenecika cu luare aminte, aproape cu tristețe.

— E unchiul tău, spuse ea iarăşi, dar de astă dată în şoaptă.

— A! Pavel! Aici erai? se auzi deodată glasul lui Nikolai Petrovici.

Pavel Petrovici se întoarse iute şi se încruntă; însă fratele lui îl privea cu atâta bucurie, cu atâta recunoştinţă, încât nu putu să nu-i răspundă tot cu un zâmbet.

— Drăguţ băieţel ai, spuse el şi se uită la ceas. Am trecut pe aici, să spun de ceai.

Şi, luându-şi un aer nepăsător, Pavel Petrovici ieşi grăbit din odaie.

— A venit aşa, de la el? întrebă Nikolai Petrovici.

— Da... aşa; a bătut la uşă şi a intrat.

— Dar Arkaşa n-a mai fost pe la tine?

— N-a mai fost. N-ar fi bine, Nikolai Petrovici, să mă mut din nou în pavilion?

— Pentru ce, mă rog?

— Mă gândesc că aşa ar fi mai bine poate un timp, la început.

— Nu... nu, făcu şovăind Nikolai Petrovici şi îşi frecă fruntea cu mâna. Ar fi trebuit dinainte... Bună ziua, rotofeiule, spuse el deodată cu însufleţire, apropiindu-se de copil şi îl sărută pe obraz; apoi se aplecă puţin şi îşi lipi buzele de mâna Fenecikăi albă ca laptele pe cămăşuţa roşie a copilului.

— Nikolai Petrovici! Ce faceţi? şopti ea şi îşi coborî pleoapele, apoi le ridică încet... Era fermecătoare privirea ochilor ei, când se uita pe sub sprâncene şi zâmbea drăgăstos şi cam nerod.

Nikolai Petrovici o cunoscuse pe Fenecika în chipul următor: odată, cu vreo trei ani în urmă, fusese nevoit să înnopteze la, hanul unui oraş de provincie destul de îndepărtat. Fusese plăcut impresionat de curăţenia camerei lui şi prospeţimea aşternutului. „N-o fi nemţoaică hangiţa?" îi trecu prin minte; dar hangiţa era rusoaică, o femeie de vreo cincizeci de ani, îmbrăcată îngrijit, cu o faţă inteligentă, plină de demnitate şi măsurată la vorbă... În timpul ceaiului de dimineaţă a intrat în vorbă cu ea şi i-a plăcut mult... Tocmai pe atunci, Nikolai Petrovici se mutase în noua lui

gospodărie şi, cum nu voia să țină în serviciu iobagi, căuta oameni pe care să-i tocmească la el. Pe de altă parte, hangița se plângea de numărul mic de muşterii şi de vitregia vremurilor. Nikolai Petrovici i-a propus să intre la el în serviciu, ca menajeră; ea a primit. Bărbatul ei murise demult, lăsându-i numai o fată, pe Fenecika. Peste vreo două săptămâni, Arina Savişna (astfel se numea noua menajeră) a sosit împreună cu fiica ei la Mariino şi s-a mutat într-un pavilion mic din curtea conacului. Alegerea lui Nikolai Petrovici s-a adeverit a fi fost bună. Arina a făcut ordine îți casă. Despre Fenecika, pe atunci o fată de şaptesprezece ani, nu se vorbea nimic şi n-o prea vedea nimeni. Era sfioasă, trăia nebăgată în seamă, şi numai duminicile Nikolai Petrovici zărea în biserica parohiei, undeva, mai la o parte, profilul fin al obrăjorului ei alb. Astfel se scurse mai bine de un an.

Într-o dimineață Arina s-a înfățişat în cabinetul lui, a făcut o adâncă plecăciune, după cum îi era obiceiul, şi l-a întrebat dacă nu cumva ar putea să-i dea vreun: leac pentru fata ei căreia îi intrase în ochi o scânteie din vatră» Nikolai Petrovici, ca, toți oamenii care îşi petrec tot timpul la țara, îi doftoricea pe cei din jur şi chiar avea: o mică farmacie homeopatică. I-a poruncit Arinei s-o aducă îndată pe bolnavă la el. Auzind că o cheamă boierul, Fenecika s-a speriat grozav; totuşi a urmat-o pe maică-sa. Nikolai Petro viei a dus-o la fereastră, i-a luat capul în mâini şi după ce i-a cercetat bine ochiul, roşu şi umflat, i-a prescris comprese cu o soluție pe care i-a preparat-o cu mâna lui, apoi şi-a rupt batista în bucăți şi i-a arătat cum să procedeze. Fenecika l-a ascultat, apoi a dat să plece. „Sărută-i mâna boierului, prostuțo," i-a spus Arina. Nikolai Petrovici însă n-a lăsat-o şi, încurcat, a sărutat-o el în creştetul capului aplecat, drept pe cărare. Ochiul Fenecikăi s-a tămăduit repede, dar impresia ce-o făcuse asupra lui Nikolai Petrovici nu s-a şters aşa curând. Îi tot nălucea obrazul acela curat

şi gingaş, ridicat cu teamă spre el; îi simţea în palme părul mătăsos, îi vedea buzele nevinovate uşor întredeschise, descoperind dinţii umezi ce luceau în soare ca mărgăritarele. De atunci a început s-o privească cu mai multă luare aminte la biserică şi încerca să intre în vorbă cu ea. La început era cam sperioasă faţă de el şi chiar odată, pe înserate, când l-a întâlnit pe poteca îngustă, bătătorită de oameni, prin câmpul de secară s-a ferit din calea lui intrând de-a dreptul în secara înaltă năpădită de pelin şi albăstrele, ca el să n-o vadă. El însă i-a zărit căpşorul prin reţeaua de aur a spicelor, de unde îl pândea ca o mică sălbăticiune, şi a strigat-o blând.

— Bună ziua, Fenecika! Să ştii că nu muşc.

— Bună ziua, a şoptit ea fără să iasă din ascunzătoare.

Încetul cu încetul începuse să se deprindă cu el, dar tot se mai sfia când îl vedea, când deodată, mama ci, Arina, muri de holeră. Unde era să se ducă Fenecika? Moştenise de la maică-sa însuşirea de bună gospodină, judecata sănătoasă şi firea ei aşezată; dar era atât de tânără, atât de singură, iar Nikolai Petrovici atât de bun, de modest... Nu are rost să mai povestim urmarea.

— Chiar aşa de-a dreptul a intrat fratele meu la tine? o întrebă Nikolai Petrovici. A bătut şi a intrat?

— Da.

— Asta e bine. Ia dă-mi-l puţin pe Mitea să-l dau huţa.

Şi Nikolai Petrovici începu să-l arunce în sus aproape până în tavan, spre marea bucurie a micuţului şi marea îngrijorare a maică-sii, care de fiecare dată când zbura în sus îşi întindea mâinile spre picioruşele lui goale.

Pavel Petrovici se întoarse în cabinetul său elegant cu tapet frumos de culoare ciudată, cu o panoplie de arme pusă pe un covor persan, cu mobilă de nuc, îmbrăcată în stofă verde închis, o bibliotecă de stejar negru în stil

Renaissance, statuete de bronz aşezate pe o splendidă masă de lucru, şi un cămin... Se aruncă pe divan, cu mâinile sub cap şi rămase astfel nemişcat, uitându-se în tavan, cu deznădejde. Fie că voia să ascundă până şi pereților ceea ce se citea pe fața lui, fie din cine ştie ce altă pricină, în cele din urma se ridică, trase perdelele grele de la ferestre şi apoi se trânti din nou pe divan.

IX

În aceeaşi zi, făcu şi Bazarov cunoştință cu Fenecika. Se plimba prin grădină împreună cu Arkadi, căruia îi explica de ce unii copăcei, şi mai ales puieții de stejar, nu se prinseseră.

— Aici trebuie sădiți mai mulți plopi argintii şi brazi, poate chiar şi tei dacă pui cernoziom. Vezi, boschetul s-a prins bine, adăugă el, pentru că salcâmul şi liliacul sunt băieți de treabă, nu cer îngrijire. Dar ia stai! E cineva aici.

În boschet era Fenecika împreună cu Duniaşa şi Mitea. Bazarov se opri, iar Arkadi o salută dând din cap, ca pe o veche cunoştință.

— Cine e? îl întrebă Bazarov de îndată ce trecură de boschet. Ce drăguță e!

— De cine vorbeşti?

— Ce mai întrebi, una singură era drăguță.

Arkadi, cam stânjenit, îi explică pe scurt cine era Fenecika.

— Aha! făcu Bazarov, se vede că taică-tău nu are gusturi rele. Ştii că-mi place taică-tău, zău aşa! Bravo lui. Dar atunci trebuie să facem cunoştință, adăugă el şi

o luă înapoi spre boschet.

— Evgheni, strigă speriat în urma lui Arkadi. Ia seama, pentru Dumnezeu.

— N-ai nicio grijă, spuse Bazarov, suntem oameni umblați, trăiți pe la oraşe.

Apropiindu-se de Fenecika, îşi scoase şapca.

— Dați-mi voie să mă prezint, începu el înclinându-se politicos. Sunt prieten cu Arkadi Nikolaevici şi un om paşnic.

Fenecika se ridicase de pe bancă şi-l privea tăcută.

— Ce copil frumos! urmă Bazarov. Să n-aveți grijă, până acum n-am deocheat pe nimeni. De ce are obrajii atât de roşii? Îi ies cumva dințişorii?

— Da, făcu Fenecika. Patru dințişori i-au ieşit, iar acum i s-a umflat iarăşi gingiile.

— Ia să văd… nu vă temeți, sunt doctor.

Bazarov luă în brațe copilul care, spre mirarea Fenecikăi şi a Duniaşei, nu se împotrivi de fel şi nici nu se sperie.

— Văd, văd… Nu-i nimic, totul merge bine: o să aibă nişte dinți straşnici. Dacă se întâmplă ceva, să-mi dați de veste. Dar dumneavoastră sunteți sănătoasă?

— Sănătoasă, slavă Domnului…

— Slavă Domnului. Sănătatea e lucrul cel mai bun. Dar dumneata? adăugă Bazarov întorcându-se către Duniaşa.

Duniaşa, în casă o fată foarte serioasă, dar veselă şi nebunatică pe afară, drept răspuns pufni în râs.

— Minunat. Poftim, ia-ți voinicul.

Fenecika luă copilul în brațe.

— Ce liniştit a stat la dumneavoastră în brațe, spuse ea cu glas scăzut.

— La mine-n brațe toți copiii stau cuminți, răspunse Bazarov. Am eu un secret.

— Copiii simt cine-i iubeşte, spuse Duniaşa.

— Aşa e, întări Fenecika. Mitea unul, nu se lasă luat în brațe de oricine.

— Dar la mine o să vrea? întrebă Arkadi, care rămăsese un timp la o oarecare depărtare de boschet şi acum se apropiase. Întinse braţele spre Mitea, dar copilul îşi aruncă pe spate căpşorul şi scoase un ţipăt, ceea ce o stânjeni grozav pe Fenecika.

— Altădată, când o să se mai obişnuiască, spuse cu îngăduinţă Arkadi şi cei doi prieteni se depărtară.

— Cum ziceai că o cheamă? întrebă Bazarov.

— Fenecika… Fedosia, răspunse Arkadi.

— Dar după tată… Trebuie ştiut şi asta.

— Nikolaevna.

— *Bene*[17]. Îmi place la ea că nu se prea sfieşte. Un altul, mă rog, ar condamna-o poate tocmai pentru acest lucru. Ce prostie! Ce rost are să se sfiască? E mamă, are dreptate să se poarte aşa.

— Da, ea are dreptate, observă Arkadi, în schimb tata…

— Şi el are dreptate în felul lui, îl întrerupse Bazarov.

— Ba nu, nu găsesc.

— Se vede că nu prea îţi convine încă un moştenitor?

— Cum nu ţi-e ruşine să-mi atribui asemenea gânduri?! spuse cu aprindere Arkadi. Nu-l socot vinovat pe tata din punctul acesta de vedere; găsesc că ar fi trebuit să se căsătorească cu ea.

— A-ha! făcu liniştit Bazarov. Cât de mărinimoşi suntem! Tu mai dai importanţă căsătoriei? Nu mă aşteptam la aşa ceva din partea ta.

Cei doi prieteni făcură câţiva paşi în tăcere.

— Am văzut toată gospodăria tatălui tău, începu Bazarov din nou. Vitele sunt slabe şi caii, istoviţi. Acareturile nu-s nici ele prea grozave, iar muncitorii par nişte leneşi patentaţi; cât despre administrator, e sau un prost sau un şarlatan. Nu sunt încă dumirit.

— Sever mai eşti astăzi, Evgheni Vasilievici.

— Cât despre mujicii cei buni la suflet au să-l păcălească pe taică-tău, fără nicio îndoială. Cunoşti zicala: „Mujicul rus poate să-l mănânce fript şi pe

Dumnezeu”.

— Încep să cred că unchiul meu are dreptate. Hotărât că ai o părere proastă despre ruşi, spuse Arkadi.

— Ce importanță are! Tocmai asta e partea bună a rusului, că are o părere proastă despre el însuşi. Important este că doi şi cu doi fac patru, celelalte nu-s decât fleacuri.

— Şi natura e un fleac? spuse Arkadi privind gânditor în depărtare spre lanurile pestrițe scăldate de lumina blândă a soarelui ce cobora spre asfințit.

— Şi natura e un fleac, aşa cum o vezi tu. Natura nu e un templu, ci un atelier, în care omul e un muncitor.

În acea clipă, sunetele tărăgănate ale unui violoncel veniră în zbor dinspre casă până la ei. Cineva cânta cu pasiune, deşi fără prea multă virtuozitate *Aşteptarea* de Schubert{18} şi melodia se revărsa ca o mireasmă dulce în văzduh.

— Ce e asta? rosti uimit Bazarov.

— E tata.

— Tatăl tău cântă la violoncel?

— Da,

— Dar câți ani are?

— Patruzeci şi patru.

Bazarov izbucni deodată în râs.

— Ce te face să râzi?

— Să-mi fie cu iertare! La patruzeci şi patru de ani, un *pater familias*{19} din districtul X cântând din violoncel!

Bazarov râdea mai departe cu hohote, dar Arkadi, cu toată admirația pentru mentorul său, de data aceasta nici nu zâmbi.

X

Trecură aproape două săptămâni. La Mariino viața se scurgea în tihnă, fiecare cu rostul lui; Arkadi trăia ca un sibarit, iar Bazarov lucra. Cei din casă se deprinseseră cu el, cu felul lui nepăsător de a se purta, cu vorba lui tăioasă şi scurtă. Fenecika mai ales se obişnuise până-ntr-atâta cu el încât într-o noapte trimise să-l scoale! Mitea avea convulsii. Bazarov a venit şi ca de obicei, jumătate glumind, jumătate căscând, a stat vreo două ceasuri şi i-a liniştit copilul. În schimb, Pavel Petrovici îl ura din tot sufletul! Îl socotea un îngâmfat, un obraznic, un cinic şi un plebeu; bănuia că Bazarov nu-l stimează şi că aproape îl disprețuieşte pe el, Pavel Kirsanov! Nikolai Petrovici se cam temea de tânărul nihilist şi se îndoia că ar fi având o influență bună asupra lui Arkadi; dar îi plăcea să-l asculte vorbind şi asista bucuros la experiențele lui de fizică şi chimie. Bazarov adusese cu el un microscop cu care lucra ceasuri întregi. Servitorii de asemenea țineau la el, deşi îi cam lua peste picior; simțeau că e unul de-ai lor, nu un boier. Duniaşa chicotea bucuros cu el şi-i arunca câte o căutătură piezişă, plină de înțelesuri, când trecea prin fața lui în mers săltat ca de prepeliță. Până şi Piotr, pe cât de orgolios pe atât de prost, cu fruntea veşnic încrețită de griji, care n-avea alt merit decât acela de a fi politicos, de a şti să citească silabisind şi de a-şi peria mereu surtucul, până şi el zâmbea şi se lumina la față ori de câte ori îl băga în seama Bazarov. Băieții de la curte alergau în urma „doftorului" ca nişte cățeluşi. Numai bătrânul Prokofici nu-l avea la inimă; la masă îl servea morocănos, îl considera un pişicher şi spunea oricui îl asculta că, din pricina favoriților, Bazarov semăna cu un porc într-un tufiş. Prokofici era în felul lui un aristocrat, nu mai prejos decât Pavel Petrovici.

Veniră cele mai frumoase zile ale anului, primele zile de iunie. Vremea era minunată; e drept că de departe amenința din nou holera, dar locuitorii guberniei X se

deprinseseră cu „vizitele” ei. Bazarov se scula foarte de dimineață şi o pornea la două-trei verste depărtare, nu ca să se plimbe, nu putea suferi plimbările lipsite de scop, ci ca să adune ierburi şi insecte. Câteodată îl lua cu el pe Arkadi. La întoarcere se încingea îndeobşte între ei o discuție, din care Arkadi ieşea de obicei învins, deşi vorbea mai mult decât prietenul lui.

Odată, când ei întârziaseră mai mult, Nikolai Petrovici ieşi în grădină întru întâmpinarea lor; ajungând în dreptul boschetului, auzi deodată paşii grăbiți şi glasurile celor doi tineri. Mergeau de cealaltă parte a boschetului şi nu-l puteau vedea.

— Tu nu-l cunoşti destul de bine pe tata, spunea Arkadi.

Nikolai Petrovici îşi ținu răsuflarea.

— Tatăl tău e un om de ispravă, spuse Bazarov, dar e un om învechit, şi-a trăit traiul şi şi-a mâncat mălaiul!

Nikolai Petrovici trase cu urechea... Arkadi nu răspunse nimic.

„Omul învechit” mai rămase câteva clipe nemişcat, apoi o luă încet spre casă.

— Alaltăieri l-am văzut citind din Puşkin, reluă între timp Bazarov. Fă-l să înțeleagă, te rog, că nu se mai potriveşte. Doar nu mai e copil! E timpul să se lase de fleacuri de astea. Să fii romantic în timpurile de azi! Ce idee! Dă-i şi tu să citească ceva ca lumea.

— Ce să-i dau? întrebă Arkadi.

— Cred că pentru început, ar fi potrivit *Stoff und Kraft*{20} de Büchner{21}.

— Şi eu m-am gândit la asta, încuviință Arkadi. *Stoff und Kraft* e scris pe înțelesul tuturor.

— Şi iată cum noi amândoi, spunea Nikolai Petrovici, în după amiaza aceleiaşi zile, fratelui său, în cabinetul acestuia, am ajuns nişte oameni învechiți. Ne-am trăit traiul! Ei, ce să-i faci? Poate să aibă dreptate Bazarov; dar mărturisesc că mă doare un singur lucru: eu tocmai

nădăjduiam că acum o să se facă o apropiere mai mare, prietenească, între mine şi Arkadi, dar văd că el a luat-o înainte, eu am rămas în urmă şi nu ne vom mai putea înțelege.

— Dar de unde scoți că a luat-o înainte? La urma urmei prin ce se deosebeşte într-atât de noi? exclamă nerăbdător Pavel Petrovici. Toate acestea i le-a vârât în cap acest prieten al său, acest nihilist! Nu-l pot suferi pe felcerul ăsta; după părerea mea e un şarlatan şi atâta tot. Sunt convins că el n-a ajuns prea departe nici în fizică, cu toate broaştele lui.

— Nu, frate, să nu spui asta; Bazarov e inteligent şi ştie carte.

— Şi ce dezgustător de orgolios este, îl întrerupse iarăşi Pavel Petrovici.

— Da, observă Nikolai Petrovici, e orgolios. Se vede că nu se poate altfel; numai un lucru nu-l pot pricepe. Mie mi se pare că fac tot ce e cu putință ca să nu rămân în urma vremii: pe țărani i-am căpătuit, am făcut o fermă aşa încât în toată gubernia trec chiar drept un „roşu"; citesc, învăț şi caut pe cât pot să mă pun la nivel cu cerințele actuale, iar ei spun că mi-am trăit traiul. Ştii ce, frate, încep să cred că au dreptate.

— Şi de ce asta?

— Iată de ce: stăteam astăzi şi citeam din Puşkin... Tocmai deschisesem la *Țiganii*... Deodată îl văd pe Arkadi că se apropie de mine şi, fără o vorbă, cu un fel de duioasă compătimire, îmi ia încetişor cartea din mână, ca unui copil, şi-mi pune în față o altă carte, una nemțească... Apoi a zâmbit şi a plecat luându-l pe Puşkin cu el.

— Aşa-a-a! Şi ce carte ți-a dat?

— Pe asta!

Şi Nikolai Petrovici scoase din buzunarul de la spate al surtucului faimoasa broşură a lui Büchner, în ediția a noua.

Pavel Petrovici o învârti în mână.

— Hm! făcu el. Arkadi Nicolaevici are grijă de educația ta. Şi ai încercat s-o citeşti?

— Am încercat.

— Şi cum ți se pare?

— Ori sunt eu un prost, ori toate astea sunt nerozii. Pesemne că sunt eu un prost.

— N-ai uitat nemțeşte? întrebă Pavel Petrovici.

— Nu, n-am uitat.

Pavel Petrovici mai răsuci cartea în mână şi-l privi pe fratele lui pe sub sprâncene. Tăcură amândoi.

— *À propos*, începu Nikolai Petrovici, dorind pe semne să schimbe vorba. Am primit o scrisoare de la Koleazin.

— De la Matvei Ilici?

— Da. A sosit la… ca să facă o inspecție în gubernie. A ajuns om mare acum, şi-mi scrie că doreşte să ne vadă, ca rudă ce ne este, şi ne pofteşte pe noi doi, împreună cu Arkadi, la oraş.

— Şi ai să te duci? întrebă Pavel Petrovici.

— Nu; dar tu?

— Nici eu n-am să mă duc. N-are rost să fac cincizeci de verste de florile mărului. *Mathieu* vrea să-l vedem în toată splendoarea lui! Ducă-se naibii! Tămâierile celor din gubernie au să-i fie de-ajuns, se poate lipsi de ale noastre. Mare lucru să fii consilier privat! Dacă aş fi rămas în armată, să trag prosteşte la jug, aş fi fost acum general-aghiotant. De altminteri noi doi suntem oameni învechiți.

— Da, frate; se vede că a sosit timpul să ne îngrijim de coşciuge şi să ne punem mâinile cruce pe piept, spuse cu un oftat Nikolai Petrovici.

— Ba nu, n-am să mă dau bătut chiar aşa de uşor, spuse fratele lui. O să ne mai încăieram noi în discuții cu felcerul ăsta, simt eu.

Încăierarea a avut loc chiar în aceeaşi zi, în timpul ceaiului de seară. Pavel Petrovici coborâse în salon, pregătit de lupta, întărâtat şi hotărât. Aştepta numai un

pretext ca să se arunce asupra duşmanului, dar pretextul se lăsă cam mult aşteptat. Îndeobşte Bazarov vorbea puțin în prezența „bătrâneilor Kirsanovi" (aşa le spunea el celor doi frați), iar în seara aceea nu se simțea în apele lui şi-şi bea ceaiul în tăcere, ceaşcă după ceaşcă. Pavel Petrovici ardea de nerăbdare; în sfârşit, dorința lui se împlini.

Veni vorba despre unul dintre moşierii din vecinătate.

— Un aristocrățel, om de nimic, spuse cu indiferență Bazarov, care îl întâlnise la Petersburg.

— Dați-mi voie să vă întreb, începu Pavel Petrovici, cu buzele tremurânde, după părerea dumneavoastră „om de nimic" şi „aristocrat" înseamnă acelaşi lucru?

— Am spus „aristocrățel", spuse Bazarov, sorbind alene din ceaşcă.

— Exact, dar presupun că dumneata nu faci mare deosebire între aristocrați şi aristocrăței. Cred că e de datoria mea să te previn că nu-ți împărtăşesc părerea. Îndrăznesc să spun că toți mă cunosc drept un om cu idei liberale şi iubitor de progres; dar tocmai pentru asta îi respect pe aristocrați, pe adevărații aristocrați! Adu-ți aminte, stimate domn (la vorbele acestea Bazarov îşi ridică ochii spre Pavel Petrovici), adu-ți aminte, stimate domn, repetă el cu aprindere, de aristocrații englezi. Ei nu cedează nicio iotă din drepturile lor şi de aceea respectă drepturile altora; ei cer îndeplinirea obligațiilor față de ei şi la rândul lor *îşi* îndeplinesc obligațiile. Aristocrația a dat Angliei libertatea şi tot ea o sprijină.

— Am mai auzit noi de multe ori cântecul ăsta, îi răspunse Bazarov. Dar ce vreți să dovediți prin asta?

— Vreau să dovedesc prin aiasta, stimate domn (când era supărat, Pavel Petrovici spunea dinadins aiasta şi aista deşi ştia foarte bine că e împotriva regulilor gramaticale). Ciudățenia aceasta era mărturia unor rămăşițe moştenite de pe vremea țarului Alexandru{22}. Oamenii de vază de pe atunci, când vorbeau în limba lor maternă, ceea ce se întâmpla cam rar, foloseau acest

aiasta şi aista, adică: noi suntem ruşi de baştină şi totodată demnitari mari, cărora le este îngăduit să nu țină seamă de regulile care se învață la şcoală... Vreau să afirm prin aiasta, că fără simțul propriei tale demnități, fără respect față de tine însuți, iar la aristocrați aceste sentimente sunt dezvoltate, nu există o temelie trainică a obştesculuі... *bien public*[23]... a edificiului social. Individual, stimate domn, iată esențialul. Omul în sine trebuie să fie tare ca o stâncă, deoarece el e temelia pe care se construieşte totul. Ştiu foarte bine că, de pildă, dumneata găseşti ridicole obiceiurile mele, felul meu de a mă îmbrăca, în sfârşit, faptul că sunt atât de îngrijit, dar toate acestea decurg din simțul de respect față de ține însuți, dintr-un simț al datoriei, da, da, al datoriei. Trăiesc la țară, într-un colț pierdut de lume, dar nu mă las în paragină, respect în mine omul.

— Dați-mi voie, Pavel Petrovici, îl întrerupse Bazarov, dumneavoastră spuneți că vă respectați şi stați cu mâinile în sân. Ce folos trage din asta *le bien public?* Dacă n-ați avea niciun respect față de dumneavoastră ați face la fel.

Pavel Petrovici păli.

— Asta e cu totul altă chestiune. Nu sunt deloc dispus să-ți explic acum de ce stau cu mâinile în sân, după cum binevoieşti a spune. Vreau numai să-ți atrag atenția că aristocratismul e un prinsipiu şi ca fără prinsipii nu pot trăi în vremea noastră decât oamenii imorali sau cei uşuratici. I-am spus-o lui Arkadi a doua zi după sosirea lui şi ți-o repet acum dumitale. Nu-i aşa, Nikolai?

Nikolai Petrovici încuviință din cap..

— Aristocratism, liberalism, progres, principii, înşira între timp Bazarov, ce de cuvinte străine şi fără folos! Rusul n-are nevoie de ele nici pe degeaba.

— Atunci de ce are nevoie, după dumneata? Vorbeşti ca şi cum ne-am găsi în afara umanității, în afara legilor

ei. Iartă-mă, dar logica istoriei cere…

— La ce ne trebuie această logică? Ne simțim foarte bine şi fără ea.

— Cum, adică?

— Uite-aşa. Sper că dumneavoastră n-aveți nevoie de logică pentru a vă băga o bucată de pâine în gură, când vă e foame. La ce bun toate aceste abstracțiuni!

Pavel Petrovici îşi ridica brațele.

— Nu te mai înțeleg. Dumneata insulți poporul rus. Nu înțeleg cum poți să nu recunoşti niciun prinsipiu, nicio regulă! Ce te face să lupți în viață?

— Ți-am mai spus, unchiule, că nu recunoaştem niciun fel de autoritate, se amestecă Arkadi.

— Noi luptăm pentru ceea ce socotim folositor, spuse Bazarov. În vremea de azi, credem că cel mai folositor lucru este negarea, şi de aceea negăm.

— Totul?

— Totul.

— Cum? Nu numai arta, poezia… ci şi… mă şi înspăimântă să rostesc…”

— Totul, repetă Bazarov cu o linişte nezdruncinată.

Pavel Petrovici îşi pironi privirea asupra lui. Nu se aşteptase la asta; iar Arkadi se îmbujoră de mulțumire.

— Dar, dă-mi voie, începu Nikolai Petrovici. Dumneavoastră negați totul sau, mai bine zis, distrugeți totul… Dar e nevoie să se şi construiască.

— Asta nu ne mai priveşte… Întâi trebuie curățat locul.

— Starea actuală a poporului o cere, adăugă cu seriozitate Arkadi. Noi trebuie să răspundem la aceste cerințe, noi n-avem dreptul să ne satisfacem egoismul nostru personal.

Această ultimă frază nu-i plăcu lui Bazarov; aducea a filosofie, adică a romantism, iar pentru Bazarov şi filosofia era un romantism, însă nu socoti potrivit să-l dezmintă pe tânărul său discipol.

— Nu, nu! strigă Pavel Petrovici cu un avânt

neaşteptat; nu vreau să cred, domnilor, că dumneavoastră cunoaşteți bine poporul rus, că sunteți interpreții nevoilor şi a năzuințelor lui! Nu, poporul rus nu este aşa cum vi-l închipuiți. El îşi respectă cu sfințenie tradițiile, e un popor patriarhal, nu poate trăi fără credință…

— În această privință n-am să vă contrazic, îl întrerupse Bazarov. Sunt chiar gata să admit, că în asta aveți dreptate.

— Deci, dacă am dreptate…

— Totuşi, asta nu dovedeşte nimic.

— Chiar ca nu dovedeşte nimic, repetă Arkadi cu siguranța unui jucător de şah experimentat, care a prevăzut o mişcare primejdioasă din partea adversarului său şi de aceea nu-şi pierde cumpătul.

— Cum nu dovedeşte nimic? murmură uimit Pavel Petrovici. Dumneavoastră mergeți împotriva firii poporului?

— Şi chiar de-ar fi aşa? strigă Bazarov. Poporul crede că atunci când bubuie tunetul e Ilie prorocul oare se plimbă cu carul prin ceruri. Şi atunci? Trebuie să fim de aceeaşi părere? Şi afară de asta, e rus, dar nu sunt şi eu tot rus?

— Nu, dumneata, după toate ce le-ai spus acum, nu eşti rus! Nu pot să te recunosc ca atare.

— Bunicul meu a fost plugar, răspunse Bazarov, cu trufie. Întrebați-l pe oricare dintre mujicii dumneavoastră pe care din noi doi îl va socoti mai curând de acelaşi sânge cu el: pe dumneavoastră, sau pe mine? Dumneavoastră nici nu ştiți să-i vorbiți.

— Dumneata însă vorbeşti cu el şi totodată îl disprețuieşti.

— Ce să-i faci, dacă e vrednic de dispreț! Dumneavoastră condamnați ideile mele, dar cine v-a spus că s-au născut întâmplător în mine şi nu sunt izvorâte tocmai din acel spirit al poporului în numele căruia vă războiți cu atâta înverşunare?

— Ce să zic! Avem mare nevoie de nihilişti!

— Nu noi avem căderea să hotărâm dacă avem sau nu nevoie de ei. De altfel nici dumneavoastră nu vă socotiți de prisos.

— Domnilor, domnilor, vă rog, fără injurii! strigă Nikolai Petrovici, ridicându-se de pe scaun.

Pavel Petrovici zâmbi şi, punând mâna pe umărul fratelui său, îl făcu să se aşeze din nou.

— Nu te teme, spuse el. N-am să-mi ies din fire tocmai în virtutea acelui simț al demnității de care îşi bate joc cu atâta vervă domnul... domnul doctor. Dă-mi voie, te rog, urmă el, întorcându-se din nou către Bazarov. Crezi poate că doctrina dumitale e ceva nou? Te înşeli. Materialismul pe care-l propovăduieşte a mai fost răspândit în răstimpuri şi s-a dovedit întotdeauna a fi nefondat.

— Iarăşi un cuvânt străin! îl întrerupse Bazarov. Începuse să se înfurie şi fața lui căpătase o culoare arămie, urâtă. În primul rând noi nu propovăduim nimic; nu ne stă în obicei...

— Atunci ce faceți?

— Iată ce facem noi. Înainte, nu prea demult, spuneam că funcționarii noştri iau mită, că nu avem nici drumuri, nici comerț, nici justiție dreaptă...

— Ei, da, desigur, dumneavoastră sunteți demascatori, mi se pare că aşa se spune. Asupra multor puncte sunt şi eu de acord cu dumneavoastră, însă..

— Iar pe urmă ne-am dat seama că nu face să tot trăncănim despre racilele noastre, că asta nu duce decât la banalitate şi spirit doctrinar; am văzut că şi capetele noastre luminate, oamenii noştri aşa-zişi înaintați, demascatorii, nu sunt buni de nimic, că noi ne ținem de fleacuri, că discutăm despre nu ştiu ce artă, despre creația lipsită de noimă, despre parlamentarism, despre avocatură şi... şi naiba ştie ce încă, atunci când e vorba de pâinea cea de toate zilele, când ne înăbuşă superstițiile cele mai grosolane, când toate societățile

noastre pe acțiuni dau faliment numai din pricina lipsei de oameni cinstiți, când libertatea însăşi, pentru care se frământă guvernul, e puțin probabil să dea rezultate bune pentru că mujicul nostru e fericit să-şi fure singur căciula numai ca să poată bea la crâşmă.

— Aşa, îl întrerupse Pavel Petrovici, aşadar, convingându-vă de toate acestea, ați hotărât să nu vă apucați nici dumneavoastră de nimic serios?

— Da. Ne-am hotărât să nu ne apucăm de nimic, repetă posomorât Bazarov.

Şi deodată se simți înciudat pe el însuşi că îşi dăduse astfel drumul în fața acestui boier.

— Ci numai să înjurați tot?

— Da, să înjurăm tot.

— Şi asta se numeşte nihilism?

— Da, asta se numeşte nihilism, repetă din nou Bazarov, de data aceasta cu o deosebită impertinență.

Pavel Petrovici se încruntă uşor.

— Aşa! rosti el cu glas ciudat de liniştit. Vasăzică nihilismul trebuie să ne scape de toate relele, iar dumneavoastră, dumneavoastră sunteți salvatorii şi eroii noştri. Bun. Dar atunci pentru ce să-i înjurați pe ceilalți, de pildă, pe demascatori? Oare nu pălăvrăgiți deopotrivă cu toții?

— Alte păcate om avea noi, dar pe ăsta nu, strecura Bazarov printre dinți.

— Atunci ce? Poate acționați? Sau vă pregătiți să intrați în acțiune?

Bazarov nu răspunse nimic. Pavel Petrovici tresări, dar se stăpâni numaidecât.

— Hm!... Să acționezi, să distrugi... urmă el. Dar cum să te apuci să distrugi aşa, fără măcar să ştii pentru ce?

— Noi distrugem pentru că suntem forța, spuse Arkadi.

Pavel Petrovici aruncă o privire nepotului său şi zâmbi ironic.

— Da, şi forța n-are de dat socoteală, adăugă Arkadi

şi se îndreptă de spate.

— Nefericitule! strigă Pavel Petrovici nemaiputându-se stăpâni. Îți dai seama ce susții tu în Rusia prin maxima asta nenorocită? Nu, hotărât că şi un înger şi-ar ieşi din sărite! Auzi, forță! Şi calmucul cel sălbatic, şi mongolul au forță, dar la ce ne poate folosi? Nouă ne e scumpă civilizația; da, da, stimate domn, ne sunt scumpe roadele ei. Şi să nu-mi spuneți mie că roadele acestea nu sunt mare lucru; ultimul dintre mâzgălitori, un *barbouilleur* un tapeur care zdrăngăne la pian şi capătă cinci copeici pe seară, până şi aceia sunt mai de folos decât dumneavoastră, pentru că ei reprezintă civilizația şi nu forța brutală a mongolului! Vă credeți oameni înaintați şi când colo v-ar sta numai bine într-o chibitcă{24} calmucă! Forța! Dar gândiți-vă, domnilor care vă credeți atât de puternici, că nu sunteți decât o mână de oameni, iar ceilalți sunt milioane, milioane care n-au să vă îngăduie să călcați în picioare credințele lor cele mai sfinte şi care vă vor strivi!

— Dacă ne vor strivi, atâta pagubă, făcu Bazarov. Dar nu se ştie încă. Nu suntem chiar atât de puțini cum vă închipuiți.

— Cum? Credeți într-adevăr că o să izbutiți să suciți mințile unui popor întreg?

— Ştiți doar că Moscova a luat foc de la o lumânare de o copeică, răspunse Bazarov.

— Foarte frumos. Întâi un orgoliu aproape diabolic, apoi zeflemele ieftine. Iată, iată de ce e atras tineretul, iată cu ce sunt cucerite inimile naive ale băiețandrilor! Priveşte numai. Unul dintre ei stă lângă dumneata şi te soarbe din ochi, te divinizează aproape. Bucură-te. (Arkadi, încruntat, îşi întoarse capul.) Şi molima asta s-a şi răspândit până departe. Mi s-a spus că la Roma pictorii noştri nici nu mai calcă pe la Vatican. Pe Rafael{25}, pentru că e o valoare recunoscută în pictură, aproape că îl socotesc o nulitate; iar ei sunt nişte neputincioşi dezgustător de sterpi, a căror imaginație nu

poate depăşi în pictură nivelul tablourilor în genul: *O fată la fântâna* şi încă mizerabil pictate! După părerea dumitale sunt de admirat, nu e aşa?

— După părerea mea, răspunse Bazarov, Rafael nu face cât o ceapă degerată, şi nici ei nu sunt mai breji.

— Bravo, bravo! Ascultă, Arkadi... iată cum trebuie să se exprime tineretul de azi! Cum să nu se ia după dumneata! înainte vreme tinerii trebuiau să învețe carte; nu voiau să le meargă buhul că sunt ignoranți şi de aceea, vrând-nevrând, studiau. Acum însă e de ajuns să spună: toate nu-s decât prostii pe lumea asta, şi totul e în ordine. Ce bucurie pe ei! Şi au dreptate; înainte erau numai nişte neghiobi, iar acum s-au făcut deodată nihilişti.

— Mult lăudatul dumneavoastră simț al demnității personale v-a părăsit, spuse flegmatic Bazarov, în timp ce Arkadi se aprinsese la față, iar ochii îi scânteiau. Discuția noastră a ajuns prea departe... Cred că e mai bine s-o curmăm. Iar eu sunt gata să vă dau dreptate, spuse el ridicându-se, când îmi veți arăta măcar o singură instituție din viața noastră de azi, fie de familie, fie socială, care să nu stârnească cea mai vie şi mai necruțătoare critică.

— Pot să-ți citez milioane de astfel de instituții, strigă Pavel Petrovici, milioane! Să luăm de pildă, obştea.

Un zâmbet rece şi ironic strâmbă gura lui Bazarov.

— În ceea ce priveşte obştea, spuse el, mai bine ați sta de vorbă cu frățiorul dumneavoastră. El a făcut pare-se experiența şi ştie acum ce înseamnă obşte, răspundere colectivă, abstinență şi alte poveşti de felul ăsta.

— Dar familia, în sfârşit, familia, aşa cum exista ea la țăranii noştri! țipă Pavel Petrovici.

— Şi chestiunea asta socot că e mai bine să n-o cercetăm în amănunt. Cred că ați auzit despre socrii care trăiesc cu nurorile lor? Ascultați-mă, Pavel Petrovici. Acordați-vă un răgaz de vreo două zile în care

timp să meditați; așa deodată nu veți descoperi nimic. Dar luați la rând toate păturile noastre sociale şi gândiți-vă bine la fiecare, în timp ce Arkadi şi cu mine vom…

— Ne vom bate joc de toate, completă Pavel Petrovici.

— Nu, vom diseca broaşte. Să mergem, Arkadi. La revedere, domnilor.

Cei doi prieteni ieşiră. Frații rămaseră singuri uitându-se în tăcere unul la altul.

— Iată, spuse în cele din urmă Pavel Petrovici, iată tineretul de azi! Iată-i pe moştenitorii noştri!

— Moştenitorii, îngână suspinând abătut Nikolai Petrovici. În tot timpul discuției stătuse ca pe jăratic, aruncând din când în când pe furiş câte o privire, îndurerată spre Arkadi. Ştii ce mi-am adus aminte, frate? Odată m-am certat cu răposata maică-mea. Ea țipa şi nici nu voia să mă asculte… Până la urmă i-am spus: „Dumneata nu poți să mă înțelegi, pentru că noi facem parte din două generații deosebite.” S-a supărat îngrozitor, iar eu m-am gândit: „Ce să-i faci? Amar o fi hapul, dar trebuie înghițit.” Iată că acum ne-a venit şi nouă rândul. Moştenitorii noştri ne pot spune şi ei nouă: Nu sunteți din generația noastră şi n-aveți decât să înghițiți hapul!

— Ai o inimă prea bună şi eşti prea modest, obiecta Pavel Petrovici. Eu dimpotrivă sunt încredințat că noi avem mult mai multă dreptate decât aceşti domnişori, chiar dacă întrebuințăm poate un limbaj oarecum învechit, *vieilli,* şi nu avem acea sfruntată încredere în sine… Şi cât de umflat în pene e tineretul acesta de azi. Dacă întrebi pe vreunul: „Ce fel de vin doriți, negru sau alb? el îți răspunde: „Am obiceiul să dau precădere celui negru!” Şi aceasta cu o voce de bas şi o mutră atât de importantă, de parcă întreg universul ar avea ochii asupra lui în acea clipă…

— Nu mai poftiți ceai? spuse Fenecika băgându-şi capul pe uşă. Nu îndrăznise să intre în salon câtă vreme

auzise glasurile celor ce discutau.

— Nu, poți să spui să ia samovarul de aici, răspunse Nikolai Petrovici şi se ridică întru întâmpinarea ei. Pavel Petrovici rosti un scurt:

— *Bonsoir*[26] şi se retrase în cabinetul său.

XI

O jumătate de ceas mai târziu Nikolai Petrovici o porni spre grădină, spre boschetul lui preferat. Era covârşit de gânduri triste. Pentru prima oară îşi dădea seama de dezbinarea dintre el şi fiul său. Presimțea că în fiecare zi aceasta va creşte tot mai mult. Însemna că în zadar petrecuse iernile la Petersburg, aplecat zile întregi asupra celor mai noi opere, că în zadar ascultase cu atenție convorbirile celor tineri, că în zadar se bucurase când izbutise de câteva ori să strecoare şi el un cuvânt în discuțiile lor înflăcărate. „Fratele meu spune că avem dreptate, se gândea el, şi, abstracție făcând de orice urmă de amor propriu, mi se pare şi mie că ei sunt mai departe de adevăr decât noi şi în acelaşi timp simt că au ceva pe care noi nu-l avem, un fel de superioritate față de noi... O fi tinerețea? Nu e vorba numai de tinerețe. Oare superioritatea aceasta nu stă în faptul că în ei sunt mai puțin înrădăcinate năravurile boiereşti decât în noi?”

Nikolai Petrovici îşi lăsă capul în jos şi-şi trecu mâna peste față. „Dar să renegi poezia? se gândi el iarăşi, să nu te bucuri de artă, de natură...”

Şi se uită împrejur ca şi cum ar fi vrut să înțeleagă cum e cu putință să rămâi nesimțitor în fața naturii. Se

însera. Soarele se ascunsese după crângul de plopi, ce se afla la o jumătate de verstă de grădină şi a cărui umbră se întindea nesfârşită peste ogoarele toropite. Un mujic, călare pe un căluț alb, trecea la trap pe cărarea îngustă şi întunecată din marginea crângului. Deşi călărea în umbră, se vedea limpede până şi peticul de pe umărul hainei. Picioarele căluțului se mişcau într-un ritm vioi. Razele soarelui se strecurau în crâng, străpungând desişul, scăldând trunchiurile plopilor într-o lumină atât de caldă încât semănau cu ai pinilor, iar frunzişul lor părea aproape albastru sub cerul palid abia rumenit de asfințit. Rândunelele zburau foarte sus; vântul se liniştise cu totul; albinele întârziate zumzăiau leneşe şi somnoroase printre florile de liliac; musculițele se grămădiseră deasupra unei crengi singuratice care se întinsese mai departe decât celelalte. „Ce frumos e, Doamne!" se gândi Nikolai Petrovici, şi îi veniră pe buze versurile lui dragi; dar îşi aduse aminte de Arkadi, de *Stoff und Kraft,* şi tăcu; rămase pe loc, lăsându-se furat de jocul gândurilor sale solitare, pline de amărăciune şi totodată de bucurie. Îi plăcea să viseze; viața la țară dezvoltase în el această însuşire. Oare e mult de când tot aşa visase el aşteptându-şi băiatul în curtea mică a hanului? Dar de atunci s-a şi produs o schimbare! Relațiile lor, pe atunci încă nelămurite, s-au precizat... şi în ce fel! îşi aduse aminte de răposata lui soție, dar nu aşa cum fusese de-a lungul anilor, nu gospodina harnică şi bună, ci fata tânără, subțirică şi mlădioasă, cu privirea nevinovată şi întrebătoare, cu părul strâns împletit într-o coada lăsată pe spate. Îşi aminti cum o văzuse pentru întâia oară. Pe atunci era student. O întâlnise pe scara locuinței în care stătea şi, împingând-o din greşeală, se întorsese spre ea să-şi ceară scuze, dar nu putuse decât să îngaime: *„Pardon monsieur*[27]. Ea şi-a plecat capul, a zâmbit şi deodată a fugit ca şi cum s-ar fi speriat, iar la cotitura scării i-a aruncat o privire, i-a luat un aer sever şi a roşit. Apoi urmaseră

primele vizite sfioase, cu acele jumătăți de cuvinte strecurate, jumătăți de zâmbete, clipe de nedumerire şi tristețe, de avânturi mari şi în sfârşit acea bucurie care-ți taie răsuflarea... Unde au zburat toate astea? Ea a devenit soția lui şi el a fost fericit cum puțini au fost pe acest pământ... „Dar, gândea el, de ce acele dulci clipe dintâi nu sunt veşnice, fără de moarte?”

Nu încercă să-şi limpezească acest gând, dar cât ar fi dorit să ție în loc, printr-un mijloc mai puternic decât amintirea, acea vreme binecuvântata, cât ar fi vrut să simtă din nou apropierea Mafiei lui, să simtă căldura răsuflării ei, şi chiar i se părea că deasupra lui...

— Nikolai Petrovici, se auzi în preajmă-i glasul Fenecikăi, unde sunteți?

Tresări. Nu că i-ar fi fost ruşine sau s-ar fi mustrat... Nici prin gând nu-i trecea să facă vreo comparație între soția lui şi această fată, dar îi părea rău că îi venise Fenecikăi în minte să-l caute tocmai acum. Vocea ei îi aminti deodată părul său cărunt, bătrânețea, prezentul...

Lumea fermecată în care păşise, şi care se ridicase din valurile de negură ale trecutului, se clătină şi se mistui.

— Sunt aici, răspunse el, vin şi eu acuşi, du-te. „Iată urmele năravurilor boiereşti”, îi trecu prin minte. Fenecika, fără o vorbă, aruncă o privire spre boschet şi dispăru; iar el îşi dădu seama cu mirare că în timp ce visa se lăsase noaptea. Totul se întunecase şi se liniştise în jur, iar chipul Fenecikăi lunecase atât de palid şi gingaş prin fața lui. Se ridică, vrând să se întoarcă acasă, dar inima lui înduioşată nu se potolise încă. Începu să umble încet prin grădină, când uitându-se îngândurat în jos, când ridicându-şi ochii spre cer, unde prinseseră a roi şi a sclipi stelele. Umblă mult, până ce aproape osteni, dar neliniştea, o nelinişte tulbure, nelămurită şi plină de tristețe, nu se risipea. O! cum ar fi râs de el Bazarov, dacă ar fi aflat ce se petrecea în

sufletul lui! Chiar şi Arkadi l-ar fi condamnat. Lui, unui om de patruzeci şi patru ani, agronom şi stăpân al acestor locuri, să-i dea lacrimile, lacrimi fără pricină; asta era de o sută de ori mai rău decât să cânte la violoncel!

Nikolai Petrovici continua să umble şi nu se putea hotărî să intre în casă, în cuibul acela paşnic şi primitor care îl privea atât de prietenos cu toate ferestrele luminate. Nu se simțea în stare să se despartă de întuneric, de grădină, de atingerea aerului proaspăt pe față şi de acea tristețe, de acea neliniște.

La o cotitură a potecii îl întâlni pe Pavel Petrovici.

— Ce-i cu tine? îl întrebă el pe Nikolai Petrovici, eşti palid ca un spectru. Nu ți-e bine? De ce nu te culci?

Nikolai Petrovici îi mărturisi în câteva cuvinte simțămintele sale, apoi se despărțiră. Pavel Petrovici ajunse în capătul grădinii şi căzu şi el pe gânduri, îşi ridică şi el ochii spre cer. Însă în ochii lui minunați şi întunecați nu se oglindi decât lumina stelelor. Nu se născuse romantic, şi el, cu sufletul lui pătimaş, elegant şi sec, de mizantrop, în felul franțuzesc, nu ştia să viseze.

— Ştii ce? spuse în aceeaşi noapte Bazarov lui Arkadi. Mi-a venit o idee grozavă. Tatăl tău spunea azi că a primit o invitație de la acea simandicoasă rudă a voastră. Taică-tău nu merge; hai să ne repezim noi doi la... Acel domn te-a invitat doar şi pe tine. Aici se simte furtuna. Mai schimbăm aerul, vedem şi oraşul. Ne vânturăm vreo cinci, şase zile şi basta.

— Şi pe urmă te întorci aici?

— Nu, trebuie să trec şi pe la taică-meu. Stă la treizeci de verste de... Nu l-am văzut de mult şi nici pe mama. Trebuie să-i mai bucur şi pe bătrâni. Sunt oameni cumsecade, mai ales tata; are mult haz. Şi apoi nu mă au decât pe mine.

— Şi ai să stai mult la ei?

— Nu cred. Mi-e teamă că am să mă plictisesc.
— Dar la întoarcere mai treci pe la noi?
— Nu ştiu… am să văd. Ei, atunci ce facem? Mergem?
— Fie, spuse alene Arkadi.

În sufletul lui se bucura foarte mult de propunerea prietenului său, dar socotea că-i de datoria lui să nu-i arate. Nu degeaba era nihilist!

A doua zi plecară împreună la… Tineretului din Mariino îi păru rău de plecarea lor. Duniaşa vărsă chiar o lacrimă… însă bătrânii răsuflară uşurați.

XII

Oraşul ***, unde plecaseră prietenii noştri, era sub conducerea unui guvernator din generația nouă, un progresist şi totodată un despot, ceea ce se întâmplă foarte des în Rusia. Acesta, în decursul primului an de guvernare, izbutise să se certe nu numai cu mareşalul nobilimii, fost căpitan de cavalerie, proprietar de herghelii şi om foarte primitor, dar şi cu propriii lui funcționari. Conflictele astfel iscate au luat până la urmă asemenea proporții încât la Petersburg ministerul a găsit de cuviință să trimită o persoană de încredere spre a face cercetări la fața locului. Alegerea superiorilor s-a oprit asupra lui Matvei Ilici Koleazin, fiul acelui Koleazin sub tutela căruia se găsiseră cândva frații Kirsanov. Făcea şi el parte din „cei tineri”, adică împlinise cu puțin înainte patruzeci de ani, dar năzuia de pe acum să ajungă om de stat şi purta pe piept, de o parte şi de alta, câte o stea. Una dintre ele, e drept, era străină şi nu prea importantă. Ca şi guvernatorul, pe

care venise să-l judece, era socotit progresist şi, deşi era un as, nu semăna cu majoritatea aşilor. Avea despre sine cea mai înaltă părere; vanitatea lui nu cunoştea margini, dar se comporta cu simplitate, avea o privire binevoitoare, asculta cu îngăduinţă şi râdea atât de blajin încât la prima vedere putea trece drept un „băiat bun". În împrejurări mai importante ştia totuşi să strângă şurubul, cum se spune. „Trebuie să ştii să fii energic", spunea el atunci. *L'énergie est la première qualité d'un homme d'état*[28]; cu toate acestea de cele mai multe ori era tras pe sfoară şi orice funcţionar cu oarecare experienţă îl ducea de nas. Matvei Ilici vorbea cu mare respect de Guizot[29] şi se străduia să lase tuturor şi oricui impresia că el nu face parte dintre oamenii învechiţi sau din acei birocraţi înapoiaţi, că dă atenţia cuvenită fiecărei manifestări importante din viaţa societăţii. Acest fel de a vorbi şi-l însuşise bine. Urmărea chiar, ce-i drept, cu un fel de superioritate îngăduitoare şi nepăsătoare, dezvoltarea literaturii contemporane, aşa cum un om matur se alătură câteodată unei cete vesele de copii întâlnită pe stradă. La drept vorbind, Matvei Ilici nu se deosebea mult de acei bărbaţi de stat din vremea lui Alexandru care, când se pregăteau să meargă seara în vizită la doamna Svecina, care trăia pe atunci la Petersburg, citeau dimineaţa câte o pagină din Condillac[30]; numai că întrebuinţa alte mijloace, mai moderne. Era un curtean dibaci, un mare şiret şi nimic mai mult. În afaceri publice nu se pricepea, nu-l ajuta capul, dar ştia foarte bine să-şi vadă de interesele lui personale. În privinţa asta nu-l putea nimeni duce de nas, ceea ce era principalul.

Matvei Ilici l-a primit pe Arkadi cu bunăvoinţa proprie unui demnitar luminat, ba chiar se poate spune mai mult, cu afabilitate. Totuşi s-a mirat aflând că rudele poftite de el rămăseseră la ţară. „Papa al tău a fost întotdeauna un original", spuse el jucându-se cu ciucurii de la cordonul halatului său bogat de catifea şi,

deodată, întorcându-se către un tânăr funcționar, cu uniforma cuviincios încheiată până la gât, exclamă cu un aer îngrijorat: „Ce-ai spus?” Tânărul, ale cărui buze se lipiseră una de alta de mult ce tăcuse, își îndreptă ținuta şi privi nedumerit pe şeful său… însă Matvei Ilici, după ce-l descumpăni astfel pe subalternul său, nici nu se mai uită la el. În genere, demnitarilor noştri le place să-şi descumpănească subalternii. Mijloacele la care recurg ei în acest scop sunt destul de variate. Între altele, unul destul de des întrebuințat, *„is quite a favourite”*{31} după cum spun englezii, este următorul: demnitarul încetează deodată a înțelege cuvintele cele mai obişnuite, prefăcându-se că nu aude bine. Întreabă de pildă: „Ce zi este astăzi?”

I se răspunde respectuos: „Astăzi e vineri… scelența… oastră”. „Cum? Ce? Ce-i aia? Ce spui dumneata?” repetă enervat demnitarul. „E vineri astăzi… scelența… oastră.” „Cum? Ce? Ce-i aia vineri? Ce fel de vineri?” „Vineri… scelența… oastră, o zi din săptămână.” „Ei, asta-i! Ce ți-a venit să mă înveți pe mine?”

Mațvei Ilici, deşi trecea drept liberal, era un demnitar.

— Te sfătuiesc dragul meu prieten, să-i faci o vizită guvernatorului, îi spuse el lui Arkadi. Îți dau acest sfat, înțelegi, nu pentru că aş ține la obiceiurile străvechi care cer să faci plecăciuni în fața autorităților, ci pur şi simplu fiindcă guvernatorul este un om cumsecade. În afară de asta, presupun că vrei să cunoşti societatea de aici. Sper că nu eşti un urs, nu-i aşa? Şi guvernatorul dă poimâine un bal mare.

— O să fiți şi dumneavoastră? întrebă Arkadi.

— Îl dă în onoarea mea, spuse Matvei Ilici, aproape cu părere de rău. Dansezi?

— Dansez, dar prost.

— Păcat. Aici sunt fete drăguțe şi apoi e ruşine pentru un tânăr să nu ştie să danseze. Iarăşi, nu o spun fiindcă țin la obiceiurile străvechi; nu cred de loc că în picioare trebuie să-i stea omului mintea, dar byronismul e

ridicol, *il a fait sort temps*[32].

— Dar, unchiule, nu din byronism eu nu…

— Am să te prezint cucoanelor de aici; te iau sub aripa mea, îl întrerupse Matvei Ilici şi râse mulțumit de sine. O să-ți țină de cald, ce zici?

Intră un servitor anunțând pe. preşedintele Camerei finanțelor, un bătrân cu privire mieroasă şi cu buzele încrețite, mare iubitor al naturii, mai ales în zilele de vară când, după cum spunea: „fiecare albiniță îşi ia dijma de la fiecare floricică…" Arkadi se retrase.

Îl găsi pe Bazarov la hanul la care trăseseră şi trebui să stăruie mult ca să-l facă să meargă cu el la guvernator.

— N-ai ce-i face! făcu în sfârşit Bazarov. Dacă ai intrat în horă, trebuie să joci! Dacă am venit să vedem pe domnii moşieri, hai să-i vedem!

Guvernatorul îi primi binevoitor pe cei doi tineri, dar nu-i pofti să stea jos, rămânând şi el în picioare. Era întotdeauna agitat şi grăbit. De dimineață se îmbrăca într-un mundir cu o cravată strânsă tare la gât, n-avea timp nici să mănânce ca lumea, nici să bea, şi întruna dădea ordine. În gubernie fusese poreclit Bourdaloue[33], făcându-se aluzie nu la cunoscutul propovăduitor francez, ci la rusescul burda[34]. Îi pofti pe Kirsanov şi Bazarov la balul lui şi peste două minute îi pofti din nou, socotindu-i de data aceasta frați şi numindu-i pe amândoi Kirsanov.

Pe când se întorceau de la guvernator spre han, deodată sări dintr-o droşcă ce trecea prin fața lor un om de statură mică, cu un dolman cum poartă slavofilii[35], care se repezi spre Bazarov strigând:

— Evgheni Vasilici!

— A! Dumneata eşti, *Herr* Sitnikov, spuse Bazarov fără a se opri din mers. Ce vânt te aduce pe aici?

— Închipuie-ți, am venit cu totul întâmplător, răspunse acesta şi, întorcându-se spre droşca, făcu semn de vreo cinci ori cu mâna, strigând: Vino după noi,

vino după noi! Tatăl meu are aici o treabă, urmă el sărind peste şănţuleţ, şi ni-a rugat pe mine… Astăzi am aflat că sunteţi aici şi am şi fost pe la dumneavoastră… (Într-adevăr cei doi prieteni, după ce se întoarseră în camera lor, găsiră o carte de vizită cu colţurile îndoite şi cu numele lui Sitnikov, pe o parte în franţuzeşte, iar pe cealaltă în ruseşte.) Sper că nu veniţi de la guvernator?

— Nu mai spera; venim direct de la el.

— Aha! în căzu! acesta am să mă duc şi eu pe la dânsul. Evgheni Vasilici fă-mi te rog cunoştinţă cu… priete… cu dumnealui…

— Sitnikov, Kirsanov, mormăi Bazarov, tot fără a se opri din mers.

— Mă simt foarte măgulit, începu Sitnikov, mergând alături de el, hlizindu-se şi scoţându-şi în grabă mănuşile din cale afară de elegante. Am auzit mult vorbindu-se… Sunt un vechi cunoscut al lui Evgheni Vasilici şi, pot spune, discipolul lui. Lui îi datorez renaşterea mea…

Arkadi aruncă o privire spre discipolul lui Bazarov. O nelinişte încordată şi tâmpă se citea pe trăsăturile mărunte dar nu neplăcute ale obrazului ferchezuit. Ochii mici, înfundaţi cu sila parcă, priveau fix şi neliniştit totodată; neliniştit îi era şi râsul scurt şi metalic.

— Puteţi să mă credeţi, urmă el, că atunci când Evgheni Vasilici a spus pentru prima oară de faţă cu mine că nicio autoritate nu trebuie recunoscută, am fost cuprins de un entuziasm atât de mare, de parcă aş fi fost orb şi abia atunci am văzut lumina! „Iată, m-am gândit eu, în sfârşit am găsit omul!” Şi fiindcă veni vorba, Evgheni Vasilici, trebuie negreşit să vizitezi o doamnă de aici care e în stare să te înţeleagă pe deplin şi pentru care vizita dumitale va fi o adevărată sărbătoare. Cred că ai auzit de ea?

— Cine e? întrebă fără chef Bazarov.

— Kukşina Eudoxie, Evdoxia Kukşina. E o fire cu

totul deosebită, *émancipée*[36] în adevăratul sens al cuvântului, o femeie cu vederi înaintate. Ştiți ceva? Hai să mergem acum cu toții împreună la ea. Stă la doi paşi de aici. O să dejunăm acofo. N-ați luat încă dejunul, nu?

— Încă nu.

— Cu atât mai bine. Dânsa, înțelegeți, s-a despărțit de bărbatul ei şi nu depinde de nimeni.

— E drăguță? îl întrebă Bazarov.

— N... nu, asta nu s-ar putea spune.

— Atunci de ce dracu ne pofteşti la ea?

— Ei, glumețule, glumețule... O să ne trateze cu o sticlă de şampanie.

— Aşa! se vede de la o poştă omul practic. *À propos,* tatăl dumitale tot se mai ocupă cu comerțul de vinuri?

— Da, spuse grăbit Sitnikov şi râse ascuțit. Ei, ce facem, mergem?

— Nu ştiu, zău.

— Tot spuneai că vrei să vezi oameni, du-te! spuse cu jumătate de glas Arkadi.

— Dar dumneavoastră, domnule Kirsanov? interveni Sitnikov. Poftiți şi dumneavoastră! Fără dumneavoastră nu se poate.

— Păi cum o să cădem aşa toți deodată pe capul ei?

— Nu-i nimic! Kukşina e o femeie minunată.

— Şi o să ne ofere o sticlă de şampanie? întrebă Bazarov.

— Trei! exclamă Sitnikov. Garantez eu!

— Cu ce?

— Cu capul meu.

— Mai bine ar fi cu punga tatălui dumitale... În sfârşit, să mergem.

XIII

Casa mică, boierească, construită în stilul celor de la Moscova, în care locuia Avdotia (sau Eudoxia) Nikitişna Kukşina, se găsea pe una dintre străzile nu de mult pustiite de foc; e lucru ştiut că oraşele noastre de provincie ard la fiecare cinci ani. La uşă, deasupra unei cărți de vizită bătută strâmb, se vedea mânerul clopoțelului. În vestibul cei sosiți au fost întâmpinați de o femeie cu o scufie pe cap, despre care era greu de spus dacă e slujnică sau doamna de companie, semn vădit al năzuințelor progresiste ale stăpânei. Sitnikov întrebă dacă Avdotia Nikitişna este acasă.

— Dumneata eşti, Viktor? se auzi o voce subțire din camera vecină. Intră!

Femeia cu scufia dispăru numaidecât.

— Nu sunt singur, răspunse Sitnikov, lepădându-şi cu un gest elegant dolmanul, de sub care se ivi un fel de surtuc lung, şi aruncând o privire plină de îndrăzneală către Arkadi şi Bazarov.

— Nu face nimic, răspunse glasul. *Entrez!*{37}

Tinerii intrară într-o odaie care aducea mai curând a cabinet de lucru decât a salon. Pe mese prăfuite erau aruncate hârtii, scrisori, teancuri de reviste groase ruseşti, cele mai multe netăiate. Peste tot se zăreau mucuri de țigări. Pe un divan de piele stătea tolănită o femeie, încă tânără, blondă, cu părul cam ciufulit; purta o rochie de mătase, nu prea îngrijită, brățări groase pe brațele ei scurte şi pe cap un şăluț de dantelă. Se ridică de pe divan şi, trăgându-şi neglijent pe umeri o mântăluță de catifea căptuşită cu hermină îngălbenită, spuse alene:

— Bună ziua, Viktor, şi îi strânse mâna lui Sitnikov.

— Bazarov, Kirsanov, spuse el repezit, imitându-l pe Bazarov.

— Bine ați venit! răspunse Kukşina şi, pironindu-şi asupra lui Bazarov ochii rotunzi dintre care răsărea stingher un nas mititel, roşu şi cârn, adăugă: Eu vă

cunosc, şi-i strânse şi lui mâna.

Bazarov se încruntă. În făptura mică şi nearătoasă a femeii emancipate nu era nimic urât, însă când o priveai, expresia feţei ei te impresiona neplăcut. Îţi venea s-o întrebi: „Ţi-e foame? Te plictiseşti? Sau te sfieşti? De ce eşti atât de încordată?" Sufletul ei, ca şi al lui Sitnikov, era veşnic frământat de ceva. Vorbele şi mişcările ei erau dezinvolte şi totodată stângace. Era vădit că se socotea în sinea ei o fiinţa blinda şi simplă şi, cu toate astea, orice făcea ţi se părea mereu că era tocmai ceea ce n-ar fi vrut să facă. Totul era la ea, cum spun copiii, făcut dinadins, adică lipsit de spontaneitate, de firesc.

— Da, da, te cunosc, Bazarov, repetă ea. (Avea obiceiul multor doamne din provincie şi de la Moscova, să le spună bărbaţilor pe numele lor de familie, din prima clipă.) Doreşti o ţigară de foi?

— Ţigară ca ţigara, se amestecă Sitnikov care se şi tolănise într-un fotoliu, picior peste picior, mai bine dăne o gustare. Ne e o foame grozavă; şi porunceşte să ni se aducă o sticluţă de şampanie.

— Sibaritule, spuse Evdoxia şi începu să râdă (când râdea i se dezgolea toată gingia de sus). Nu-i aşa, Bazarov, că e un sibarit?

— Îmi place confortul în viaţă, rosti cu ifos Sitnikov. Asta nu mă împiedică să fiu un liberal.

— Ba da, te împiedică, te împiedică! strigă Evdoxia. Totuşi porunci slujnicei să aibă grijă de masă şi de şampanie. Ce părere ai? adaugă ea întorcându-se către Bazarov. Sunt convinsă că îmi împărtăşeşti părerea.

— N-aş spune-o, răspunse Bazarov, o bucată de carne face mai mult decât o bucată de pâine, chiar din punct de vedere chimic.

— Dumneata te ocupi cu chimia? Asta-i pasiunea mea. Am inventat chiar o pastă.

— O pastă? Dumneata?

— Da eu. Şi ştii cu ce scop? Ca să fac păpuşi, al căror

cap să nu se mai spargă. Şi eu sunt practică. Dar nu e încă totul pus la punct. Trebuie să-l mai citesc pe Liebig. Şi fiindcă a venit vorba, ai citit articolul lui Kisliakov din *Moskovskie Vedomosti* despre munca femeilor? Te rog să-l citeşti. Cred că te interesează problema femeilor? Şi şcolile de asemenea? Cu ce se ocupă prietenul dumitale? Cum îl cheamă?

Doamna Kukşina îşi arunca întrebările una după alta cu o neglijenţă plină de răsfăţ, fără a mai aştepta răspunsul, precum vorbesc copiii răsfăţaţi cu dădacele lor.

— Mă cheamă Arkadi Nicolaevici Kirsanov, spuse Arkadi, şi nu mă ocup cu nimic.

Evdoxia izbucni în râs.

— Asta e drăguţ! Cum, dumneata nu fumezi? Viktor, ştii că sunt supărată pe dumneata?

— Pentru ce?

— Se spune că iar ai început s-o lauzi pe George Sand{38}. E o femeie înapoiată şi atâta tot! Cum se poate s-o compari cu Emerson{39}! N-are niciun fel de idei, nici despre educaţie, nici despre fiziologie, despre nimic. Sunt convinsă că nici n-a auzit despre embriologie; şi în timpurile noastre aşa ceva e inadmisibil (Evdoxia îşi desfăcu mâinile). Ah, ce articol minunat a scris Elisevici despre această chestiune! E un domn genial! (Evdoxia folosea mereu cuvântul domn în loc de om.) Bazarov, ia loc lângă mine pe divan. Poate n-o ştii, mă tem grozav de dumneata.

— Şi de ce asta? Daţi-mi voie să fiu curios.

— Eşti un domn periculos: critici tot. Ah, Doamne! Îmi vine să rid, vorbesc ca o moşieriţă dintr-o regiune de stepă. De altminteri, chiar sunt moşieriţă. Eu singură îmi administrez moşia şi închipuiţi-vă, am staroste, pe Erofei, un tip extraordinar, seamănă cu un *chercheur de pistes*{40} din Cooper{41}. E ceva atât de spontan în el! Eu m-am stabilit definitiv aici; nesuferit oraş, nu-i aşa? Dar ce să-i faci!

— Oraşul e ca orice oraş, făcu Bazarov cu sânge rece.

— Mereu aceleaşi interese meschine! Asta e îngrozitor! înainte vreme, îmi petreceam iernile la Moscova… dar acum s-a stabilit acolo consortul meu, *mr.* Kukşin. Şi Moscova acum, nu ştiu cum, dar nu mai e… aceeaşi. Mă gândesc să fac un voiaj în străinătate. Anul trecut eram chiar pe punctul de a pleca.

— La Paris, bineînțeles? întrebă Bazarov.

— La Paris şi la Heidelberg.

— De ce tocmai la Heidelberg?

— Vai de mine, acolo e Bunsen!

La asta Bazarov nu găsi răspuns.

— Pe Pierre Sapojnikov… îl cunoşti?

— Nu, nu-l cunosc.

— Cum se poate, Pierre Sapojnikov… care e toată ziua la Lidia Hostatova.

— Nici pe ea n-o cunosc.

— Ei bine, s-a oferit să mă întovărăşească. Slavă Domnului, sunt liberă; copii n-am… Ce m-a apucat să spun slavă Domnului? De altfel asta n-are importanță.

Evdoxia îşi răsuci o țigară cu degetele ei înnegrite de tutun, îşi trecu limba pe ea, o umezi şi şi-o aprinse. Slujnica intră cu o tavă încărcată.

— Iată şi dejunul! Vreți să luați o gustare? Viktor, destupă sticla. E specialitatea dumitale.

— Este, este, mormăi Sitnikov şi iarăşi râse ascuțit.

— Femei drăguțe sunt pe aici? întrebă Bazarov golind al treilea pahar.

— Sunt, răspunse Evdoxia. Dar sunt atât de superficiale! De pildă *mon amie*[42], Odințova, e nostimă. Păcat că are o reputație cam… De altfel asta n-ar fi nimic, dar n-are niciun fel de libertate în gândire, un orizont mai larg, nimic… din toate astea. Ar trebui schimbat tot sistemul de educație. M-am şi gândit la asta; femeile noastre primesc o educație foarte greşită.

— N-o să poți face nimic cu ele, interveni Sitnikov. Nu sunt vrednice decât de dispreț şi eu le disprețuiesc total

şi absolut! (Nimic nu-i plăcea mai mult lui Sitnikov decât să disprețuiască şi să-şi exprime disprețul. El tăbăra mai ales pe femei, fără a bănui că peste câteva luni avea să facă sluj în fața nevestei lui, numai pentru că era născută prințesa Durdoleosova.) Niciuna dintre ele n-ar fi fost în stare să înțeleagă discuția noastră; niciuna dintre ele nu merita ca noi, bărbați serioşi, să vorbim despre ea!

— Dar ce nevoie au să înțeleagă discuția noastră? spuse Bazarov.

— Despre cine vorbiți? se amestecă Evdoxia.

— Despre femeile drăguțe.

— Cum? Vasăzică dumneata împărtăşeşti părerea lui Proudhon{43}?

Bazarov se îndreptă din spate, cu trufie.

— Nu împărtăşesc părerile nimănui; am părerile mele.

— Jos cu autoritatea celebrităților! strigă Sitnikov, încântat că avea prilejul de a se exprima atât de categoric în prezența omului față de care se simțea prea supus şi mic…

— Dar Macaulay{44} însuşi… începu Kukşina.

— Jos cu Macaulay, tună Sitnikov. Dumneata iei apărarea acestor muieruşti?

— Nu a muieruştilor, ci apăr drepturile femeii, pe care mi-am jurat să le apăr până la ultima picătură de sânge.

— Jos! Dar aici Sitnikov se opri. Păi eu nu le reneg, spuse el.

— Ba da! Văd eu că eşti un slavofil!

— Nu, nu sunt slavofil, deşi, bineînțeles…

— Ba da! Da! Eşti slavofil. Un adept al *Domostroiului*{45}. Îți lipseşte doar cravaşa în mână!

— Cravaşa e un lucru bun, se amestecă Bazarov; numai că noi am ajuns la ultima picătură…

— Ultima picătură de ce? îl întrerupse Evdoxia.

— De şampanie, onorată Avdotia Nikitişna, de şampanie nu de sânge de-al dumitale.

— Nu pot să rămân nepăsătoare când femeile sunt

atacate, urmă Evdoxia. E groaznic, groaznic. În loc să tăbărâți pe ele, mai bine ați citi cartea lui Michelet{46} *De l'amour*{47}. E o minunăție! Domnilor, hai să vorbim despre dragoste, adăugă Evdoxia lăsând să-i cadă languros mâna pe o pernă mototolită de pe divan.

Deodată se făcu tăcere.

— Nu, de ce să vorbim despre dragoste, spuse Bazarov, dar ați rostit adineauri un nume: Odințova… Mi se pare că aşa i-ați spus? Cine e doamna aceasta?

— E încântătoare! Încântătoare! făcu pițigăiat Sitnikov. O să i te prezint. Inteligentă, foarte bogată, văduvă. Din nefericire nu-i destul de evoluată. Ar trebui să lege mai strâns cunoştință cu Evdoxia noastră. Beau în sănătatea dumitale, Evdoxie! Să ciocnim! *„Et toc, et toc, et tin-tin-tin! Et toc, et toc, et tin-tin-tin!”*

— Viktor, eşti un ştrengar!

Gustarea se prelungi mult. După prima sticlă de şampanie urmă o a doua, a treia şi chiar a patra… Evdpxia trăncănea întruna, iar Sitnikov îi ținea isonul. Au vorbit mult despre ce este căsătoria, prejudecată sau crimă, şi dacă oamenii când se nasc sunt toți la fel sau nu? Şi ce este de fapt individualitatea? Lucrurile ajunseră în sfârşit până acolo că Evdoxia, cu fața aprinsă de băutură, pocnind cu unghiile ei turtite în clapele unui pian dezacordat, începu să cânte cu o voce răguşită, întâi cântece țigăneşti, apoi romanța lui Seymour-Shiff: *Grenade rêve endormie*{48}, în timp ce Sitnikov, cu o eşarfă pe cap, făcea pe îndrăgostitul care se topea auzind cuvintele:

„Şi buzele mele cu ale tale
Să le unim într-un sărut fierbinte

Până ia urma Arkadi nu mai putu răbda.

— Domnilor, a început să semene a balamuc, observă el cu glas tare.

Bazarov, care numai din când în când aruncase câte

un cuvânt ironic în discuție, fiind ocupat mai ales cu şampania, căscă zgomotos, se ridică şi, fără să-şi ia rămas bun de la gazdă, ieşi împreună cu Arkadi. Sitnikov se repezi în urma lor.

— Ei, ce ziceți? întrebă el slugarnic, aținându-le calea când din dreapta, când din stânga. V-am spus eu! E o persoană extraordinară! De-am avea multe femei ca asta! în felul ei este un fenomen de înaltă moralitate.

— Dar prăvălia asta a lui taică-tău e tot un fenomen moral? spuse Bazarov arătând cu degetul spre cârciuma prin fața căreia treceau în acea clipă.

Sitnikov râse iarăşi ascuțit. Se ruşina de originea lui şi nu ştia dacă trebuie să se simtă măgulit sau jignit de faptul că Bazarov începuse tam-nesam să-l tutuiască.

XIV

Câteva zile mai târziu avu loc balul guvernatorului. Matvei Ilici era în adevăr „eroul serbării". Mareşalul nobilimii declara, cui voia să-l audă, că venise anume din respect pentru el. Cât despre guvernator, chiar şi în timpul balului şi chiar şi atunci când nu se mişca din loc, nu contenea de „a da ordine", Matvei Ilici se comporta cu multa afabilitate şi tot cu atâta prestanță. Se arăta prietenos cu toată lumea: față de unii cu un uşor dispreț, față de alții cu o nuanță de respect. Cu doamnele era deosebit de curtenitor, *„en vrai chevalier français*[49] şi râdea necontenit cu un glas plin, răsunător, mereu acelaşi, aşa cum i se cade unui înalt demnitar. Pe Arkadi îl bătu pe umăr spunându-i cu glas tare „nepoțelule", pe Bazarov, îmbrăcat într-un frac cam

ponosit, îl onoră în treacăt cu o privire piezişă dar îngăduitoare ce luneca peste obrazul acestuia, şi cu un mârâit nedesluşit dar amabil, din care nu se putea înțelege decât „sunt”… şi… „foarte”; lui Sitnikov îi întinse un deget şi-i zâmbi, însă cu capul întors în altă parte; până şi Kukşinei, care venise la bal fără crinolină şi cu mânuşile murdare, însă cu o pasăre a paradisului prinsă în păr, îi spuse *chanté”*[50]. Era foarte multă lume şi cavalerii nu lipseau: civilii stăteau mai mult pe lângă pereți, dar militarii dansau cu foc, mai ales unul dintre ei, care stătuse vreo şase săptămâni la Paris, unde învățase tot felul de exclamații îndrăznețe: *„zut*”, *„ah fichtre*” *„pst, pst, mon bibi”* şi altele de felul acesta. Le pronunța la perfecție, cu un adevărat şic parizian, ceea ce nu-l împiedica să spună: *si j’aurais* în loc de *si j’avais*[51], *absolument* în sensul de negreşit, într-un cuvânt se exprima în acel jargon ruso-francez de care râd cu atâta poftă francezii când nu se simt obligați să ne asigure că vorbim limba lor ca nişte îngeri, *„comme des anges”.*

Arkadi, după cum ştim, dansa prost, iar Bazarov nu dansa de fel; amândoi stăteau într-un colț al sălii unde în curând veni şi Sitnikov; acesta, cu o mutra ironică şi disprețuitoare, făcea reflecții răutăcioase, se uita cu un aer impertinent în jur şi părea să petreacă de minune. Deodată se schimbă la față şi, întorcându-se către Arkadi, îi spuse, fâstâcit parcă:

— A sosit Odințova.

Arkadi întoarse capul şi văzu o femeie înaltă, într-o rochie neagră, care se oprise în uşa sălii de bal. Îl izbi ținuta ei plină de demnitate. Brațele goale erau lăsate în jos cu grație de-a lungul trupului ei zvelt; cu aceeaşi grație atârnau din părul ei lucios, până pe umerii rotunzi, lujere uşoare de cerceluşi. Ochii ei luminoşi sub fruntea albă, uşor boltită, aveau o privire liniştită şi inteligentă; da, liniştită, nu îngândurată, iar pe buze îi flutura un zâmbet abia văzut. Din întreaga ei făptură se

răsfrângea o putere blândă şi mângâietoare.

— O cunoşti? întrebă Arkadi pe Sitnikov.

— Foarte bine. Vrei să te prezint?

— Bucuros… după cadrilul ăsta.

Odințova nu scăpase nici ochiului ager al lui Bazarov.

— Cine este? întrebă el. Nu seamănă cu muierile celelalte.

După ce se sfârşi cadrilul, Sitnikov îi conduse pe Arkadi la Odințova; dar nu părea s-o cunoască atât de bine, căci începu să bâiguie, iar ea îl privea oarecum mirată. Totuşi faţa ei se lumină când Sitnikov rosti numele lui Arkadi. Îl întrebă pe acesta daca nu cumva era fiul lui Nikolai Petrovici.

— Întocmai.

— L-am văzut pe tatăl dumitale de două ori, şi am auzit multe despre el, urmă ea. Sunt foarte bucuroasă să te cunosc.

În clipa aceea răsări lângă ea un aghiotant şi o invită la dans. Ea acceptă.

— Dansaţi? o întrebă respectuos Arkadi.

— Dansez. Ce te face să crezi că nu dansez? Sau ţi se pare că sunt prea bătrână?

— O, cum puteţi să credeţi… Atunci, îngăduiţi-mi să vă invit la o mazurcă.

Odințova zâmbi îngăduitoare.

— Cu plăcere, spuse ea şi îl privi pe Arkadi nu de sus, ci aşa cum privesc surorile măritate pe fraţii lor foarte tineri.

Odințova nu era cu mult mai în vârstă decât Arkadi, împlinise douăzeci şi opt de ani, dar lângă ea, el se simţea ca un şcolar, ca un tânăr student, ca şi cum deosebirea de vârstă dintre ei ar fi fost cu mult mai mare. Matvei Ilici se apropie de ea cu un aer maiestuos şi cu vorbe măgulitoare. Arkadi se depărtă fără s-o piardă din văz. În tot timpul cadrilului nu-şi luă ochii de la ea. Vorbea tot atât de firesc cu dansatorul ei, ca şi cu demnitarul, îşi mişca domol capul şi privea liniştita; de

vreo două ori râse încetişor. Avea nasul cam gros, ca mai toți ruşii, iar tenul nu destul de curat; cu toate acestea Arkadi era încredințat că nu întâlnise încă niciodată o femeie atât de încântătoare. Îi răsuna mereu în urechi sunetul glasului ei; până şi faldurile rochiei cădeau altfel decât la celelalte femei, mai armonios şi mai bogat, iar mişcările ei erau deosebit de line şi totodată fireşti.

Arkadi se simți cuprins de sfială la primele sunete ale mazurcii, când se aşează lângă partenera sa; neştiind cum să înceapă vorba îşi trecea numai mâna prin păr şi nu găsea niciun cuvânt de spus. Dar nu rămase multă vreme sfios şi tulburat; liniştea Odințovei îl cuprinse şi pe el. Nu trecuse niciun sfert de ceas că el îi şi povestea despre tatăl şi unchiul lui, despre viața la Petersburg şi de la țară. Odințova îl asculta cu o bunăvoință politicoasă, desfăcându-şi şi strângându-şi uşor evantaiul. Arkadi se oprea din vorbă numai când veneau cavalerii s-o ia la dans. Sitnikov o invită şi el de două ori. Când se întorcea la locul ei, îşi lua evantaiul lăsat pe scaun şi nici măcar nu răsufla mai repede, iar Arkadi începea iarăşi să trăncănească, pătruns de fericirea de a fi lângă ea şi de a-i vorbi, privindu-i ochii, fruntea minunată, întreaga ei față încântătoare, inteligentă şi gravă. Odințova vorbea puțin, dar din cele ce spunea se vedea că cunoaşte viața. După unele reflecții ale ei, Arkadi trase concluzia că, deşi încă tânăra, această femeie trecuse prin multe şi meditase asupra multor lucruri...

— Cu cine erai când te-a adus domnul Sitnikov la mine? îl întreba ea.

— A, l-ați observat? întrebă la rândul său Arkadi. Nu-i aşa că are o figură foarte interesantă? Este Bazarov, prietenul meu.

Şi Arkadi începu să-i vorbească despre „prietenul său".

Vorbea despre el atât de înflăcărat şi cu atâtea

amănunte încât Odințova se întoarse spre Bazarov şi îl privi cu o deosebită atenție. Între timp mazurca se apropie de sfârşit. Lui Arkadi îi părea rău ca e nevoit să se despartă de partenera lui; petrecuse cu ea aproape un ceas atât de plăcut! E drept că în timpul acesta simțise mereu că se arăta îngăduitoare față de el, şi că se cuvenea parcă să-i fie recunoscător… dar inimile tinere nu se lasă copleşite de asemenea sentimente.

Muzica încetă.

— *Merçi*, spuse Odințova ridicându-se. Mi-ai făgăduit că ai să vii să mă vezi. Să-l aduci şi pe prietenul dumitale. Sunt foarte curioasă să cunosc, un om care are îndrăzneala să nu creadă nimic.

Guvernatorul se apropie de Odințova, îi anunță că se serveşte supeul şi, cu un aer preocupat, îi oferi brațul. Îndepărtându-se, ea îşi întoarse capul, şi-i zâmbi lui Arkadi de rămas bun. Acesta făcu o plecăciune adâncă, se uită în urma ei (cât de zvelt îi părea trupul învăluit în luciul metalic al mătăsii negre!), şi, la gândul ca „în clipa asta ea poate a şi uitat că exist", simți în suflet o dulce resemnare…

— Ei, cum a fost? îl întrebă Bazarov pe Arkadi, îndată ce acesta se întoarse la colțul lor. A fost plăcut? Mi-a spus adineauri un domn că această doamnă este ceva-ceva; dar acest domn cred că-i cam tembel. Spune, ție cum îți pare, e chiar… ceva-ceva?

— Nu prea înțeleg acest epitet, răspunse Arkadi.

— Ia te uită! Ce naiv!

— În cazul acesta nu-l înțeleg pe domnul tău. Odințova e fermecătoare, asta fără îndoială, dar se comportă atât de rece şi de rezervată, încât…

— Se ştie că apele liniştite… ştii tu… îl întrerupse Bazarov. Spui că e rece. Tocmai asta îi măreşte farmecul. Ție nu-ți place înghețata?

— Poate, răspunse Arkadi, nu pot să-mi dau scama. Doreşte să te cunoască şi m-a rugat să re aduc la ea.

— Îmi închipui cum m-ai descris! De altfel n-ai făcut

rău. Du-mă la ea. Oricine ar fi, o frumusețe cuceritoare adulată de provincie sau o *émancipée* în genul Kukşinei, are nişte umeri cum rar se văd.

Cinismul lui Bazarov îl şocă pe Arkadi; dar cum se întâmplă adesea, acesta îşi mustră prietenul pentru cu totul altceva decât ceea ce îl supărase…

— De ce nu vrei să admiți libertatea de gândire! a femei? spuse el cu jumătate glas.

— Pentru că, frățioare, după cât am observat, femeile care au libertate de gândire sunt toate urâte foc.

Cu aceasta discuția se curmă. Cei doi tineri plecară îndată după supeu. Kukşina râse nervos şi răutăcios în urma lor, dar râsul ei suna cam stânjenit. Era adânc jignită în amorul ei propriu de faptul că niciunul, nici celălalt nu-i dăduseră nicio atenție. Rămase la bal printre cei din urmă şi după ora trei noaptea dansă cu Sitnikov o polcă-mazurcă după moda pariziană. Cu acest spectacol se încheie serbarea guvernatorului.

XV

— Să vedem cărei specii de mamifere îi aparține această persoană, spunea a doua zi Bazarov lui Arkadi, urcând scara hotelului la care trăsese Odințova. Nasul meu simte că aici e ceva dubios.

— Mă mir de tine! exclamă Arkadi. Cum? Tu Bazarov, să accepți morala aceasta îngustă pe care…

— Caraghios mai eşti! îl întrerupse cu nepăsare Bazarov. Nu ştii că în limbajul nostru şi pentru alde noi, „ceva dubios” înseamnă tocmai pe dos, că e ceva de câştigat. Nu mi-ai spus chiar tu astăzi ca a făcut o

căsătorie ciudată, deşi după părerea mea nu e de loc ciudat să te căsătoreşti cu un bătrân bogat, ba chiar dimpotrivă e foarte înțelept. Eu nu mă iau după vorbele scornite pe seama ei în oraş, dar îmi place să cred, după cum o spune luminatul nostru guvernator, că nu sunt lipsite de temei.

Arkadi nu răspunse nimic şi bătu la uşă. Un tânăr lacheu în livrea îi introduse pe cei doi amici într-o cameră mare, prost mobilată, cum sunt toate camerele hotelurilor din Rusia, dar plină de flori. Peste puțin se arătă şi Odințova îmbrăcată cu o rochie simplă, de dimineață. Părea şi mai tânără în lumina soarelui de primăvară. Arkadi îl prezentă pe Bazarov şi văzu spre marea lui mirare că acesta părea intimidat, pe când Odințova îşi păstra toată liniştea, ca în ajun. Bazarov simțise şi el că se intimidase, ceea ce îl înciudă. „Asta-i bună! M-am speriat de o muiere!" gândi el şi, tolănindu-se pe un fotoliu ca Sitnikov, începu să vorbească cu o dezinvoltură exagerată, în timp ce Odințova îl privea țintă cu ochii ei limpezi.

Anna Sergheevna Odințova era fiica lui Serghei Nikolaievici Ioktiov, renumit ca bărbat frumos, om de afaceri şi jucător de cărți, care a reuşit să se mențină la suprafață şi să stârnească multă vâlvă în jurul lui vreo cincisprezece ani, la Petersburg şi Moscova; a sfârşit prin a-şi pierde tot avutul la cărți şi a fost nevoit să se stabilească la țară unde a şi murit curând după aceea, lăsând o foarte mică avere celor două fiice ale lui: Anna de douăzeci de ani şi Katerina de doisprezece. Mama lor, din neamul scăpătat al prinților X., s-a stins la Petersburg, pe când bărbatul ei se găsea încă în plină strălucire. Situația Annei după moartea tatălui ei era foarte grea. Educația aleasă pe care o căpătase la Petersburg n-o pregătise de loc pentru grijile casei şi ale gospodăriei, pentru viața de la țară. Nu cunoştea pe nimeni în tot ținutul şi nu avea cui cere un sfat. Tatăl ei căutase să evite legăturile cu vecinii; îi disprețuia, iar

aceştia îi răspundeau cu aceeaşi monedă. Totuşi Anna nu-şi pierdu cumpătul şi trimise îndată după sora mamei ei, prinţesa Avdotia Stepanovna X., o bătrână rea şi îngâmfată care, odată stabilită în casa nepoatei sale, îşi luă odăile cele mai frumoase şi nu făcea altceva decât să bombăne şi să bodogănească de dimineaţă până seara. Până şi în grădină se plimba numai însoţită de unicul ei iobag, un lacheu posomorât, cu o livrea ponosită de culoarea mazării cu galon albastru şi un tricorn pe cap. Anna îndura răbdătoare toate ciudăţeniile mătuşii ei, se ocupa câte puţin de educaţia surorii sale şi părea că aproape se împăcase cu gândul de a se ofili în acest colţ pierdut de ţară. Dar soarta îi hărăzea altceva. Întâmplător o văzu un oarecare Odinţov, un om foarte bogat, de vreo patruzeci şi şase de ani, un original, un ipohondru, buhăit, greoi şi acru, dar care nu era prost şi nici rău. Se îndrăgosti de ea şi îi ceru mâna. Anna primi să-i fie soţie. Duseră casă împreună vreo şase ani, după care soţul ei muri lăsându-i întreaga sa avere. După moartea lui, Anna Sergheevna râmase aproape un an la ţară, fără să iasă în lume; apoi pleca împreună cu sora ei în străinătate, dar nu mai departe decât în Germania, unde o prinse dorul de ţară, şi se întoarse înapoi stabilindu-se la scumpa ei moşie, Nikolskoie, situată la vreo patruzeci de verste de oraşul ***. Acolo avea o casă splendidă, foarte bine mobilată; şi o grădină minunată, cu seră. Răposatul Odinţov nu se scumpea la nimic. Anna Sergheevna se ducea arareori la oraş, mai mult pentru treburi, şi nu rămânea acolo decât foarte puţin. Nu era iubită în gubernie; căsătoria ei cu Odinţov stârnise multă vâlva. Circulau pe socoteala ei tot soiul de scorneli: că ar fi fost complicea tatălui ei în matrapazlâcurile acestuia la cărţi; că nici în străinătate nu se dusese de florile mărului, ci din nevoia de a ascunde urmările nenorocite ale... „Înţelegeţi ce urmări?" adăugau clevetitorii indignaţi. „E trecută prin

ciur şi prin dârmon", iar un faimos om de duh din gubernie adăuga: „şi prin multe alte site". Toate aceste bârfeli ajungeau la urechile ei, dar ea nu le lua în seamă. Avea o fire independentă şi destul de hotărâtă.

Aşezată în fotoliu, cu capul sprijinit de spetează şi mâinile puse una peste alta, Odințova îl asculta pe Bazarov. Împotriva obiceiului său, acesta vorbea mult şi. se străduia vădit să-şi captiveze interlocutoarea, ceea ce iarăşi îl miră pe Arkadi. Dar n-ar fi putut spune da că Bazarov îşi atingea ținta sau nu. După fața Annei Sergheevna era greu de ghicit ce simțea; păstra mereu aceeaşi expresie, prietenoasă, inteligentă; ochii ei frumoşi erau luminați de atenție, dar o atenție netulburată. Atitudinea nefirească a lui Bazarov în primele momente ale vizitei o impresiona neplăcut, ca un miros rău sau un sunet strident; dar numaidecât înțelese că el se simțea stingherit, ceea ce o măguli chiar. Numai vulgaritatea nu putea s-o suporte, însă nimeni nu l-ar fi putut învinovăți pe Bazarov de vulgaritate. În ziua aceea Arkadi avu prilejul să se mire întruna. Se aşteptase ca Bazarov să înceapă a vorbi cu Odințova, ca față de o femeie inteligentă, despre convingerile şi vederile lui. Mai ales că îşi exprimase chiar ea dorința de a asculta ce spune un om „care are îndrăzneala să nu creadă în nimic"; dar Bazarov vorbea despre medicină, despre homeopatie şi botanică. Se dovedi că Odințova nu-şi pierduse vremea cât stătuse în singurătate la țară; citise câteva cărți bune şi se exprima într-o rusească corectă. Ea aduse vorba despre muzică, dar observând că Bazarov neagă arta, se reîntoarse pe nesimțite la botanică, cu toate că Arkadi se pornise pe tema însemnătății pe care o au melodiile populare... Odințova se purta mai departe cu el ca față de un frate mai mic. Părea să prețuiască în el bunătatea şi simplitatea tinereții, atâta tot. Conversația a ținut mai bine de trei ceasuri, tihnită, variată şi însuflețită.

Cei doi prieteni se ridicară în sfârşit ca să-şi ia rămas

bun. Anna Sergheevna îi privi cu prietenie, le întinse amândurora mâna ei frumoasă şi albă, rămase o clipă pe gânduri şi spuse cu un zâmbet nehotărât dar cald:

— Dacă nu vă temeți de plictiseală, domnilor, veniți o dată la mine, la Nikolskoie.

— Vai de mine, Anna Sergheevna, exclamă Arkadi, pentru mine e o deosebită fericire…

— Dar dumneata, *monsieur* Bazarov?

Bazarov făcu numai o plecăciune, şi Arkadi avu pentru ultima oară prilejul de a se mira: prietenul lui se înroşise.

— Ei, ce spui? îl întrebă el, pe stradă, îți menții părerea că e „ceva-ceva”?

— Cine să mai ştie! Vezi cât e de rece! spuse Bazarov şi, după o tăcere, adăugă: parcă ar fi o ducesă, o regină. Îi lipseşte numai trena şi coroana pe cap.

— Ducesele noastre nu vorbesc ruseşte ca ea, observă Arkadi.

— A trecut prin multe greutăți, frățioare, a gustat şi din pâinea noastră.

— Şi totuşi e încântătoare, făcu Arkadi.

— Are un trup splendid! urmă Bazarov. Ce frumos i-ar sta pe masa de disecție.

— Încetează, pentru Dumnezeu, Evgheni! Asta-i prea de tot.

— Hai, nu te supăra, delicatule! Am mai spus: e de prima calitate. O să trebuiască să mergem la ea.

— Când?

— Chiar şi poimâine. Ce avem noi de făcut aici? Să bem şampanie la Kukşina? Să ascultăm vorbind pe ruda ta, demnitarul liberal… Chiar poimâine s-o întindem într-acolo. Tocmai bine, conacul tatălui meu e prin apropiere. Nikolskoie, este pe drumul spre ***, nu-i aşa?

— Da.

— *Optima*[52]. Ce să mai tărăgănăm? Nu tărăgănesc decât proştii şi înțelepții! îți repet: are un trup splendid!

Peste trei zile cei Joi prieteni erau în drum spre

Nikolskoie. Ziua era senina şi nu prea caldă, iar căluţii de poşta bine hrăniţi alergau toţi în pas, răsucindu-şi cozile împletite şi legate la vârf. Arkadi privea drumul şi zâmbea fără să ştie nici el de ce.

— Poţi să mă feliciţi, strigă deodată Bazarov, astăzi, 22 iunie, e ziua mea onomastică. Să vedem ce-mi pregăteşte îngerul meu păzitor. Astăzi mă aşteaptă cei de acasă, adăugă el cu glas scăzut… Ei, o să mă aştepte, şi gata!

XVI

Conacul în care locuia Anna Sergheevna era aşezat pe un deal deschis cu povârnişul lin, în apropierea unei biserici de piatră vopsită în galben, cu acoperiş verde şi coloane albe, având deasupra intrării principale o frescă ce înfăţişa *Învierea Domnului,* lucrată în stil italian. Datorită formelor sale rotunde atrăgea privirea mai ales un luptător smead cu un coif, în primul plan. Dincolo de biserică se întindea satul, lung, cu două rânduri de case. Ici-colo se zăreau hornuri deasupra acoperişurilor de paie. Conacul boieresc era clădit în acelaşi stil cu biserica, cunoscut la noi ca stil Alexandru I. Casa era de asemenea zugrăvită în galben şi avea acoperişul verde, coloanele albe şi frontonul împodobit cu blazon. Arhitectul guberniei înălţase cele doua clădiri după gustul răposatului Odinţov care nu suferea niciun fel de inovaţii fără noima, arbitrare, după cum spunea el. De o parte şi de alta a casei se înălţau copacii umbroşi ai străvechiului parc; o alee de brazi tunşi ducea spre intrarea principală.

Prietenii noştri fură întâmpinaţi în vestibul de doi lachei în livrele, dintre care unul alergă îndată după majordom. Majordomul, un bărbat gras într-un frac negru, veni îndată şi conduse oaspeţii pe o scară aşternută cu covoare, până într-o cameră cu două paturi proaspăt înfăţate şi cu toate obiectele de toaletă trebuitoare. Se vedea numaidecât că în casă domnea ordinea. Peste tot plutea un iz de curăţenie şi bunăcuviinţă ca în sălile de recepţie ale unui ministru.

— Anna Sergheevna vă roagă să poftiţi la dumneaei peste o jumătate de oră, raportă majordomul, nu aveţi până atunci niciun ordin de dat?

— Niciunul, onorabile, răspunse Bazarov, doar dacă binevoieşti să spui să ne dea câte un păhărel de votcă.

— Cum porunciţi, rosti majordomul oarecum nedumerit şi se îndepărtă scârţâind din cizme.

— Ce *grand genre*[53]! observă Bazarov. Îmi pare că aşa spuneţi voi? Ducesă, ce mai încolo şi încoa!

— Straşnică ducesă, îi întoarse vorba Arkadi, care pofteşte la ea, de cum îi cunoaşte, nişte înalţi aristocraţi ca tine şi ca mine!

— Mai ales eu, viitor felcer, fiu de felcer şi nepot de paracliser… Poate nu ştiai că sunt nepot de paracliser?… Ca Speranski[54], adăugă Bazarov după o scurtă tăcere, strâmbând din buze. Dar să ştii că se răsfaţă această cucoană. Şi încă cum! Poate va trebui să ne punem la frac?

Arkadi se mulţumi să dea din umeri… dar şi el se simţea oarecum stânjenit.

O jumătate de ceas mai târziu, Bazarov şi Arkadi coborâră în salon. Era o cameră spaţioasă şi înaltă, împodobită destul de luxos, dar nu cu prea mult gust. Mobila grea şi scumpă era aşezată după tipicul obişnuit de-a lungul pereţilor îmbrăcaţi în tapete castanii cu desene de aur; răposatul Odinţov o cumpărase de la Moscova prin mijlocirea unui prieten al său, negustor de vinuri. Deasupra divanului din mijloc atârna portretul

unui bărbat blond şi buhăit care nu părea să se uite la ei cu ochi buni.

— Trebuie să fie dumnealui, şopti Bazarov către Arkadi şi, strâmbând din nas, adăugă: Ce-ar fi s-o ştergem?

În clipa aceea însă intră stăpâna casei. Purta o rochie uşoară de *barège*[55]; părul pieptănat strâns după urechi dădea o expresie feciorelnică obrazului ei pur şi proaspăt.

— Mă bucur că v-aţi ţinut de cuvânt, începu ea; nădăjduiesc că veţi sta un timp la mine. Zău, nu e prea rău aici. Veţi face cunoştinţă cu sora mea; cântă frumos la pian. Dumitale îţi este indiferent, *monsieur* Bazarov; dar mi se pare că *monsieur* Kirsanov e amator de muzică; în afară de sora mea locuieşte aici bătrâna noastră mătuşa şi mai vine câteodată ia noi un vecin la o partidă de cărţi; asta este toată societatea noastră. Iar acum să luăm loc.

Odinţova rostise acest mic discurs deosebit de clar, ca şi cum l-ar fi învăţat pe dinafară; apoi stătu de vorbă cu Arkadi. Se întâmpla că mama ei o cunoscuse pe mama lui Arkadi şi fusese chiar confidenta ei când era îndrăgostită de Nikolai Petrovici. Arkadi prinse a vorbi cu căldură despre mama lui, iar între timp Bazarov se apucă să răsfoiască nişte albume. „Ce cuminte m-am făcut”, gândea el.

Un ogar frumos, cu zgardă albastră, năvăli în salon ţăcănind cu unghiile pe parchet, iar în urma lui intră o fată de vreo optsprezece ani cu părul negru şi faţa oacheşă, poate cam bucălată, dar plăcuta, şi ochi nu prea mari, întunecaţi. Ţinea în mâna un coş plin cu flori.

— Iat-o pe Katia mea, spuse Odinţova arătând cu capul spre ea.

Katia făcu o mică reverenţă, apoi se aşeză lângă sora ei şi începu să-şi aleagă florile. Ogarul, îl chema Fifi, se apropie pe rând de cei doi oaspeţi, dând din coadă, şi: şi

lipi nasul rece de mâna fiecăruia.

— Le-ai cules singură pe toate? întrebă Odințova.

— Da, răspunse Katia.

— Mătuşa noastră vine la ceai?

— Vine.

Când vorbea, Katia zâmbea foarte drăguț, timid şi sincer şi privea de jos în sus cu o seriozitate hazlie. Totul în ea era încă fraged şi crud: şi glasul, şi pufulețul de pe obraz, şi mâinile trandafirii cu palmele mai albe, şi umerii nițel prea înguşti... Roşea tot timpul şi răsufla precipitat.

Odințova se întoarse către Bazarov.

— Evgheni Vasilici, răsfoieşti din politețe albumele, dar asta nu te poate distra, începu ea. Mai bine vino lângă noi, să stăm de vorbă.

Bazarov se apropie.

— Despre ce doriți să vorbim? întrebă el.

— Despre ce vrei. Te previn însă ca sunt foarte combativă.

— Dumneavoastră?

— Eu. Asta pare a te mira. De ce?

— Pentru că, după cât pot să judec, aveți o fire liniştită şi rece, iar pentru discuții aprinse e nevoie de pasiune.

— Cum de ai avut vreme să mă cunoşti atât de repede? în primul rând nu am de loc răbdare şi nu mă dau bătută uşor, poate să ți-o spună şi Katia, iar în al doilea rând, mă aprind foarte lesne.

Bazarov o privi pe Anna Sergheevna.

— Poate. Dumneavoastră ştiți mai bine. Aşadar doriți să atacăm un subiect, poftim. Eu mă uitam la nişte vederi din Elveția Saxonă din albumul dumneavoastră, şi ați spus că asta nu mă poate distra. Ați spus-o pentru că presupuneți că sunt lipsit de simț artistic. Într-adevăr îmi lipseşte aşa ceva, dar aceste vederi mă puteau interesa din punct de vedere geologic, de pildă, din punct de vedere al formării munților.

— Să am iertare, ca geolog ar fi mai potrivit să cercetezi o carte, o lucrare de specialitate şi nu să te uiți la nişte poze.

— Poza îmi înfățişează dintr-odată concret ceea ce într-o carte e expus în zeci de pagini.

Anna Sergheevna tăcu un timp.

— Aşadar n-ai niciun pic de simț artistic? spuse ea sprijinindu-se cu cotul de masă, ceea ce-i apropia obrazul de-al lui Bazarov. Cum te poți lipsi de el?

— La ce foloseşte? Îmi dați voie să vă întreb?

— Dacă n-ar fi decât pentru a putea cunoaşte şi studia oamenii.

Bazarov zâmbi.

— În primul rând, pentru aşa ceva există experiența vieții; iar în al doilea rând, vă asigur că nu face să te oboseşti să studiezi câte un individ în parte. Toți oamenii seamănă între ei, atât la trup cât şi la suflet; fiecare dintre noi are un creier, o splină, o inimă şi plămâni, alcătuiți în acelaşi fel; şi aşa numitele calități morale sunt aceleaşi la toți, micile diferențe nu înseamnă nimic. E suficient un singur exemplar uman pentru a-i cunoaşte pe toți ceilalți. Oamenii sunt ca arborii în pădure; niciun botanist nu se va apuca să cerceteze fiecare mesteacăn în parte.

Katia, care alegea fără grabă floare după floare, îşi ridică nedumerită ochii spre Bazarov şi, când îi întâlni privirea fugară şi nepăsătoare, se îmbujora până la urechi. Anna Sergheevna clătină din cap.

— Arborii din pădure, repetă ea. Aşadar, după părerea dumitale, nu există deosebire între un om prost şi unul deştept, între unul bun şi unul rău?

— Ba da, există: ca între un bolnav şi un om sănătos. Plămânii unui ofticos nu sunt în aceeaşi stare ca ai dumitale şi ai mei, deşi au aceeaşi conformație. Ştim aproximativ de unde provin tarele fizice; iar bolile morale provin dintr-o educație greşită, din fel de fel de bazaconii, cu care ni se împuie capul încă din copilărie;

într-un cuvânt, din pricina decăderii societății, îndreptați societatea şi nu vor mai fi boli.

Bazarov spunea toate acestea cu un aer de parcă şi-ar fi zis în sinea lui: „Dacă mă crezi sau nu, mi-e totuna!" îşi trecea încet degetele lungi peste favoriți, în timp ce ochii îi fugeau de la un colț la altul al încăperii.

— Şi dumneata crezi, spuse Anna Sergheevna, că atunci când societatea se va îndrepta nu vor mai fi nici oameni proşti, nici oameni răi?

— În orice caz, când societatea va fi bine organizată, nu va mai avea importanță dacă un om e prost sau deştept, rău sau bun.

— Da înțeleg; toți vor avea aceeaşi splină.

— Întocmai doamnă.

Odințova se întoarse spre Arkadi.

— Dar părerea dumitale care este, Arkadi Nikolaevici?

— Sunt de acord cu Evgheni, răspunse el.

Katia îl privi pe sub sprâncene.

— Mă uimiți, domnilor, spuse Odințova, dar o să mai discutăm despre aceasta. Acum însă o aud pe mătuşa noastră că vine la ceai; trebuie să-i cruțam urechile.

Mătuşa Annei Sergheevna, prințesa X., o femeie mică şi slăbuță, cu obrazul cât pumnul, cu ochii ficşi şi răi, ce priveau pe sub peruca ei căruntă, intră în odaie, schiță un salut abia perceptibil către oaspeți şi se lăsă într-un jilț mare de catifea, în care, în afară de ea nu avea nimeni dreptul să se aşeze. Katia îi puse un scăunel sub picioare. Bătrâna nu-i mulțumi, nici măcar nu se uită la ea, ci doar mişcă puțin mâinile sub şalul galben care îi acoperea aproape întregul trup firav. Îi plăcea culoarea galbenă prințesei, până şi scufia îi era împodobita cu panglici de un galben țipător.

— Cum ai dormit, mătuşică? întrebă Odințova cu un glas ceva mai ridicat.

— Iar e câinele ăsta aici, bombăni drept răspuns bătrâna şi, văzând că Fifi înainta cu paşi nehotărâți în direcția ea, strigă: Marş, marş!

Katia o chemă pe Fifi şi-i deschise uşa.

Fifi o zbughi bucuroasă afară, nădăjduind că va fi dusă la plimbare dar, rămânând singură în dosul uşii, începu să zgrepţăne şi să scheaune. Prinţesa se posomorî, Katia dădu să iasă…

— Cred ca e pregătit ceaiul, spuse Odinţova. Să mergem, domnilor. Mătuşică, poftim la ceai.

Prinţesa se ridică din jilţ, fără o vorbă, şi ieşi înaintea tuturor din salon. Toţi o urmară în sufragerie. Un mic servitor în livrea îi trase cu zgomot de la masa jilţul sacrosanct şi plin de perne în care prinţesa se aşează. Katia turna ceaiul şi o servi pe dânsa cea dintâi, într-o ceaşcă pe care era pictat blazonul ei. Bătrâna îşi puse miere în ceai (găsea că e păcat să bei ceai cu zahăr şi că e prea scump, deşi personal nu cheltuia niciun ban pe nimic), şi deodată întrebă răguşit:

— Ce mai scrie prinţul Ivan?

Nu-i răspunse însă nimeni, Bazarov şi Arkadi înţeleseră curând că nimeni nu-i dădea importanţă, deşi toţi se purtau respectuos cu ea. „O ţin de parada pentru că e prinţesă”, gândi Bazarov… După ceai, Anna Sergheevna propuse o plimbare; începu însă să bureze şi se întoarseră cu toţii în salon, afară de prinţesă. Sosi şi vecinul, amator de joc de cărţi, cu numele de Porfiri Platonîci, un om grăsuţ, cărunt, cu picioruşe scurte, date parcă la strung, extrem de politicos şi bine dispus. Anna Sergheevna, care vorbea mai mult cu Bazarov, îl întrebă dacă n-ar vrea să se măsoare cu ei la un *préférance*, după moda veche. Bazarov primi, spunând că e bine să se pregătească din vreme pentru viaţa de medic de provincie, care îl aştepta.

— Să te ţii bine, spuse Anna Sergheevna. Porfiri Platonici şi cu mine o să te facem praf. Iar tu, Katia, adăugă ea, cântă-i ceva la pian lui Arkadi Nikolaevici. Îi place muzica; şi cu acest prilej, o să te ascultăm şi noi.

Katia se apropie fără chef de pian; iar Arkadi, deşi într-adevăr era amator de muzică, o urmă şi el fără chef.

I se părea că Odințova vrea să scape de el, iar în fundul inimii sale, ca la orice tânăr de vârsta lui, începea să mijească o simțire tulbure şi chinuitoare care semăna cu primii fiori ai iubirii. Katia deschise pianul şi, fără să-l privească, întrebă cu jumătate de glas pe Arkadi:

— Ce ați vrea să vă cânt?

— Ce doriți, răspunse cu indiferență Arkadi.

— Ce muzică preferați? repetă Katia fără să-şi schimbe poziția.

— Cea clasică, răspunse pe acelaşi ton Arkadi.

— Vă place Mozart?

— Îmi place Mozart.

Katia scoase *Sonata-fantezir în do minor* a lui Mozart. Cânta foarte bine, deşi cam scolastic şi rece. Cu ochii ațintiți pe note şi buzele strânse, şedea dreaptă şi nemişcată; abia spre sfârşitul sonatei, fața i se îmbujoră şi o şuviță mică de păr îi lunecă peste sprinceana neagră.

Arkadi rămase deosebit de impresionat de ultima parte a sonatei, acea parte în care, prin voioşia fermecătoare a melodiei senine, răzbat fără veste accente de o tristețe adânca, aproape tragică... Însă gândurile trezite în el de muzica lui Mozart nu se îndreptau spre Katia. Privind-o, gândea numai atâta: „Nu cântă rău domnişoara asta şi nici ea nu e urâtă".

După ce sfârşi de cântat sonata, Katia îl întreba fără să-şi ia mâinile de pe clape:

— E de ajuns?

Arkadi îi răspunse că nu vrea s-o obosească mai mult şi aduse vorba despre Mozart. O întrebă dacă alesese singură sonata sau o povățuise cineva. Katia însă îi răspunse monosilabic; se închisese în ea. Când i se întâmpla acest lucru nu-şi revenea uşor şi fața ei căpăta o expresie de încăpățânare, aproape obtuză. Nu s-ar fi putut spune că era sfioasă, ci mai curând neîncrezătoare şi puțin intimidată de sora ei care o crescuse, ceea ce bineînțeles aceasta nici nu bănuia.

Arkadi sfârşi prin a chema la el pe Fifi care venise din nou în salon şi, pentru a-şi ascunde stinghereala, o mângâie pe cap zâmbind binevoitor. Katia se întoarse iar la florile ei.

Între timp Bazarov dubla mereu miza. Anna Sergheevna juca cu iscusință, iar Porfiri Platonîci nu se dădea nici el bătut. Bazarov pierdu şi, deşi suma nu era importantă, era un lucru neplăcut pentru el. În timpul cinei Anna Sergheevna aduse din nou vorba despre botanică.

— Să mergem să ne plimbăm mâine dimineață, îi spuse ea. Vreau să aflu de la dumneata denumirile latineşti ale plantelor de câmp şi însuşirile lor.

— La ce vă trebuiesc denumirile latineşti? întrebă Bazarov.

— În toate e nevoie de ordine, răspunse ea.

— Ce femeie minunată e Anna Sergheevna! exclamă Arkadi când rămase singur cu prietenul său în camera ce li se pusese la dispoziție.

— Da, răspunse Bazarov, e o femeie cu cap. Cu multă experiență.

— În ce sens o spui, Evgheni Vasilievici?

— În sensul cel bun, în cel bun, frățioare Arkadi Nikolaevici! Sunt convins că şi moşia şi-o administrează foarte bine. Dar minunea acestei case nu este ea, ci sora ei.

— Cum? Negricioasa aceea?

— Da, negricioasa aceea. În ea e prospețimea, ceva neprihănit, sperios şi tăcut, şi tot ce vrei. Iată de cine face să te ocupi. Din ea poți încă scoate ce vrei, pe când cealaltă e trecută prin multe.

Arkadi nu-i răspunse nimic şi amândoi prietenii se culcară, fiecare cu gândurile lui.

Anna Sergheevna se gândea şi ea în seara aceea la oaspeții ei. Bazarov îi plăcuse pentru naturaleța lui şi felul tăios de a judeca lucrurile. Vedea în el ceva nou,

cum nu avusese încă prilejul să întâlnească, şi era curioasă din fire.

Anna Sergheevna era o fiinţă destul de ciudată. N-avea niciun fel de prejudecăţi şi nici credinţe puternice, nu se dădea înapoi de la nimic şi nu năzuia spre nimic. Multe le vedea limpede, multe o preocupau, dar nimic n-o satisfăcea pe deplin; de altfel poate nici nu dorea o satisfacţie desăvârşită. Avea o minte cercetătoare şi totodată indiferentă; îndoielile nu i se risipeau niciodată cu totul, dar niciodată nu erau destul de puternice ca s-o tulbure. Dacă n-ar fi fost bogată şi independentă poate s-ar fi avântat în luptă, poate ar fi cunoscut pasiuni... Dar ducea o viaţă fără griji, deşi se plictisea uneori, şi lăsa să se scurgă zilele, una după alta, fără grabă, tihnite, şi numai arareori o cuprindea îngrijorarea. Încântătoarele culori ale curcubeului se aprindeau câteodată şi în faţa ochilor ei; dar după ce se stingeau, răsufla uşurată şi fără păreri de rău. Chiar şi atunci când imaginaţia ei zbura dincolo de limitele permise ale moralei obişnuite, sângele ei curgea lin ca şi înainte prin trupul ei zvelt, atrăgător şi liniştit. Uneori, după ce ieşea caldă şi moleşită din baia ei parfumată, se lăsa furată de gânduri: despre deşertăciunea vieţii, despre amărăciunile, truda şi necazurile ei... Sufletul i se umplea deodată de îndrăzneală, se înflăcăra de năzuinţe de noblеţe, dar dacă sufla nitel vântul pe fereastra întredeschisă, Anna Sergheevna se zgribulea, se plângea, aproape se supăra şi nu mai dorea nimic în clipa aceea decât să înceteze de a mai sufla acel vânt nesuferit.

Ca toate femeile cărora nu le-a fost dat să iubească, dorea mereu ceva, fără să ştie ce anume. De fapt nu dorea nimic, deşi i se părea că dorea totul. Pe răposatul Odinţov abia îl răbdase (se căsătorise cu el din calcul, deşi fără îndoială că n-ar fi primit să-i fie soţie dacă nu l-ar fi socotit un om bun) şi rămăsese cu un dezgust ascuns pentru toţi bărbaţii, pe care nu şi-i putea

închipui altfel decât neîngrijiți, greoi şi lipsiți de energie, ființe cumplit de plictisitoare şi neputincioase. Odată întâlnise undeva în străinătate un suedez tânăr şi frumos, un chip de cavaler medieval, cu ochi albaştri curați şi o frunte înaltă, senină. Făcuse o puternică impresie asupra ei, ceea ce n-o împiedicase însă să se întoarcă în Rusia.

„E un om ciudat doctorul acesta!" gândea ea stând culcată în patul ei somptuos, cu perne de dantelă şi plapumă uşoară de mătase... Anna Sergheevna moştenise de la tatăl ei oarecare slăbiciune pentru lux. Îşi iubise foarte mult tatăl, plin de păcate, dar bun, iar el o adorase; glumea prieteneşte cu ea ca şi cum ar fi fost amândoi de-o seama. Avea încredere deplină în ea şi-i cerea sfaturi. De maică-sa abia îşi aducea aminte.

„E ciudat doctorul acesta!" repetă ea în gând. Se întinse, zâmbi, îşi puse mâinile sub cap, apoi îşi plimbă ochii pe vreo două pagini ale unui roman stupid franțuzesc, lăsă să-i scape cartea din mână şi adormi, curată şi rece în aşternutul alb şi parfumat.

A doua zi dimineață, Anna Sergheevna porni îndată după gustare împreună cu Bazarov să culeagă flori pentru ierbar şi se întoarse tocmai la ora prânzului. Arkadi nu plecase nicăieri şi petrecuse aproape un ceas cu Katia. Nu se plictisea cu ea, se oferise singură să-i mai cânte o dată sonata din ajun; însă când se întoarse în sfârşit Odințova şi o văzu inima i se strânse o clipă... Trecea prin grădină cu un mers uşor ostenit; obrajii i se îmbujoraseră, iar ochii îi erau mai luminoşi ca de obicei sub pălăria rotundă de paie. Învârtea între degete lujerul subțire al unei flori de câmp, mântăluța uşoară îi alunecase de pe umeri, iar panglicile late, cenuşii, ale pălăriei îi căzuseră pe piept. Bazarov mergea în urma ei, sigur de el şi nepăsător ca întotdeauna, dar expresia feței lui, deşi veselă, ba chiar blândă, nu-i plăcu lui Arkadi. După ce-i spuse printre dinți: „Bună ziua!"

Bazarov o porni spre odaia lui, iar Odințova îi strânse distrată mâna lui Arkadi şi trecu şi ea mai departe.

„Bună ziua, gândi Arkadi… ca şi cum nu ne-am fi văzut astăzi!”

XVII

Vremea, e lucru ştiut, uneori zboară ca pasărea, alteori se târăşte ca viermele; dar omul se simte deosebit de bine atunci când nici nu bagă de seamă dacă trece repede sau încet. Astfel au petrecut Arkadi şi Bazarov vreo cincisprezece zile la Odințova. Contribuise la aceasta şi ordinea pe care o înscăunase ea în casă ca şi în viața ei. O respecta riguros şi-i silea şi pe ceilalți să i se supună. Peste zi fiecare lucru se săvârşea la timpul său. Dimineața, exact la opt, întreaga societate se aduna la ceai; între ceai şi dejun, fiecare făcea ce voia, iar gazda avea treabă cu administratorul (moşia era dată în arendă), cu majordomul sau cu chelărița. Înainte de cină societatea se aduna iarăşi pentru a sta de vorbă sau a face lectură, iar seara era destinată plimbării, jocului de cărți sau muzicii. La zece şi jumătate Anna Sergheevna se retrăgea în iatacul ei, dădea ordine pentru a doua zi şi se culca. Viața aceasta măsurată şi întrucâtva solemnă nu-i plăcea lui Bazarov. „Totul merge ca pe şine”, spunea el. Lacheii în livrea şi majordomii plini de demnitate jigneau sentimentele lui democratice. Găsea că, dacă aşa stăteau lucrurile, ar fi fost potrivit să se cineze în frac şi cu cravată albă, ca la englezi. Odată vorbise despre acest lucru cu Anna Sergheevna. Gazda se purta în aşa fel încât nimeni nu

se sfia să-şi exprime părerile în faţa ei. Îl ascultase şi îi spusese: „Din punctul dumitale de vedere ai dreptate şi poate că în adevăr trăiesc ca o cucoană mare; dar la ţară nu se poate trăi fără ordine, te-ar copleşi plictiseala” şi nu schimbă nimic în traiul ei. Bazarov bombănea. Dar atât el cât şi Arkadi, tocmai din pricina asta, duceau la Odinţova o viaţă atât de plăcută, pentru că toate mergeau în casa ei „ca pe roate”. Cu toate acestea în cei doi tineri, chiar din primele zile de şedere la Nikolskoie, se produsese o schimbare. Bazarov, faţă de care Anna Sergheevna era vădit binevoitoare, deşi arareori se întâmpla să fie de aceeaşi părere cu el, trăda o nelinişte neobişnuită lui: se irita uşor, vorbea în silă, avea o privire furioasă şi nu putea sta locului de parcă îl rodea ceva, iar Arkadi, care îşi spuse definitiv în sinea lui că e îndrăgostit de Odinţova, căzuse într-un fel de molcomă melancolie, ceea ce nu-l împiedica însă să se apropie de Katia, înnodând cu ea legături de duioasă prietenie. *„Ea* nu mă preţuieşte! Nu-i nimic!... În schimb fiinţa asta bună nu mă respinge”, gândea el, iar inima i se umplea de un sentiment de nobilă resemnare. Katia simţea nedesluşit că el căuta un fel de mângâiere în preajma ei şi nu-i refuza nici lui, nici sieşi, plăcerea nevinovată a acestei prietenii, în parte sfioasă, în parte plină de încredere. În prezenţa Annei Sergheevna nu-şi vorbeau. Katia întotdeauna se închidea în ea sub privirea ageră a surorii sale, iar Arkadi, după cum se cuvine unui îndrăgostit când se află lângă obiectul dragostei lui, nu mai avea ochi decât pentru ea, dar bine nu se simţea decât cu Katia. Îşi dădea seama că nu e în stare s-o captiveze, pe Odinţova; se fâstâcea şi se pierdea când rămâneau singuri; şi nici. dânsa nu ştia ce să-i spună, era prea tânăr. Dimpotrivă, cu Katia. Arkadi se simţea în largul lui. Se purta cu ea cu îngăduinţă, n-o împiedica să-şi exprime impresiile ce i le trezea muzica, lectura unei nuvele, a unor versuri, sau alte fleacuri, fără să-şi dea seama că aceste fleacuri îl interesau şi pe

el. La rândul ei, Katia nu-i stânjenea melancolia. Arkadi se simțea bine cu Katia, iar Odințova cu Bazarov; şi de aceea, de obicei, se întâmpla ca cele două perechi, după ce stăteau puțin împreună, să se îndrepte fiecare în altă parte, mai ales în timpul plimbărilor. Katia adora natura, iar Arkadi o iubea şi el deşi nu îndrăznea s-o mărturisească; Odințova era destul de nepăsătoare față de natură, ca şi Bazarov. Cei doi prieteni fiind aproape mereu despărțiți, relațiile dintre ei începură să se schimbe. Bazarov încetase de a mai vorbi cu Arkadi despre Odințova, încetase chiar să critice „deprinderile ei aristocratice". E drept că pe Katia o lăuda ca şi înainte, numai că îl sfătuia pe Arkadi să-i tempereze tendințele spre sentimentalism, dar laudele lui de data aceasta erau rostite pe fugă, sfaturile cam reci, şi îndeobşte stătea mult mai puțin de vorbă cu Arkadi decât înainte... Îl ocolea şi parcă se ruşina de el...

Arkadi îşi dădea seama de toate acestea, dar îşi păstra gândurile pentru el.

Adevărata pricină a tuturor acestor „schimbări" era sentimentul pe care Odințova i-l inspira lui Bazarov, un sentiment care îl chinuia şi îl scotea din fire şi de care s-ar fi lepădat îndată cu un hohot de râs disprețuitor şi ocări pline de cinism dacă cineva ar fi cutezat să facă vreo aluzie cât de îndepărtată la cele ce se petreceau în el. Bazarov era mare amator de femei şi de frumusețe feminină, dar dragostea în sens ideal sau romantic, după cum spunea el, o numea neghiobie, o aiureală de neiertat, iar sentimentele cavalereşti le socotea a fi un soi de monstruozitate sau boală, şi nu o dată îşi exprimase mirarea că Toggenburg[56], cu toți *minnesänger*[57]-ii şi trubadurii lui, n-a fost internat la balamuc. „Dacă-ți place o femeie, spunea el, caută să-ți atingi scopul, iar dacă nu se poate, atâta pagubă, întoarce-i spatele, că nu s-a sfârşit lumea cu ea." Odințova îi plăcea. Zvonurile ce se răspândiseră pe socoteala ei, libertatea şi independența ei de gândire,

simpatia vădită față de el, totul părea a fi în favoarea lui. Înțelese însă repede că nu-şi va „atinge scopul” cu ea, dar spre marea lui uimire, nu se simțea în stare să plece de lângă dânsa. Sângele i se aprindea de îndată ce se gândea la ea. Ar fi stăvilit el uşor pornirile sângelui, dar pătrunsese în el ceva nou, ceva ce nu voise niciodată să admită, de care râsese totdeauna şi care îi jignea mândria. În discuțiile cu Anna Sergheevna îşi arăta mai mult decât înainte disprețul rece față de tot ce e romantic, dar, odată rămas singur, recunoştea cu indignare că şi el ajunsese romantic. Atunci pleca în pădure, umbla cu paşi mari rupând crengile ce i se iveau în cale, blestemând-o printre dinți atât pe ea cât şi pe el; sau se cățăra în podul cu fân de deasupra hambarului şi, închizând ochii cu încăpățânare, se silea să adoarmă, ceea ce bineînțeles nu izbutea totdeauna. Era destul să-şi închipuie cum aceste brațe caste se vor încolăci într-o zi în jurul grumazului său, cum aceste buze mândre vor răspunde sărutărilor lui, şi ochii aceştia inteligenți se vor aținti mângâietor, da, mângâietor, drept în ochii lui, ca să simtă că i se învârteşte capul şi să se piardă pentru o clipă până ce din nou izbucnea indignarea într-însul. Se surprindea năpădit de tot felul de gânduri „ruşinoase”, ca şi cum l-ar fi întărâtat un diavol. I se părea câteodată că în Odințova se petrecea o schimbare, că fața ei căpăta o expresie deosebită, că poate... Dar atunci izbea cu piciorul în pământ sau scrâşnea din dinți şi se amenința cu pumnul.

Şi totuşi Bazarov nu se înşelase cu totul. Făcuse o puternică impresie asupra imaginației Odințovei; o preocupa şi se gândea mult la el. În lipsa lui însă nu se plictisea şi nici nu-l aştepta; dar apariția lui o însufleța numaidecât. Îi plăcea să rămână singură cu Bazarov şi să stea de vorbă cu el chiar atunci când o supăra sau o jignea în gusturile sau deprinderile ei aristocratice. Parc-ar fi vrut să-l pună la încercare pe el şi totodată să se

cerceteze pe sine.

Odată, în timpul unei plimbări prin grădină, Bazarov îi spuse fără veste, cu glas morocănos, că are de gând să plece în curând la țară, la tatăl lui… Odințova păli ca şi cum ar fi simțit o împunsătură în inimă, dar o împunsătură atât de puternică încât rămase mirată şi se gândi multă vreme încă ce putea să însemne aceasta. Bazarov îi anunțase plecarea lui nu cu gândul de a o pune la încercare să vadă ce efect va produce asupra ei; el nu „ticluia" niciodată nimic, în dimineața acelei zile îl văzuse pe Timofeici, vechilul tatălui său, fostul său diadka[58] din copilărie. Acest Timofeici, un bătrânel ager şi trecut prin multe, cu părul galben spălăcit, cu fața arămie şi asprită de vânt, cu câte un strop de lacrimă în ochi, cu pleoapele zbârcite, se ivise pe neaşteptate în fața lui Bazarov, îmbrăcat într-un suman scurt de postav gros cenuşiu-albatru, încins cu un capăt de curea şi cu cizme smolite în picioare.

— Bună ziua, moşule! strigă Bazarov.

— Bună ziua, tătucule Evgheni Vasilievici, începu bătrânelul zâmbind bucuros, şi toată fața i se acoperi deodată de o rețea de zbârcituri.

— Ce te aduce pe aici? Te-au trimis cumva după mine?

— Vai de mine, tătucă, cum se poate! bâigui Timofeici (amintindu-şi vorbele severe ale stăpânului sau spuse înainte de plecare). Mă duceam la oraş după treburile boierului, când am auzit de domnia-voastră că ați fi pe aici, şi atunci m-am abătut din drum, ca să vă văd… Altfel n-aş fi îndrăznit să vă supăr!

— Haide, nu minți, i-o tăie Bazarov. Ce, drumul spre oraş trece pe aici?

Timofeici se foi pe loc şi nu răspunse nimic.

— Tata e sănătos?

— Slavă Domnului.

— Dar mama?

— Şi Arina Vlasievna, slavă Domnului.

— M-or fi aşteptând!

Bătrânelul îşi aplecă într-o parte capul smochinit.

— Ah! Evgheni Vasilievici, cum să nu vă aştepte? Dacă mă credeţi, mă doare inima când mă uit la părinţii dumneavoastră.

— Ei, bine, bine! Nu e nevoie de atâta vorbă. Spune-le că în curând am să vin acasă.

— Bine, să trăiţi, răspunse Timofeici cu un oftat.

După ce ieşi din casă îşi înfundă şapca pe urechi cu amândouă mâinile, se urcă în bihunca hodorogită ce o lăsase în faţa porţii şi o porni încetişor, la trap, dar nu spre oraş.

În seara aceleiaşi zile, Odinţova era în cabinetul ei cu Bazarov, iar Arkadi se plimba prin salon ascultând-o pe Katia care cânta la pian. Prinţesa se dusese sus în iatacul ei. În genere nu-i suferea pe musafiri şi mai ales pe „zănaticii ăştia noi-veniţi", cum le zicea ea. În odăile de primire stătea întotdeauna îmbufnată, dar în schimb în iatacul ei, în faţa cameristei, dădea drumul la un şuvoi de vorbe de ocară, de-i sălta scufia pe cap dimpreună cu peruca. Odinţova ştia acest lucru.

— Cum? Te-ai hotărât să pleci? începu ea. Dar făgăduiala dumitale?

Bazarov tresări.

— Ce făgăduială?

— Ai uitat? Trebuia să-mi dai câteva lecţii de chimie.

— Ce să fac! Mă aşteaptă tata; nu mai pot zăbovi. De altfel puteţi să citiţi: Pelouse et Frémy, *Notions générales de Chimie*. E o carte bună şi scrisă pe-nţelesul tuturor. O să găsiţi în ea tot ce vă trebuie.

— Dar îţi aminteşti: m-ai asigurat că o carte nu poate înlocui... Am uitat cum te-ai exprimat, dar înţelegi ce vreau să spun, nu-i aşa?

— Ce să fac? repetă Bazarov.

— De ce să pleci? spuse Odinţova cu glas scăzut.

El o privi. Ea îşi răsturnase capul pe speteaza fotoliului, iar braţele dezgolite până la cot şi le

încrucişase pe piept. Părea mai palidă la lumina lămpii acoperite cu un abajur de hârtie dantelată. O rochie albă, largă, o învăluia aproape întreagă în faldurile ei moi; abia i se zăreau vârfurile picioarelor pe care le ținea de asemenea încrucişate.

— Şi de ce-aş rămâne? răspunse Bazarov.

Odințova îşi întoarse uşor capul.

— Cum, de ce? Te plictiseşti la mine? Sau crezi că nimănui n-are să-i pară rău după dumneata?

— Sunt convins de asta.

Odințova tăcu un timp.

— Te înşeli. De altfel nici nu te cred. Nu se poate s-o fi spus serios. Bazarov rămase nemişcat. Evgheni Vasilici, de ce taci?

— Ce vreți să vă spun? În genere nu face să-ți pară rău după nimeni, şi cu atât mai puțin după mine.

— Pentru ce asta?

— Sunt un om serios, neinteresant. Nu ştiu să vorbesc.

— Cauți complimente, Evgheni Vasilievici.

— Nu-mi stă în obicei. Oare nu ştiți că latura convențională a vieții îmi este străină? Acea latură pe care dumneavoastră o prețuiți atâta?

Odințova muşcă puțin colțul batistei.

— Poți să crezi ce vrei; dar după plecarea dumitale, am să mă plictisesc.

— Rămâne Arkadi, spuse Bazarov.

Odințova dădu uşor din umeri.

— O să mă plictisesc, repetă ea.

— Adevărat? În orice caz n-o să vă plictisiți multă vreme.

— De ce crezi asta?

— Pentru că singură mi-ați spus că nu vă plictisiți decât atunci când se strică orânduiala vieții dumneavoastră. V-ați rostuit viața atât de perfect, atât de ireproşabil, încât nu mai poate încăpea în ea nici plictiseala, nici urâtul şi niciun fel de sentimente

apăsătoare…

— Şi dumneata găseşti că sunt ireproşabilă, vreau să spun ca mi-am orânduit viața atât de perfect?

— Şi încă cum! Bunăoară: peste câteva minute ceasul va bate ora zece şi ştiu dinainte că o să mă alungați.

— Nu, n-am să te alung, Evgheni Vasilici. Poți să rămâi. Deschide, te rog, fereastra asta, parcă mi-e prea cald.

Bazarov se ridică şi împinse fereastra, care se deschise larg, cu un pocnet… Nu se aşteptase nici el să se deschidă atât de lesne. Mâinile îi tremurau. Noaptea întunecată şi blândă intră în odaie cu cerul ei aproape negru, foşnetul uşor al copacilor şi mirosul proaspăt al aerului, slobod şi curat.

— Dă, te rog, storul în jos şi ia loc, spuse Odințova. Aş vrea să mai stăm de vorbă înainte de plecare. Povesteşte-mi ceva despre dumneata. Niciodată nu vorbeşti despre dumneata.

— Caut să vorbesc cu dumneavoastră despre lucruri folositoare, Anna Sergheevna.

— Eşti prea modest… Dar aş vrea să aflu câte ceva despre dumneata, despre familia, despre tatăl dumitale de dragul căruia ne părăseşti.

„Pentru ce spune astfel de vorbe?” gândea Bazarov.

— Toate astea nu sunt de fel interesante, rosti el cu glas tare, mai ales pentru dumneavoastră. Noi suntem oameni de rând…

— Iară eu, după părerea dumitale, sunt o aristocrată?

Bazarov îşi ridică ochii spre Odințova.

— Da, făcu el, cât se poate de tăios.

Ea zâmbi ironic.

— Văd că mă cunoşti prea puțin, deşi afirmi că toți oamenii seamănă între ei şi că nu face să-i studiezi. Am să-ți povestesc odată viața mea… Dar mai întâi povesteşte-mi-o pe a dumitale.

— Vă cunosc prea puțin, repetă Bazarov. Poate că aveți dreptate; poate că într-adevăr orice om e o enigmă.

De exemplu dumneavoastră evitați societatea pentru că vă plictiseşte şi ați poftit la dumneavoastră doi studenți. De ce cu inteligența şi frumusețea dumneavoastră stați la țară?

— Cum? Cum ai spus? interveni cu vioiciune Odințova. Cu… frumusețea mea?

Bazarov se încruntă.

— N-are importanță, mormăi el, am vrut să spun că nu înțeleg prea bine de ce v-ați stabilit la țară.

— Nu înțelegi… Totuşi ți-o explici într-un fel oarecare?

— Da… presupun că rămâneți în acelaşi loc pentru că sunteți răsfățată, pentru că vă place mult confortul şi rămâneți nepăsătoare față de toate celelalte.

Odințova zâmbi iarăşi.

— Într-adevăr nu vrei să crezi că aş fi în stare să mă pasioneze ceva?

Bazarov o privi pe sub sprâncene.

— Din curiozitate, poate; dar nu într-alt fel.

— Adevărat? Ei, acum înțeleg de ce ne potrivim aşa de bine. Eşti la fel ca şi mine.

— Ne potrivim… îngâna pe înfundate Bazarov.

— Dar… uitasem că vrei să pleci.

Bazarov se ridică în picioare. Lampa ardea molcom în mijlocul odăii întunecate, intime, cu miros plăcut. Storul se legăna din când în când şi lăsa să intre răcoarea tulburătoare a nopții, şoaptele ei misterioase. Odințova nu făcea nicio mişcare, o tulburare tainică o cuprindea însă încetul cu încetul, învăluindu-l şi pe Bazarov. Îşi dădu deodată scama ca era singur cu o femeie tânără şi frumoasă…

— Unde pleci? rosti ea tărăgănat.

El nu răspunse nimic şi se lăsă pe scaun.

— Aşadar socoteşti că sunt o ființă senină, fragilă şi răsfățată, urmă ea cu acelaşi glas fără să-şi ia ochii de la fereastră. Iar eu ştiu despre mine că sunt toarte nefericită.

— Dumneavoastră nefericită! De ce? E cu putință să dați importanță unor bârfeli josnice?

Odințova se posomorî, se simți înciudată că o înțelesese astfel.

— Bârfelile astea nici măcar nu mă fac să râd, Evgheni Vasilici, şi sunt prea mândră ca să le îngădui să mă neliniştească. Sunt nefericită din pricină că… nu simt în mine dorința, pofta de a trăi. Mă priveşti cu neîncredere şi desigur gândeşti: „Asta o spune o «aristocrată» îmbrăcată toată în dantele, stând într-un jilț de catifea". Mărturisesc: îmi place ceea ce numeşti dumneata confort şi în acelaşi timp doresc prea puțin să trăiesc. Împacă cum vrei această contrazicere. De altfel, în ochii dumitale toate acestea nu sunt decât romantism.

Bazarov clătină din cap.

— Sunteți sănătoasă, independentă, bogată. Ce se poate cere mai mult? Ce mai doriți?

— Ce mai doresc, repetă Odințova şi suspină. Sunt foarte obosită, sunt bătrână, mi se pare ca trăiesc de o veşnicie. Da, sunt bătrână, adăugă ea trăgându-şi încet capetele mantilei pe brațele goale. Ochii ei se întâlniră cu ai lui Bazarov şi roşi uşor. Am în urma mea atâtea amintiri: viața la Petersburg, bogăție, apoi sărăcie, apoi moartea tatii, căsătoria, apoi călătoria în străinătate… Multe amintiri, dar nimic vrednic de a fi ținut minte, iar în viitor, în fața mea, o cale lungă, lungă, fără țel… Nici nu am dorința să merg înainte.

— Sunteți atât de dezamăgită? întrebă Bazarov.

— Nu, rosti tărăgănat Odințova, dar nu sunt satisfăcută. Mi se pare că dacă aş putea să mă leg puternic de ceva…

— Ați vrea să iubiți, o întrerupse Bazarov, dar nu puteți. Asta este nenorocirea dumneavoastră.

Odințova începu să-şi cerceteze mânecile mantilei.

— Oare eu nu pot iubi? întrebă ea.

— Mă îndoiesc! Numai că am numit asta greşit o

nenorocire. Mai degrabă cel căruia i se întâmplă aceasta e vrednic de compătimire.

— I se întâmplă ce?

— Să se îndrăgostească.

— Dar dumneata de unde ştii asta?

— Din auzite, răspunse el înciudat.

„Cochetezi, gândea el. Te plictiseşti şi mă întărâți pentru că n-ai ce face, iar eu…" Într-adevăr inima i se rupea în bucăți.

— În afară de asta poate că sunteți prea pretențioasă, spuse el, cu trupul aplecat înainte, jucându-se cu franjurile jilțului.

— Poate. După părerea mea, ori tot, ori nimic. Viață pentru viață. Dacă ai luat-o pe a mea, dă-mi-o pe a ta, dar atunci fără păreri de rău şi fără întoarcere. Dacă nu, mai bine de loc.

— Da, observă Bazarov. E o condiție dreaptă şi mă mir cum până acum… n-ați găsit ceea ce căutați.

— Crezi dumneata că e uşor să te dăruieşti pe deplin unui lucru?

— Nu-i uşor dacă începi să socoteşti, să aştepți şi pui prea mult preț pe tine, în sfârşit, când faci prea mare caz de persoana ta, şi îți dai prea multă importanță; dar e foarte uşor să te dăruieşti fără să stai pe gânduri.

— Dar cum să nu te prețuieşti pe tine? Dacă nu valorez nimic, cui i-ar mai trebui devotamentul meu?

— Asta nu mă mai priveşte. E treaba celuilalt să cerceteze cât valorez. Principalul e să ştii să te dăruieşti.

Odințova se desprinse de lângă speteaza jilțului.

— Dumneata vorbeşti, începu ea, ca şi cum ai fi trecut prin toate astea.

— Numai fiindcă a venit vorba, Anna Sergheevna, altminteri toate acestea nu-s de competența mea.

— Dar dumneata ai şti să te dăruieşti?

— Nu pot să ştiu şi n-aş vrea să mă laud.

Odințova nu spuse nimic; Bazarov tăcu. Dinspre salon ajungeau până la el sunetele pianului.

— Ce-i cu Katia de cânta atât de târziu? spuse Odințova.

Bazarov se ridică.

— E într-adevăr târziu, e timpul să vă culcați.

— Mai stai puțin, de ce te grăbeşti... trebuie să-ți spun ceva.

— Ce anume?

— Stai puțin, şopti Odințova.

Privirea ei se opri asupra lui. Părea că-l cercetează cu luare aminte.

Bazarov făcu câțiva paşi prin cameră, apoi se apropie deodată de ea şi spuse grăbit:

— Rămâneți cu bine! îi strânse mâna atât de tare, încât aproape o făcu să țipe, şi ieşi. Odințova îşi duse la buze degetele rămase împreunate, suflă peste ele şi deodată se repezi spre uşa, ca şi cum ar fi vrut să-l cheme înapoi. În acea clipă intră camerista în odaie cu o carafă pusă pe o tavă de argint. Odințova se opri, îi porunci să plece, se aşeză iarăşi în jilț şi căzu pe gânduri. Coada ei se desprinsese şi-i căzuse pe umăr ca un şarpe întunecat. Lampa nu se stinse până târziu în cabinetul Annei Sergheevna care rămase multă vreme nemişcată, trecându-şi din când în când degetele peste brațele ei înfiorate de răcoarea nopții.

Vreo două ceasuri mai târziu, Bazarov se întoarse în camera lui posomorât, cu cizmele ude de rouă şi cu părul răvăşit. Pe Arkadi îl găsi aşezat la masa de scris cu o carte în mână şi cu surtucul încheiat până sus.

— Nu te-ai culcat încă? spuse el, aproape cu ciudă.

— Ai stat mult astăzi cu Anna Sergheevna, spuse Arkadi, fără a răspunde la întrebare.

— Da, am stat tot timpul cât ai cântat la pian împreună cu Katerina Sergheevna.

— Eu n-am cântat... începu Arkadi şi tăcu. Simțea că-i dau lacrimile şi nu voia să plângă în fața ironicului său prieten.

XVIII

A doua zi, când Odințova coborî la ceai, Bazarov rămase multă vreme aplecat deasupra ceştii lui şi deodată o privi... Ea se întoarse spre el ca şi cum ar fi atins-o, iar lui i se păru că peste noapte obrajii ei păliseră uşor. Anna Sergheevna se retrase îndată în camera ei şi nu apăru decât la dejun. De dimineață vremea era ploioasă şi nu se puteau face plimbări. Întreaga societate se adună în salon. Arkadi luă ultimul număr al unei reviste şi începu să citească cu glas tare. După obiceiul ei, prințesa întâi se arătă foarte mirată, ca şi cum ar fi făcut ceva necuviincios, apoi îşi pironi privirea răutăcioasă asupra lui, însă Arkadi n-o luă în seamă.

— Evgheni Vasilici, spuse Anna Sergheevna, să mergem la mine... vreau să te întreb... mi-ai vorbit ieri de un manual...

Şi se ridică îndreptându-se spre uşă. Prințesa îşi roti ochii împrejur de parcă ar fi vrut să spună: „Ia uitați-vă, ia uitați-vă, cât sunt de mirată!" Apoi iarăşi îşi aținti ochii asupra lui Arkadi, dar acesta îşi întări glasul şi, schimbând o privire cu Katia, lângă care şedea, urmă mai departe cu cititul.

Cu paşi repezi Odințova ajunse în cabinetul ei. Bazarov o urma grăbit, fără să-şi ridice ochii, prinzând doar cu urechea foşnetul uşor al rochiei de mătase ce luneca în fața lui. Odințova se lăsă în acelaşi jilț pe care şezuse în ajun, iar Bazarov îşi reluă şi el locul.

— Cum se numeşte cartea aceea? începu ea după o scurtă tăcere.

— Pelouse et Frémy, *Notions générales*... răspunse Bazarov. De altfel, pot să vă mai recomand pe Ganot,

Traité élémentaire de physique expérimentale. În lucrarea aceasta desenele sunt mai clare şi, în general, manualul este…

Odințova îl opri ridicând mâna.

— Evgheni Vasilici, iartă-mă, dar nu te-am chemat aici ca să discutăm despre manuale. Am vrut să reluăm discuția noastră de aseară. Ai plecat atât de brusc… Dar n-o să te plictisească?

— Sunt la dispoziția dumneavoastră, Anna Sergheevna. Dar despre ce vorbeam noi aseară?

Odințova îi aruncă o privire piezişă.

— Mi se pare că vorbeam despre fericire. Ți-am povestit despre mine. Fiindcă veni vorba, am pomenit de cuvântul „fericire”. Spune-mi de ce chiar şi atunci când ne bucurăm, de pildă, de muzică sau de o seară frumoasă, sau de o conversație cu oameni simpatici, de ce toate acestea le simțim mai mult ca un ecou al unei fericirii nemăsurate, care există pe undeva decât car o fericire reală, adică una de care ne-am bucura în adevăr? Cum se explică asta? Sau poate că dumneata nu simți nimic de felul ăsta?

— Cunoaşteți zicala: „Omul râvneşte întotdeauna la ceea ce nu are”? fu răspunsul lui Bazarov. De altminteri dumneavoastră mi-ați spus ieri că nu sunteți mulțumită. Mie însă nu-mi trec prin cap asemenea gânduri.

— Poate că ți se par caraghioase?

— Nu, dar nu-mi trec prin cap.

— Adevărat? Aş dori foarte mult să ştiu la ce te gândeşti dumneata.

— Cum ați spus? Nu vă înțeleg.

— Ascultă, de mult voiam să am o explicație cu dumneata. Nu e nevoie să ți-o spun, o ştii şi singur, nu eşti un om obişnuit. Eşti încă tânăr, ai viața înainte. Pentru ce te pregăteşti? Ce aştepți de la viitor? Vreau să spun, ce țel urmăreşti, încotro te îndrepți, ce ai în suflet? Într-un cuvânt, cine eşti şi ce eşti?

— Mă surprindeți, Anna Sergheevna. Ştiți bine că mă ocup cu ştiințele naturale, iar cine sunt…

— Da, cine eşti?

— V-am mai spus că sunt un viitor medic de provincie.

Anna Sergheevna avu un gest de nerăbdare.

— De ce spui asta? N-o crezi nici dumneata. Aşa ar fi putut răspunde Arkadi, dar nu dumneata.

— Dar în ce privință Arkadi…

— Încetează! E oare cu putință să te satisfacă o activitate atât de modestă şi oare nu eşti acela care afirmi mereu că pentru dumneata medicina nu exista? Dumneata, atât de ambițios, medic de provincie? î îmi răspunzi aşa ca să scapi de mine, pentru că. n-ai nicio încredere în mine. Dar ştii, Evgheni Vasilici, ca eu te-aş fi putut înțelege, şi eu am fost săracă şi ambițioasă ca şi dumneata; am trecut poate prin aceleaşi încercări.

— Toate astea sunt bune, Anna Sergheevna, dar vă rog să mă iertați… nu am în genere obiceiul să mă destăinuiesc, iar între dumneavoastră şi mine este o distanță atât de mare…

— Ce distanță? Iar ai să-mi spui că sunt o aristocrată? Lasă, Evgheni Vasilici, mi se pare că ți-am dovedit că…

— Dar în afară de asta, o întrerupse Bazarov, ce rost are să vorbim şi să ne gândim la un viitor care în majoritatea cazurilor nu atârnă de noi? Dacă se prezintă prilejul să realizezi ceva, e foarte bine, iar dacă nu, cel puțin vei fi mulțumit că n-ai pălăvrăgit degeaba dinainte.

— Numeşti pălăvrăgeală o convorbire prietenească… Sau, poate că nu mă socoteşti, ca femeie, vrednică de încrederea dumitale? Ne disprețuieşti pe toate, nu-i aşa?

— Pe dumneavoastră nu vă disprețuiesc, Anna Sergheevna, şi o ştiți.

— Nu, nu ştiu nimic… dar să presupunem că înțeleg de ce nu doreşti să vorbeşti despre viitoarea dumitale

activitate, dar despre ceea ce se petrece acum în dumneata…

— Ceea ce se petrece! repetă Bazarov, ca şi cum ar fi vorba de un stat sau de o societate! În orice caz nu-i deloc interesant şi în afară de asta oare poate omul întotdeauna să spună cu glas tare ce „se petrece” în el?

— Eu nu văd de ce n-am putea spune ce avem pe suflet.

— Dumneavoastră puteți? întrebă Bazarov.

— Pot, răspunse Anna Sergheevna după o mică şovăială.

Bazarov îşi înclină capul.

— Sunteți mai fericită decât mine.

Anna Sergheevna îl privi întrebător.

— Cum vrei, urmă ea. Şi totuşi ceva parcă îmi spune ca nu ne-am întâlnit în zadar şi că vom fi buni prieteni. Sunt convinsă că această… cum să-i spun… încordare şi reticență vor dispărea în dumneata până la urmă.

— Ați observat în mine reticență şi… cum ați mai spus… încordare?

— Da.

Bazarov se ridică şi se apropie de fereastră.

— Şi ați dori să cunoaşteți pricina reticenței mele, ați dori să ştiți ce se petrece în mine?

— Da, repetă Odințova puțin speriată, fără a-şi lămuri încă de ce.

— Şi n-o să vă supărați?

— Nu.

— Nu? Bazarov stătea cu spatele spre ea. Să ştiți atunci că vă iubesc, prosteşte, nebuneşte… iată ce ați izbutit să aflați!

Odințova îşi întinse brațele înainte, iar Bazarov îşi propti fruntea de geamul ferestrei. Se înăbuşea. Îi tremura tot trupul. Dar nu era freamătul sfielii tinereşti, nici dulcea spaimă a primei mărturisiri, în el se zbătea patima, o patimă puternică şi grea, ce semăna cu ura, ba poate chiar era înrudită cu ea… Odințovei i se făcu

frică şi în acelaşi timp milă de el.

— Evgheni Vasilici, spuse ea cu o blândeţe neaşteptată în glas.

El se întoarse iute, îi aruncă o căutătură lacomă, îi apucă amândouă mâinile şi o trase deodată la pieptul lui.

Ea nu căută pe dată să scape din îmbrăţişare, dar o clipă mai târziu se afla departe, într-un colţ, de unde privea pe Bazarov. Acesta se avânta spre ea…

— Nu m-ai înţeles, bâigui ea speriată. Părea că dacă ar mai fi făcut un singur pas spre ea, ar fi scos un ţipăt… Bazarov îşi muşcă buzele şi ieşi din cameră.

O jumătate de ceas mai târziu, o slujnică îi aduse Annei Sergheevna un bilet de la Bazarov. Un singur rând: *„Trebuie să plec astăzi? Sau pot rămâne până mâine*?" *„Pentru ce să pleci? Nu te-am înţeles şi nu m-ai înţeles",* răspunse Anna Sergheevna şi se gândi: „nici pe mine nu m-am înţeles!"

Nu se arătă decât la masă. Până atunci umblase de colo până colo prin odaie, cu mâinile la spate, oprindu-se din când în când, ba în faţa ferestrei, ba în faţa oglinzii, şi îşi trecea încet batista pe gât unde i se părea că stăruie încă o pată care o ardea. Se întreba ce anume o împinsese să stăruie să „afle", după expresia lui Bazarov, mărturisirea lui, şi dacă cumva nu bănuise ceva…

— Sunt vinovată, spuse ea cu glas tare, dar nu puteam să prevăd. Se cufunda în gânduri şi se roşea amintindu-şi de chipul aproape bestial al lui Bazarov în clipa când se repezise spre ea.

„Sau poate…?" spuse ea deodată, şi se opri scuturându-şi buclele… Se văzuse în oglindă. Capul ei aruncat pe spate, zâmbetul enigmatic al ochilor pe jumătate închişi şi al buzelor ei întredeschise păreau a-i spune în acea clipă ceva ce o făcu să se tulbure… „Nu, hotărî ea în sfârşit, Dumnezeu ştie unde ar fi putut duce asta, nu se glumeşte cu asemenea lucruri; liniştea este

totuşi ceea ce poate fi mai bun pe lume.”

Liniştea nu-i fusese tulburată, dar se întristase şi chiar plânsese fără să ştie de ce, însă nu din pricina jignirii suferite. Nu se simțea jignită, ci mai curând vinovată. Cuprinsă de tot felul de sentimente nedesluşite, conştiința că-şi irosea viața, dorința de ceva nou, înaintase până la un anumit hotar şi, aruncând o privire dincolo de acesta, văzuse nu o prăpastie, ci un gol, ceva hâd.

XIX

Oricât ar fi fost Odințova de stăpână pe ea, oricât ar fi fost mai presus de prejudecăți, se simți şi ea stânjenită când coborî în sufragerie la masă. Totuşi prânzul se isprăvi cu bine. Venise Porfiri Platonici, care tocmai se întorsese de la oraş, şi le povestise fel de fel de snoave. Le spuse între altele că guvernatorul Bourdaloue dăduse ordin funcționarilor săi cu misiuni speciale să poarte pinteni pentru cazul când i-ar trimite urgent undeva călare. Arkadi vorbea încet cu Katia şi o servea cu diplomație pe bătrâna prințesă. Bazarov, posomorât, tăcea cu încăpățânare. De vreo două ori Odințova privi de-a dreptul, nu pe furiş, fața lui aspră şi amară cu pleoapele lăsate, pe care era întipărită o hotărâre disprețuitoare în fiece trăsătură şi se gândi: „Nu… nu… nu”. După masă porniră cu toții să se plimbe în parc şi, văzând că Bazarov vrea să-i vorbească, înaintă câțiva paşi şi se opri. El se apropie de ea, şi tot cu ochii în jos, îi spuse cu glas înăbuşit:

— Trebuie să-mi cer scuze, Anna Sergheevna, nu se

poate să nu fiți supărată pe mine.

— Nu, nu sunt supărată pe dumneata, Evgheni Vasilici, răspunse Odințova, dar sunt mâhnită.

— Cu atât mai rău. În orice caz sunt îndeajuns de pedepsit. Situația mea, cred că sunteți de aceeaşi părere, este dintre cele mai stupide. Mi-ați scris: „De ce să pleci?" iar eu nici nu pot şi nici nu vreau să rămân. Mâine nu voi mai fi aici.

— Evgheni Vasilici, pentru ce dumneata…

— Pentru ce plec?

— Nu, nu asta am vrut să-ți spun.

— Ce-a fost nu se mai întoarce, Anna Sergheevna… şi mai devreme sau mai târziu trebuia să se întâmple. În consecință trebuie să plec. N-aş putea rămâne decât cu o singură condiție; dar această condiție nu se va împlini niciodată. Dumneavoastră, iertați-mi îndrăzneala, nu mă iubiți şi n-o să mă iubiți niciodată. Nu-i aşa?

Ochii lui Bazarov scânteiară de sub sprâncenele-i întunecate.

Anna Sergheevna nu-i răspunse. „Mă tem de omul acesta" îi fulgeră prin minte.

— Rămâneți cu bine, spuse Bazarov ca şi cum i-ar fi ghicit gândul şi se îndreptă spre casă.

Anna Sergheevna o luă încetişor în urma lui; o chemă pe Katia, se prinse de brațul ei şi nu se mai despărți de ea până seara. Cărți nu mai jucă şi râdea mereu încetişor, ceea ce nu se potrivea deloc cu chipul ei palid şi stânjenit. Arkadi nu mai înțelegea nimic, o urmărea din ochi, aşa cum fac cei tineri, adică tot timpul şi se întreba ce o fi însemnând asta. Bazarov se închisese în camera lui, totuşi la ceai coborî. Anna Sergheevna ar fi vrut să-i spună o vorbă bună, dar nu ştia ce…

O întâmplare neaşteptată o scoase din încurcătură: majordomul anunță sosirea lui Sitnikov.

E greu de redat prin cuvinte intrarea ridicolă a tânărului progresist. Cu toate că se hotărâse, cu lipsa de tact ce-l caracteriza, să vină la țară la o femeie pe care

abia o cunoştea şi care nu-l poftise niciodată, dar unde, după informațiile culese se aflau nişte cunoscuți de-ai lui, oameni foarte inteligenți, era totuşi intimidat la culme; şi, în loc să rostească formulele de scuză şi de introducere pregătite dinainte, bâigui numai neghiobii: cum că Evdoxia, recte Kukşina, îl trimisese să se intereseze de sănătatea Annei Sergheevna şi că Arkadi Nikolaevici spusese de asemenea despre ea cuvinte pline de laudă... Aici se poticni şi-şi pierdu cumpătul până într-atât încât se aşează pe propria lui pălărie. Dar cum nimeni nu-l goni, ba chiar Anna Sergheevna îl prezentă mătuşii şi surorii sale, îşi veni curând în fire şi-şi dădu drumul la gură, ca o moară stricată. Apariția neroziei este adesea folositoare în viață: slăbeşte strunele prea încordate şi aduce la realitate sentimentele de îngâmfare sau nestăpânite, amintindu-le că sunt oarecum înrudite cu ea. Odată cu sosirea lui Sitnikov, totul luă o întorsătură mai obişnuită, mai simplă. Toți mâncară parcă mai bine la cină şi se duseră la culcare cu o jumătate de ceas mai devreme ca de obicei.

— Acum să-ți repet şi eu ce mi-ai spus cândva, îi spuse, stând în pat, Arkadi lui Bazarov, care de asemenea se dezbrăcase. „De ce eşti atât de trist? Se vede că ai împlinit o datorie sfântă?"

De la un timp, cei doi tineri luaseră deprinderea de a se ironiza reciproc cu o falsă voioşie, ceea ce este întotdeauna semnul unor nemulțumiri secrete sau al unor bănuieli nemărturisite.

— Mâine plec la taică-meu, spuse Bazarov.

Arkadi se săltă puțin şi se sprijini în cot. Această veste îl umplu de uimire şi chiar de bucurie.

— A! făcu el, şi de aceea eşti trist?

Bazarov căscă.

— Cine ştie prea multe îmbătrâneşte repede.

— Dar cum rămâne cu Anna Sergheevna? continuă Arkadi.

— Ce-i cu Anna Sergheevna?

— Vreau să spun: o să te lase să pleci?

— Nu m-am tocmit la ea.

Arkadi rămase îngândurat, iar Bazarov se culcă în pat şi se întoarse cu faţa la perete.

Trecură în tăcere câteva minute.

— Evgheni! strigă deodată Arkadi.

— Ce-i?

— Plec şi eu mâine cu tine.

Bazarov nu răspunse nimic.

— Numai că eu am să plec acasă, urmă Arkadi. Mergem împreună până-n marginea cătunului Hohlovo, iar de acolo iei caii lui Fedot. Aş face bucuros cunoştinţă cu ai tăi, dar mi-e teamă să nu-i stingheresc, ca şi pe tine de altfel. După aceea vii iar la noi, nu-i aşa?

— Mi-am lăsat lucrurile la voi, răspunse Bazarov fără să-şi întoarcă faţa.

„De ce nu mă întreabă pentru ce plec şi eu? Şi tot atât de neaşteptat ca şi el? se gândi Atkadi. Într-adevăr de ce plec eu şi de ce pleacă el?" îşi urmă el gândurile. Nu-şi putea răspunde mulţumitor la întrebare şi inima i se umplea de amărăciune. Simţea că-i va fi greu să se despartă de viaţa asta cu care se obişnuise atât; dar şi să rămână singur era oarecum nepotrivit. „S-a petrecut ceva între ei, gândea el. De ce să rămân sub ochii ei după plecarea lui. O să se plictisească de mine definitiv; am să pierd şi ceea ce am." Căuta să şi-o închipuie pe Anna Sergheevna, dar încetul cu încetul alte trăsături se strecurară îndărătul chipului frumos al tinerei văduve.

„Îmi pare rău şi după Katia!" şopti Arkadi cu nasul în perna pe care alunecase o lacrimă... Deodată îşi scutură capul şi spuse tare:

— La ce dracu a venit imbecilul ăsta de Sitnikov?

Bazarov se mişcă în pat, apoi spuse:

— Vad, frate, că eşti încă prost. Sitnikovii ăştia ne sunt indispensabili. Înţelege că eu am nevoie de astfel de neghiobi. De fapt, nu e treaba zeilor să ardă oalele!...

„He, he!… gândi Arkadi şi abia atunci i se dezvălui o clipă prăpastia fără de fund a orgoliului lui Bazarov. Carevasăzică, noi suntem zei? Sau mai curând tu eşti zeu, iar neghiobul sunt poate eu?”

— Da, repetă Bazarov întunecat, eşti încă prost.

Odințova nu se arătă prea mirată când a doua zi Arkadi îi anunță că pleacă împreună cu Bazarov. Părea distrată şi obosită. Katia îl privi tăcută şi serioasă, iar prințesa îşi făcu o cruce sub şal în aşa fel însă încât nu-i scăpă nici lui; în schimb Sitnikov rămase ca trăsnit. Abia coborâse pentru gustarea de dimineață într-un costum nou şi elegant, care de astă dată nu avea nimic slavofil. În ajun îl uimise pe lacheul care-l servea prin cantitatea de rufărie ce şi-o adusese, şi când-colo tovarăşii lui îl părăseau! Făcu câțiva paşi mărunței de colo până colo şovăind ca un iepure fugărit la marginea pădurii, şi deodată, aproape speriat, aproape țipând, anunță că are şi el de gând să plece. Odințova nu încercă să-l rețină.

— Am o trăsură care merge foarte lin, adăugă nefericitul către Arkadi, pot să vă duc eu, iar Evgheni Vasilici poate lua trăsura dumitale; e şi mai comod aşa.

— Nu, vă rog, lăsați, n-avem deloc acelaşi drum şi până la mine este departe.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, am vreme destulă şi, afară de asta, am treabă prin partea locului.

— Afaceri cu votcă? întrebă Arkadi fără să-şi ascundă disprețul.

Dar Sitnikov era atât de deznădăjduit încât, contrar obiceiului său, nici nu izbucni în râs.

— Vă asigur, trăsura e cât se poate de comodă, bâigui el, şi vom începea cu toții.

— Nu-l mâhniți pe *monsieur* Sitnikov refuzându-l, spuse Anna Sergheevna.

Arkadi o privi şi înclină capul în semn de încuviințare.

Oaspeții plecară după dejun. Luându-şi rămas bun de la Bazarov, Odințova îi întinse mâna şi îi spuse:

— O să ne mai revedem, nu-i aşa?

— Cum o să vreți, răspunse Bazarov.

— În cazul acesta, o să ne mai vedem.

Arkadi ieşi primul în cerdac şi se sui în trăsura lui Sitnikov. Majordomul îl ajută respectuos să se aşeze; lui Arkadi însă îi venea să-l bată sau să izbucnească în plâns. Bazarov luă loc în cealaltă trăsură. După ce ajunseră la Hohlovo, Arkadi aşteptă ca Fedot, hangiul, să înhame caii şi, apropiindu-se de trăsură, îi spuse lui Bazarov, cu zâmbetul lui de altădată:

— Evgheni, ia-mă şi pe mine, vreau să merg cu tine.

— Suie-te aici, spuse Bazarov printre dinți.

Sitnikov, care se plimba fluierând vesel în jurul echipajului său, rămase cu gura căscată auzind aceste cuvinte, iar Arkadi îşi dădu jos liniştit lucrurile din trăsura lui, se aşează lângă Bazarov, salută respectuos pe fostul lui tovarăş de drum, şi strigă:

— Mână! Caii o luară din loc şi în curând nu se mai văzură... Sitnikov fâstâcit de-a binelea, aruncă o privire vizitiului său, dar acesta îşi făcea de lucru cu biciul învârtindu-l deasupra cozii lăturaşului. Atunci Sitnikov sări în trăsură şi strigă cu glas tunător la doi mujici care treceau:

— Puneți-vă căciulile, proştilor! şi o porni spre oraş unde ajunse foarte târziu, iar a doua zi la Kukşina au fost făcuți de două parale cei doi „nesuferiți, îngâmfați şi necioplițI".

Aşezându-se lângă Bazarov, Arkadi îi strânse puternic mâna şi rămase multă vreme fără să spună o vorbă. Bazarov părea să fi înțeles şi apreciat atât strângerea de mână, cât şi tăcerea. Noaptea trecută nu dormise, nici nu fumase deloc, şi de câteva zile nu mâncase aproape nimic. Sub şapca înfundată pe cap, profilul lui tras era aspru şi mohorât.

— Ia, frate, spuse el în sfârşit, dă-mi o țigară de foi... şi uită-te, cred că mi-e limba galbenă?

— E galbenă, răspunse Arkadi.

— Ei da, de aceea n-are gust țigara. S-a strica căruța.

— Într-adevăr, te-ai schimbat în ultima vreme.

— Nu-i nimic! Ne refacem noi. Un singur lucru e plicticos: mama mea e atât de miloasă! Dacă nu faci burtă şi nu mănânci de vreo zece ori pe zi, se prăpădeşte cu firea. Cu tata e altceva; a trecut şi el prin multe, şi prin ciur şi prin sită. Hotărât, cu fumatul nu merge, adaugă el şi azvârli țigara în colțul drumului.

— Până la moşia ta sunt douăzeci şi cinci de verste? întreba Arkadi.

— Douăzeci şi cinci. Întreabă-l mai bine pe înțeleptul ăsta.

Arătă spre mujicul de pe capră, un argat de-al lui Fedot.

Însă înțeleptul răspunse: „Cine mai ştie? Că verstele acilea nu-s măsurate", şi ocărî mai departe cu jumătate de glas calul mijlocaş, pentru că: „îşi smuceşte căpățâna".

— Da, da, începu Bazarov. Asta o să-ți slujească de învățătură, tânărul meu prieten, este un exemplu instructiv. Dracu ştie ce prostii mai sunt astea! Fiecare om stă atârnat de o ață şi prăpastia se poate deschide în orice clipă sub picioarele lui, iar el îşi mai născoceşte singur tot soiul de neplăceri, îşi strica viața.

— La ce faci aluzie? întrebă Arkadi.

— Nu fac niciun fel de aluzie, spun deschis că ne-am purtat amândoi cât se poate de prosteşte. Ce să mai vorbim! Dar am observat şi la clinică: cel care se înfurie pe boala lui o învinge negreşit.

— Nu prea te înțeleg, spuse Arkadi, mi se pare că n-ai prea avut de ce să te plângi.

— Dacă nu mă înțelegi prea bine, îți voi spune părerea mea: mai bine să spargi pietre decât să îngădui unei femei să pună stăpânire măcar pe vârful unui deget de-al tău. Toate astea-s... Bazarov era cât pe ce să rostească cuvântul lui obişnuite romantism, dar se stăpâni şi spuse: prostii! N-ai să mă crezi acum, dar îți

spun că noi doi am nimerit în societatea femeilor şi ne-am simțit foarte bine; dar să te smulgi din societatea lor este ca şi cum ți s-ar turna în cap o căldare de apă rece pe-o zi de arşiță mare. Un bărbat n-are vreme să se țină de astfel de fleacuri. „Bărbatul trebuie să fie fioros", glăsuieşte o minunată zicală spaniolă. De pildă tu, adăugă el vorbind mujicului de pe capră, tu, înțeleptule, ai nevastă?

Mujicul întoarse spre cei doi prieteni fața lui turtită, cu ochi de cârtiță.

— Nevastă? Am. Cum să n-am?

— O bați?

— Pe nevastă? Se mai întâmplă. Dar fără pricină n-o bat.

— Foarte bine. Dar ea pe tine te bate?

Mujicul trase de hățuri.

— Ce vorbă ai spus, boierule? Se vede că-ți arde de glumă... De bună seamă se supărase.

— Auzi, Arkadi Nikolaevici! Şi noi doi am fost bătuți... Iată ce înseamnă să fii om cu mintea luminată!

Arkadi râse silit, iar Bazarov se întoarse într-o parte şi nu mai deschise gura tot drumul.

Cele douăzeci şi cinci de verste îi părură lui Arkadi cât cincizeci. Dar când ajunseră pe coasta dulce a unui deal, în fața lor se desfăşură, în sfârşit, sătulețul în care trăiau părinții lui Bazarov. Împrejmuit de un pâlc de mesteceni, se vedea un mic conac cu acoperiş de paie. Lângă prima izbă stăteau doi mujici cu căciulile în cap şi se certau.

— Eşti coşcogeamite porc, spunea unul, şi eşti mai prost decât un purcel.

— Iar nevastă-ta e o vrăjitoare, i-o întoarse celălalt.

— După cum îşi vorbesc la largul lor, observă Bazarov, şi după vioiciunea replicilor se poate trage concluzia că mujicii tatii nu sunt prea asupriți. Dar iată-l că iese şi el în cerdacul casei. Se vede că a auzit zurgălăii. El e, el, îl recunosc. Ehe! dar cât a încărunțit,

sărmanul!

XX

Bazarov se aplecă afară din trăsură, iar Arkadi se uită peste capul tovarăşului său şi văzu în cerdacul conacului un bărbat înalt şi uscăţiv, cu părul zbârlit şi nasul subţire, acvilin, îmbrăcat cu o tunică veche militară, descheiată. Stătea cu picioarele depărtate, pufăia dintr-o lulea lungă şi clipea din ochi din pricina soarelui.

Caii se opriră.

— În sfârşit ai binevoit să pofteşti, spuse tatăl lui Bazarov, fumând mai departe, deşi ciubucul îi cam juca între degete. Hai, coboară, coboară, să te sărut.

Îşi strânse în braţe băiatul…

— Eniuşa, Eniuşa, se auzi un glas tremurat de femeie. Uşa se deschise larg şi se ivi în prag o bătrânică scundă şi rotunjoară, cu scufie albă şi polcuţă înflorată. Scoase un ţipăt, se clătină pe picioare şi ar fi căzut de bună seamă, dacă Bazarov n-ar fi sprijinit-o. Mânuţele ei grăsuţe se încolăciră într-o clipă pe după gâtul feciorului ei, capul i se lipi de pieptul lui şi se făcu o adâncă tăcere. Nu se auzea decât plânsul ei înăbuşit.

Bătrânul Bazarov răsuflă adânc, clipind mai vârtos din ochi.

— Ei, haide, Arişa, destul, destul, încetează, spuse el, după ce schimbă o privire cu Arkadi care stătea nemişcat lângă trăsură, în timp ce mujicul de pe capră îşi întorsese capul în altă parte. Lasă, nu e cazul! Încetează, te rog.

— Ah, Vasili Ivanîci, bâigui bătrânica, e atât de mult

de când… pe scumpul meu, pe Eniuşenka… şi fără să-şi desfacă mâinile de pe gâtul lui Bazarov, îşi desprinse obrazul ud de lacrimi, boțit şi înduioşat, îi privi cu ochii plini de o fericire puțin ridicolă şi iarăşi se lipi de el.

— Da, desigur, toate acestea sunt fireşti, rosti Vasili Ivanovici, dar ar fi bine să intrăm în casă. A venit şi un musafir cu Evgheni. Iertați-ne, adăugă el către Arkadi, schițând o reverență, înțelegeți şi dumneavoastră… femeile sunt slabe; şi apoi… inima de mamă…

Însă şi lui îi tremurau buzele, sprâncenele şi bărbia… dar căuta să se stăpânească şi să pară aproape nepăsător. Arkadi se înclină.

— Hai să mergem înăuntru, mamă, spuse Bazarov şi o duse în casă pe bătrânica sleită de puteri. După ce o aşeză într-un jilț adânc, îl mai îmbrățişă o dată pe tatăl său şi i-l prezentă pe Arkadi.

— Bucuroşi de oaspeți, spuse Vasili Ivanovici, numai că vă rog să mă iertați. Aici la noi se trăieşte simplu, nițel ca la armată. Arina Vlasievna, linişteşte-te, te rog. Fii mai tare. Musafirul nostru o să şi facă o părere proastă despre tine.

— Măicuță, spuse printre lacrimi bătrânica, nu am cinstea să-ți cunosc numele dumitale şi nici pe-al tatălui dumitale…

— Arkadi Nikolaevici, spuse cu oarecare solemnitate, dar cu glas scăzut Vasili Ivanovici.

— Iartă-mă, te rog, sunt o proastă. Bătrânica îşi sufla nasul şi, aplecându-şi capul când la stânga, când la dreapta, îşi şterse conştiincios ochii, unul după altul. Te rog iartă-mă, îmi părea că n-am să apuc să-l mai văd pe scu-u-umpul meu.

— Şi uite că ai apucat, doamna mea, adăugă Vasili Ivanovici. Taniuşka, spuse el către o fetişcană desculță, de vreo treisprezece ani, îmbrăcată cu o rochie de stambă de un roşu aprins, care se uita speriată de după uşă, adu cocoanei un pahar cu apă, pe tava, auzi? Iar pe dumneavoastră, domnilor, urmă el cu o curtenie de

modă veche, dați-mi voie să vă poftesc în cabinetul unui veteran la pensie.

— Lasă-mă să te mai îmbrățișez o dată, Eniușecika, gemu Arina Vlasievna. Bazarov se aplecă spre ea. Ce băiat frumos te-ai făcut!

— Frumos sau urât, se amestecă Vasili Ivanovici, dar e bărbat, după cum se spune: un *ommfe*[59]. Iar acum, Arina Vlasievna, nădăjduiesc că, după ce ți-ai saturat inima de mama, ai să te îngrijești să saturi cu de-ale gurii pe scumpii tăi oaspeți; știi și tu că „privighetoarea nu se hrănește cu cântece”.

Bătrânica se ridică din jilț.

— Îndată va fi pusă masa, Vasili Ivanîci; iar eu dau o fugă până la bucătărie să spun să puie samovarul; o să fie de toate, de toate. De trei ani de zile nu l-am văzut, nu l-am hrănit și nici de băut nu i-am dat. Crezi că mi-a fost ușor?!

— Vezi, gospodino, să te îngrijești de toate, să nu te faci de rușine... iar pe dumneavoastră, domnilor, vă rog să mă urmați. Iată-l și pe Timofeici care vine să te salute, Evgheni. De bună seamă e bucuros și el să te vadă, dulăul bătrân... Ei, te bucuri, dulăule? Vă rog să poftiți după mine.

Și Vasili Ivanovici o porni înainte, agitat, târșâindu-și papucii uzați.

Toată casa n-avea decât șase odăi mititele. Uneia dintre ele, aceea unde îi poftise pe prietenii noștri, i se zicea „cabinetul”. O masă cu picioare masive, plină de hârțoage înnegrite de un colb străvechi, de parcă ar fi fost afumate, ocupa tot spațiul dintre cele două ferestre; pe pereți atârnau flinte turcești, nagaice, o sabie, două hărți, niște desene de anatomie, portretul lui Hufeland[60], o monogramă făcută din păr, într-o ramă neagră, și o diplomă sub sticlă. Un divan de piele rupt, cu arcurile cam lăsate, era așezat între două dulapuri uriașe de mesteacăn din Karelia; pe rafturi se înghesuiau în neorânduială cărți, cutiuțe, păsări

împăiate, borcane şi flaconaşe; într-un colţ era o maşină electrică stricată.

— V-am prevenit, scumpul meu vizitator, începu Vasili Ivanovici, că trăim aici, cum s-ar zice, o viaţă de bivuac…

— Încetează, tată, ce te tot scuzi, îl întrerupse Bazarov. Kirsanov ştie foarte bine că nu suntem nişte Cresuşi{61} şi că nu locuim într-un palat. Unde îl instalăm? Asta e întrebarea.

— Fii liniştit, Evgheni, am acolo în pavilion o cameră foarte bună. O să se simtă foarte bine acolo.

— Ia te uită, ai acum şi un pavilion?

— Cum de nu, acolo unde e baia de aburi, se amestecă Timofeici.

— Adică alături de baie, adăugă grăbit Vasili Ivanovici. E vară doar… Mă duc fuga până acolo să pun s-o pregătească, iar tu Timofeici, ai face bine să le aduci bagajele. Ţie, Evgheni, bineînţeles, că am să-ţi pun la dispoziţie cabinetul meu. *Suum cuique*{62}.

— Ce zici? făcu Bazarov de îndată ce Vasili Ivanovici ieşi. E un bătrânel hazliu şi cu inimă de aur. E tot atât de original ca şi al tău, dar în alt stil. Trăncăneşte cam mult.

— Şi mama ta îmi pare să fie o femeie minunată, spuse Arkadi.

— Da, la ea nu încap şiretenii. Să vezi acum ce masă o să ne dea!

— Nu eraţi aşteptat azi, tătucă, şi nu s-a adus carne de văcuţă spuse Timofeici, care tocmai adusese geamantanul lui Bazarov.

— O să meargă şi fără carne de văcuţă; dacă nu e, nu e. După cum se spune, „sărăcia nu-i un viciu”.

— Câte suflete are tatăl tău? întrebă deodată Arkadi.

— Moşia nu-i a lui, ci a mamei; după câte îmi amintesc, să tot aibă vreo cincisprezece suflete.

— Ba chiar douăzeci şi două, spuse nemulţumit Timofeici.

Se auzi un târşâit de papuci şi Vasili Ivanovici apăru din nou.

— Peste câteva minute camera dumneavoastră va fi gata să vă primească, exclamă el solemn. Arkadi... Nikolaevici? Mi se pare că aşa vă numiți? Iată şi un servitor pentru dumneavoastră, adăugă el arătând spre un băiețandru tuns scurt, îmbrăcat cu un căftănel albastru jerpelit, rupt la coate şi nişte cizme care cu siguranță nu erau ale lui. Îl cheamă Fedka. Şi încă o dată măcar că-mi interzice fiul meu, va rog să fiți îngăduitor. De altminteri Fedka ştie să pregătească o pipă; fumați nu-i aşa?

— Fumez mai mult țigări de foi, răspunse Arkadi.

— Şi faceți foarte bine. Şi mie îmi plac mai mult țigările, dar prin meleagurile noastre îndepărtate e tare greu să faci rost de aşa ceva.

— Lasă jelaniile, tată, îl întrerupse. iarăşi Bazarov. Stai mai bine jos, aici pe divan, şi lasă-mă să mă uit la dumneata.

Vasili Ivanovici se aşează râzând. Semăna foarte mult cu fiul lui, numai că fruntea o avea mai mică şi mai îngustă, iar gura puțin mai mare şi, în afară de asta, se mişca mereu, dădea întruna din umeri ca şi cum l-ar fi ținut haina la subțiori, clipea, tuşea şi-şi mişca mereu degetele, pe când feciorul său, dimpotrivă, sta într-un fel de neclintire nepăsătoare.

— Auzi, jelanii! repetă Vasili Ivanovici. Să nu crezi, Evgheni, că vreau să-l înduioşez pe musafirul nostru, arătându-i că trăim într-un colț pierdut de lume. Dimpotrivă, sunt de părere că pentru un om care cugetă nici nu există colțuri pierdute. Cel puțin eu mă străduiesc pe cât e cu putință să nu prind mucegai, cum se spune, să nu rămân în urma vremurilor.

Vasili Ivanovici scoase din buzunar un fular galben nou-nouț, pe care apucase să-l ia când dăduse o fuga în camera lui Arkadi şi urmă, fluturându-l în aer:

— Nu mai vorbesc că, de pildă, i-am pus pe țăranii

mei la obrok{63} şi le-am dat să lucreze pământul în parte, nu fără sacrificii destul de simțitoare pentru mine. Am socotit că era de datoria mea s-o fac; e o chestiune de bun simț deşi alți proprietari nici nu se gândesc la asta: vorbesc despre ştiință; despre instrucție...

— Da; văd că ai colecția *Prietenii sănătății* pe anul 1855; observă Bazarov.

— Mi le trimite un vechi prieten al meu, spuse grăbit Vasili Ivanovici. Dar noi avem idee, de pildă, şi de frenologie adaugă el mai mult către Arkadi şi arătă spre un cap mic de ghips de pe dulap, împărțit în pătrățele, numerotate, cunoaştem şi lucrările lui Schönlein{64} şi ale lui Rademacher{65}.

— Mai crede careva din gubernia în Rademacher? întrebă Bazarov.

Vasili Ivanovici tuşi.

— În gubernie... Bineînțeles, domnilor, că dumneavoastră ştiți mai bine; cum să vă putem noi ajunge din urmă? Dumneavoastră sunteți cei care ne veți înlocui. Şi pe vremea mea un fiziolog ca Hoffmann{66} cu vitalismul lui, sau ca Brown{67}, ni se păreau foarte caraghioşi şi totuşi făcuseră vâlvă cândva. Poate că vreun nou învățat l-a înlocuit pe Rademacher, şi dumneavoastră vă plecați în fața lui, iar peste douăzeci de ani, de bună seamă că se va râde şi de el.

— Am să-ți spun drept mângâiere că noi în genere râdem de medicină şi nu ne plecăm în fața nimănui.

— Cum adică? Mi se pare că tu vrei să te faci medic?

— Desigur, dar ce-are a face una cu alta?

Vasili Ivanovici îndesă de câteva ori cu degetul mijlociu pipa lui în care rămăsese puțină cenuşă fierbinte.

— O fi şi aşa, o fi, nu vreau să te contrazic. Ce sunt eu la urma urmei? Un biet medic militar, ieşti la pensie, *volatuo*{68} şi acuma m-am făcut agronom. Mi-am făcut serviciul în brigada bunicului dumneavoastră, se adresă

iarăşi lui Arkadi, da, da, multe am mai văzut eu în viaţa mea. În câte cercuri nu m-am învârtit, cu cine n-am avut legături! Eu, acela pe care îl vedeţi acum în faţa dumneavoastră, eu am luat pulsul prinţului Wittgenstein{69}, şi lui Jukovski{70}! Şi pe cei din armata de sud, pe cei din paisprezece{71}, mă înţelegeţi (aici Vasili Ivanovici îşi strânse cu înţeles buzele), pe toţi îi ştiam pe degete. Ei, dar asta nu mă privea pe mine. Treaba mea era lanţeta şi basta! Dar bunicul dumneavoastră era un om tare vrednic de respect, un adevărat militar.

— Recunoaşte că era destul de tont, spuse alene Bazarov.

— Ah, Evgheni, cum te exprimi! Te rog... Bineînţeles că generalul Kirsanov nu făcea parte dintre...

— Hai, lasă-l în pace, i-o tăie Bazarov. Venind încoace m-am bucurat când am văzut crângul dumitale de mesteacăn. A crescut binişor.

Vasili Ivanovici se însufleţi.

— Dar să vezi ce grădină avem acum! Fiecare pomişor e sădit de mine. Am şi fructe şi poame, şi tot soiul de ierburi medicinale. Orice aţi spune, tinerii mei domni, bătrânul Paracelsus{72} a enunţat un adevăr sfânt: *In herbis, verbis et lapidibus*{73}. Tu ştii că eu am renunţat să mai practic medicina şi totuşi de vreo două ori pe săptămână trebuie să mai îmi amintesc de meseria mea. Oamenii vin să-mi ceară câte un sfat şi nu pot să-i alung. Vin sărmanii după ajutor. De altminteri aici nu sunt medici. Avem un vecin, un maior la pensie; închipuieşte-ţi că îngrijeşte şi el bolnavii. Când am întrebat dacă a învăţat medicina, mi s-a răspuns: nu, n-a învăţat, o face mai mult din filantropie...! Ha, ha, din filantropie! Cum o găseşti, ai? Ha, ha! Ha, ha!

— Fedka! Ia umple-mi pipa spuse răstit Bazarov.

— Un alt doctor de aici vine la un bolnav, urmă Vasili Ivanovici cu un fel de deznădejde în glas, iar bolnavul se şi dusese *ad patres*{74}; servitorul nu-l mai lăsă pe doctor

să intre, spunând că nu mai e nevoie. Acesta nu se aştepta la aşa ceva, se fâstâci şi întrebă: „Dar înainte de moarte boierul a sughiţat?” „A sughiţat, să trăiţi.” „Şi a sughiţat mult?” „Mult.” „Aha, asta e bine”, şi o cârmi înapoi. Ha! Ha! Ha!

Râse numai bătrânul. Arkadi schiţă un zâmbet, iar Bazarov trase un fum de pipă. Convorbirea ţinu astfel aproape un ceas. Arkadi se duse între timp să-şi vadă odaia care nu era altceva decât anticamera băii, dar plăcută şi curată. În sfârşit intră Taniuşa şi anunţa că masa e gata.

Vasili Ivanovici se ridica primul în picioare.

— Să mergem, domnilor! Fiţi mărinimoşi şi iertaţi-mă dacă v-am plictisit. Nădăjduiesc că stăpâna casei o să vă mulţumească mai bine decât mine.

Masa, deşi pregătită în grabă, a fost foarte gustoasă şi chiar îmbelşugată; numai vinul a cam lăsat de dorit. Xeresul aproape negru, pe care Timofeici îl cumpărase în oraş la un negustor pe care îl cunoştea, avea un iz de cocleală şi de sacâz; apoi şi muştele erau sâcâitoare. De obicei un băieţel de la curte le alunga cu o ramură mare, verde, dar de data aceasta Vasili Ivanovici îl înlăturase de teamă să nu fie criticat de tânăra generaţie. Arina Vlasievna chiar avusese timp să se gătească puţin; îşi pusese pe cap o scufie înaltă cu panglici de mătase şi un şal albastru cu flori. Lăcrimă iarăşi puţin de cum îl văzu pe Eniuşa al ei, dar nu mai fu nevoie s-o liniştească bărbatu-său; îşi şterse singură repede lacrimile ca să nu-şi păteze şalul. Nu mâncară decât cei doi tineri, deoarece gazdele mâncaseră demult. La masă servea Fedka, îngreuiat de cizmele cu care nu era deprins; îi ajuta o femeie chioară, cu mutra bărbătoasă, care se numea Anfisuşka şi îndeplinea funcţiile de chelăreasa, spălătoreasă şi găinăreasă, în tot timpul prânzului Vasili Ivanovici se plimbă prin cameră şi cu un aer de fericire deplină, aproape în extaz, vorbea de grijile mari pe care i le pricinuia politica lui Napoleon şi complicaţiile

problemei italiene. Arina Vlasievna nici nu-l vedea pe Arkadi şi nu-l îmbia la mâncare. Îşi sprijinise în pumnul ei mic faţa rotundă, căreia buzele cărnoase, vişinii, gropiţele din obraji şi aluniţa de deasupra sprâncenelor îi dădeau o expresie de mare bunătate, şi n-avea ochi decât pentru feciorul ei; îl privea şi tot suspina, Ardea de dorinţa de-a afla pentru câtă vreme venise, dar se temea să-l întrebe. Dacă spune: „pentru două zile", se gândea ea, şi inima i se strângea dureros. După friptură, Vasili Ivanovici dispăru şi se întoarse cu o jumătate de sticlă de şampanie gata destupată.

— Iată, exclamă el, deşi trăim într-un colţ pierdut, avem cu ce ne înveseli la zile mari! Umplu trei cupe şi un păhăruţ, ţinu un toast în sănătatea „scumpilor oaspeţi" şi dădu cupa peste cap, milităreşte, iar pe Arina Vlasievna o sili să-şi bea păhărelul până la ultima picătură. Când ajunseră la dulceaţă, Arkadi, care nu putea să sufere dulciurile, socoti totuşi că-i de datoria lui să guste din patru feluri deosebite, proaspăt făcute, cu atât mai mult cu cât Bazarov refuzase categoric să se atingă de ele şi-şi aprinsese ţigara. Apoi veni rândul ceaiului cu frişcă, cu unt şi cornuleţe; după aceea Vasili Ivanovici îi pofti pe toţi în grădină spre a se bucura de frumuseţea serii. Trecând prin faţa unei bănci, îi şopti lui Arkadi:

— Pe locul acesta îmi place să filosofez privind cum asfinţeşte soarele; cum se cuvine unui pustnic. Iar acolo, mai departe, am sădit câţiva copaci din cei care îi plăceau lui Horaţiu{75}.

— Ce fel de copaci? întrebă Bazarov.

— Păi cum… salcâmi.

Bazarov începu să caşte.

— Socotesc că pentru călătorii noştri a sosit timpul să se lase în braţele lui Morfeu{76}, spuse Vasili Ivanovici.

— Cu alte cuvinte, e timpul să ne culcăm! încuviinţă Bazarov. E un raţionament just. Într-adevăr, e timpul.

Spunându-i noapte bună mamei lui, o sărută frunte,

iar ea îl îmbrățişa şi îl binecuvânta pe furiş făcând de trei ori semnul. crucii, în urma lui. Vasili Ivanovici îl conduse pe Arkadi în camera lui şi îi ură: „somnul dulce pe care-l dormeam şi eu când aveam vârstă dumneavoastră fericită". Şi într-adevăr, Arkadi dormi de minune în anticamera băii. Mirosea a izmă, şi doi greieri se întreceau la țârâit pe după sobă, îmbiindu-te la somn. Vasili Ivanovici, întorcându-se de la Arkadi, trecu în cabinetul lui şi se aşeză pe divan la picioarele fiului său, dorind să mai stea puțin de vorbă cu el, însă Bazarov îl rugă numaidecât să plece pretextând că-i este somn; de fapt nu putu să doarmă toată noaptea. Cu ochii larg deschişi sfredelea înciudat întunericul: amintirile din copilărie nu aveau putere asupra lui şi apoi nu putuse încă să se rupă de impresiile amare din urmă. Arina Vlasievna întâi se închină pe îndelete, apoi rămase îndelung la vorbă cu Anfisuşka; aceasta stătea dreaptă, neclintită, cu unicul ei ochi pironit asupra stăpânei sale, care-i împărtăşea şuşotind tainic toate observațiile şi gândurile ei privitoare la Evgheni Vasilievici. Din pricina bucuriei, a vinului şi a fumului de țigară, bătrânica se ameți se cu totul; bărbatul ei încercă să-i vorbească, dar renunță repede şi se depărta dând resemnat din mână.

Arina Vlasievna era o adevărată mică boieroaică rusă din timpurile trecute. Ar fi trebuit să trăiască cu vreo două sute de ani în urmă, în vremurile vechii Moscove. Era foarte credincioasă şi impresionabilă, credea în tot soiul de semne, în ghicit, în farmece şi vise. Credea în „apucați", în duhurile caselor şi pădurilor, în întâlnirile prevestitoare de rele, în deochi, în leacuri băbeşti, în sarea pusă în Joia Mare pe altar, în grabnicul sfârşit al lumii; credea că dacă în duminica Paştelui, la slujba de înviere, lumânările nu se sting, hrişca va rodi bogat, şi că o ciupercă nu mai creşte dacă o vede un ochi omenesc, credea că diavolului îi place să fie acolo unde e apă şi că orice evreu are pe piept o pată de sânge; se

temea de şoareci, de şerpi de casă, de broaşte, vrăbii şi lipitori, de tunet, de apă rece, de curent, de cai şi de țapi, de oameni roşcați şi de pisici negre; iar greierii şi câinii erau după ea vietăți spurcate; nu mânca nici carne de viței, nici porumbei, nici raci, nici brânză, nici sparanghel, nici napi, nici carne de iepure, nici harbuji, pentru că un harbuz tăiat semăna cu capul lui Ioan Botezătorul, iar despre stridii nu vorbea fără să se cutremure; îi plăcea să mănânce bine şi în acelaşi timp ținea cu străşnicie posturile; dormea zece ore pe noapte, dar nu se culca deloc dacă pe Vasili Ivanovici îl apuca durerea de cap; nu citise nicio carte în afară de *Alexis,* sau *Coliba din pădure;* scria o scrisoare pe an sau cel mult două şi în gospodărie se pricepea bine la conserve, dulcețuri şi păstratul fructelor, deşi nu punea mâna pe nimic şi îndeobşte nu-i plăcea să se mişte. Arina Vlasievna era foarte bună la suflet şi nu era de loc proastă în felul ei. Ştia că pe lume sunt stăpâni care trebuie să poruncească şi oameni de rând care trebuie să-i slujească, şi de aceea nu se împotrivea linguşelilor şi plecăciunilor până la pământ, dar cu cei mici se purta cu blândețe şi bunăvoință; nu lăsa să plece niciun cerşetor fără să-l miluiască şi nu osândea niciodată pe nimeni, deşi câteodată îi plăcea să bârfească. În tinerețe fusese foarte frumuşică; pe atunci cânta la clavecin şi o rupea pe franțuzeşte, dar în timpul anilor lungi, când pribegise cu bărbatul ei, cu care se măritase împotriva voinței ei, se îngrăşase şi uitase de muzică şi de franceză. Pe feciorul ei îl iubea şi se temea nespus de dânsul. Administrarea moşiei o lăsase în seama lui Vasili Ivanovici şi nu se mai amesteca în treburi de-astea. Ofta, îşi făcea vânt cu batista şi de spaimă îşi ridica sprâncenele tot mai sus, de îndată ce bătrânul începea să-i vorbească despre schimbările pe care le plănuia. Era prăpăstioasă, aştepta întruna o mare nenorocire şi plângea de îndată ce-şi aducea aminte de ceva trist… Asemenea femei se găsesc acum din ce în ce

mai rar. Dumnezeu ştie dacă se cuvine să ne bucurăm de asta sau nu!

XXI

Arkadi se ridică din pat, deschise fereastra şi cel dintâi lucru ce-i răsări în faţa ochilor fu Vasili Ivanovici. Îmbrăcat cu un halat de Buchara şi încins cu o basma, bătrânul trebăluia sârguincios prin grădina de zarzavat. De cum îl văzu pe tânărul sau oaspete, se sprijini în lopată şi strigă:

— Să trăiţi! Cum aţi dormit?

— Minunat, răspunse Arkadi.

— Iar eu, după cum vedeţi, sap un strat pentru napii de toamnă întocmai ca Cincinnatus[77]. Aşa sunt vremurile acum şi e foarte bine! Fiecare trebuie să-şi facă rost de hrană cu propriile sale mâini. Nu trebuie să te bizui pe alţii, trebuie să trudeşti singur. Jean Jacques Rousseau[78] avea dreptate. Acum o jumătate de ceas, domnul meu, aţi fi putut să mă vedeţi prins într-o îndeletnicire cu totul deosebită. Unei femei care *se* plângea de pântecăraie, asta pe limba lor, iar într-a noastră dizenterie, i-am… nu ştiu cum să spun mai bine, i-am turnat pe gât nişte opium; iar alteia i-am scos o măsea. Pe asta din urmă am vrut să o adorm cu eter… dar n-a primit. Toate astea le fac pe gratis.

— *Anamator*[79]. De altfel nu-i ceva nou pentru mine; eu sunt un plebeu, un *homo novus*[80]; nu sunt boier de viţă, cum este consoarta mea… Nu doriţi să poftiţi aici la umbră, să trageţi în piept, înainte de ceai, aerul proaspăt al dimineţii?

Arkadi ieşi în grădină.

— Vă spun încă o dată bine aţi venit! zise Vasili Ivanovici ducându-şi milităreşte mâna la tichia soioasă ce-i acoperea capul. Ştiu că sunteţi deprins cu luxul, cu plăcerile, dar şi oamenii de vază din lumea asta nu se dau în lături să petreacă câteva zile sub acoperişul unei colibe.

— Vai de mine! strigă Arkadi. Ce fel de om de vaza mai sunt şi eu? Şi nici cu luxul nu sunt deprins.

— Daţi-ne voie, daţi-ne voie, îi tăie vorba Vasili Ivanovici, făcând o strâmbătură binevoitoare. Deşi acum sunt pus la arhivă, totuşi m-am învârtit destul prin lume şi cunosc pasărea după zbor. Sunt şi eu psiholog şi fizionomist în felul meu. Dacă n-aş fi avut acest… îndrăznesc să spun, acest dar, m-aş fi dus de mult de râpă, aş fi fost călcat în picioare, eu, un biet om neînsemnat. Trebuie să vă spun, fără să vă măgulesc, că prietenia dintre dumneavoastră şi fiul meu mă bucură din suflet. L-am zărit chiar acum. După obiceiul lui, pe care fără îndoială îl cunoaşteţi, s-a sculat foarte devreme şi s-a dus fuga să vadă împrejurimile, îngăduiţi-mi să vă întreb: îl cunoaşteţi de mult pe Evgheni al meu?

— Din iarna asta.

— Aşa. Şi daţi-mi voie să vă întreb, dar oare n-ar fi mai bine să stăm jos? Daţi-mi voie să vă întreb, ca părinte şi fără ocoluri: ce părere aveţi despre Evgheni?

— Fiul dumneavoastră este unul dintre cei mai interesanţi oameni pe care i-am întâlnit vreodată, răspunse cu însufleţire Arkadi.

Ochii lui Vasili Ivanovici se făcură deodată mari, iar obrajii i se îmbujorară uşor. Lopata îi căzu din mâna.

— Aşadar, socotiţi că, începu el…

— Sunt încredinţat, îi tăie vorba Arkadi, că pe fiul dumneavoastră îl aşteaptă un viitor strălucit şi că va aduce faimă numelui dumneavoastră. Mi-am dat seama de asta de la prima noastră întâlnire.

— Cum… cum a fost? abia putu rosti Vasili Ivanovici.

Un zâmbet de încântare îi întredeschise buzele groase şi acest zâmbet nu-l mai părăsi.

— Vreți să ştiți cum a fost întâlnirea noastră?

— Da… şi totul…

Arkadi începu să istorisească, vorbind despre Bazarov cu şi mai multă căldură, cu şi mai multă însufleţire, decât în seara când dansase mazurca, la bal, cu Odinţova.

Vasili Ivanovici îl asculta şi-l tot asculta, suflându-şi nasul, mototolindu-şi batista cu amândouă mâinile, tuşind, zburlindu-şi părul şi-n cele din urma, nemaiputând răbda, se aplecă spre Arkadi şi-l săruta pe umăr.

— Aţi făcut din mine un om deplin fericit, rosti el cu acelaşi zâmbet, trebuie să vă spun că eu… ţin la fiul meu mai mult decât la orice pe lume; nu mai vorbesc de bătrânica mea, e lucru ştiut, e mamă! Dar în faţa lui nu îndrăznesc să-mi arăt sentimentele, pentru că ştiu că nu-i place. E duşmanul tuturor manifestărilor de acest fel. Mulţi îl osândesc chiar pentru firea lui dârză, văzând în asta un semn de mândrie sau de lipsă de simţire; dar oamenii de felul lui nu trebuie să-i judecăm după măsura obişnuită, nu-i aşa? De pildă, un altul ar fi căutat să stoarcă de la părinţii lui cât mai mulţi bani, pe când el, de când s-a născut, mă credeţi? Nu ne-a luat o copeică mai mult decât îi trebuia, zău aşa!

— E un om dezinteresat şi cinstit, spuse Arkadi.

— Da, dezinteresat, ăsta-i cuvântul; iar eu, Arkadi Nikolaevici, nu numai că-l iubesc mai presus de orice dar mă şi mândresc cu el şi am şi eu o mică ambiţie în viaţa mea, ca într-o zi, în biografia lui, să stea scrise următoarele cuvinte: „Este fiul unui simplu medic militar, care însă a ştiut să-l înţeleagă din vreme şi n-a precupeţit nimic pentru educaţia lui…”

Bătrânului i se curmă glasul.

Arkadi îi strânse mâna cu putere.

— Ce părere aveţi? întrebă Vasili Ivanovici după

câteva clipe de tăcere. Cred că nu pe tărâmul medicinii va dobândi acea faimă pe care i-o proroci?

— Bineînțeles că nu, cu toate că şi aici o să ajungă unul dintre cei mai mari învățați.

— Atunci pe care tărâm, Arkadi Nikolaevici?

— E greu de spus acum, dar va ajunge renumit.

— Va ajunge renumit! repetă bătrânul şi căzu pe gânduri.

— Arina Vlasievna mi-a poruncit să vă poftesc la ceai, spuse Anfisuşka, trecând prin fața lor, cu o tavă uriaşă încărcată cu zmeură coaptă.

Vasili Ivanovici tresări.

— Dar o să avem şi frişcă rece la zmeură?

— O să fie, vă rog.

— Vezi să fie rece! Vă rog, Arkadi Nikolaevici, luați mai mult, nu vă sfiiți! Ce o fi cu Evgheni de nu mai vine?

— Sunt aici, se auzi glasul lui Bazarov din camera lui Arkadi.

Vasili Ivanovici se întoarse pe loc.

— Aha! Ai vrut să-ți vezi prietenul, dar ai întârziat amice, pe când eu am avut vreme să stau cu el de vorbă pe-ndelete. Acum trebuie să mergem să luam ceaiul, ne cheamă mama. De altfel trebuie să stau de vorbă şi cu tine.

— Despre ce?

— Avem aici un mujic care suferă de icter…

— Adică de gălbinare?

— Da. Un icter foarte rebel la tratament. I-am prescris țintaură şi pojarniță; l-am silit să mănânce morcovi şi i-am dat bicarbonat de sodiu, dar toate astea nu sunt decât paleative; ar trebui ceva mai radical. Cu toate că râzi de medicină, sunt încredințat că poți să-mi dai un sfat bun. Dar despre asta mai târziu, mai târziu. Acum să mergem la ceai.

Vasili Ivanovici se ridică sprinten de pe bancă şi începu să cânte din *Robert diavolul*.

„Legea noastră să ne fie
Să trăim în bucurie!”

— Ce putere de viață! spuse Bazarov, depărtându-se de fereastră.

Se făcuse ora douăsprezece. De după perdeaua subțire şi neîntreruptă a norilor alburii, soarele ardea nemilos. În jur domnea tăcere. Numai cocoşii din sat se chemau semeț unii pe alții, stârnind în oricine îi auzea o senzație nelămurită de toropeală şi plictiseală; de undeva, dintr-un vârf de copac, se auzea piuitul plângăreț, ca o chemare, al unui pui de uliu.

Arkadi şi Bazarov stăteau tolăniți la umbra unui stog de fân, pe câte un braț de iarbă uscată şi foşnitoare, dar încă verde şi plină de miresme.

— Plopul acela tremurător, începu Bazarov, îmi aminteşte de copilăria mea. Creşte la marginea gropii, pe locul unde a fost magazia de cărămidă, şi pe vremea aceea eram încredințat că atât groapa cât şi plopul au o putere fermecată; niciodată nu mă plictiseam în preajma lor. Pe atunci nu înțelegeam că mă simțeam fericit fiindcă sunt copil, dar acum sunt om în toată firea şi farmecul lor nu mai are putere asupra mea.

— Câtă vreme ai stat aici cu totul? întrebă Arkadi.

— Vreo doi ani la rând, apoi veneam numai din când în când. Duceam o viață de pribegie; umblam mai mult din oraş în oraş.

— Dar casa e clădită de mult?

— De mult. A clădit-o încă bunicul meu, tatăl mamei.

— Cine a fost bunicul tău?

— Dracu ştie, un fel de maior secund. Şi-a făcut serviciul pe timpul lui Suvorov{81} şi tot povestea despre trecerea Alpilor. Cred că le cam înflorea.

— De asta aveți în salon portretul lui Suvorov. Mie îmi plac asemenea căsuțe ca a voastră, vechi şi calde, primitoare, care au şi un fel de miros al lor deosebit.

— Miros a untdelemn de candelă şi a sulfină, spuse căscând Bazarov. Dar ce de muşte sunt în căsuţele astea drăguţe... Ptiu!

— Spune-mi, începu Arkadi după o scurtă tăcere, părinţii tăi n-au fost prea. aspri cu tine în copilărie?

— Ai văzut şi tu ce fel de părinţi am. Nu sunt deloc oameni severi.

— Îi iubeşti, Evgheni?

— Îi iubesc, Arkadi!

— Ei te iubesc atât de mult!

Bazarov tăcu o clipă.

— Ştii la ce mă gândesc? spuse el în sfârşit punându-şi mâinile sub cap.

— Nu ştiu. La ce?

— Mă gândesc ce bine trăiesc părinţii mei pe lumea asta! Tata la şaizeci de ani îşi tot face de lucru, vorbeşte despre „paleative", îngrijeşte oamenii, e mărinimos cu ţăranii, într-un cuvânt, petrece; şi mama o duce bine: ziua ei e atât de încărcată cu tot felul de treburi, de ofuri şi ahuri, încât n-are timp nici să se gândească, pe când eu...

— Pe când tu?

— Eu mă gândesc: iată, stau aici culcat la umbra unui stog... Locşorul strâmt pe care mă găsesc e atât de mititel faţă de tot restul spaţiului în care mă aflu şi care habar n-are totuşi de mine, iar părticica de timp pe care voi trăi-o este atât de neînsemnată faţă de veşnicia în care n-am fost şi noi voi fi niciodată... şi totuşi în acest atom, în acest punct geometric, sângele circula, mintea lucrează năzuieşte spre ceva... Ce nerozie! Ce deşertăciune!

— Dă-mi voie să-ţi spun că toate astea se potrivesc îndeobşte tuturor oamenilor...

— Ai dreptate, zise Bazarov. Am vrut să spun numai că ei, adică părinţii mei, îşi văd de treabă şi nu se frământă defel gândindu-se la nimicnicia lor care nu-i supară deloc... pe când eu... eu nu; simt decât

plictiseală şi furie.

— Furie? De ce furie?

— De ce? Cum de ce? Ai uitat oare?

— N-am uitat nimic; totuşi găsesc că n-ai dreptate să te înfurii. Eşti nefericit, e adevărat, însă…

— Ei! Văd că tu, Arkadi Nikolaevici, înțelegi iubirea la fel ca toți tinerii din zilele noastre: pui, pui, pui, găinuşă, şi de îndată ce găinuşa se apropie îți iei picioarele la spinare! Eu nu sunt aşa. Dar destul despre asta. E ruşinos să vorbeşti despre un lucru daca nu-l poți schimba şi, spunând asta se întoarse pe o coastă. Ehe! Uite o furnică voinică care târâie după ea o muscă pe jumătate moartă. Trage-o, soro, trage-o! Nu te uita că se împotriveşte şi foloseşte-te de calitatea ta de animal care-ți da dreptul să disprețuieşti simțământul de compătimire, nu; ca de-alde noi, care căutăm să ne înfrângem firea!

— Tocmai tu n-ar trebui să vorbeşti aşa; Evgheni! Când ți-ai înfrânt tu firea?

Bazarov îşi înălță capul.

— Cu asta mă şi mândresc eu. Dacă eu m-am înfrânt pe mine, cu atât mai mult n-o să mă înfrângă o muieruşcă! Amin! S-a sfârşit! N-ai să mai auzi de la mine nicio vorbă despre asta!

Cei doi prieteni rămaseră tăcuți câtăva vreme.

— Da, începu din nou Bazarov, omul e o ființă ciudată. Dacă stai şi priveşti din afară şi de departe viața ferită de vâltorile lumii pe care o petrec aici „părinții”, ți se pare că asta-i tot ce-şi poate dori un om. Mănâncă, bea şi fii încredințat că-i cea mai bună şi cea mai înțeleaptă comportare, şi când colo, ce să vezi? Te copleşeşte urâtul. Vrei să ai de-a face cu oamenii şi chiar de-ar fi să-i ocărăşti, tot ai vrea să te afli între ei.

— Viața ar trebui astfel orânduită, încât orice clipă să aibă o însemnătate a ei, rosti Arkadi gânditor.

— Cine vorbeşte! Când e vorba de „însemnătate”, chiar dacă e o simplă iluzie, e o iluzie plăcută! Dar şi cu

clipele fără însemnătate te poți împăca… însă… micile murdării… astea sunt nenorocirea!

— Micile murdării nu există pentru omul care nu vrea să le ia în seamă.

— Hm!… ceea ce ai spus e o banalitate paradoxală.

— Cum? Ce înțelegi prin asta?

— Iată ce, dacă spui de pildă: cultura este folositoare, este o banalitate; pe când dacă spui: cultura este dăunătoare, este o banalitate paradoxală. Sună parcă mai elegant dar de fapt este acelaşi lucru.

— Dar dreptatea unde este, de care parte?

— Unde? Am să-ți răspund ca un ecou: unde?

— Azi eşti într-o stare sufletească melancolică, Evgheni.

— Adevărat? Se vede că m-a toropit soarele şi apoi nu-i îngăduit să mănânci atâta zmeura.

— Dacă-i aşa, n-ar fi rău să ațipim puțin, făcu Arkadi.

— Poate că da, numai să nu te uiți la mine, pentru că orice om pare nătâng când doarme.

— Dar ție nu ți-e totuna ce cred oamenii despre tine?

— Nu ştiu ce să-ți răspund. Un om adevărat n-ar trebui să-şi bată capul cu aşa ceva. Un om adevărat e acela pe care nu-l judeci, dar pe care trebuie ori să-l asculți, ori să-l urăşti.

— E ciudat! Nu urăsc pe nimeni, spuse Arkadi după o clipă de gândire.

— Ba eu pe mulți. Tu ai un suflet gingaş, eşti o mămăligă, cum să urăşti!… Te pierzi repede cu firea şi ai prea puțină încredere în tine…

— Da tu, îi tăie vorba Arkadi, ai încredere în tine? Ai o părere bună despre tine?

Bazarov tăcu un timp.

— Când am să întâlnesc un om care să nu se dea bătut în fața mea, rosti el rar, atunci am să-mi schimb părerea despre mine. Să urăşti! Da, de pildă, astăzi, trecând prin fața casei lui Filip, starostele nostru, ai spus că-i atât de primitoare, de albă, şi ai mai spus că

Rusia va atinge perfecțiunea atunci când şi cel din urmă mujic va avea o astfel de locuință şi că fiecare dintre noi trebuie să puie umărul pentru asta… Iar eu am şi simțit ură pentru acest „cel din urmă dintre mujici", fie el Filip sau Sidor, pentru care trebuie să-mi scot sufletul şi care nu-mi va spune nici măcar mulțumesc… Şi la ce-mi trebuie acest „mulțumesc" al lui? El o să-şi petreacă zilele într-o casă albă, în timp ce mormântul meu va fi năpădit de buruieni; şi mai departe?

— Destul Evgheni… Dacă te-ar asculta cineva azi, vrând-nevrând le-ar da dreptate acelora care ne învinuiesc de lipsă de principii.

— Vorbeşti ca unchiul tău. Principii nu există, văd că nu te-ai dumerit nici până acum de acest lucru, ci numai senzații. Totul ține de ele.

— Cum aşa?

— Uite aşa. De pildă, eu! Eu înclin spre negativism, în virtutea senzațiilor. Îmi place să neg, pentru că aşa e alcătuit creierul meu şi basta! De ce-mi place mie chimia? De ce-ți plac ție merele? Tot în virtutea senzațiilor. E acelaşi lucru. Oamenii nu vor pătrunde niciodată mai adânc. Nu oricine e în stare să recunoască asta şi nici eu poate n-am să ți-o mai spun altă dată.

— Atunci şi cinstea e o senzație?

— Ba bine că nu!

— Evgheni! începu trist Arkadi.

— Cum? Ce? Nu-ți place? îl întrerupse. Bazarov. Nu, frate! Dacă te-ai hotărât să nimiceşti totul, nu te cruța nici pe tine… Dar destul cu filosofia! *„Natura te-nvăluie lin în tăcerea somnului"* a spus Puşkin.

— N-a spus el niciodată aşa ceva, zise Arkadi.

— Dar dacă n-a spus-o, putea şi chiar trebuia să o spună, ca un poet mare ce era. Şi fiindcă veni vorba, cred că a slujit în armată.

— Puşkin n-a fost niciodată militar.

— Dă-mi voie, dar pe fiecare pagină a lui găseşti: *„La luptă, la luptă pentru onoarea Rusiei!"*

— Ce năzbâtii mai născoceşti şi tu! La urma urmei văd că îl ponegreşti!

— Îl ponegresc? Ei şi! Cu asta ți-ai găsit tu să mă sperii! Oricât ai ponegri pe un om, fii sigur că merită de douăzeci de ori mai rău.

— Hai mai bine să dormim! spuse înciudat Arkadi.

— Cu cea mai mare plăcere, răspunse Bazarov.

Dar niciunul, nici celălalt nu aveau chef de somn. Un simțământ aproape de duşmănie punea stăpânire pe inimile celor doi tineri. Peste vreo cinci minute deschiseră ochii şi schimbară tăcuți o privire.

— Ia te uită, spuse deodată Arkadi, o frunză uscată de plop s-a desprins şi cade la pământ; mişcările ei sunt aidoma cu zborul unui fluture. Nu găseşti că e ciudat? Lucrul cel mai trist şi mort seamănă cu lucrul cel mai vesel şi plin de viață.

— O, scumpul meu prieten, Arkadi Nikolaevici! exclamă Bazarov. Te rog un singur lucru: nu vorbi în imagini frumoase.

— Vorbesc aşa cum pot… şi la urma urmei asta este tiranie. Mi-a venit un gând în minte şi nu înțeleg de ce nu l-aş spune.

— Bun! Atunci de ce să nu spun şi eu ce gândesc? găsesc că a vorbi frumos este necuviincios.

— Atunci ce este cuviincios? Să înjuri?

— Ehe! Văd că ai de gând să calci pe urmele unchiului tău. Cât s-ar bucura idiotul acela auzindu-te!

— Cum i-ai spus lui Pavel Petrovici?

— I-am spus aşa cum se cuvine: idiot.

— Asta întrece orice măsură! strigă Arkadi.

— Aha! A început să vorbească în tine glasul sângelui, spuse liniştit Bazarov. Îmi dau seama că lucrul acesta e adânc înrădăcinat în noi. Omul e gata să se lepede de orice, să se dezbare de orice prejudecată, dar să mărturisească, de pildă, că fratele lui care fură batiste e un hoț e mai presus de puterile sale. Şi într-adevăr: fratele meu, al meu şi să nu fie un geniu… este oare cu

putință?

— În mine a vorbit simțământul dreptății şi nicidecum glasul sângelui, sări înfierbântat Arkadi. Dar pentru că tu nu poți pricepe acest simțământ, fiindcă nu ai aceasta senzație, nu poți nici să-l judeci.

— Cu alte cuvinte, Arkadi Kirsanov e mai presus de înțelegerea mea. Mă înclin şi tac.

— Destul, Evgheni! Te rog! O să sfârşim prin a ne certa.

— Ah, Arkadi! Fă-mi plăcerea şi hai să ne certăm o dată de-a binelea, la cuțite, fără cruțare.

— Dar în felul ăsta cred că o să sfârşim prin a…

— Prin a ne bate? i-o tăie Bazarov. Ei şi? Aici pe fân, într-un decor atât de idilic, departe de lume şi de privirile oamenilor, ar merge. Dar n-ai să-mi vii de hac. Acum te apuc de beregată…

Bazarov îşi răşchiră degetele lungi şi puternice… Arkadi se întoarse şi se pregăti oarecum în joacă să i se împotrivească… Dar fața prietenului său i se păru atât de duşmănoasă, citi o amenințare atât de serioasă în zâmbetul strâmb al buzelor, în ochii lui care scăpărau fulgere, încât se simți cuprins de un fel de sfială…

— Aha! Iată unde v-ați ascuns! se auzi în clipa aceea glasul lui Vasili Ivanovici, şi bătrânul medic militar răsări în fața celor doi prieteni, îmbrăcat cu o haină de în, țesută în casă şi cu o pălărie de paie făcută de asemenea în casă. V-am căutat, v-am căutat peste tot… Văd că ați ales un loc cât se poate de frumos şi v-ați găsit o îndeletnicire minunată. Să stai culcat pe pământ şi să te uiți la cer… Ştiți că asta are un tâlc adânc?

— Eu mă uit la cer numai atunci când vreau să strănut, bombăni Bazarov, apoi adăugă cu jumătate de glas, întorcându-se spre Arkadi: Păcat că ne-a întrerupt!

— Hai, lasă, şopti Arkadi şi strânse pe ascuns mâna prietenului său. Dar nicio prietenie n-o să reziste mult timp unor asemenea ciocniri.

— Mă uit la voi, tinerii mei interlocutori, urmă între

timp Vasili Ivanovici, clătinând din cap şi sprijinindu-se cu mâinile încrucişate pe un baston cioplit de el cu meşteşug, în spirală, şi împodobit cu un cap de turc în chip de mâner; mă uit şi nu mă mai satur. Câtă putere, câtă tinerețe în plină floare, câte aptitudini, câte talente! Castor şi Pollux![82] Nici mai mult, nici mai puțin!

— Ia te uită! S-a avântat în mitologie! spuse Bazarov. Se vede cât de colo că la vremea lui a fost mare latinist. Mi se pare, după câte îmi aduc aminte, că ai binemeritat o medalie de argint pentru o compunere, nu-i aşa?

— Dioscurii, dioscurii! repetă Vasili Ivanovici.

— Ajunge, tată! Ce atâta duioşie!

— Din An în Paşti, merge! murmură bătrânul. Dar să ştiți, domnilor, că v-am căutat nu ca să vă fac complimente, ci pentru ca să vă aduc la cunoştință mai întâi şi mai întâi că foarte curând o să luăm masa; iar în al doilea rând, am vrut să te previn, Evgheni... tu eşti un băiat deştept, cunoşti oamenii, înțelegi femeile şi prin urmare ai să ierți că... mama ta a vrut să facă o slujbă de mulțumire cu prilejul întoarcerii tale. Să nu-ți închipui că te chem să fii de față la această slujbă, care de altfel s-a şi sfârşit, dar părintele Alexei...

— Popa?

— Ei, da, preotul; o să... mănânce la noi... Nu m-am aşteptat la asta şi chiar m-aş fi împotrivit... dar aşa s-a întâmplat... el nu m-a înțeles... Apoi şi Arina Vlasievna... De altfel e un om foarte bun şi cu scaun la cap.

— N-o să mănânce porția mea la masa, nu-i aşa? întrebă Bazarov.

Vasili Ivanovici râse.

— Ce vorbeşti!

— Altceva nu cer; sunt gata să mă aşez la masă cu oricine.

Vasili Ivanovici îşi potrivi pălăria.

— Am fost sigur dinainte că eşti mai presus de orice prejudecăți, spuse el. Dar nici eu, om bătrân de şaizeci

şi doi de ani, nu le am (Vasili Ivanovici nu îndrăznea să mărturisească un lucru: că şi el dorise acea slujbă de mulțumire către Domnul, căci nu era mai puțin credincios decât nevasta lui). Iar părintele Alexei ține grozav să te cunoască. O să-ți placă, ai să vezi. Nu se dă în lături să joace câteodată cărți, ba chiar să... dar asta rămâne între noi... tragă din lulea.

— Mă rog. După masă o să ne aşezăm la o partidă şi am să-l bat.

— He, he, he, asta rămâne de văzut! Nu se ştie...

— Da ce, nu cumva vrei să-ți aduci aminte de trecut?... spuse Bazarov, apăsând într-un fel anumit pe cuvinte.

Obrajii arămii ai lui Vasili Ivanovici se-nvapăiară.

— Cum de nu ți-e ruşine, Evgheni?... Ce-a fost, s-a dus! Bineînțeles că sunt gata să mărturisesc în fața dumnealui că în tinerețe am avut patima asta, e drept; dar am şi plătit scump pentru ea! Dar... ce cald e azi! Dați-mi voie să stau şi eu lângă voi. Nu vă stingheresc, nu e aşa?

— Nicidecum, răspunse Arkadi.

Vasili Ivanovici se lăsă, oftând, pe fân.

— Culcuşul dumneavoastră îmi aminteşte, domnii mei, de traiul meu de bivuac din timpul milităriei, începu el. Puncte sanitare înjghebate tot aşa pe lângă vreun stog, ceea ce încă era bine. Suspină. Prin multe, multe, am trecut în viața mea. Iată, de pildă, dacă-mi îngăduiți, am să vă istorisesc o întâmplare ciudată din timpul ciumei din Basarabia.

— Pentru care ai căpătat Crucea Sfântului Vladimir? îi tăie vorba Bazarov. O ştim, o ştim... Şi fiindcă-am pomenit de ea, de ce n-o porți?

— Ți-am mai spus că n-am prejudecăți, murmură Vasili Ivanovici (abia în ajun pusese să-i descoasă panglicuța roşie de la surtuc) şi începu să povestească întâmplarea cu ciuma. Uite-l c-a adormit, îi şopti el deodată lui Arkadi arătând înspre Bazarov, şi-i făcu cu

ochiul blajin. Evgheni! Scoală-te! adăugă el cu glas tare. Să mergem la masă…

Părintele Alexei, un bărbat voinic şi arătos, cu parul des, pieptănat cu grijă şi cu un brâu brodat peste rasa de mătase liliachie, era un om foarte dibaci şi isteț. S-a grăbit cel dintâi să le strângă mâna lui Arkadi şi Bazarov, ca şi cum ar fi înțeles dinainte că nu au nevoie de binecuvântarea lui şi se purta cât se poate de firesc. Nici el nu şi-a dat în petic şi nici pe ceilalți nu i-a jignit cu nimic. A râs puțin de latina de la seminar şi a luat apărarea arhiereului său; a băut două pahare de vin şi l-a refuzat pe al treilea; a primit de la Arkadi o țigară de foi, dar n-a aprins-o, spunând că o ia acasă. Un singur lucru era cam neplăcut la el: îşi ridica mereu încet şi grijuliu mâna ca să prindă muştele ce i se aşezau pe obraz, ba uneori le mai şi strivea. S-a aşezat până şi la masa verde, arătând o cumpătată plăcere pentru joc şi sfârşi prin a câştiga de la Bazarov două ruble şi cincizeci de copeici în bancnote. În casa Arinei Vlasievna nimeni nu se pricepea să socotească în bani de argint… Arina Vlasievna şedea întruna lângă feciorul ei (cărți nu juca), sprijinindu-şi, ca şi mai înainte, obrazul în pumnul mic, şi nu se ridica de la masă decât pentru a porunci să fie aduse mereu alte bunătăți. Se temea să-l mângâie pe Bazarov şi nici el la rândul său n-o îndemna s-o facă. De altfel şi Vasili Ivanovici o sfătui să nu-l „supere”. „Tinerilor nu prea le plac de-alde astea”, îi spusese el de nenumărate ori. (Nici n-o să vorbim despre masa din ziua aceea. Timofeici, el însuşi, plecase călare în zorii zilei după nu ştiu ce soi de carne circaziană, iar starostele fusese şi el în altă parte după mihalți, ghigorți şi raci. Numai pentru ciuperci căpătaseră muierile patruzeci şi două de copeici de aramă.) Însă în ochii Arinei Vlasievna, ațintiți întruna asupra lui Bazarov, nu se citea numai dragoste şi duioşie. În ei se citea şi o tristețe amestecată cu teamă şi curiozitate, se citea un fel de dojană smerită.

De altfel Bazarov nu avea timp să se întrebe ce anume spun ochii mamei lui. El nu-i vorbea decât arar şi numai pentru a-i pune câte o întrebare scurtă. O dată i-a cerut să-i dea mâna „ca să-i poarte noroc”. Ea şi-a pus încetişor mânuţa ei moale în palma lui aspră şi latră.

— Spune-mi, îl întrebă ea după un timp. Ţi-a purtat noroc?

— Da de unde, mi-a mers şi mai rău, răspunse el cu un surâs nepăsător.

— Dumnealui joacă prea îndrăzneţ, zise cu părere de rău parcă părintele Alexei, netezindu-şi barba frumoasă.

— Era tactica lui Napoleon, părinte. Da, a lui Napoleon, intră în vorbă Vasili Ivanovici, punând un as pe masă.

— Asta l-a şi dus în insula Sf. Elena, spuse părintele Alexei, tăind asul cu un atu.

— N-ai vrea nişte sirop de coacăze, Eniuşecika? îl întrebă Arina Vlasievna.

Bazarov se mulţumi să dea din umeri.

— Ajunge, îi spuse el a doua zi lui Arkadi. Mâine plec de aici. Mă plictisesc, vreau să lucrez, şi aici nu se poate. Am să vin iar la voi la ţară, că acolo mi-am lăsat toate dichisurile. La voi cel puţin poţi să te încui în cameră. Aici tata îmi spune întruna: „Poţi să te foloseşti cât vrei de cabinetul meu şi nimeni n-o să te stinghereascăˮ şi când colo nu mă slăbeşte nicio clipă. Şi parcă mi-e şi ruşine să mă încui. De altfel şi mama, o aud cum oftează în odaia de alături şi când mă duc la ea văd că… n-am ce să-i spun.

— O să fie tare mâhnită, spuse Arkadi, şi bătrânul la fel.

— Am să mă mai întorc aici.

— Când?

— Când o fi să plec la Petersburg.

— Mai ales pentru maică-ta îmi pare rău.

— De ce oare? Te-a cucerit cu dulceţurile ei?

Arkadi îşi plecă privirea.

— Evgheni, tu nu-ți cunoşti mama. Nu numai că e o femeie minunată, dar e şi foarte deşteaptă, zău aşa. Azi dimineață a stat cu mine de vorbă vreo jumătate de oră şi tot ce a spus era cu miez şi cu rost.

— Nu-i aşa că tot de mine ați vorbit?

— Nu numai de tine.

— Tot ce se poate; un ochi străin vede mai bine. Dacă o femeie poate să stea de vorbă cu tine o jumătate de ceas, e semn bun. Şi totuşi am să plec.

— N-o să-ți vie uşor să le-o spui. Ei vorbesc întruna despre ce-o să facem peste două săptămâni.

— N-o să-mi vie uşor. Dracu m-a pus azi să-l necăjesc pe tata. Zilele astea a poruncit să fie bătut cu nuielele unul dintre mujicii lui care-i plătea dăjdii, şi a făcut foarte bine. Da, da, nu mă privi cu atâta groază, a făcut foarte bine, pentru că e un hoț şi un beţivan fără seamăn. Numai că tata nu se aştepta defel să aflu eu de asta. S-a simțit foarte ruşinat, iar acum va trebui să-l mai şi mâhnesc pe deasupra... Nu-i nimic! Până la nuntă îi trece.

Bazarov a spus că „nu-i nimic", însă i-a trebuit o zi întreagă ca să se hotărască să-l înştiințeze pe Vasili Ivanovici despre intențiile lui. Până la urmă, luându-şi rămas bun de la el înainte de culcare, în cabinet, spuse căscând silit:

— Da... era cât pe-aci să uit... Porunceşte ca mâine caii noştri să fie trimişi pentru schimb la Fedot.

Vasili Ivanovici rămase uimit.

— Ce, domnul Kirsanov pleacă de la noi?

— Da, şi plec şi eu cu el.

Vasili Ivanovici încremeni.

— Pleci?

— Da... trebuie. Te rog, dă dispoziție să avem cai.

— Bine... bâigui bătrânul, pentru schimb... bine... numai că... cum aşa?

— Trebuie să mă duc la el pentru un timp scurt şi pe urmă vin iarăşi înapoi.

— Da! Pentru un timp scurt... Bine. Vasili Ivanovici îşi scoase batista şi, ştergându-şi nasul, se aplecă aproape până la pământ. Ce să-i faci? Astea o să fie ele toate puse la punct... Şi eu care credeam că tu ai să rămâi... mai mult. Trei zile... Şi asta după trei ani de zile, cam puțin, cam puțin, Evgheni!

— Îți spun doar că mă întorc curând. Trebuie neapărat să plec.

— Neapărat... Ce să-i faci? Datoria înainte de toate... Aşadar, să trimit caii? Bun. Bineînțeles că nu ne-am aşteptat la asta, Arina şi cu mine. Tocmai a cerut flori de la o vecină. Voia să-ți împodobească odaia. (Vasili Ivanovici nici nu-i mai spuse că el, în fiecare dimineață, de cum se crăpa de ziuă, cu picioarele goale în papuci, ținea sfat cu Timofeici şi, scoțând cu degetele tremurătoare una după alta câte o bancnotă ruptă, i le încredința poruncindu-i să facă diferite cumpărături, stăruind mai ales asupra mâncărurilor şi a vinului negru care, după câte se putuse observa, le plăcea mult celor doi tineri.) Libertatea în primul rând! Asta-i lege pentru mine... Nu trebuie s-o stingherești... nu...

Tăcu deodată şi se îndreptă spre uşă.

— O să ne vedem curând, tată, zău!

Dar Vasili Ivanovici dădu doar din mână şi ieşi fără a se mai uita îndărăt. Întorcându-se în dormitor, o găsi pe nevasta lui în pat şi îşi începu rugăciunea în şoaptă ca să n-o trezească. Totuşi bătrâna se trezi.

— Tu eşti, Vasili Ivanîci? întrebă dânsa.

— Eu sunt, măicuță!

— Vii de la Eniuşa? Ştii, mă tem că nu doarme bine pe divan. I-am poruncit Anfisuşkăi să-i puie salteluța ta de campanie şi pernele cele moi. I-aş fi dat salteaua noastră de puf, dar după câte îmi amintesc nu-i place să doarmă pe moale.

— Lasă, măicuță, nu te mai frământa. Se simte bine. Doamne, miluieşte-ne pe noi păcătoşii, îşi urmă el rugăciunea, cu jumătate de glas. Lui Vasili Ivanovici îi fu

milă de bătrânica lui şi nu voi să-i spună acum, înainte de culcare, ce amărăciune o aşteaptă.

Bazarov şi Arkadi plecară a doua zi. Încă de dimineaţă, toţi ai casei se întristară. Anfisuşkăi îi scăpau vasele din mâini; până şi Fedka era nedumerit şi sfârşi prin a-şi scoate cizmele. Vasili Ivanovici era fără astâmpăr, mai mult ca oricând. Se vedea bine că îşi făcea curaj; vorbea tare şi umbla bocănind, dar se trăsese la faţă, iar privirile îi tot alunecau pe lângă feciorul său. Arina Vlasievna plângea încetişor. S-ar fi zăpăcit cu totul şi n-ar mai fi fost stăpână pe ea dacă dimineaţa, devreme, bătrânul ei nu s-ar fi străduit s-o liniştească două ore în şir. După ce Bazarov, în urma nenumăratelor făgăduieli de a se întoarce peste cel târziu o lună, scăpă în sfârşit din îmbrăţişările care-l ţineau pe loc şi se urcă în trăsură, după ce caii porniră şi zurgălăii prinseră a răsuna iar roţile a se învârti, după ce nu mai avea niciun rost să priveşti în urmă şi praful stârnit se potolise şi Timofeici, gârbovit de tot, se îndreptă clătinându-se pe picioare spre cămăruţa lui; după ce bătrâneii rămaseră singuri în casa ce parcă se ghemuise şi îmbătrânise deodată şi ea, Vasili Ivanovici, care cu câteva clipe înainte îşi fluturase cu bărbăţie batista din cerdac, se lăsă neputincios pe un scaun cu capul în piept.

— Ne-a părăsit, ne-a părăsit! bâigui el. Ne-a părăsit, s-a plictisit cu noi. Am rămas singur, singur cuc! făcu el de câteva ori şi de fiecare dată îşi întinse mâna de parcă ar fi vrut să arate ceva.

Atunci Arina Vlasievna se apropie de el, îşi lipi tâmpla de capul lui încărunţit şi spuse:

— Ce să-i faci, Vasea! Un fiu e un om căpătuit. E ca un şoim: vine când vrea şi tot aşa şi pleacă; iar tu şi cu mine suntem ţintuiţi ca două ciuperci pe o scorbură, stăm alături şi nu ne urnim din loc. Numai eu o să rămân în veci aceeaşi faţă de tine şi tu faţă de mine.

Vasili Ivanovici îşi desprinse mâinile de pe obraz şi-şi îmbrăţişă soţia, prietena lui, tare de tot, cum n-o îmbrăţişase nici în tinereţe, căci ea îl mângâiase în amărăciunea lui.

XXII

Tăcuţi, schimbând doar arareori câte o vorbă fără însemnătate, prietenii noştri ajunseră până la Fedot. Bazarov nu prea era mulţumit de el însuşi, iar Arkadi era nemulţumit de prietenul său. Pe deasupra mai simţea că-l apasă pe inimă o tristeţe nelămurită pe care n-o încearcă decât cei foarte tineri. Vizitiul schimbă caii şi, după ce se urcă pe capră, întrebă:

— La dreapta sau la stânga?

Arkadi şovăi. Drumul din dreapta ducea spre oraş, iar de acolo spre casă, iar cel din stânga ducea spre Odinţova.

Îi aruncă o privire lui Bazarov:

— Evgheni, întrebă el, la stânga?

Bazarov îşi întoarse ochii în altă parte.

— Ce-s prostiile astea? mormăi el.

— Ştiu că e o prostie, răspunse Arkadi. Dar ce-are a face? Că doar nu-i cea dintâi din viaţa noastră?!

Bazarov îşi trase şapca pe frunte.

— Fă cum ştii, zise el în cele din urmă.

— Ia-o la stânga, strigă Arkadi.

Trăsura o luă spre Nikolskoie. Însă odată hotărâţi să facă o prostie, cei doi prieteni tăcură cu şi mai multă încăpăţânare decât înainte. Păreau chiar supăraţi.

Judecând numai după felul cum au fost întâmpinaţi

de majordom la intrarea cerdacului Odințovei, prietenii noştri şi-au putut da seama că făcuseră o greşeală, lăsându-se furați de această idee care le venise din senin. Se vedea că nu erau aşteptați. Rămaseră mult timp în salon cu o înfățişare destul de nătângă. În sfârşit Odințova apăru. Ea îi primi prietenoasă ca de obicei, dar se miră de grabnica lor întoarcere şi, judecând după încetineala cu care se mişca şi vorbea, nu părea prea bucuroasă. Tinerii se grăbiră să-i dea de ştire că se abătuseră numai din drum şi că peste cel mult patru ore vor pleca mai departe, spre oraş. Ea se mulțumi să scoată doar o exclamație uşoară, îl rugă pe Arkadi să-i transmită salutări tatălui său din partea ei şi trimise după mătuşa sa. Prințesa apăru somnoroasă, ceea ce făcea ca fața ei zbârcită şi bătrână să pară şi mai răutăcioasă. Katia nu se simțea prea bine şi de aceea nu ieşi din odaia ei. Arkadi înțelese deodată că era cel puțin tot atât de dornic de a o vedea pe Katia şi pe Ana Sergheevna. Cele patru ore trecură în pălăvrăgeli mărunte, vorbind de una şi de alta. Anna Sergheevna asculta şi vorbea fără a zâmbi. Abia când şi-au luat rămas bun, căldura ei prietenească de altă dată păru că i se redeşteaptă în suflet.

— Acum mă simt cuprinsă de un fel de melancolie, spuse ea, dar vă rog să nu luați în seamă şi să mai veniți peste câtăva vreme. Asta o spun pentru amândoi.

Atât Bazarov cât şi Arkadi îi răspunseră printr-o plecăciune mută, se urcară în trăsură şi o porniră spre casă, la Mariino, unde sosiră cu bine a doua zi spre seară, fără a mai poposi pe undeva. Tot timpul drumului niciunul, nici celălalt nu pomeniră nici măcar numele Odințovei. Mai cu seamă Bazarov aproape că nu deschise gura şi se tot uita undeva, în depărtare, cu un fel de încordare îndârjită.

Toți cei de la Mariino s-au bucurat nespus de sosirea lor. Lipsa îndelungată a fiului său începuse să-l îngrijoreze pe Nikolai Petrovici. De aceea când Fenecika

veni în fugă la el, cu ochii strălucitori de bucurie, ca să-i spună că au sosit „domnii cei tineri”, el scoase un țipăt, își bălăbăni picioarele în aer și sări în sus de pe divan. Chiar și Pavel Petrovici simți un fel de emoție plăcută și zâmbi îngăduitor, scuturând mâinile celor doi pribegi întorși acasă. Începură palavrele și întrebările. De vorbit vorbi mai mult Arkadi, mai ales la cina care se prelungi cu mult peste miezul nopții. Nikolai Petrovici porunci să se scoată câteva sticle de Porto, aduse chiar atunci de la Moscova, și bău și el atâta până i se făcură obrajii zmeurii, și mereu izbucnea într-un râs, când copilăresc, când nervos. Însuflețirea, care-i cuprinsese pe toți, se revărsă și asupra slugilor. Duniașa se învârtea de colo-colo ca o nebună și trântea mereu ușile; iar Piotr și după ora doua din noapte se mai străduia încă să cânte la ghitară un cazacioc. Strunele răsunau tânguitor și plăcut în văzduhul nemișcat dar, în afară de cele dintâi acorduri, lacheul cel învățat nu izbutea să mai scoată altceva; natura nu-l înzestrase cu harul muzicii, după cum nu-l înzestrase de altfel nici cu alte haruri.

Între timp, viața de la Mariino nu mergea tocmai ca pe roate și bietul Nikolai Petrovici avea mari greutăți. Grijile fermei creșteau cu fiecare zi, griji lipsite de bucurie și treburi fără de folos; neplăcerile cu lucrătorii tocmiți creșteau pe zi ce trece. Unii voiau să plece sau cereau mărirea simbriei, alții plecau de îndată ce-și luau arvuna; caii se îmbolnăveau, hamurile se stricau de parcă le-ar fi dogorât focul, muncile erau făcute de mântuială; treierătoarea comandată și adusă de la Moscova nu putea fi folosită din pricină că era prea grea, cealaltă se stricase la cel dintâi treierat; jumătate din ocolul de vite arsese pentru că o bătrână oarbă de la curte se dusese pe vânt cu un tăciune aprins să-și descânte vaca… Ce e drept, după spusele bătrânei toată nenorocirea se iscase din pricină că boierului i se năzărise să facă nu știu ce fel de brânzeturi și alte lucruri din lapte. Pe vătaf îl apucase deodată lenea și

începuse chiar să se îngraşe, aşa cum se îngraşe orice rus care da de bine. Când îl zărea de departe pe Nikolai Petrovici, ca să-şi arate râvna, arunca cu câte un băț după vreun purcel care trecea prin fața lui sau amenința cu pumnul pe câte un băiețel aproape despuiat, dar încolo mai mult dormea, Mujicii arendaşi nu dădeau obrokul la timp şi furau lemne din pădure; aproape în fiecare noapte paznicii găseau pe pajiştile fermei caii țăranilor care păşteau acolo şi câteodată chiar se încăierau şi le luau caii. Nikolai Petrovici hotărâse într-o vreme o despăgubire în bani pentru păscutul ierbii; dar de obicei, după ce caii erau găzduiți vreo două zile pe socoteala boierului, se întorceau frumuşel la stăpânii lor. Colac peste pupăză, mujicii începură să se mai şi certe: frații cereau împărțirea avutului între ei, nevestele lor nu se împăcau în aceeaşi casă, deodată se încingea o bătaie şi se ridica tot satul ca la poruncă. Tot norodul se aduna în fața cancelariei, dădea buzna la boier, şi mujicii, adesea beți şi cu fețele însângerate, se răfuiau între ei şi cereau să se facă dreptate. Ieşea zarvă mare, urlete, țipete ascuțite de muieri, amestecate cu sudalmele bărbaților. Trebuia să cercetezi părțile învrăjbite, să țipi până răguşeşti, ştiind dinainte că orice ai face e cu neputință să ajungi la o hotărâre dreaptă. Mâna de lucru pentru seceriş nu era destulă. Un vecin gospodar, cu o înfățişare foarte cumsecade făgăduise lui Nikolai Petrovici să-i aducă oameni la secerat cu două ruble deseatina, dar îl trăsese pe sfoară în chipul cel mai neruşinat. Muierile din sat cereau prețuri nemaiauzite şi între timp grâul se scutura, cositul nu se făcea ca lumea, iar consiliul de tutelă amenința şi pretindea vărsarea procentelor fără întârziere şi în întregime…

— Nu mai pot! se văita de multe ori Nikolai Petrovici, deznădăjduit. Chiar să mă bat eu cu ei, asta nu se poate; să trimit după pristav nu mi-o îngăduie principiile şi, în acelaşi timp, dacă nu-i ții în frâu, nu

poți face nimic cu ei!

— *Du calme, du calme*[83], spunea la asta Pavel Petrovici, dar şi el mârâia, se încrunta şi se trăgea de mustăți.

Bazarov se ținea departe de toate aceste „ticăloşii" ale vieții; ca musafir, n-avea de ce să se amestece în treburile altora. A doua zi după sosirea lui la Mariino, începu să se ocupe iar de broaştele lui, de infuzori şi de substanțe chimice, şi-şi vedea numai de ale lui. Arkadi, dimpotrivă, socotise că e de datoria lui, dacă nu chiar să-şi ajute tatăl, cel puțin să se arate că e gata s-o facă. Îl asculta cu răbdare şi o dată i-a dat chiar un sfat, nu ca să-l urmeze neapărat, ci ca să-i arate că ia şi el parte la grijile lui. De altfel nu-i erau urâte treburile gospodăriei. Se gândea chiar cu plăcere la munca agricolă, dar în perioada aceea alte gânduri îi roiau prin cap. Spre marea lui mirare, Arkadi se gândea întruna la Nikolskoie. Înainte vreme, dacă cineva i-ar fi spus că o să se plictisească sub acelaşi acoperiş cu Bazarov, şi încă sub acoperişul părintesc, s-ar fi mulțumit să dea din umeri; totuşi se plictisea cu adevărat şi ceva îi dădea ghes să plece. Îi veni în minte să se plimbe până o cădea de oboseală, dar nici asta nu-l ajută. Stând odată de vorbă cu tatăl lui, află că Nikolai Petrovici păstra câteva scrisori destul de interesante scrise cândva de mama Odințovei către răposata lui soție şi nu-i dădu pace până ce nu le căpătă; pentru a le găsi Nikolai Petrovici fusese nevoit să cotrobăiască prin vreo douăzeci de sertare şi sipete de tot soiul. După ce puse mâna pe aceste hârtioare, pe jumătate nimicite de vreme, Arkadi se linişti întrucâtva, ca şi cum ar fi văzut în fața lui țelul înspre care trebuia să meargă. „Asta o spun pentru amândoi, şoptea el întruna, sunt chiar vorbele ei! Am să mă duc acolo, am să mă duc, dracu să mă ia!" Dar îşi aminti de cea din urmă călătorie la Nikolskoie, de primirea aceea rece şi de stângăcia lui de atunci şi se simți din nou cuprins de sfială. Dar acel „ce-ar fi să" al

tinereții şi dorința tainică de a-şi încerca norocul şi puterile, singur, fără ocrotirea altcuiva, biruiră până la urmă. Nu trecuseră nici zece zile de când se întorsese la Mariino, când Arkadi, sub pretext că vrea să studieze mecanismul şcolilor duminicale, a pornit-o spre oraş, iar de acolo la Nikolskoie. Zorindu-l tot timpul pe surugiu, zbura într-acolo cum zboară un ofițer tânăr la bătălie! Simțea şi teamă, şi bucurie, iar nerăbdarea îl sugruma. „Mai ales nu trebuie să te gândeşti", îşi spunea el mereu. Dăduse peste un surugiu straşnic, ce e drept, se oprea în fața fiecărei crâşme spunând de fiecare data „Tragem o duşcă?", însă după ce o „trăgea", nu-şi mai cruța caii. Iată că în sfârşit se arătă acoperişul înalt al binecunoscutei case... „Ce fac eu? îi fulgeră deodată prin minte lui Arkadi. Ei, doar n-o să mă întorc din drum!" Cei trei cai goneau voiniceşte, surugiul chiuia şi fluiera. Iată, duduiră sub copite şi roți bârnele podețului şi aleea de brazi tunşi se apropia văzând cu ochii... O rochie trandafirie de femeie se zări o clipă în verdeața întunecată; un chip tânăr se ivi de sub franjurile uşoare ale unei umbrele... Arkadi recunoscu pe Katia, şi ea îl recunoscu pe el. Atunci îi porunci surugiului să oprească pe loc caii înfierbântați; sari jos din trăsură şi se apropie de fată.

— Dumneata eşti! spuse ea şi se roşi toată. Să mergem la sora mea, e aici în grădină. O să-i facă plăcere să te vadă.

Katia îl duse pe Arkadi în grădină; întâlnirea cu ea i se păru de bun augur. Se bucurase la vederea ei de parcă i-ar fi fost rudă. Toate merseseră cât se poate de bine, nici majordom, nici protocolul anunțării. La cotitura potecii o văzu pe Anna Sergheevna. Stătea cu spatele spre el. Dar la auzul paşilor se întoarse încet.

Arkadi era cât pe ce să se fâstâcească din nou, dar cele dintâi vorbe rostite de ea îl liniştiră îndată:

— Bună ziua, fugarule! spuse ea cu glasul lin şi cald, şi veni întru întâmpinarea lui zâmbind şi strângând

ochii din pricina soarelui şi a vântului. Unde l-ai găsit, Katia?

— Anna Sergheevna, începu el, v-am adus ceva, la care nu vă aşteptați de fel…

— Te-ai adus pe dumneata; asta e mai bine decât orice.

XXIII

După ce îl petrecu pe Arkadi cu o privire compătimitoare şi ironică şi după ce îi dădu să înțeleagă ca nu se înşală de loc asupra adevăratului țel al călătoriei lui, Bazarov se izolă cu desăvârşire şi se puse pe lucru cu înfrigurare. Cu Pavel Petrovici nu se mai certa acum, cu atât mai mult cu cât acesta lua față de Bazarov un aer peste măsură de „aristocratic" şi îşi exprima părerile mai mult prin sunete decât prin vorbe. Numai o singură dată se avântase Pavel Petrovici într-o discuție aprigă cu nihilistul, în legătură cu problema drepturilor nobilimii din ținutul Balticii, o problemă foarte arzătoare pe vremea aceea, dar se oprise deodată, spunând cu o politețe rece:

— De altfel noi doi nu ne putem înțelege, cel puțin eu nu am cinstea de a vă înțelege.

— Cred şi eu! spuse Bazarov. Omul e în stare să le înțeleagă pe toate: şi cum freamătă eterul, şi ce se întâmplă în soare; dar cum poate un alt om să-şi sufle nasul într-alt fel decât şi-l sufla el însuşi, asta nu e în stare să priceapă.

— Găseşti că are haz ceea ce spui? rosti întrebător Pavel Petrovici şi se îndepărtă.

Totuşi câteodată cerea permisiunea să fie de faţă la experienţele lui Bazarov şi o dată chiar îşi apropiase de microscop obrazul parfumat şi spălat cu o loţiune minunată, pentru a privi cum un infuzor străveziu înghiţea un fir de praf şi îl dumica de zor cu un soi de lăbuţe îndemânatice, pe care le avea în gâtlej. Nikolai Petrovici venea pe la Bazarov mult mai des decât fratele său. Ar fi venit şi în fiecare zi „să înveţe" după cum spunea, dacă nu l-ar fi împiedicat treburile gospodăriei. Nu-l stingherea pe tânărul cercetător, se aşeza undeva într-un colţ al camerei şi privea cu luare aminte, îngăduindu-şi din când în când o întrebare pusă cu sfială. În timpul dejunului şi al cinei căuta să aducă vorba despre fizică, geologie sau chimie, deoarece toate celelalte probleme, chiar şi cele de gospodărie, ca să nu mai vorbim de cele politice, puteau duce, dacă nu la ciocniri, cel puţin la o stare de încordare. Nikolai Petrovici îşi dădea seama că ura fratelui său faţă de Bazarov nu se potolise de fel. O întâmplare neînsemnată, printre multe altele, îi întări bănuielile. Ici-colo, prin împrejurimi începuse să se ivească holera şi chiar „smulsese" doi oameni din Mariino. Într-o noapte, Pavel Petrovici avusese o criză destul de puternică. S-a chinuit până dimineaţa, dar n-a vrut să facă apel la Bazarov şi, văzându-l a doua zi, la întrebarea acestuia: „De ce n-aţi trimis după mine?" palid încă, dar pieptănat şi bărbierit cu grijă, i-a răspuns: „După câte îmi amintesc chiar dumneata ai spus într-o zi că nu crezi în medicină". Astfel treceau zilele. Bazarov întunecat şi ursuz muncea cu îndârjire... Totuşi, în casa lui Nikolai Petrovici se găsea o fiinţă cu care, nu numai că-şi uşura sufletul, dar stătea bucuros de vorbă... Fiinţa aceasta era Fenecika.

De obicei se întâlnea cu ea dimineaţa, devreme, în grădină sau în curte. În odăiţa ei nu intra, iar dânsa se apropiase numai o singură dată de uşa lui ca să-l întrebe dacă trebuie sau nu să-i facă baie lui Mitea. Nu

numai că avea încredere în el, nu numai că nu se temea de el, dar se purta cu el mult mai liber şi mai nestingherit chiar decât faţă de Nikolai Petrovici. E greu de spus de ce era aşa. Poate fiindcă, fără să-şi dea seama, simţea că lui Bazarov îi lipsea tot ce-i boieresc, ce-i superior, care te atrage şi te înfricoşează totodată. În ochii ei Bazarov era şi un doctor foarte bun şi un om simplu. Fără să se simtă stânjenită când era el de faţă, îşi vedea de copil, şi o dată, când i-a venit ameţeală şi a apucat-o durerea de cap, a luat chiar din mâna lui o lingură de doctorie. Când era şi Nikolai Petrovici de faţă, se ferea parcă de Bazarov. Nu o făcea din şiretenie, ci dintr-un fel de bunăcuviinţă. De Pavel Petrovici se temea acum mai mult decât oricând. De câtăva vreme începuse s-o urmărească şi apărea ca din pământ în spatele ei, îmbrăcat ca un englez, cu ochii nemişcaţi şi privirea pătrunzătoare, şi cu mâinile în buzunar. „Parcă te ia cu frig", se plângea Fenecika Duniaşăi, iar aceasta, în loc să răspundă, ofta, gândindu-se la un alt om „lipsit de suflet", Bazarov, care, fără să bănuiască măcar, ajunsese tiranul crud al inimii ei.

Fenecikăi îi plăcea Bazarov şi îi plăcea şi ea lui. Când îi vorbea, faţa lui se schimba, se însenina, se făcea aproape blândă, şi la nepăsarea lui obişnuită se adăuga un fel de atenţie glumeaţă. Fenecika se făcea cu fiecare zi mai frumoasă. Există o epocă în viaţa femeilor tinere când ele înfloresc deodată, ca trandafirii de vară. O astfel de epocă venise şi pentru Fenecika. Toate ajutau la asta, chiar şi arşiţa de iulie de atunci. Îmbrăcată într-o rochie albă şi uşoară, părea şi ea mai albă şi mai uşoară. Soarele n-o înnegrea, dar arşiţa, de care nu se putea feri, îi rumenea uşor obrajii şi urechile, îi umplea tot trupul de o moleşeală dulce şi punea în ochii ei frumoşi o galeşă visare. Aproape că nu putea lucra. Mâinile îi tot alunecau pe genunchi. Abia putea merge, şi tot ofta şi se plângea, drăgălaşă în neputinţa ei.

— Mai bine te-ai scalda mai des, îi spunea Nikolai

Petrovici.

Făcuse o scăldătoare mare cu coviltir de pânză într-unul dintre iazurile lui care nu secase încă.

— Of, Nikolai Petrovici! Până ajungi la iaz mori, şi până te-ntorci înapoi iarăşi mori, căci în grădina noastră nu e umbră.

— E drept că nu e umbră, răspundea Nikolai Petrovici, frecându-şi sprâncenele.

Într-o zi, pe la ora şase şi ceva dimineața, întorcându-se de la plimbare, Bazarov o găsi pe Fenecika în boschetul de liliac, ale cărui flori se trecuseră de mult, dar care îşi păstra frunzişul încă des şi verde. Şedea pe bancă, cu o băsmăluță albă pe cap, ca întotdeauna. Lângă ea era un braț întreg de trandafiri roşii şi albi, încă umezi de rouă. El îi dădu bună dimineața.

— A! Evgheni Vasilici, spuse ea, ridicând puțin marginea basmalei ca să-l privească, cu o mişcare ce-i dezgoli mâna până la cot.

— Ce faci aici? întrebă Bazarov, aşezându-se lângă ea. Faci un buchet?

— Da, ca să împodobesc masa pentru ceaiul de dimineață; lui Nikolai Petrovici îi plac florile.

— Dar până la ceai mai este mult. Ce de flori ai cules!

— Le-am cules acum, că pe urmă se face prea cald şi nu se mai poate ieşi. Numai dimineața mai poți să răsufli. Mă simt topită de căldură. Mi-e teamă că o să mă îmbolnăvesc.

— Ce-ți trece prin cap? Stai să-ți iau pulsul. Bazarov îi luă mâna, simți vinişoara ce bătea liniştit, şi nici nu găsi de cuviință să-i numere bătăile. Ai să trăieşti o sută de ani, spuse el dându-i drumul la mână.

— Oh, ferească Dumnezeu! strigă dânsa.

— Da de ce? Nu vrei să trăieşti mult?

— Vai de mine! O sută de ani! Am avut o bunică, de optzeci şi cinci şi cât s-a mai chinuit biata de ea! Era neagră la față, surdă, gheboasă şi tuşea întruna. Îşi era ei însăşi o povară. Ce viață mai era şi aia!

— Atunci e mai bine să fii tânără?

— Cred şi eu!

— Şi de ce anume e mai bine? Spune-mi!

— Cum de ce e mai bine? De pildă eu acum sunt tânăra şi pot să fac orice: mă duc, mă întorc, îmi iau ce-mi trebuie şi n-am nevoie să rog pe nimeni… Ce poate să fie mai bine?

— Cât despre mine, îmi este totuna dacă sunt tânăr sau bătrân.

— Cum poți să spui că ți-e totuna, asta nu se poate!

— Ia judecă şi dumneata, Fedosia Nikolaevna! La ce-mi foloseşte tinerețea? Trăiesc singur, burlac…

— Asta atârnă numai de dumneata.

— Ei, tocmai că nu! Măcar de i s-ar face cuiva mila de mine.

Fenecika îl privi dintr-o parte, dar nu spuse nimic.

— Ce carte e asta? întrebă ea după un răstimp.

— Asta? E o carte de ştiință, greu de înțeles.

— Şi dumneata înveți mereu? Nu te-ai plictisit? Mie mi se pare că şi aşa le ştii pe toate.

— Se vede că nu chiar pe toate. Ia încearcă să citeşti puțin.

— Dar n-am să înțeleg nimic. E în ruseşte? întrebă Fenecika luând cu amândouă mâinile volumul greu, cu scoarțe tari. Ce groasă e!

— E în ruseşte.

— Oricum, n-am să înțeleg nimic.

— Dar nici nu țin să înțelegi. Vreau să te privesc citind. Când citeşti ți se mişcă foarte drăguț vârful nasului.

Fenecika se apucase tocmai să citească cu jumătate de glas un articol „despre creozot” peste care dăduse, dar auzind cuvintele lui, izbucni în râs şi zvârli cartea… Aceasta alunecă de pe bancă.

— Îmi place şi când râzi, zise Bazarov.

— Hai, lasă!

— Îmi place când vorbeşti. Parcă murmură un

pârâiaş.

Fenecika îşi întoarse capul.

— Ce om mai eşti şi dumneata! spuse ea, trecându-şi degetele peste flori. De ce să stai să mă asculți pe mine? Dumneata ai stat de vorbă cu doamne atât de învățate!

— Ah, Fedosia Nikolaevna! Crede-mă ca toate doamnele învățate de pe lume nu fac nici cât degetul dumitale cel mic.

— Ce-ai mai născocit! şopti Fenecika şi îşi lipi brațele de trup.

Bazarov ridică de jos cartea:

— E o carte pentru doctori. De ce ai aruncat-o?

— Pentru doctori? spuse Fenecika şi se întoarse către el. Ştii ceva? De când mi-ai dat picăturile acelea, ții minte? Ce bine mai doarme Mitea! Nu ştiu cum să-ți mai mulțumesc! Eşti atât de bun, zău!

— De fapt, doctorii trebuiesc plătiți, zise Bazarov zâmbind. Ştii şi dumneata că doctorii sunt ahtiați de câştig.

Fenecika îşi ridică spre Bazarov ochii, ce păreau şi mai întunecați din pricina luminii alburii ce-i cădea pe partea de sus a feței. Nu ştia dacă glumeşte sau nu.

— Dacă doreşti, noi… cu plăcere… o să trebuiască să-i cer lui Nikolai Petrovici…

— Dumneata crezi că vreau bani, îi tăie vorba Bazarov. Nu bani vreau de la dumneata.

— Atunci ce? spuse Fenecika.

— Ce? repetă Bazarov. Ghiceşte.

— Nu ştiu eu să ghicesc!…

— Atunci am să-ți spun eu. Aş vrea… unui din trandafirii dumitale.

Fenecika râse iar, şi-şi împreună mâinile, atât i se păru de hazlie dorința lui Bazarov. Râdea şi, în acelaşi timp, se simțea măgulită. Bazarov o privea stăruitor.

— Te rog, te rog! spuse ea în sfârşit şi, aplecându-se deasupra băncii, începu să aleagă trandafirii.. Vrei unul roşu sau unul alb?

— Roşu şi nu prea mare.

Ea îşi îndreptă spatele.

— Poftim! Ține! spuse ea, dar îşi trase îndată înapoi mâna întinsă şi, muşcându-şi buzele, privi spre marginea boschetului, apoi îşi încordă auzul.

— Ce se întâmplă? o întrebă Bazarov. Nikolai Petrovici?

— Nu… a plecat pe câmp… dar de dumnealui nu mă tem… însă de Pavel Petrovici… Mi s-a părut…

— Ce?

— Mi s-a părut că dumnealui umblă pe aici. Nu… nu e nimeni. Ia-l… Fenecika îi dădu lui Bazarov trandafirul.

— Pentru ce te temi de Pavel Petrovici?

— Dumnealui mă tot sperie. De vorbit, nu vorbeşte, dar se uită aşa de ciudat. Mi se pare că nici dumneata nu-l iubeşti. Îți aduci aminte că, înainte, vă certați mereu. Nici nu ştiu de ce vă certați, dar vedeam că uite aşa îl suceai şi-l învârteai…

Fenecika arătă printr-o mişcare a mâinii, cum îl sucea şi îl răsucea, după părerea ei, Bazarov pe Pavel Petrovici.

Bazarov zâmbi.

— Dar dacă m-ar fi învins, mi-ai fi luat apărarea? întrebă el.

— Cum aş putea eu să te apăr? şi apoi cu dumneata cine poate s-o scoată la capăt?

— Aşa crezi? Eu cunosc o mână care, dacă ar vrea, m-ar doborî cu un deget.

— Ce mână e asta?

— Te faci că nu ştii! Ia miroase, să vezi ce mireasmă are trandafirul pe care mi l-ai dat.

Fenecika îşi lungi gâtul şi îşi apropie obrazul de floare… Băsmăluța îi alunecă de pe cap pe umeri, descoperind bogatul păr moale, negru şi lucios, uşor ciufulit.

— Stai puțin! Vreau să-l miros împreună cu dumneata, spuse Bazarov, şi aplecându-se o sărută

apăsat pe buzele întredeschise.

Femeia tresări, se propti cu amândouă mâinile în pieptul lui, dar se propti slab şi el putu să-şi reînnoiască şi să-şi prelungească sărutul.

O tuse seacă se auzi dincolo de tufişul de liliac. Fenecika se trase într-o clipă în celălalt capăt al băncii. Pavel Petrovici apăru, se înclină uşor şi după ce rosti cu un fel de tristeţe plină de răutate:

— Sunteţi aici? se îndepărtă. Fenecika strânse îndată trandafirii şi ieşi din boschet.

— Ţi-ai făcut păcat cu mine, Evgheni Vasilici! şopti ea plecând. În şoapta ei se simţea o dojană neprefăcută.

Bazarov îşi aminti de o altă scenă, petrecută nu demult. I se făcu ruşine şi simţi o ciudă, plină de dispreţ, faţă de sine însuşi. Dar îşi scutură îndată capul, se felicită ironic de a fi călcat formal pe urmele lui Céladon{84} şi se duse în odaia lui.

Pavel Petrovici ieşi din grădină şi, mergând cu paşi rari, ajunse în pădure. Rămase acolo destul de mult, iar când se întoarse să ia micul dejun, Nikolai Petrovici îl întrebă grijuliu dacă nu cumva se simte rău, atât de pământiu era la faţă.

— Tu ştii că eu sufăr câteodată de gălbinare, îi răspunse liniştit Pavel Petrovici.

Două ore mai târziu, bătu la uşa lui Bazarov.

— Sunt dator să-ţi cer iertare că te stingheresc în îndeletnicirile dumitale ştiinţifice, începu el şi se aşează pe un scaun lângă fereastră, sprijinindu-se cu amândouă mâinile pe bastonul lui frumos cu mâner de fildeş (de obicei se plimba fără baston), dar sunt nevoit să te rog să-mi dai cinci minute din timpul dumitale... nu mai mult.

— Tot timpul meu e la dispoziţia dumneavoastră, răspunse Bazarov. De îndată ce Pavel Petrovici păşise pragul camerei lui, o umbră îi trecuse peste faţă.

— Îmi ajung cinci minute. Am venit să-ţi pun o întrebare.

— O întrebare? Despre ce?

— Te rog să mă asculți. La începutul şederii dumitale în casa fratelui meu, pe când nu-mi refuzam încă plăcerea de a sta de vorbă cu dumneata, mi se întâmplă să-ți aud părerile asupra multor chestiuni; dar, după câte îmi amintesc, nici între noi şi nici, în general, când eram de față, n-a venit vreodată vorba despre dueluri. Dă-mi voie să aflu care este părerea dumitale în această privință?

Bazarov, care se sculase spre a-l întâmpina pe Pavel Petrovici, se aşează pe marginea mesei, încrucişându-şi mâinile.

— Iată părerea mea! spuse el. Din punct de vedere teoretic, duelul este o neghiobie, dar din punct de vedere practic e cu totul altceva.

— Adică, dumneata vrei să spui, dacă te-am înțeles bine, că oricare ar fi părerea dumitale, din punct de vedere teoretic, asupra duelului, în practică n-ai îngădui să fii jignit fără a cere satisfacție?

— Mi-ați ghicit pe deplin gândul.

— Foarte bine. Îmi face multă plăcere să aud asta de la dumneata. Cuvintele dumitale îmi lămuresc o nedumerire…

— Vreți să spuneți o îndoială?

— E totuna. Vorbesc aşa, numai ca să fiu înțeles. Nu sunt… un şoarece de seminar. Cuvintele dumitale mă scutesc de un lucru neplăcut la care aş fi fost nevoit să recurg. M-am hotărât să mă bat în duel cu dumneata.

Bazarov făcu ochii mari:

— Cu mine?

— Da, cu dumneata, fără îndoială.

— Dar de ce, mă rog?

— Aş putea să-ți lămuresc pricina, începu Pavel Petrovici, dar găsesc că e mai bine să o trec sub tăcere. După părerea mea, dumneata eşti de prisos aici. Nu te pot suferi, te disprețuiesc şi dacă asta nu-ți este de ajuns…

Ochii lui Pavel Petrovici fulgerară… Scăpărară şi cei ai lui Bazarov.

— Foarte bine! făcu el. Alte lămuriri sunt de prisos. V-a venit cheful să puneți la încercare cu mine spiritul dumneavoastră cavaleresc. Aş putea să vă refuz această plăcere, dar, hai, treacă de la mine!

— Îți rămân adânc îndatorat, răspunse Pavel Petrovici, şi acum pot să nădăjduiesc că îmi vei primi provocarea, fără să mă sileşti să mă folosesc de mijloace de constrângere?

— Adică, vorbind fără perifraze, de bastonul dumneavoastră? observă cu sânge rece Bazarov. Aveți dreptate. Nu e nevoie să mă jigniți câtuşi de puțin. De altfel acest lucru s-ar putea să fie primejdios. Puteți rămâne un gentleman… Tot ca un gentleman, primesc şi eu provocarea dumneavoastră.

— Minunat! spuse Pavel Petrovici şi îşi propti bastonul într-un colț. Şi acum, câteva cuvinte despre condițiile duelului nostru; dar, înainte de toate, aş dori să ştiu dacă socoteşti că este nevoie să recurgem la formalitatea unei mici dispute, care ar putea sluji drept pretext provocării mele?

— Nu. E mai bine fără formalități.

— Şi eu cred aceeaşi lucru. Socot de asemenea că nu e locul aici să examinăm adevărata pricină a conflictului nostru. Nu ne putem înghiți unul pe altul. Ce trebuie mai mult?

— Ce trebuie mai mult? repetă batjocoritor Bazarov.

— În ceea ce priveşte condițiile duelului nostru, dat fiind că nu vom avea secundanți, fiindcă n-avem de unde să-i luăm…

— Într-adevăr! De unde să-i luăm?

— Am onoarea să-ți propun următoarele: să ne batem mâine dimineață, devreme, să zicem la ora şase, dincolo de crâng, cu pistoalele. Bariera de zece paşi…

— De zece paşi? Da, într-adevăr, asta-i distanța la care ne urâm noi.

— S-ar putea şi opt, spuse Pavel Petrovici.

— S-ar putea, de ce nu?

— O să tragem de câte două ori şi, pentru orice eventualitate, o să-şi pună fiecare în buzunar o scrisorică, în care să se învinuiască singur de sfârşitul lui.

— Iată, în privința asta, nu sunt cu totul de aceeaşi părere, spuse Bazarov. Aduce oarecum a roman franțuzesc. Nu prea e de crezut.

— Se poate. Totuşi, nu este plăcut să fii bănuit de crimă. Nu-i aşa?

— Aşa e; dar este un mijloc de a scăpa de această supărătoare învinuire. Secundanți nu vom avea, dar putem avea un martor.

— Şi cine anume, dacă-mi dai voie să aflu?

— Păi, Piotr.

— Care Piotr?

— Feciorul fratelui dumneavoastră. E un om care se află la înălțimea vremurilor de azi şi îşi va juca rolul cu tot *come il faut*[85]-ul necesar în asemenea cazuri.

— Mi se pare că glumiți, stimate domn!

— Nicidecum. După ce veți cugeta asupra propunerii mele, vă veți încredința că e plină de bun simț şi cât se poate de simplă. Adevărul tot iese la iveală, asta se ştie, aşa că iau asupra mea sarcina de a-l pregăti pe Piotr după cum se cuvine şi de a-l aduce la locul bătăliei.

— Văd că glumeşti întruna, spuse Pavel Petrovici, sculându-se de pe scaun. Dar după bunăvoința cu care ai primit totul, nu am dreptul să-ți cer prea multe… Aşadar, lucrurile sunt puse la cale… A, da, era să uit! Ai pistoale?

— De unde să am pistoale, Pavel Petrovici? Nu sunt ostaş.

— Dacă-i aşa, te poți folosi de-ale mele. Țin să te încredințez că sunt cinci ani de când nu am mai tras cu ele.

— Este o veste nespus de îmbucurătoare.

Pavel Petrovici îşi luă bastonul…

— Acestea fiind spuse, stimate domn, nu-mi rămâne decât să-ți mulțumesc şi să te las îndeletnicirilor dumitale. Am onoarea să te salut!

— La bună vedere, stimatul meu domn! spuse Bazarov, petrecându-şi oaspetele.

Pavel Petrovici ieşi, iar Bazarov mai rămase puțin în fața uşii, apoi strigă deodată:

— Ptiu, drace! Cât e de frumos şi de stupid în acelaşi timp! Ce comedie am jucat amândoi! Numai câinii dresați joacă aşa, în două labe! Dar era cu neputință să nu primesc. Ar fi putut să mă lovească şi atunci… (Bazarov păli numai la gândul ăsta. Toată mândria lui se răzvrătise.) Atunci, ar fi trebuit să-l sugrum, ca pe un pui! Se întoarse la microscopul lui, dar inima îi era tulburată şi liniştea de care avea nevoie pentru cercetări pierise. „Ne-a văzut astăzi! se gândi el. Dar oare numai pentru fratele său o face? La urma urmei, ce mare lucru e un sărut? Trebuie să mai fie şi altceva la mijloc. Stai! N-o fi îndrăgostit chiar el de dânsa? Fără-ndoială că e îndrăgostit, e limpede ca lumina zilei. Ce încurcătură! Proastă treabă! hotărî el în cele din urmă. Oricum ai suci-o, oricum ai învârti-o, tot prost iese! În primul rând, trebuie să-mi pun viața în joc şi în orice caz, trebuie să plec de aici! Şi mai e şi Arkadi… şi vaca asta a Domnului, Nikolai Petrovici… Proastă treabă; proastă!”

Ziua se scurse deosebit de molcomă şi de liniştită. Fenecika parcă nici n-ar mai fi existat pe lume. Şedea în cămăruța ei, ca un şoricel în gaură. Nikolai Petrovici părea îngrijorat. I se spusese că grâul lui, pe care se bizuia cu deosebire, făcuse rugină. Pavel Petrovici îi strivea pe toți, chiar şi pe Prokofici, cu politețea lui de gheață. Bazarov dădu să înceapă o scrisoare către tatăl lui, dar o rupse şi o aruncă sub masă. „Dacă mor, se gândi el, au să afle; dar n-am să mor. Nu, am să mai fac multă vreme umbră pământului.” Lui Piotr îi porunci să vină la el a doua zi, în zori, ca să-i spună ceva însemnat.

Piotr îşi închipui că vrea să-l ia cu el la Petersburg. Bazarov se culcă târziu şi toată noaptea îl chinuiră vise încâlcite… Chipul Odințovei se învârtea prin fața lui, se făcea că tot ea era şi maică-sa, iar după ea se ținea mereu o pisicuță cu mustăți negre, şi pisicuța era Fenecika. Pavel Petrovici i se înfățişă ca o pădure mare, cu care totuşi trebuia să se bată. Piotr îl deşteptă la ora patru. Se îmbrăcă numaidecât şi plecară împreună.

Dimineața era frumoasă, răcoroasă; nori mici şi pestriți pluteau „ca o turmă de miei, pe albastrul limpede şi palid. Frunzele şi ierburile erau presărate cu rouă măruntă, care strălucea ca argintul pe pânzele de păianjen; pământul, umed şi întunecat, părea că mai păstrează urma rumenă a zorilor; pretutindeni, din cer, se revărsau trilurile ciocârliilor. Bazarov ajunse în crâng, se aşeză la umbră, la marginea lui, şi abia atunci îi dezvălui lui Piotr ce anume serviciu aştepta de la el. Feciorul cel instruit se sperie de moarte, dar Bazarov îl linişti, încredințându-l că nu va avea nimic altceva de făcut decât să stea de o parte şi să privească, şi că nu va fi tras la nicio răspundere. „Şi pe urmă, adăugă el, gândeşte-te ce rol de seamă o să joci.” Piotr îşi desfăcu mâinile, îşi pironi ochii în pământ şi, verde la față de spaimă, se rezemă de un mesteacăn.

Drumul de la Mariino ocolea păduricea; Colbul lui uşor nu fusese încă atins din ajun nici de roată, nici de picior de om. Bazarov se uita din când în când, fără să vrea, în lungul drumului, rupea şi muşca câte un fir de iarbă, spunându-şi: „Ce nerozie!” Răcoarea dimineții îl făcu să se înfioare de vreo două ori… Piotr îl privi posomorât, dar Bazarov se mulțumi să zâmbească, nu-i era teamă.

Pe drum se auzi un tropot de cai… Apoi, de după copaci, se ivi un mujic. Mâna în fața lui doi cai împiedicați şi, trecând pe lângă Bazarov, îi aruncă o căutătură ciudată, fără să-şi scoată căciula, ceea ce îl tulbură pe Piotr ca un semn rău. „Iată şi ăsta s-a sculat

devreme, se gândi Bazarov, dar cel puțin are o treabă; pe când noi?”

— Mi se pare că vine dumnealui, şopti deodată Piotr.

Bazarov îşi ridică ochii şi îl văzu pe Pavel Petrovici. Îmbrăcat cu o haină uşoară, cadrilată şi cu pantaloni ambii ca neaua, păşea iute pe drum. Sub braț ducea o cutie, învelită în postav verde.

— Vă cer iertare! Mi se pare că v-am făcut să aşteptați, spuse el, înclinându-se întâi în fața lui Bazarov, apoi în fața lui Piotr, pe care, în clipa aceasta, îl privea drept un fel de secundant. N-am vrut să-mi deştept feciorul.

— Nu face nimic! răspunse Bazarov. Şi noi abia am venit.

— Ah! Cu atât mai bine! Şi Pavel Petrovici se uită împrejur. Nu se vede nimeni. Nimeni nu ne va stânjeni. Putem începe?

— Să începem!

— Cred că nu mai ceri alte lămuriri?

— Nu cer.

— Vrei să le încarci dumneata? întrebă Pavel Petrovici, scoțând pistoalele din lădiță,

— Nu. Încărcați-le dumneavoastră, iar eu am să măsor paşii. Am picioare mai lungi, adăugă Bazarov surâzând. Unu, doi, trei…

— Evgheni Vasilici, bolborosi cu greu Piotr (tremura ca scuturat de friguri), cu voia dumneavoastră, eu am să mă duc mai încolo.

— Patru… cinci… Du-te mai încolo, frățioare, du-te! Poți chiar să stai după un copac, să-ți astupi urechile, numai să nu închizi ochii, iar când o cădea careva, dă fuga să-l ridici. Şase… şapte… opt… Bazarov se opri. E destul? spuse el către Pavel Petrovici, sau să mai adaug doi paşi?

— Cum doreşti! zise acesta, vârând al doilea glonte în pistol.

— În cazul acesta să mai adăugăm doi paşi! Bazarov

trase cu vârful cizmei o dungă pe pământ. Iată şi bariera! Ah, încă ceva! La câți paşi să se depărteze fiecare din noi de barieră? Este de asemenea o problemă însemnată. Ieri n-am vorbit despre asta.

— Socot că la zece paşi, răspunse Pavel Petrovici, întinzându-i lui Bazarov amândouă pistoalele. Binevoiți să alegeți!

— Binevoiesc. Dar nu găsiți, Pavel Petrovici, că duelul nostru este atât de neobişnuit încât pare caraghios? Uitați-vă numai la mutra secundantului nostru!

— Îți arde de glume mereu, răspunse Pavel Petrovici. Nu zic că duelul nostru nu este ciudat, dar socot că e de datoria mea să te previn că am de gând să mă bat serios. *A bon entendeur, salut!*{86}

— O, nu mă îndoiesc că suntem hotărâți să ne nimicim unul pe altul, dar de ce să nu râdem puțin şi să nu îmbinăm *utile dulci?*{87} Uite aşa: dumneavoastră îmi vorbiți pe franțuzeşte, iar eu, pe latineşte.

— Am de gând să mă bat serios! repetă Pavel Petrovici şi se duse spre locul său. Bazarov, la rândul lui, numără zece paşi de la barieră şi se opri.

— Eşti gata? întrebă Pavel Petrovici.

— Gata!

— Atunci, să pornim unul spre celălalt!

Bazarov porni încet înainte, iar Pavel Petrovici veni spre el cu mâna stânga în buzunar, ridicând treptat, treptat, cu dreapta, țeava pistolului… „Ținteşte drept în nasul meu! se gândi Bazarov, şi cu câtă sârguință mă ia la ochi, tâlharul! Este totuşi o senzație neplăcută. O să mă uit la lanțul lui de la ceas…” Deodată, ceva trecu, şuierând ascuțit, chiar pe lângă urechea lui Bazarov, şi în aceeaşi clipă se auzi detunătura. „Dacă am auzit, înseamnă că nu s-a întâmplat nimic!” îi fulgeră prin minte. Mai făcu un pas şi, fără a ținti, apăsă pe trăgaci.

Pavel Petrovici tresări uşor şi se apucă cu mâna de coapsă. O şuviță de sânge se prelinse de-a lungul pantalonilor albi.

Bazarov azvârli pistolul şi se apropie de duşmanul lui.

— Sunteți rănit? întrebă el.

— Aveai dreptul să mă chemi la barieră! spuse Pavel Petrovici, asta însă e un fleac! în urma înțelegerii noastre, fiecare mai are de tras o dată.

— Să avem iertare, dar asta rămâne pentru altă dată! răspunse Bazarov şi-l sprijini pe Pavel Petrovici, care începea să pălească. Acum nu mai sunt duelist, ci doctor şi, înainte de toate, trebuie să vă cercetez rana. Piotr! Vino-ncoace, Piotr! Unde te-ai ascuns?'

— Un fleac... Nu am nevoie de ajutorul nimănui, rosti rar Pavel Petrovici, şi... trebuie... din nou... să... Dădu să se tragă de mustață, dar mâna nu-l ascultă, îşi dădu ochii peste cap şi leşină.

— Ia te uită! A leşinat! De ce oare? se-ntrebă, fără să vrea, Bazarov, culcându-l pe Pavel Petrovici în iarbă. Ia să vedem ce se întâmplă! îşi scoase batista, şterse sângele şi pipăi rana de jur împrejur... Osul e neatins, murmură el printre dinți. Glontele n-a pătruns în adânc şi a atins numai muşchiul *vastus externus.* Peste trei săptămâni poate să şi danseze! Dar leşinul! Ce ți-e şi cu oamenii ăştia nervoşi! Dar ce piele fină are!

— Domnul e mort? se auzi la spatele lui glasul tremurător al lui Piotr.

Bazarov îşi întoarse capul.

— Du-te mai repede după apă „frățioare! Cât despre... dumnealui, o să ne îngroape pe amândoi.

Dar „modernul" servitor părea că nu-i pricepe cuvintele şi nu se urni din loc. Pavel Petrovici deschise încet ochii.

— Îşi dă sufletul! şopti Piotr şi începu să-şi facă semnul crucii.

— Ai avut dreptate... Ce fizionomie prostească! spuse gentlemanul rănit, zâmbind în silă.

— Dar du-te odată după apă, drace! se răsti Bazarov.

— Nu-i nevoie... a fost un *vertige*[88] de o clipă. Ajutați-mă să mă aşez... a-aşa... Zgârietura asta trebuie să fie

doar bandajată cu ceva şi eu am să ajung până acasă pe jos sau de nu, cei de-acasă să-mi trimită trăsura. Dacă crezi, duelul nu se va mai repeta. Te-ai purtat cu noblețe… Astăzi, numai astăzi, bagă de seamă!

— N-are rost să ne mai amintim de trecut! îi tăie vorba Bazarov. Cât despre viitor, nici cu el nu trebuie să ne batem capul pentru că eu am de gând s-o şterg, fără nicio întârziere. Lăsați-mă acum să vă pansez piciorul! Rana dumneavoastră nu este primejdioasă, dar e mai bine să oprim sângele. Mai întâi însă, trebuie neapărat să-l aducem în simțiri pe muritorul ăsta.

Bazarov îl scutură pe Piotr de guler şi-l trimise după trăsură.

— Bagă de seamă să nu-l sperii pe fratele meu! îi spuse Pavel Petrovici. Nu cumva să-ți treacă prin cap să-i raportezi ce s-a întâmplat!

Piotr o luă la goană; în timp ce el era dus dună trăsură, cei doi adversari şedeau jos, pe pământ, şi tăceau. Pavel Petrovici căuta să nu se uite la Bazarov; de împăcat, tot nu voia să se împace cu el. Îi era ruşine de trufia lui, de faptul că dăduse greş tot ce pusese la cale, cu toate că simțea că un sfârşit mai bun decât acesta nici n-ar fi putut exista. „Cel puțin n-are să-mi mai stea în ochi aici, căuta el să se liniştească, mulțumesc şi pentru atât.” Tăcerea stăruia greoaie şi supărătoare. Niciunul nu se simțea la largul lui. Fiecare îşi dădea seama că celălalt îl înțelege. Când e vorba de prieteni, simțământul acesta este plăcut, dar când e vorba de duşmani, e cât se poate de neplăcut, mai ales când aceştia nu pot avea o explicație şi nici nu se pot despărți pe loc.

— Nu v-am legat prea strâns piciorul? întrebă în sfârşit Bazarov.

— Nu, nu, e foarte bine! răspunse Pavel Petrovici şi, după un răstimp, adăugă: Pe fratele meu nu-l putem înşela; va trebui să-i spunem că am avut o discuție politică.

— Foarte bine! spuse Bazarov. Puteți să-i spuneți că i-am înjurat pe toți anglomanii.

— Minunat. Dar ce crezi că-şi închipuie despre noi omul de colo? urmă Pavel Petrovici arătând spre mujicul care, cu câteva minute înainte de duel îşi mânase prin fața lui Bazarov caii împiedicați şi care, întorcându-se înapoi, pe acelaşi drum, făcu acum o plecăciune în fața „boierilor” scoțându-şi şapca.

— Cine ştie? răspunse Bazarov. Mai degrabă cred că nu-şi închipuie nimic. Mujicul rus este acel necunoscut, plin de taină, despre care a vorbit cândva atât de mult doamna Rodcliffe{89}. Cine îl poate înțelege? Nici el nu se înțelege pe sine.

— Aha! Vasăzică asta e părerea dumitale, începu Pavel Petrovici, dar deodată strigă: Ia te uită ce a făcut nătângul dumitale! Iată-l pe fratele meu venind în goană!

Bazarov se întoarse şi-l văzu pe Nikolai Petrovici în trăsură, palid la față. Acesta sări jos, înainte de a se fi oprit caii şi se repezi la fratele lui.

— Ce-nseamnă asta? spuse el tulburat: Evgheni Vasilici, pentru Dumnezeu! Ce-nseamnă asta?

— Nimic! răspunse Pavel Petrovici. Piotr te-a speriat degeaba. Domnul Bazarov şi cu mine ne-am cam certat, şi eu plătesc nițel pentru acest lucru.

— Dar, spuneți-mi, cum s-a iscat toată povestea, pentru numele lui Dumnezeu?

— Cum să-ți spun? Domnul Bazarov a vorbit nerespectuos despre *sir* Robert Peel{90}. Mă grăbesc să adaug că eu singur sunt vinovat de toate, pe când domnul Bazarov s-a purtat foarte frumos. Eu l-am provocat.

— Dar ce văd? Sânge!

— Credeai, poate, că am apă în vine? Pierderea asta de sânge îmi face chiar bine. Nu-i aşa, doctore? Ajută-mă să mă urc în trăsură şi nu mai fi trist! Mâine am să fiu sănătos. Uite-aşa… foarte bine. Mâna vizitiu!

Nikolai Petrovici se luă după trăsură, iar Bazarov rămase mai în urmă...

— Trebuie să te rog să te ocupi de fratele meu! îi spuse Nikolai Petrovici. Până când o să ne vină un alt doctor din oraş.

Bazarov înclină tăcut capul.

O oră după aceea, Pavel Petrovici era culcat în pat, cu piciorul bandajat cu multă iscusinţă. Toată casa era întoarsă pe dos. Fenecika leşinase. Nikolai Petrovici îşi frângea ascuns mâinile, pe când Pavel Petrovici râdea şi glumea, mai ales cu Bazarov; îşi pusese o cămaşă subţire de batist, o hăinuţă elegantă de dimineaţă şi un fes; nu îngăduise ca storurile să fie lăsate şi se plângea, pe un ton hazliu de necesitatea abstinenţei în ceea ce priveşte mâncarea.

Totuşi spre seară făcu febră; începu să-l doară capul. Sosi doctorul de la oraş (Nikolai Petrovici nu-l ascultase pe fratele lui, ceea ce de altfel îi convenea şi lui Bazarov). Acesta rămăsese toată ziua în camera lui, galben la faţă şi plin de venin şi nu trecuse pe la bolnav de fiecare dată decât pentru câteva clipe. De vreo două ori o întâlnise pe Fenecika, dar aceasta se depărtase de el, îngrozită. Doctorul cel nou prescrisese bolnavului băuturi răcoritoare, de altfel, el întări spusele lui Bazarov că nu se prevede nicio primejdie. Nikolai Petrovici îi spusese că fratele lui s-a rănit din greşeală, la care doctorul făcu doar: „Hm!" Dar de îndată ce primi în mână douăzeci şi cinci de ruble de argint, zise:

— Da, da! Bineînţeles! Se-ntâmplă adeseori aşa ceva.

Noaptea, nimeni din casă nu s-a culcat şi nu s-a dezbrăcat. Nikolai Petrovici intra tot timpul în vârful picioarelor la fratele lui şi tot în vârful picioarelor ieşea de la el. Bolnavul aţipea, gemea uşor, îi spunea în franţuzeşte *„Couchez-vous!"*{91} şi cerea de băut. Nikolai Petrovici o puse o dată pe Fenecika să-i ducă un pahar cu limonadă; Pavel Petrovici o privi ţintă şi bău paharul până la fund. Spre dimineaţă febra crescu şi bolnavul

începu să aiureze puțin. La început, rosti cuvinte fără şir, apoi deodată, deschise ochii şi, văzându-l lângă pat pe fratele lui aplecat grijuliu spre el, îi spuse:

— Nu-i aşa, Nikolai, că Fenecika aduce cu Nelly?

— Cu care Nelly, Paşa?

— Cum poți să întrebi aşa ceva? Cu prințesa R... Mai ales partea de sus a feței. *C'est de la même famille!*{92}

Nikolai Petrovici nu răspunse nimic şi se miră în sinea lui cât de trainice sunt vechile simțăminte în om. „Iată cum a răbufnit!" se gândi el.

— Ah, cât o iubesc pe ființa asta prostuță! gemu Pavel Petrovici, punându-şi mâinile după ceara. N-am să îngădui ca un neobrăzat să se atingă de ea... bâigui el, după câteva clipe.

Nikolai Petrovici oftă doar; nici nu bănuia măcar pentru cine erau spuse vorbele astea.

Bazarov veni la el a doua zi, pe la opt. Îşi şi făcuse bagajul şi dăduse drumul la toate broaştele, gâştele şi păsările lui.

— Ai venit să-ți iei rămas bun de la mine? îl întrebă Nikolai Petrovici, ridicându-se în întâmpinarea lui.

— Întocmai.

— Te-nțeleg şi te aprob întru totul. Sărmanul meu frate este bineînțeles vinovat, fapt pentru care a şi fost pedepsit. Mi-a spus chiar el că te-a pus într-o situație în care nu puteai să te porți altfel. Sunt încredințat că n-ai putut să eviți duelul acesta care... care... până la un anumit punct, se explică numai printr-o veşnică neînțelegere, datorită felului deosebit în care priviți lumea. (Nikolai Petrovici se încurca în vorbe.) Fratele meu e un om de modă veche; e iute şi încăpățânat... Slavă Domnului că s-a sfârşit aşa! Am luat toate măsurile necesare pentru a evita zvonurile...

— Vă las, pentru orice eventualitate, adresa mea, dacă cumva iese vreo istorie, spuse Bazarov cu nepăsare.

— Nădăjduiesc că nu are să iasă nicio istorie, Evgheni

Vasilici… îmi pare foarte rău că şederea dumitale în casa mea a avut o asemenea… un asemenea sfârşit. Sunt cu atât mai mâhnit de asta cu cât Arkadi…

— Nădăjduiesc că am să-l văd! îi tăie vorba Bazarov, în sufletul căruia „explicaţiile" şi „lămuririle" de orice fel stârneau un sentiment de nerăbdare; iar de nu, o să vă rog să-i spuneţi toate cele bune din partea, mea şi să fiţi încredinţat că-mi pare rău.

— Şi eu te rog… răspunse, înclinându-se, Nikolai Petrovici… dar Bazarov nu aşteptă sfârşitul frazei şi ieşi.

Aflând despre plecarea lui Bazarov, Pavel Petrovici voi să-l vadă şi îi strânse mâna. Dar şi de data aceasta Bazarov rămase rece ca gheaţa înţelese că Pavel Petrovici dorea să se arate mărinimos. De la Fenecika nu izbuti să-şi ia rămas bun, ci schimbă cu ea numai o privire pe fereastră. Chipul ei îi păru plin de tristeţe. „Cred că o să sfârşească prost! îşi spuse el… Sau poate că o să iasă: cumva din încurcătură!" În schimb, Piotr se înduioşa într-atât încât plânse pe umărul lui, până ce Bazarov îl răcori cu întrebarea:

— Nu cumva ai obiceiul să plângi uşor?

Cât despre Duniaşa ea fu nevoită să fugă în crâng, pentru a-şi ascunde tulburarea. Iar cel vinovat de toate aceste supărări se urcă în trăsură, îşi aprinse o ţigară de foi şi când văzu la cea de a patra verstă, la o cotitură a drumului, pentru cea din urmă oară în faţa ochilor conacul Kirsanovilor, cu casa cea nouă boierească, scuipă mormăind:

— Boiernaşi afurisiţi! şi se înfăşură mai strâns în manta.

Nu trecu mult, şi Pavel Petrovici se simţi mai bine, dar trebui să rămână în pat aproape o săptămână. Prizonieratul, după: cum îi spunea el, îl îndura cu destulă răbdare; atâta doar că se îngrijea foarte mult de înfăţişarea sa şi poruncea mereu să i se parfumeze camera cu apă de colonie. Nikolai Petrovici îi citea din

reviste, iar Fenecika îl servea ca şi înainte; îi aducea câte o ceaşcă de supă, limonadă, ouă moi şi ceai, dar o spaimă ascunsă o cuprindea de fiecare dată când intra în camera bolnavului. Fapta neaşteptată a lui Pavel Petrovici îi speriase pe toți din casă, iar pe ea mai mult decât pe oricine. Numai Prokofici rămânea netulburat şi spunea că şi pe vremea lui boierii se băteau uneori, „dar numai boierii de viță veche între ei, iar pe un necioplit de-alde ăştia l-ar fi pus să fie bătut de slugi, în grajd, pentru obrăznicie".

Pe Fenecika n-o mustra aproape de loc conştiința, dar din când în când o chinuia bănuiala despre adevărata pricină a certei lor; apoi şi Pavel Petrovici o privea atât de ciudat… Aşa încât, chiar când stătea cu spatele la el, îi simțea privirea. Din pricina veşnicei nelinişti în care trăia, slăbise şi, cum se întâmplă în asemenea împrejurări, se făcuse şi mai drăguță.

Într-o dimineață când Pavel Petrovici, simțindu-se bine, trecuse de pe pat pe divan, iar Nikolai Petrovici, după ce-l întrebase cum se mai simte, plecase la arie, Fenecika îi aduse o ceaşcă de ceai şi, după ce o puse pe măsuță, dădu să plece. Pavel Petrovici însă o opri.

— Unde te grăbeşti, Fedosia Nikolaevna? începu el. Ai cumva treabă?

— Nu… Da… Trebuie să torn ceaiul dincolo.

— Las' c-o face Duniaşa şi fără dumneata! Mai stai puțin cu un om bolnav. De altfel trebuie să-ți vorbesc.

Fenecika se aşează tăcută pe marginea fotoliului.

— Ascultă! spuse Pavel Petrovici şi se trase de mustață. De mult voiam să te întreb: mi se pare că te cam temi de mine, nu?

— Eu?

— Da, dumneata. Nu mă priveşti niciodată în ochi, de parcă nu ai avea cugetul curat.

Fenecika se roşi; totuşi aruncă o privire spre Pavel Petrovici. Acesta i se păru oarecum ciudat şi inima îi tremură uşor.

— Ți-e cugetul curat, nu-i aşa? o întrebă el.

— Da. De ce să nu fie curat? şopti dânsa.

— Mai ştii? De altfel, față de cine ai putea să fii dumneata vinovată? Față de mine? Nu-i de crezut. Față de alte persoane de aici din casă? Nici asta nu pare cu putință. Poate față de fratele meu? Doar îl iubeşti, nu-i aşa?

— Îl iubesc.

— Din tot sufletul, din toată inima?

— Îl iubesc pe Nikolai Petrovici din toată inima.

— Adevărat? Ia uită-te la mine, Fenecika! (îi spunea aşa pentru prima oară.) Doar ştii că e mare păcat să minți!

— Eu nu mint, Pavel Petrovici. Dacă nu l-aş iubi pe Nikolai Petrovici, nici nu s-ar mai cădea să trăiesc!

— Şi nu l-ai schimba cu nimeni?

— Păi, cu cine să-l schimb?

— Cine ştie? De pildă cu domnul acela care a plecat.

Fenecika se ridică:

— Doamne, Dumnezeule, Pavel Petrovici, de ce mă chinuiți? Ce v-am făcut? Cum puteți să vorbiți aşa?...

— Fenecika, spuse cu glas trist Pavel Petrovici, doar am văzut.

— Ce-ați văzut?

— Păi, acolo... în boschet.

Fenecika se roşi până în vârful urechilor.

— Dar cu ce sunt eu vinovată? rosti ea anevoie.

Pavel Petrovici se ridică într-un cot:

— Nu eşti vinovată? Nu? Deloc?

— Numai pe Nikolai Petrovici îl iubesc pe lumea asta şi am să-l iubesc în veci! izbucni Fenecika cu o putere neaşteptată, în timp ce hohotele de plâns o înecau. Iar ce-ați văzut dumneavoastră, am s-o spun şi la judecata de apoi că n-am nicio vină, nici n-am avut, şi ar fi mai bine să mor chiar acum dacă pot să fiu bănuită de aşa ceva, că eu, față de binefăcătorul meu, Nikolai Petrovici...

Dar aici glasul i se curmă şi, în acelaşi timp, simți că Pavel Petrovici îi apucase mâna şi i-o strânsese… Se uită la el şi încremeni. Se făcuse şi mai palid. Ochii îi străluceau şi, ceea ce era şi mai ciudat, o lacrimă grea, stingheră, îi luneca pe obraz.

— Fenecika! îi spuse el cu un fel de şoaptă neliniştită. Iubeşte-l, iubeşte-l pe fratele meu! E un om atât de bun! Atât de bun! Nu-l înşela cu nimeni, nu asculta vorbele nimănui! Gândeşte-te! Ce poate fi mai îngrozitor, decât să iubeşti şi să nu fii iubit? Nu-l părăsi niciodată pe bietul meu Nikolai!

Lacrimile Fenecikăi se uscaseră şi spaima i se risipise, atât de mare îi era uimirea. Dar prin ce trecu când Pavel Petrovici, însuşi Pavel Petrovici, îi apăsă mâna de buzele lui şi o ținu aşa, fără s-o sărute, suspinând doar din când în când…

„Doamne, se gândi ea, nu cumva are un atac?…”

Dar în clipa aceea în el fremăta întreaga lui viață irosită în zadar.

Scara scârțâi sub paşi grăbiți… Pavel Petrovici o împinse pe Fenecika departe de dânsul şi-şi lăsă capul pe pernă. Uşa se deschise şi vesel, proaspăt şi rumen, apăru Nikolai Petrovici. Mitea, tot atât de proaspăt şi rumen ca şi tatăl său, numai cu cămăşuța pe el, sălta pe pieptul lui, agățându-se cu picioruşele goale de nasturii mari ai hainei lui.

Fenecika se repezi spre dânsul şi, cuprinzându-i în brațe şi pe el şi pe copil, îşi alipi capul de umărul lui. Nikolai Petrovici se miră, pentru că Fenecika, de obicei ruşinoasă şi modestă, nu-l mângâia niciodată când mai era cineva de față.

— Ce-i cu tine? o întrebă el şi, după ce se uită spre frate-său, îl dădu pe Mitea Fenecikăi. Nu cumva te simți mai rău? făcu el, apropiindu-se de Pavel Petrovici.

Acesta îşi ținea fața ascunsă într-o batistă subțire.

— Nu… nu… aşa… nu-i nimic… Dimpotrivă, mă simt mult mai bine.

— Te-ai grăbit să te muți pe divan! Unde pleci? adăugă Nikolai Petrovici, întorcându-se spre Fenecika. Dar aceasta şi trântise uşa în urma ei. Ți-l adusesem pe voinicul meu să-l vezi. Îi era dor de unchiu-său. De ce l-o fi luat ea de aici? Totuşi, ce-i cu tine? Ați avut vreo discuție sau ce?

— Frate! rosti solemn Pavel Petrovici.

Nicolai Petrovici tresări. Se îngrozi, fără să înțeleagă de ce.

— Frate! repetă Pavel Petrovici. Dă-mi cuvântul tău de onoare că ai să-mi îndeplineşti o rugăminte de-a mea!

— Ce fel de rugăminte? Spune!

— E ceva foarte serios. De ea, după părerea mea, atârnă întreaga fericire a vieții tale. În tot răstimpul acesta m-am gândit mult la cele ce vreau să-ți spun acum... Frate, îndeplineşte-ți datoria, datoria unui om cinstit şi cu suflet mare. Pune capăt pildei rele şi ispititoare pe care o dai tu, cel mai bun dintre oameni.

— Ce vrei să spui, Pavel?

— Însoară-te cu Fenecika!... Te iubeşte, e mama fiului tău.

Nikolai Petrovici făcu un pas înapoi şi îşi împreuna mâinile.

— Tocmai tu spui astă, Pavele? Tu, pe care te-am socotit întotdeauna cel mai neînduplecat duşman al unor asemenea căsătorii? Tocmai tu o spui? Nu ştii că numai din respect pentru tine n-am îndeplinit ceea ce tu numeşti, cu atâta dreptate, datoria mea?

— Dacă e aşa, atunci în zadar m-ai respectat în această chestiune! îi tăie vorba Pavel Petrovici, zâmbind trist. Încep să cred că Bazarov avea dreptate când mă învinuia că sunt aristocrat. Nu, frate drag, nu trebuie să ne mai codim şi să ne gândim la ce spune lumea: suntem acum oameni bătrâni şi potoliți: e timpul să lăsăm de o parte orice deşertăciune. Să ne îndeplinim datoria, aşa cum spui, şi poate că din asta o să ni se tragă fericirea.

Nikolai Petrovici se repezi să-l îmbrățișeze.

— Mi-ai deschis bine ochii! striga el. Nu degeaba am spus eu întotdeauna că eşti omul cel mai bun şi mai deştept din lume! Acum însă văd că eşti tot atât de înțelept, pe cât eşti de mărinimos.

— Mai încet, mai încet! îi tăie vorba Pavel Petrovici. Nu scutura piciorul înțeleptului tău frate care, în pragul celor cincizeci de ani ai săi, s-a bătut în duel ca un praporgic{93}. Aşadar, e lucru hotărât: Fenecika îmi va fi… *bell-soeur*{94}.

— Scumpul meu Pavel! Dar ce-o să spună Arkadi?

— Arkadi? O să-i pară bine, crede-mă! Căsătoria nu intră în prinsipiile lui, dar în schimb simțul de dreptate din el va fi satisfăcut. Şi într-adevăr, ce să caute castele *au dix-neuvieme siecle*{95}?

— Ah, Pavel, Pavel! Mai lasă-mă să te sărut o dată! Nu te teme, o să am grijă să umblu încet.

Cei doi frați se îmbrățişară.

— Ce crezi? N-ar fi bine să-i împărtăşeşti hotărârea ta chiar acum? întrebă Pavel Petrovici.

— De ce să ne grăbim? zise Nikolai Petrovici. Ați vorbit ceva despre asta?

— Să vorbim noi doi? *Quelle idée!*{96}

— Cu atât mai bine! înainte de toate, fă-te sănătos, că pentru celelalte e vreme destulă. Trebuie bine gândit şi bine socotit…

— Dar te-ai hotărât, nu e aşa?

— Bineînțeles că m-am hotărât, şi-ți mulțumesc din suflet; acum am să te las, trebuie să te odihneşti. Orice emoție îți face rău… dar o să mai stăm de vorbă. Caută să dormi, sufletul meu, şi să-ți dea Dumnezeu sănătate!

„Pentru ce mi-o fi mulțumind atât? se gândi Pavel Petrovici când rămase singur. Ca şi cum asta n-ar depinde de el! Iar eu, de îndată ce se va însura, voi pleca undeva, cât mai departe, la Dresda sau la Florența şi am să trăiesc acolo, până am să crăp."

Pavel Petrovici îşi răcori fruntea cu apă de colonie şi

închise ochii. Scăldat de lumina puternică a zilei, capul lui frumos şi slăbit zăcea pe perna albă ca un cap de mort… De altfel, era într-adevăr un om mort.

XXV

În grădina de la Nikolskoie, la umbra unui frasin înalt, şedeau pe o bancă Katia şi Arkadi. Jos, lângă ei, se întinsese Fifi, cu trupul ei lung, arcuit, mlădios, moțăind iepureşte, cum spun vânătorii. Tăceau amândoi. Arkadi ținea în mână o carte întredeschisă, iar Katia lua din coş nişte firimituri de pâine albă şi le arunca unei mici familii de vrăbii care săreau şi ciripeau chiar la picioarele ei, cu acea îndrăzneală, îmbinată cu teamă, ce le este firească.

O adiere de vânt făcea să tremure frunzele frasinului şi mişca domol, încoace şi încolo, palide rotocoale de lumină aurie pe cărarea întunecată şi pe spinarea galbenă a cățeluşei Fifi. Arkadi şi Katia erau învăluiți în umbră şi numai arareori se aprindea în părul fetei o dungă vie de lumină. Tăceau amândoi, dar tocmai din felul cum tăceau şi cum şedeau alături, se vedea între ei o apropiere plină de încredere. Părea că niciunul dintre ei nu se gândeşte la cel de-alături, dar se bucură în taină că-l simte aproape. Şi fețele lor se schimbaseră de când i-am văzut pentru ultima oară: Arkadi părea mai liniştit, iar Katia mai vioaie, mai îndrăzneață.

— Nu găseşti, începu Arkadi, că frasinul are, în ruseşte, nu nume foarte potrivit? Niciun copac nu pare atât de uşor şi de luminos în bătaia vântului!{97}

Katia ridică ochii şi spuse:

— Da! Iar Arkadi se gândi: „Ea nu-mi găseşte nicio vină în faptul că mă exprim frumos.”

— Nu-mi place Heine, nici când râde şi nici când plânge, începu Katia, arătând cu ochii spre cartea pe care Arkadi o ținea în mână. Îmi place când e gânditor şi trist.

— Iar mie îmi place când râde, spuse Arkadi.

— Astea nu sunt decât urmele vechi ale înclinațiilor dumitale satirice… („Urme vechi! gândi Arkadi. Dacă ar auzi-o Bazarov!”) Aşteaptă puțin! O să te schimbăm noi!

— Cine o să mă schimbe? Dumneata?

— Cine? Sora mea, Porfiri Platonîci, cu care nu te mai certi, mătuşa, pe care alaltăieri ai însoțit-o până la biserică,

— Puteam eu să spun că nu vreau? Iar în ceea ce o priveşte pe Anna Sergheevna, dacă-ți aduci aminte, era de aceeaşi părere cu Evgheni în multe privințe.

— Sora mea se găsea atunci sub înrâurirea lui, ca şi dumneata, de altfel.

— Ca şi mine! Ți se pare, oare, că m-am eliberat de sub înrâurirea lui?

Katia nu răspunse.

— Ştiu că nu ți-a plăcut niciodată, urmă Arkadi.

— Nu pot să-l judec.

— Ştii ceva Katerina Sergheevna? De fiecare dată când aud acest răspuns, nu-l cred… Nu se află om pe acest pământ, despre care oricine dintre noi să nu-şi poată face o părere! Asta e numai ca să scapi!

— Bine! Atunci am să-ți spun că eu… nu că nu mi-ar place, dar simt că-mi este străin şi că şi eu îi sunt străină… De altminteri şi dumneata îi eşti străin.

— De ce asta?

— Cum să-ți spun… el e o pasăre de pradă, pe când dumneata şi cu mine suntem domesticiți.

— Şi eu sunt domesticit?

Katia încuviință din cap.

Arkadi se scarpină după ureche.

— Ascultă, Katerina Sergheevna, la urma urmei, asta e chiar jignitor.

— Ai vrea mai bine să fii o pasăre de pradă?

— De pradă, nu, dar puternic, energic.

— Asta nu depinde de voința omului… De pildă, prietenul dumitale nu vrea, dar este.

— Hm! Crezi deci că a avut o mare înrâurire asupra Annei Sergheevna?

— Da, dar nimeni nu o poate domina multă vreme, adaugă Katia cu jumătate de glas.

— De ce crezi asta?

— E foarte mândră… adică, n-am vrut să spun asta… ține foarte mult la independența ei.

— Dar cine nu ține la așa ceva? întrebă Arkadi, în timp ce-i fulgera prin minte: „Dar la ce folosește?" „La ce folosește?" îi fulgeră și Katiei prin minte. Tinerii care se întâlnesc deși sunt prieteni au deseori aceleași gânduri.

Arkadi zâmbi și, dându-se puțin mai aproape de Katia, spuse în șoaptă:

— Recunoaște că te temi nițel de dânsa.

— De cine?

— De dânsa, repetă cu tâlc Arkadi.

— Dar dumneata? întrebă la rândul ei Katia.

— Și eu. Bagă de seamă că am spus: și eu.

Katia îl amenință cu degetul.

— Asta mă miră, începu ea. Niciodată sora mea n-a fost atât de binevoitoare față de dumneata ca acum. Cu mult mai mult decât la prima dumitale vizită.

— Ia te uită!

— Dar dumneata nu ți-ai dat seama? Nu te bucuri de acest lucru?

Arkadi rămase gânditor.

— Pentru ce aș fi putut merita bunăvoința Annei Sergheevna? Nu cumva datorită faptului că i-am adus niște scrisori de-ale măicuței voastre?

— Și pentru asta, dar mai sunt și alte pricini, pe care n-am să ți le spun.

— De ce?

— N-am să ți le spun.

— Oh, ştiu! Eşti foarte încăpățânată.

— Da! Sunt încăpățânată.

— Şi bună observatoare!

Katia privi pieziş spre Arkadi.

— Se poate. Te supără asta? La ce te gândeşti?

— Mă gândesc de unde ai acest spirit de observație, pe care, într-adevăr, îl ai. Eşti atât de sperioasă, de neîncrezătoare, fugi de toată lumea…

— Am trăit mult singură şi, vrând-nevrând, asta te face să cugeți. Dar fug oare chiar de toată lumea?

Arkadi aruncă o privire plină de recunoştință spre Katia.

— Toate astea sunt foarte bune, urmă el, dar oamenii cu starea dumitale, vreau să spun cu averea dumitale, au arareori acest dar. Adevărul pătrunde tot atât de greu până la ei, ca şi la împărați.

— Dar eu nu sunt bogată!

Arkadi rămase uimit şi nu o înțelese dintr-odată. „Într-adevăr, moşia e a surorii ei!" îi trecu prin minte. Gândul acesta nu-i era neplăcut.

— Ce frumos ai spus asta! zise el.

— Cum aşa?

— Ai spus-o frumos, simplu, fără să te ruşinezi sau fără să faci caz de asta. De altfel, îmi închipui că în sufletul omului, care ştie şi spune că e sărac, trebuie să fie ceva deosebit, un fel de mândrie.

— N-am simțit nimic din toate astea, datorită bunătății surorii mele. Am amintit de starea mea numai fiindcă a venit vorba.

— Bun, dar recunoaşte că şi în dumneata este o părticică din această mândrie despre care am pomenit.

— De pildă?

— De pildă, dumneata, iartă-mi întrebarea, nu te-ai mărita cu un om bogat, nu-i aşa?

— Poate, dacă l-aş iubi foarte mult… Ba nu! Nici

atunci n-aş face-o.

— Ei vezi! făcu Arkadi şi, după un timp, adăugă: Dar de ce nu l-ai lua?

— Pentru că şi în cântec se vorbeşte despre căsătoria dintre un om bogat şi o fată săracă…

— Poate că ai vrea să fii dumneata cea care porunceşte sau…

— O nu! La ce bun? Dimpotrivă, sunt gata să mă supun numai că inegalitatea e greu de îndurat. Dar să te respecți pe tine şi, în acelaşi timp, să te supui, asta o înțeleg; asta-i fericirea. Dar să trăieşti aşa, într-o veşnică supunere… nu! Îmi ajunge!

— Îți ajunge! o îngână Arkadi. Da, da, urmă el, nu degeaba eşti de acelaşi sânge cu Anna Sergheevna. Ai aceeaşi dorință de libertate ca şi dânsa, doar că eşti mai ascunsă. Sunt sigur că, pentru nimic în lume, n-ai spune cea dintâi ceea ce simți, oricât de puternic şi de sfânt ți-ar fi sentimentul…

— Păi, cum altfel? întrebă Katia.

— Sunteți amândouă la fel de inteligente şi ai tot atât de multă tărie de caracter ca şi dânsa, dacă nu mai mult…

— Te rog să nu mă compari cu sora mea! îl întrerupse grăbită Katia. E prea în defavoarea mea. Îmi pare că ai uitat că sora mea e şi foarte frumoasă, şi înțeleaptă, şi… mai ales dumneata, Arkadi Nikolaevici, nu s-ar cădea să rosteşti asemenea vorbe şi încă cu un aer atât de serios.

— Ce-nseamnă: mai ales dumneata, şi de ce-ți vine să crezi că glumesc?

— Glumeşti, fără îndoială.

— Aşa ți se pare? Dar dacă sunt încredințat de ceea ce spun? Dar dacă găsesc că încă nu m-am exprimat cu destulă tărie?

— Nu te-nțeleg.

— Adevărat? Abia acum văd că ți-am lăudat peste măsură spiritul de observație.

— Cum adică?

Arkadi nu răspunse nimic şi întoarse capul. Katia mai găsi în coş câteva firimituri şi începu să le arunce la vrăbii; dar mişcarea pe care o făcu cu mâna fu prea repezită şi vrăbiile zburară fără să apuce să ciugulească.

— Katerina Sergheevna! începu deodată Arkadi. Poate că ți-e totuna, dar să ştii că eu nu te-aş schimba, nu numai cu sora dumitale, dar cu nimeni din lumea asta!

Apoi se ridică şi se îndepărtă repede, ca şi cum s-ar fi speriat de vorbele ce-i scăpaseră.

Katia lăsă să-i cadă pe genunchi amândouă mâinile, cu coş cu tot şi, aplecând capul, privi îndelung în urma lui Arkadi. Puțin câte puțin, obrajii i se făcură trandafirii, dar buzele nu zâmbeau, iar ochii întunecați arătau nedumerire şi un alt simțământ, nelămurit încă.

— Eşti singură? răsună lângă ea glasul Annei Sergheevna. Mi se pare că ai ieşit în grădină împreună cu Arkadi.

Katia îşi mută fără grabă privirile spre sora ei. (Aceasta, îmbrăcată cu grijă şi chiar elegant, se oprise pe potecă şi, cu vârful umbrelei deschise, gâdila urechile cățeluşei Fifi.) Apoi îi spuse domol:

— Sunt singură.

— Asta o văd şi eu! făcu Anna Sergheevna râzând. S-a dus în camera lui?

— Da.

— Ați făcut lectură împreună?

— Da.

Anna Sergheevna o apucă de bărbie şi îi ridică spre ea capul:

— Sper că nu v-ați certat?

— Nu! spuse Katia şi-i îndepărtă încet mâna.

— Cât de solemn răspunzi! Credeam că-l găsesc aici şi voiam să-l poftesc să facă o plimbare cu mine. M-a tot rugat mereu. Ți-a sosit de la oraş o pereche de pantofi. Du-te să-i încerci! Am văzut de ieri că ai tăi s-au învechit de tot. În general, nu te ocupi destul de asta. Şi ai picioruşe atât de frumoase! Şi mâinile tale sunt

frumoase… numai că sunt cam mari. Deci, trebuie să-ți pui în valoare picioarele! Dar tu nu eşti cochetă.

Anna Sergheevna porni mai departe pe cărare, foşnind uşor din rochia ei frumoasă. Katia se sculă de pe bancă şi, luându-l pe Heine, plecă şi ea, însă nu ca să-şi încerce pantofii.

„Picioruşe frumoase, gândi ea, urcând uşor şi încet treptele de piatră ale terasei încinse de soare. Picioruşe frumoase, spui… Ei bine el va fi la aceste picioruşe!”

Dar îndată se simți ruşinată şi o zbughi în sus, pe scară.

Arkadi o luă pe coridor spre camera lui. Majordomul îl ajunse din urmă şi-i spuse că domnul Bazarov îl aşteaptă la dânsul.

— Evgheni? murmură Arkadi, aproape speriat. A sosit demult?

— A sosit chiar în clipa asta şi a poruncit să nu fie anunțat Annei Sergheevna, ci să fie condus direct la dumneavoastră.

„Să nu se fi întâmplat vreo nenorocire la noi acasă!” gândi Arkadi şi, după ce urcă grăbit scara, deschid brusc uşa. Înfățişarea lui Bazarov îl linişti pe loc, deşi un ochi mai experimentat ar fi descoperit, desigur, pe chipul tot atât de energic ca şi înainte, dar mai tras, al oaspetelui neaşteptat, urme de tulburare lăuntrică. Cu mantaua prăfuită aruncată pe umeri şi cu şapca pe cap, şedea pe pervazul ferestrei Nu se ridică nici când Arkadi i se aruncă de gât, strigând cu însufleţire:

— Nu mă aşteptam de loc să te văd! Ce vânt te-aduce? vorbea el întruna umblând fără rost prin cameră, ca un om care îşi închipuie şi vrea să arate cu tot dinadinsul că e bucuros. La noi acasă totul e bine şi toți sunt sănătoşi nu-i aşa?

— Da, totul e bine, dar nu sunt toți sănătoşi, răspunse Bazarov, iar tu nu mai trăncăni şi porunceşte să mi se aducă nişte cvas. Stai jos şi ascultă ceea ce am să-ți spun, în cuvinte puține, dar destul de tari,

nădăjduiesc.

Arkadi se domoli, iar Bazarov în povesti duelul lui cu Pavel Petrovici. Arkadi rămase foarte mirat şi chiar se întristă, dar nu găsi cu cale să arate acest lucru. Nu întrebă decât dacă nu cumva rana unchiului său e primejdioasă şi, după ce Bazarov îi răspunse că e o rană cât se poate de interesantă, dar nu din punct de vedere medical, zâmbi silit, dar inima i se strânse şi se simți, nu ştiu de ce, ruşinat. Bazarov păru că-l înțelege.

— Da, frate! zise el. Iată ce-nseamnă să-ți petreci vremea cu feudalii! Te trezeşti şi tu feudal; ba mai iei parte şi la lupte cavalereşti. Deci, am pornit-o către „părinți", încheie Bazarov, iar în drum m-am abătut şi pe aici... ca să-ți povestesc toate astea, aş zice eu, dacă n-aş socoti că o minciună fără rost e o prostie. Am trecut pe aici, dracu ştie de ce! Vezi tu, e bine ca omul, câteodată, să se ia singur de ciuf şi să se smulgă din loc, ca o ridiche din strat: aşa am şi făcut zilele acestea... Dar mi-a venit poftă să mai arunc o privire asupra locurilor de care m-am despărțit, asupra stratului în care am stat.

— Nădăjduiesc că aceste cuvinte nu mă privesc pe mine! făcu Arkadi tulburat. Nădăjduiesc că nu te gândeşti să te desparți de mine!

Bazarov îl privi țintă, aproape sfredelitor:

— Parcă asta te-ar mâhni?! Eu, unul, cred că tu te-ai şi despărțit de mine. Eşti atât de proaspăt şi de curățel... Pe semne că treburile tale cu Anna Sergheevna merg strună.

— Care treburi cu Anna Sergheevna?

— Oare n-ai venit tu aici, de la oraş, pentru ea, puişorule? Şi, fiindcă veni vorba, cum merge acolo cu şcoala duminicală? Oare nu eşti îndrăgostit de ea? Sau poate că a sosit vremea să faci pe discretul?

— Evgheni, tu ştii că întotdeauna am fost sincer cu tine şi pot să te încredințez, să-ți jur, că te înşeli!

— Hm! Iată un cuvânt nou, făcu Bazarov cu jumătate

de glas. Dar n-ai de ce să te înfierbânți, pentru că mie puțin îmi pasă. Un romantic ar fi spus: „Simt că drumurile noastre încep să se despartă”, iar eu spun pe şleau că ne-am cam săturat unul de altul.

— Evgheni…

— Nu-i nicio nenorocire, suflete! Se satură omul şi de altele pe lumea sta. Iar acum, ce zici? N-ar fi bine să ne luăm rămas bun? Că, de când sunt aici, mi-e lehamite, ca şi cum aş fi citit prea multe scrisori de ale lui Gogol către soția guvernatorului din Kaluga. De altfel, nici nu am poruncit să se deshame caii.

— Ce vorbă e asta? Nu se poate!

— De ce?

— De mine nici nu mai spun, dar ar fi cât se poate de nepoliticos față de Anna Sergheevna, care o să vrea neapărat să te vadă.

— Cât despre asta, te înşeli.

— Ba cred, dimpotrivă, că am dreptate, zise Arkadi. Şi de ce te-oi fi prefăcând? Hai, spune drept, n-ai venit aici pentru ea?

— S-ar putea să fie aşa şi totuşi te înşeli.

Arkadi însă avusese dreptate. Anna Sergheevna îşi exprimă dorința să-l vadă pe Bazarov şi îl pofti la ea, prin majordom. Bazarov, îşi schimbă hainele înainte de a se duce la dânsa şi, cu prilejul acesta, ieşi la iveală că-şi împachetase hainele cele noi în aşa fel încât să le aibă la îndemâna.

Odințova nu-l primi în camera unde el îi făcuse, atât de neaşteptat, declarația lui de dragoste, ci în salon. Îi întinse binevoitoare vârfurile degetelor, dar chipul ei trăda o involuntară încordare.

— Anna Sergheevna! se grăbi să spună Bazarov. Mai întâi de toate, trebuie să vă liniştesc. Aveți în fața dumneavoastră un muritor care demult şi-a venit în fire şi nădăjduieşte că şi ceilalți au uitat de prostia lui. Plec pentru multă vreme şi vă rog să credeți că, deşi nu sunt o ființă slabă, mi-ar părea rău să duc cu mine gândul că

vă amintiți de mine cu dezgust.

Anna Sergheevna răsuflă adânc, ca un om care ar fi ajuns chiar atunci pe vârful unui munte înalt, şi un zâmbet îi lumină obrazul. Îi întinse pentru a doua oară mâna lui Bazarov şi răspunse la strânsoarea lui.

— Vai de cel care-şi aminteşte de trecut! spuse ea. Cu atât mai mult cu cât, sincer vorbind, am păcătuit şi eu, dacă nu prin cochetărie, prin altceva. Într-un cuvânt: să fim prieteni ca înainte! A fost un vis, nu-i aşa? Şi cine ține minte visele?

— Da! Cine le ține minte?! Şi afară de asta, dragostea… e un simțământ artificial.

— Adevărat? îmi face multă plăcere să te aud vorbind astfel!

Astfel vorbea Anna Sergheevna şi tot astfel vorbea şi Bazarov. Amândoi credeau că spun adevărul. Era oare adevăr, numai adevăr, în vorbele lor? Nici ei nu ştiau şi cu atât mai puțin autorul. Dar ei vorbeau astfel, ca şi cum fiecare ar fi fost pătruns de adevărul spuselor celuilalt.

Anna Sergheevna îl întrebă între altele pe Bazarov ce făcuse cât a stat la familia Kirsanov. El fu cât pe-aci să-i povestească despre duelul cu Pavel Petrovici, dar se stăpâni la gândul că ea ar putea să creadă că face pe interesantul şi-i răspunse că în tot acest răstimp lucrase.

— Cât despre mine, spuse Anna Sergheevna, întâi m-am lăsat pradă ipohondriei, Dumnezeu ştie de ce, şi chiar m-am gândit să plec. În străinătate, închipuieşte-ți! Pe urmă însă mi-a trecut. A venit prietenul dumitale Arkadi Nikolaevici şi am reintrat în făgaşul meu, în adevăratul meu rol.

— Care rol, dacă-mi dați voie să aflu?

— Rolul de mătuşă, de educatoare, de mamă, cum vrei să-i spui. Şi, fiindcă veni vorba, să ştii că înainte vreme nu înțelegeam prea bine strânsa dumitale prietenie cu Arkadi Nikolaevici. Îl găseam destul de

şters, dar acum l-am cunoscut mai bine, şi m-am încredințat că e deştept… dar, mai ales, tânăr, tânăr, nu ca dumneata şi ca mine, Evgheni Vasilici.

— Tot atât; de uşor se fâstâceşte în fața dumneavoastră? întrebă Bazarov.

— Oare… începu Anna Sergheevna şi, după ce se gândi puțin, adăugă: Acum s-a făcut mai încrezător, vorbeşte cu mine. Înainte mă ocolea. De altfel, nici eu nu-i căutam tovărăşia. El şi cu Katia sunt foarte buni prieteni.

Bazarov se simți înciudat. „O femeie nu se poate lipsi de şiretlicuri!" gândi el.

— Spuneați că vă ocolea, făcu el cu un zâmbet rece, dar cred că nu v-a rămas o taină faptul că a fost îndrăgostit de dumneavoastră?

— Cum? Şi el? îi scăpa Annei Sergheevna.

— Şi el! repeta Bazarov, făcând o plecăciune plina de smerenie. E cu putință să nu fi ştiut dumneavoastră şi să vă fi spus eu o noutate?

Anna Sergheevna îşi plecă ochii:

— Te înşeli, Evgheni Vasilici!

— Nu cred. Dar poate că n-ar fi trebuit să pomenesc de asta. „Iar tu nu-mi mai umbla altădată cu şiretlicuri!" adaugă el pentru sine.

— De ce să nu fi pomenit? Socot însă că şi aici ai dat o însemnătate prea mare unei impresii trecătoare. Încep să cred că ai tendința să exagerezi.

— Mai bine să nu mai vorbim de asta, Anna Sergheevna.

— Dar de ce? întrebă ea, şi tot ea aduse vorba despre altceva Se simțea totuşi stânjenită în preajma lui Bazarov, deşi îi spusese şi lui, şi voia să se încredințeze şi dânsa, că totul era uitat. Schimbând cu el vorbele cele mai obişnuite, glumind, chiar, era totuşi cuprinsă de un fel de teamă. Tot astfel oamenii, pe un vapor în larg, vorbesc şi râd la fel de nepăsători, ca şi cum s-ar afla pe pământ; dar de îndată ce se iveşte cea mai mică oprire

sau cel mai mic semn neobişnuit, se poate citi pe toate chipurile o deosebită îngrijorare care dovedeşte că teama de primejdie nu i-a părăsit nicio clipa.

Convorbirea Annei Sergheevna cu Bazarov nu ținu prea mult. Ea începu să cadă pe gânduri, să răspundă la nimereală şi, în sfârşit, îl pofti în salon, unde erau prințesa şi Katia.

— Dar Arkadi Nikolaevici unde-i? întrebă stăpâna casei şi, aflând că nu se mai arătase de mai bine de un ceas, trimise după el. N-a fost uşor de găsit. Se refugiase în cel mai îndepărtat colț al grădinii şi, cu bărbia proptită în mâini, şedea cufundat în gânduri. Adânci şi grave erau aceste gânduri, însă nu triste. Ştia că Anna Sergheevna şi Bazarov vorbesc între patru ochi, dar nu simțea gelozie ca înainte vreme. Dimpotrivă, chipul i se lumina din ce în ce. Părea că în acelaşi timp se miră, se bucură şi e gata să ia o hotărâre.

XXVI

Răposatului Odințov nu-i plăcuseră niciun fel de inovații; totuşi făcuse oarecare concesiuni „gustului rafinat" şi de aceea ridicase în parcul lui, între seră şi iaz, un fel de portic grec, clădit din cărămidă rusească. În peretele din spate al acestui portic sau galerie erau şase firide pentru statuile pe care Odințov intenționa să le comande din străinătate. Statuile urmau să înfățişeze: SINGURĂTATEA, TĂCEREA, CUGETAREA, MELANCOLIA, PUDOAREA şi SENSIBILITATEA. Una dintre ele, ZEIȚA TĂCERII, cu un deget la buze, fusese adusă şi aşezată la locul ei, dar în aceeaşi zi copiii de la

curte îi spărseseră nasul şi, deşi pietrarul din vecinătate luase asupra lui să-i facă un nas „de două ori mai frumos decât cel vechi”, Odințov poruncise să fie scoasa; statuia se pomeni într-un colț al hambarului unde se treiera grâul şi unde rămase ani îndelungați, stârnind groaza muierilor din sat, care credeau în tot felul de semne. Partea din față a porticului era demult năpădită de tufe dese. Numai capitelele coloanelor răsăreau deasupra verdeții. Înăuntrul porticului era răcoare chiar şi la amiază. Annei Sergheevna nu-i plăcea să-şi petreacă vremea în acel loc de când văzuse acolo un şarpe de casă; însă Katia se ducea adesea să stea pe banca mare de piatră, aşezată într-una dintre firide. La răcoare şi umbră, citea, lucra sau se lăsa în voia acelui simțământ de linişte deplină, cunoscut pe semne de fiecare dintre noi şi al cărui farmec este de a pândi, aproape inconştient, valul puternic al vieții ce se rostogoleşte neostoit în jurul nostru şi în noi înşine.

A doua zi după sosirea lui Bazarov, Katia şedea pe banca ei preferată, iar alături, din nou, Arkadi. Ei o rugase să meargă împreună la „portic”.

Până la dejun mai era aproape o ora. Dimineața înrourată făcea loc unei zile de arşiță. Chipul lui Arkadi îşi păstra expresia din ajun; Katia părea îngrijorată. Îndată după gustarea de dimineață, sora ei o chemase în birou şi după ce, mai întâi, o alintase, ceea ce, o cam înfricoşa întotdeauna pe Katia, o sfătuise să fie mai reținută în purtarea ei față de Arkadi şi, mai ales, să se ferească de a sta de vorbă cu el între patru ochi, lucru pe care l-ar fi observat şi mătuşa lor şi toată casa. În afară de aceasta, din seara de ajun, Anna Sergheevna nu era în apele ei; de altfel şi Katia se simțea stânjenită, de parcă ar fi fost vinovată cu ceva. Îndeplinind acum rugămintea lui Arkadi, fata îşi spusese că o face pentru cea din urmă oară.

— Katerina Sergheevna! începu el cu un fel de îndrăzneală încătuşată totuşi de sfială, de când am

fericirea să locuiesc sub acelaşi acoperiş cu dumneata, am stat de vorbă despre multe, şi totuşi mai este pentru mine un lucru foarte însemnat... pe care încă nu l-am adus în discuție. Ai spus ieri că, de când sunt aici, m-am schimbat, adăugă el, ba căutând să prindă, ba ferindu-se de privirea întrebătoare a Katiei, ațintită asupra lui. Într-adevăr, m-am schimbat în multe privințe şi asta o ştii dumneata, mai bine decât oricine, dumneata căreia de fapt îi datorez această schimbare.

— Eu?... Mie? spuse Katia.

— Nu mai sunt acum băiețandrul acela înfumurat, ca atunci când am venit aici, urmă Arkadi. Nu degeaba am împlinit douăzeci şi trei de ani. Ca şi înainte, doresc să fiu de folos, doresc să-mi închin toate puterile adevărului; dar nu-mi mai caut idealurile acolo unde le căutam înainte; ele îmi apar... mult mai apropiate. Până acum nu mă cunoşteam bine şi-mi puneam probleme mai presus de puterile mele... De curând mi s-au deschis ochii mulțumită unui simțământ... Nu vorbesc prea limpede, dar nădăjduiesc că ai să mă înțelegi...

Katia nu răspunse nimic, dar încetă de a-l mai privi pe Arkadi.

— Eu cred că, începu el din nou cu glasul mai tulburat, în timp ce deasupra lor un cintezoi, ascuns în frunzişul unui mesteacăn, îşi ciripea senin cântecul, eu cred că îndatorirea oricărui om cinstit este să fie pe deplin sincer cu aceia... cu acei oameni care... într-un cuvânt, cu oamenii apropiați lui, şi de aceea eu... eu am de gând...

Dar aici, tot avântul îl părăsi. Arkadi se încurcă, se fâstâci şi fu nevoit să tacă o vreme. Katia îşi ținea întruna ochii plecați. Părea că nu înțelege unde voia să ajungă şi aştepta ceva.

— Prevăd că ceea ce o să spun o să te mire, începu Arkadi, luându-şi inima în dinți, cu atât mai mult cu cât acest simțământ întrucâtva... bagă de seamă, întrucâtva te priveşte pe dumneata. Ieri m-ai dojenit că nu sunt

îndeajuns de serios, urma Arkadi cu aerul unui om care a intrat într-o mlaştină şi simte că se înfundă tot mai mult şi mai mult cu fiecare pas şi totuşi se grăbeşte să înainteze în nădejdea că are s-o treacă cu bine. Aceasta dojană e adeseori îndreptată… cade… asupra tinerilor, chiar şi atunci când n-o mai merită; şi dacă aş avea mai multă încredere în mine… („dar ajută-mă, ajută-mă!" gândea deznădăjduit Arkadi, însă Katia nu-şi întorcea de loc capul) dacă aş putea nădăjdui…

— Dacă aş putea avea încredere în ceea ce spui, se auzi în acea clipă glasul limpede al Annei Sergheevna.

Arkadi tăcu, iar Katia păli. Chiar prin faţa tufelor care ascundeau porticul trecea o cărare. Anna Sergheevna mergea de-a lungul acestei cărări, însoţită de Bazarov. Katia şi Arkadi nu-i puteau vedea, dar auzeau fiecare vorbă, foşnetul rochiei şi până şi răsuflarea lor. Ceilalţi doi făcură câţiva paşi şi parcă înadins se opriră drept în faţa porticului.

— Vezi dumneata, urmă Anna Sergheevna, noi ne-am înşelat. Amândoi nu mai suntem în prima tinereţe, îndeosebi eu. Noi am trăit şi am obosit. Amândoi, de ce să ne ascundem după deget? suntem deştepţi. La început m-ai interesat şi te-am interesat; amândoi am fost curioşi… iar apoi…

— Iar apoi, eu mi-am dat în petic! îi tăie vorba Bazarov.

— Ştii bine că nu asta a pricinuit neînţelegerea dintre noi. Dar oricum ar fi fost, noi nu simţeam nevoie unul de celălalt; asta-i pricina cea mai de seamă. În noi erau prea multe… cum să spun… prea multe trăsături comune. N-am înţeles-o niciunul numaidecât, Arkadi… dimpotrivă.

— Dar de el aveţi nevoie? întrebă Bazarov.

— Lasă, Evgheni Vasilici! Mi-ai spus că simte ceva pentru mine; de altfel şi mie mi s-a părut întotdeauna că-i plac. Ştiu că pot să-i fiu mătuşă, dar nu vreau să-ţi ascund că, acum, am început să mă gândesc mai des la

el. Simțământul ăsta tânăr şi proaspăt are ceva atrăgător…

— Cuvântul fermecător e mai potrivit în asemenea cazuri, o întrerupse Bazarov. În glasul lui liniştit, dar scăzut, se simțea clocotind răutatea. Arkadi a făcut ieri pe misteriosul cu mine şi nu mi-a vorbit nici de dumneavoastră şi nici de sora dumneavoastră… E un simptom grav.

— Cu Katia se poartă ca un frate, spuse Anna Sergheevna, şi asta-mi place la el, deşi poate că n-ar fi trebuit să îngădui o asemenea apropiere între ei.

— În dumneavoastră vorbeşte acum… sora? rosti rar Bazarov.

— Bineînțeles.. Dar de ce ne-am oprit aici? Să mergem! Despre ce lucruri ciudate ne-am apucat să vorbim, nu-i aşa? Nu mă aşteptam să vorbesc vreodată astfel cu dumneata! Ştii că mă cam înfricoşezi… şi, în acelaşi timp, am încredere în dumneata, pentru că de fapt eşti foarte bun.

— În primul rând, nu sunt bun de loc; iar în al doilea, eu nu mai prezint nicio importanță pentru dumneavoastră şi îmi spuneți totuşi că sunt bun… E ca şi cum ai pune o cunună de flori pe capul unui mort.

— Evgheni Vasîlici, noi nu suntem stăpâni pe… începu Anna Sergheevna, dar un suflu de vânt făcu să foşnească frunzişul şi-i risipi vorbele.

— Dar sunteți liberă! spuse, puțin mai târziu, Bazarov.

Altceva nu s-a mai putut desluşi; paşii s-au îndepărtat şi totul s-a liniştit.

Arkadi se întoarse spre Katia, care rămăsese nemişcată, numai că îşi plecase şi mai tare capul.

— Katerina Sergheevna! spuse el cu glas tremurător, încleştându-şi mâinile. Te iubesc din tot sufletul! Nu iubesc pe nimeni în afara de dumneata şi te voi iubi în veci! Am vrut să ți-o spun, să-ți aflu părerea şi să-ți cer

mâna, pentru că nici eu nu sunt bogat, dar simt că sunt gata să fac orice jertfe... Nu-mi răspunzi? Nu mă crezi? Ți se pare că vorbesc uşuratic? Dar adu-ți aminte de zilele acestea din urmă! Oare nu te-ai încredințat demult că tot ce a fost, înțelege-mă, tot, tot a trecut fără urmă? Uită-te la mine şi spune-mi un singur cuvânt... Te iubesc... te iubesc... crede-mă!

Katia îi aruncă lui Arkadi o privire adâncă şi luminoasă şi, după o îndelungată gândire, rosti cu un zâmbet uşor:

— Da.

Arkadi sări de pe bancă:

— Da! Ai spus da, Katerina Sergheevna! Ce-nseamnă acest cuvânt? Că eu te iubesc într-adevăr, că mă crezi? Sau... nu îndrăznesc să sfârşesc...

— Da! repetă Katia şi, de data aceasta, el o înțelese. Îi luă mâinile mari şi frumoase şi, cu răsuflarea tăiată de fericire, le apăsă pe inima lui. Abia se ținea pe picioare şi nu putea decât să spună mereu:

— Katia, Katia... iar pe fața ei începură să curgă lacrimi, lacrimi nevinovate, de care ea însăşi râdea încetişor. Cine n-a văzut astfel de lacrimi în ochii ființei iubite, acela n-a simțit niciodată cât poate fi de fericit un om pe pământ, cu inima oprindu-se în loc de recunoştință şi sfială.

A doua zi, dis-de-dimineață, Anna Sergheevna trimise să-l cheme pe Bazarov în biroul ei, şi, râzând silit, îi întinse o foaie de hârtie împăturită. Era o scrisoare din partea lui Arkadi care îi cerea mâna surorii ei.

Bazarov îşi trecu repede ochii peste scrisoare şi făcu o sforțare pentru a nu-şi arăta simțământul de bucurie răutăcioasă ce se aprinse, în clipa aceea, în sufletul lui.

— Poftim, spuse el, iar dumneavoastră îmi pare că nu mai departe decât ieri socoteați că o iubeşte pe Katerina Sergheevna, cu dragoste de frate. Ce aveți de gând să faceți acum?

— Dumneata ce mă sfătuieşti? întrebă Anna Sergheevna fără a se opri din râs.

— Păi, socotesc, răspunse Bazarov, râzând şi el, cu toate că nu se simțea câtuşi de puțin vesel şi nu avea de loc poftă să râdă, ca şi ea de altfel, socotesc că trebuie să le dați celor doi tineri binecuvântarea. E o partidă bună, în toate privințele. Averea lui Kirsanov e destul de frumoasă. Arkadi e unicul fiu; de altfel şi taică-său e un om de ispravă şi n-o să se împotrivească.

Odințova făcu câțiva paşi prin cameră. Obrazul ba i se roşea, ba pălea.

— Asta e părerea dumitale? spuse ea. Atunci nu vad care ar fi piedicile... Mă bucur pentru Katia... şi pentru Arkadi Nikolaevici. Bineînțeles că am să aştept răspunsul tatălui său. Chiar am să-l trimit pe el după răspuns. Ei, vezi că ieri seară am avut dreptate când ți-am spus că amândoi suntem oameni bătrâni?... Cum de n-am văzut nimic? Asta mă miră!

Anna Sergheevna râse iarăşi, apoi îşi întoarse capul.

— Tineretul de azi e foarte şiret, spuse Bazarov şi râse şi el. Rămâneți cu bine, începu el iarăşi după o scurtă tăcere. Vă urez ca lucrul acesta să se isprăvească în chipul cel mai fericit, iar eu am să mă bucur din depărtare.

Odințova se întoarse brusc spre el.

— Cum? Pleci? De ce să nu rămâi acum? Rămâi!... Îmi face plăcere să stau de vorbă cu dumneata... E ca şi cum ai umbla pe marginea unei prăpăstii. La început ți-e frică, dar apoi prinzi curaj. Rămâi!

— Vă mulțumesc pentru invitație, Anna Sergheevna, şi pentru părerea măgulitoare pe care o aveți despre talentul meu de vorbitor, dar găsesc că şi aşa m-am învârtit prea mult într-o sferă străină mie. Peştii zburători se pot ține câtăva vreme în aer, dar peste puțin trebuie să cadă din nou în apă. Îngăduiți-mi deci să mă cufund din nou în elementul meu.

Odințova se uită la Bazarov. Un zâmbet amar îi

schimonosea fața palidă. „Acesta m-a iubit!” gândi ea şi i se făcu milă de el. Îi întinse mâna cu căldură.

Dar el o înțelese.

— Nu! şi făcu un pas îndărăt. Sunt un om sărac, dar până acum n-am primit încă pomană. Adio şi rămâneți sănătoasă!

— Sunt încredințată că nu ne vedem pentru cea din urmă oară! spuse Anna Sergheevna dintr-un avânt involuntar.

— Câte nu se întâmplă în lume! răspunse Bazarov, apoi se înclină şi ieşi.

— Vasăzică te-ai hotărât să-ți faci un cuib? îi spuse în aceeaşi zi lui Arkadi, stând pe vine şi făcându-şi geamantanul. Ce să zic! E un lucru bun. Numai că degeaba ai făcut pe şiretul. Mă aşteptam din partea ta să iei cu totul altă cale. Sau poate că asta te-a luat şi pe tine prin surprindere?

— E drept că nu mă aşteptam la aşa ceva când ne-am despărțit, răspunse Arkadi, dar de ce nu eşti şi tu sincer? Spui că „e un lucru bun”, ca şi cum n-aş cunoaşte părerea ta asupra căsătoriei.

— Ei, dragul meu prieten! spuse Bazarov, ca să vorbesc şi eu în felul tău! Vezi ce fac eu! în geamantanul meu e un loc gol şi-l umplu cu fân. Tot astfel se procedează şi cu geamantanul vieții noastre. Umple-l cu orice, numai să nu rămână gol. Te rog să nu te superi… Îți aduci desigur aminte ce părere am avut întotdeauna despre Katerina Sergheevna. Câte o domnişoară e socotită deşteaptă numai pentru că ştie cum să suspine când trebuie. Dar a ta ştie să-şi apere interesele; şi le apără atât de bine, că şi pe tine o să te țină sub papuc, dar asta e tocmai ce trebuie. Trânti capacul şi se ridică de jos: Iar acum la despărțire, am să-ți spun… pentru că nu face să ne înşelăm: ne luăm rămas bun pentru totdeauna şi o simți şi tu… Ai făcut bine ce-ai făcut! Nu eşti născut pentru viața noastră amară şi aspră de

burlac. Tu nu ai nici obrăznicie, nici răutate, ci numai o îndrăzneală şi o semeție tinerească, Pentru cauza noastră, nu merge. Unul de-alde voi, neam de boier, nu poate ajunge mai departe decât la o nobilă smerenie sau o nobilă frământare, şi astea sunt fleacuri. Voi, de pildă, nu vă bateți şi totuşi vă închipuiți că sunteți viteji, iar noi vrem să ne batem. Ce să mai vorbim! Praful nostru o să te supere la ochi, iar noroiul nostru o să te murdărească; de altfel nici n-ai ajuns până la noi, şi, fără să vrei, te admiri pe tine însuți şi-ți face plăcere să te dojeneşti; dar pe noi lucrul acesta ne plictiseşte. Noi vrem să dojenim pe alții, să-i dăm peste cap! Eşti un băiat de ispravă, dar eşti totuşi un boiernaş blajin şi liberal, e *volatu* cum spune taică-meu.

— Îți iei pentru totdeauna rămas bun de la mine, Evgheni, spuse întristat Arkadi, şi nu ai alte cuvinte pentru mine?

Bazarov se scarpină la ceafă.

— Am, Arkadi, am şi alte cuvinte, dar n-am să le spun pentru că asta înseamnă romantism, adică ceva dulceag. Tu însoară-te cât mai repede, fă-ți cuibul tău şi îți doresc să ai cât mai mulți copii. Vor fi înțelepți, numai pentru că se vor naşte la timp, nu ca tine şi ca mine. Ehe! Văd că m-aşteaptă trăsura. E timpul să plec! Mi-am luat rămas bun de la toți... Ei şi-acum? Să ne îmbrățişam, ce zici?

Arkadi se aruncă de gâtul fostului său îndrumător şi prieten, şi din ochi îi curgeau lacrimi.

— Ce mai e şi tinerețea asta! rosti Bazarov liniştit. Dar am încredere în Katerina Sergheevna. Ai să vezi cât de repede o să te consoleze!

— Adio, frate! îi spuse el lui Arkadi după ce se urcă în trăsurică şi, arătându-i spre o pereche de stăncuțe ce şedeau alături pe acoperişul grajdului, adăugă: Uită-te la ele şi învață!

— Ce-nseamnă asta? întrebă Arkadi.

— Cum? Eşti atât de slab în ştiințele naturale, sau ai

uitat că stăncuța e pasărea cea mai respectabilă, şi căreia îi place cel mai mult viața de familie? Ia-o drept pildă!... Adio, *signore!*

Trăsurica o luă din loc hodorogind.

Bazarov spusese adevărul. Stând de vorbă pe seară cu Katia, Arkadi îşi uită cu totul îndrumătorul. El şi începuse să i se supuie, iar Katia o simțea şi nu era de loc mirată. Arkadi urma să plece a doua zi la Mariino, la Nikolai Petrovici. Anna Sergheevna nu voia să-i stingherească pe cei doi tineri şi numai dintr-un simț al convenienței nu-i lăsa prea multă vreme singuri. O îndepărtase cu mărinimie din preajma lor pe prințesă, pe care vestea despre apropiata căsătorie o adusese într-o stare de furie lacrimogenă. La început Anna Sergheevna se temuse ca priveliştea fericirii lor să nu fie pentru ea oarecum deprimantă, dar se întâmplă tocmai dimpotrivă. Priveliştea aceasta nu numai că n-o deprima, ci o distra şi, până la urmă, O înduioşa, ceea ce o bucura şi întrista totodată. „Se vede că Bazarov a avut dreptate, se gândi ea, e numai curiozitate în mine, curiozitate, şi dragoste de linişte, şi egoism..."

— Copii! spuse ea cu glas tare. Spuneți-mi, dragostea e un simțământ artificial?

Dar nici Katia, nici Arkadi nu pricepură întrebarea. Se fereau de ea. Convorbirea, pe care o, surprinseseră fără să vrea, nu le ieşea din cap. Dar Anna Sergheevna îi linişti curând şi nu-i veni greu s-o facă; se liniştise şi ea.

XXVII

Bătrânul Bazarovi s-au bucurat cu atât mai mult de

reîntoarcerea fără veste a fiului lor, cu cât se aşteptau mai puțin la ea. Arina Vlasievna era atât de tulburată, atâta alerga încoace şi încolo prin casă încât Vasili Ivanovici o compară cu o potârniche. Codița scurtă a cațaveicii îi dădea în adevăr oarecare asemănare cu o pasăre. Iar el nu făcea decât „hm", muşcându-şi muştiucul pipei de chihlimbar din colțul gurii; apoi, apucându-şi gâtul cu degetele, îşi răsucea capul ca şi cum ar fi vrut să vadă dacă e bine înşurubat; şi deodată căsca gura mare şi râdea pe tăcute.

— Am venit la tine pe şase săptămâni încheiate, babacule, îi spuse Bazarov. Vreau să lucrez, aşa că te rog să nu mă stinghereşti.

— Ai să uiți şi cum arăt la față, de mult ce am să te stingheresc! răspunse Vasili Ivanovici.

Şi se ținu de cuvânt. După ce-l instală pe fiul lui ca şi data trecută, în birou, numai că nu se ascundea de el, iar pe nevasta lui căuta s-o rețină de la orice manifestare de duioşie.

— Noi, măicuță, îi spunea el, l-am cam plictisit pe Eniuşka când a fost aici ultima oară. Acum trebuie să fim mai înțelepți. Arina Vlasievna încuviința cele spuse de bărbatul ei, dar care-i era răsplata? Că nu-şi vedea feciorul decât la masă şi se temea şi atunci să înceapă vorba cu el?

— Eniuşenka! îl chema ea câteodată, iar acesta cum îşi întorcea capul, ea şi începea să-şi facă de lucru cu şnurul pungii ei şi bâiguia: Nu-i nimic, nu-i nimic, am spus şi eu aşa!

Apoi se ducea la Vasili Ivanovici şi spunea cu obrazul sprijinit în palma:

— Cum am putea afla, dragul meu, ce ar vrea să mănânce azi Eniuşa la masă, ciorbă de varză sau borş rusesc?

— Păi de ce nu l-ai întrebat?

— Îmi era că-l plictisesc!

De altminteri Bazarov încetă în curând de-a mai sta

închis în cameră. Febra lucrului îl părăsise, făcând loc unei neliniști mocnite şi unei plictiseli plină de tristețe. O ciudată oboseală se vădea în toate mişcările lui; chiar şi mersul lui, de obicei hotărât, îndrăzneț şi sprinten, se schimbase. Nu se mai plimba singur şi începuse să caute tovărăşia oamenilor; îşi bea ceaiul în salon, zăbovea prin grădina de zarzavat împreună cu Vasili Ivanovici şi fuma cu el în tăcere; o dată chiar întrebase şi de părintele Alexei. Vasili Ivanovici întâi se bucurase de această schimbare, dar bucuria lui nu ținu mult.

— Eniuşka mă îngrijorează, se plângea el în ascuns nevestei lui. Nu pentru că e nemulțumit sau supărat de ceva, căci asta încă n-ar fi nimic. E amărât şi trist, asta e groaznic. Tace întruna. Mai bine ne-ar ocărî pe noi. Slăbeşte şi are o față de om bolnav.

— Doamne, Doamne! şoptea bătrânica, i-aş pune un talisman sfânt la gât, dar n-o să mă lase.

Vasili Ivanovici încercase de câteva ori, pe ocolite, să-l întrebe pe Bazarov despre munca lui, despre sănătate şi despre Arkadi... Dar Bazarov îi răspundea în silă, de mântuială, iar o dată înțelegând că tatăl lui vrea să-l descoase, îi spuse înciudat:

— Ce tot umbli în jurul meu în vârful picioarelor? Asta mă supără mai mult decât purtarea voastră dinainte.

— Lasă, lasă, n-o să se mai întâmple! răspunse grăbit sărmanul Vasili Ivanovici. Aluziile lui politice nu avură nici ele vreun efect. Aducând vorba într-o zi despre apropiata eliberare a țăranilor şi despre progres, nădăjduise că va stârni interesul fiului său, dar acesta răspunse cu nepăsare:

— Ieri, pe când treceam pe lângă un gard, i-am auzit pe copiii țăranilor de aici urlând nu un cântec vechi de-al lor, ci: *Iată că vremea bună a venit şi inimile îmbierea dragostei o simt*... Poftim progres!

Câteodată Bazarov se ducea în sat şi, zeflemitor ca de obicei, intra în vorbă cu câte un mujic.

— Hei, îl îndemna el, spune-mi frate, ce păreri ai dumneata despre viață, căci se zice despre voi că ați fi puterea şi viitorul Rusiei, că de la voi va începe o epocă nouă în istorie, că voi ne veți da şi limba şi legile cele adevărate.

Mujicul sau nu răspundea nimic, sau rostea cam aşa ceva:

— Păi şi noi putem... pentru că... adică... cum ne-o fi dat...

— Ia lămureşte-mă, ce este obştea voastră? Stă şi ea tot pe trei peşti?

— Acela e pământul, taică, de stă pe trei peşti, răspundea împăciuitor mujicul, cu glas tărăgănat, blajin, patriarhal, iar peste noi, adică peste obştea noastră, se-nțelege, stă puterea boierească: că doară sunteți părinții noştri, şi cu cât e boierul mai aspru, cu atât e mai pe placul mujicului.

Într-una din zile, după ce ascultă asemenea vorbe, Bazarov dădu disprețuitor din umeri, iar mujicul o porni agale la treburile lui.

— Despre ce ați mai vorbit? îl întrebă un alt mujic de vârstă mijlocie, cu o înfățişare morocănoasă care de departe, din pragul izbei lui, îl văzuse vorbind cu Bazarov. Ți-a spus ceva despre dările rămase în urma? Ai?

— Aş, ce dări, frățioare! răspunse primul mujic, şi în glasul lui nu mai era nici urmă de tărăgăneală blândă, patriarhală ci, dimpotrivă, răzbătea un fel de asprime disprețuitoare. A trăncănit şi el acolo; se vede că-l apucase mâncărimea de limbă. Ce vrei, boier! Ce ştie el?

— De unde să ştie? răspunse celălalt mujic şi, după ce mai clătinară din cap şi-şi potriviră cingătorile, prinseră a vorbi de treburile şi nevoile lor. Din păcate, Bazarov care se depărtase, dând disprețuitor din umeri, şi care ştia să vorbească cu mujicii (după cum se lăudase în discuția lui cu Pavel Petrovici), acest Bazarov, plin de încredere în sine, nici nu bănuia că în ochii lor

nu era altceva decât un caraghios…

De altfel, până la urmă sfârşi prin a-şi găsi o ocupaţie. Într-o zi, de faţă cu el, Vasili Ivanovici pansa pe un mujic rănit la picior, dar bătrânului îi tremurau mâinile şi n-o putea scoate la capăt cu feşele. Fiul său îi ajută şi de atunci începu să-l asiste mereu în îndeletnicirile lui, fără a înceta totodată să râdă pe socoteala leacurilor pe care el însuşi le prescria şi pe socoteala tatălui său, care le punea numaidecât în aplicare. Însă zeflemelele lui Bazarov nu-l tulburau pe Vasili Ivanovici, ba chiar îl liniştea. Ţinându-şi cu două degete pe pântec halatul de casă soios şi trăgând din lulea, îl asculta cu încântare pe Bazarov şi, cu cât ieşirile lui erau mai răutăcioase, cu atât fericitul tată râdea mai cu poftă, arătându-şi toţi dinţii negri. Chiar repeta vorbele lui, câteodată prosteşte şi fără noimă. De pildă, câteva zile în şir spusese tam-nesam: „Mare scofală!” numai pentru că fiul lui, aflând că fusese la utrenie, întrebuinţase această expresie.

— Slavă Domnului, l-a mai lăsat ipohondria! îi şopti el soţiei sale. Ce m-a mai beştelit azi, straşnic! În schimb, gândul că are un asemenea ajutor îl entuziasma şi-l umplea de mândrie.

— Da, da, îi spunea el vreunei femei cu suman bărbătesc şi cu o scufie colţurată, înmânându-i un şip cu apă de Goulard sau un borcan cu alifie de măselariţă, mata, drăguţă, trebuie să-i mulţumeşti în fiecare clipă lui Dumnezeu că-i fecioru-meu la mine. Eşti îngrijită după cea mai ştiinţifică şi mai nouă metodă, înţelegi? Napoleon, că-i împăratul francezilor, şi nu are un doctor mai bun. Iar femeia, care venise să se plângă că „m-a luat cu junghiuri” (fără să ştie să spună cam unde o doare), făcea o plecăciune, îşi vâra mâna în sân, de unde scotea patru ouă înfăşurate într-un capăt de ştergar, aduse plocon.

Bazarov scoase o dată chiar o măsea unui vânzător ambulant şi deşi era o extracţie obişnuită, Vasili

Ivanovici păstră măseaua ca pe o raritate şi, arătându-i-o părintelui Alexei, spuse:

— Priveşte, părinte, ce mai rădăcină! Ce putere are Evgheni. L-a ridicat pe vânzător în aer! Cred că un stejar să fi fost, l-ar fi zburat afară!

— Frumos, foarte frumos! spuse în cele din urmă părintele Alexei, neştiind ce să răspundă şi cum să scape de bătrânul căzut în extaz.

Într-o zi un mujic din satul învecinat aduse la Vasili Ivanovici pe fratele lui, bolnav de tifos. Culcat cu faţa în jos, pe un maldăr de paie, nefericitul trăgea să moară. Pete întunecate îi acopereau trupul şi-şi pierduse de mult şi cunoştinţa. Vasili Ivanovici îşi exprimă părerea de rău că nimeni nu se gândise mai devreme să ceară ajutorul medicinii şi declară că nu există mijloc de salvare. Într-adevăr, mujicul nu apucă să-şi aducă fratele acasă, că acesta şi murise în căruţă.

Trei zile mai târziu, Bazarov intră în camera tatălui său şi îl întrebă dacă nu are cumva puţin nitrat de argint.

— Ba am. La ce-ţi trebuie?

— Îmi trebuie… ca să cauterizez o mică rană.

— Cui?

— Mie.

— Cum, ţie! Bar pentru ce? Ce fel de rană? Unde e?

— Uite aici la deget. Am fost astăzi în satul de unde a fost adus mujicul cu tifos, ştii dumneata. Ce le-a venit, că au cerut să-i facă autopsie, iar eu n-am mai făcut de mult aşa ceva.

— Ei şi?

— Ei, l-am rugat pe doctorul din oraş să mă lase s-o fac eu şi m-am tăiat!

Vasili Ivanovici păli deodată şi, fără a scoate o vorbă, se repezi în cabinetul lui, de unde se întoarse îndată cu o bucăţică de nitrat de argint în mână. Bazarov dădu s-o ia şi să plece.

— Pentru numele lui Dumnezeu! strigă Vasili

Ivanovici, lasă-mă pe mine să te ard.

Bazarov zâmbi.

— Ce îndrăgostit eşti de meseria dumitale!

— Nu glumi, te rog. Ia arată-mi degetul. Rana nu-i mare. Te doare?

Apasă mai tare, nu te teme.

Vasili Ivanovici se opri.

— Cum crezi, Evgheni, n-ar fi mai bine s-o cauterizăm cu fierul roşu?

— Asta ar fi trebuit făcut mai devreme, pentru ca acum de fapt nu mai foloseşte nici nitratul de argint. Dacă m-am molipsit, e târziu.

— Cum… târziu… abia putu rosti Vasili Ivanovici.

— Da, sigur! De atunci au trecut mai bine de patru ceasuri.

Vasili Ivanovici mai arse puțin rana.

— Dar doctorul de la oraş n-avea la el nitrat de argint?

— Nu avea.

— Cum se poate, Doamne Dumnezeule? Un medic să nu aibă un lucru atât de necesar!

— Să fi văzut ce bisturiuri avea! spuse Bazarov şi plecă.

Până seara şi în cursul zilei următoare, Vasili Ivanovici căuta la fiece pas prilejul să intre în camera fiului său şi, deşi nu numai că nu-i pomenea de rană, dar chiar vorbea numai despre lucrurile cele mai străine de acest subiect; îl privea însă atât de stăruitor în ochi şi-l urmărea cu atâta îngrijorare, încât Bazarov îşi pierdu răbdarea şi-l amenință că pleacă. Vasili Ivanovici îi dădu cuvântul de onoare că n-are să se mai frământe, cu atât mai mult cu cât şi Arina Vlasievna, căreia bineînțeles îi ascunsese totul, începuse să nu-i mai dea pace, întrebându-l de ce nu doarme şi ce-i cu el. Două zile încheiate bătrânul şi-a ținut firea, deşi înfățişarea fiului sau, pe care îl tot privea pe furiş, nu-i plăcea deloc… A treia zi însă, în timpul mesei, nu se mai putu

stăpâni. Bazarov şedea cu ochii în jos şi nu se atingea de niciun fel de mâncare.

— De ce nu mănânci, Evgheni? întrebă el silindu-se să pară cât mai senin. Pe cât mă pricep, bucatele-s gustoase.

— N-am poftă, de aceea nu mănânc.

— N-ai poftă de mâncare? Dar capul, adăuga el sfios, te doare?

— Mă doare, de ce să nu mă doară?

Arina Vlasievna îşi îndrepta spatele şi ciuli urechile.

— Nu te supăra, Evgheni, urmă Vasili Ivanovici, dar îmi dai voie să-ți iau pulsul?

Bazarov se ridică de pe scaun.

— Şi fără să-mi iei pulsul, pot să-ți spun că am febră.

— Ai avut şi frisoane?

— Da, şi frisoane. Am să mă duc să mă culc puțin, iar voi să-mi trimiteți ceai de tei. Cred că am răcit.

— De aceea te-am auzit astă noapte tuşind, spuse Arina Vlasievna.

— Am răcit, repetă Bazarov şi se duse.

Arina Vlasievna începu să pregătească ceaiul de floare de tei, iar Vasili Ivanovici trecu în camera vecina şi se apucă tăcut, cu mâinile de cap.

Bazarov nu se mai sculă din pat în ziua aceea şi petrecu noaptea într-o toropeală semiconştientă. După miezul nopții deschise cu greu ochii şi văzu aplecat deasupra lui chipul palid al tatălui său, luminat de candelă. Îi spuse să plece. Acesta se supuse, dar se întoarse îndată în vârful picioarelor şi, pe jumătate ascuns de uşa dulapului, stătea cu ochii ațintiți la fecioru-său. Nici Arina Vlasievna nu s-a culcat; tot timpul venea să deschidă puțintel uşa cabinetului, ca să asculte „cum respiră Eniuşa” şi să-l privească pe Vasili Ivanovici. Nu putea vedea decât spinarea lui gârbovită şi nemişcată, dar asta era destul ca s-o mai mângâie. Dimineața Bazarov încercă să se ridice din pat, dar îi

veni amețeală şi îi dădu sânge pe nas. Se culcă din nou. Vasili Ivanovici îl îngrijea în tăcere. Arina Vlasievna intră la el şi-l întrebă cum se simte. El răspunse „mai bine" şi se întoarse cu fața la perete. Vasili Ivanovici îi făcu semn cu amândouă mâinile să iasă. Ea îşi muşcă buzele ca să n-o podidească plânsul şi ieşi afară. În casă parcă totul se întunecase. Toate fețele erau trase şi domnea o linişte ciudată. Un cocoş prea zgomotos a fost dus în sat, fără să înțeleagă multă vreme această comportare față de el. Bazarov zăcea mai departe cu fața la perete. Vasili Ivanovici încercase să-i pună câteva întrebări, dar văzând că-l obosea, bătrânul amuți în jilțul său, trosnindu-şi doar în răstimpuri degetele. Ieşea câteva clipe, în grădină, stătea acolo ca o momâie, uluit, copleşit de o mirare fără seamăn (de altminteri această mirare nu se mai ştergea de pe chipul lui), apoi se reîntorcea la fiul său, căutând să scape de întrebările nevesti-sii. Până la urmă, aceasta îl apucă de mână şi rosti crispată, aproape amenințătoare:

— Dar ce-i cu el? Drept răspuns, Vasili Ivanovici făcu o sforțare ca să-i zâmbească, dar spre groaza lui, începu să râdă. Trimisese de dimineață după doctor. Socoti că trebuie să-l înştiințeze pe fiul lui, ca nu cumva acesta să se supere.

Bazarov se răsuci deodată pe divan, îl privi năuc, țintă, pe taică-său şi ceru de băut.

Vasili Ivanovici îi întinse un pahar cu apă şi cu acest prilej îi pipăi fruntea. Dogorea.

— Bătrânule, începu Bazarov rar şi răguşit. E rău de mine. M-am infectat şi peste câteva zile ai să mă îngropi.

Vasili Ivanovici se clătină de parcă l-ar fi lovit cineva peste picioare.

— Evgheni! bâigui el, ce vorbeşti?... Ferească Dumnezeu! Ai răcit...

— Fugi de aici, îl întrerupse fără grabă Bazarov, nu e permis unui medic să vorbească astfel. Cunoşti şi dumneata foarte bine toate simptomele infecției.

— Unde vezi simptomele… infecției, Evgheni?… Ce ți-a venit?

— Dar asta ce-i? făcu Bazarov şi, suflecându-şi o mânecă a cămăşii, îi arătă petele roşii, prevestitoare de rele, ce-i apăruseră pe piele.

Vasili Ivanovici se cutremură şi simți ca îngheață de spaimă.

— Totuşi, îi spuse el, în sfârşit, totuşi… chiar dacă ar fi un fel de… infecție…

— De piemie, îi suflă Bazarov.

— Ei, da… un fel de infecție…

— De piemie, repetă aspru şi răspicat Bazarov, sau ți-ai uitat buchiile meseriei?!

— Bine, bine, cum vrei tu… totuşi noi o şa te facem bine…

— Asta s-o spui altora. Dar nu-i vorba de asta. Nu m-aşteptam să mor atât de curând. Acest accident este de fapt cât se poate de neplăcut. Acuma trebuie să vă ajute, pe dumneata şi pe mama, credința voastră tare; aveți prilejul s-o puneți la încercare. Mai bău puțină apă. Iar eu vreau să te rog un lucru… atâta timp cât mai am mintea limpede. Mâine sau poimâine, o ştii şi dumneata, creierul meu va ieşi la pensie. Nici acum nu sunt foarte sigur dacă mă exprim limpede, în timp ce stăteam în pat mi se tot părea că în jurul meu aleargă nişte câini roşii, iar că dumneata mă pândeai ca pe un gotcan. Parcă aş fi beat. Înțelegi bine ce spun?

— Vai de mine, Evgheni! Vorbeşti absolut normal.

— Cu atât mai bine. Mi-ai spus că ai trimis după doctor… Asta-i dorința dumitale. Îndeplineşte-mi şi mie una: trimite un om la…

— La Arkadi Nikolaevici, îi luă vorba din gură bătrânul.

— Cine e Arkadi Nikolaevici? întrebă Bazarov făcând parcă o sforțare să-şi aducă aminte. Ah, da! Puişorul acela cu caş la gură! Nu, lasă-l în pace. Acum s-a făcut un cioroi de câmp. Nu te mira, nu aiurez încă. Să trimiți

un om la Odințova, Ana Sergheevna, o moşierească de pe aici… O ştii? (Vasili Ivanovici încuviinţă din cap.) Să i se comunice că Evgheni Bazarov o salută şi îi trimite vestea că moare. Ai s-o faci?

— Am s-o fac… dar e oare cu putinţă ca tu să mori, Evgheni… gândeşte-te şi tu! Unde mai e atunci dreptatea?

— Asta n-o ştiu, dar dumneata să trimiţi pe cineva.

— Chiar în clipa asta, şi am să scriu şi o scrisoare.

— Nu, nu-i nevoie. Spune-i că am poruncit să i se transmită salutul meu şi atâta tot. Iar acum mă întorc la câinii mei. Ciudat! Vreau să mă gândesc la moarte şi nu izbutesc. Văd un fel de pată… şi altceva nimic.

Se întoarse din nou anevoie spre perete, iar Vasili Ivanovici ieşi din cabinet şi, cum ajunse în dormitorul nevestei sale, se prăbuşi în genunchi în faţa icoanelor.

— Roagă-te, Arina, roagă-te, spuse el gemând. Moare fiul nostru.

Veni doctorul, acel medic de provincie la care nu se găsise o bucăţică de nitrat de argint şi, după ce examină bolnavul, îi sfătui să rămână în expectativă şi spuse câteva vorbe despre posibilitatea unei însănătoşiri.

— Aţi văzut vreodată un bolnav în situaţia mea care să nu se fi dus în câmpiile Elisee{98}? întrebă Bazarov şi, înşfăcând deodată piciorul biroului masiv de lângă pat, îl smuci şi-l urni din loc.

— Vedeţi puterea, spuse el, puterea o am încă întreagă, şi cu toate astea trebuie să mor!… Un bătrân, cel puţin, s-a deprins cu gândul să se despartă de viaţă, pe când eu… da, pofteşte de încearcă să negi moartea. Ea te neagă pe tine şi basta! Cine plânge acolo? adăugă el după o pauză. Mama? Săraca! Cui are să-i mai dea de acum încolo ciorba ei minunată de sfeclă? Şi dumneata, Vasili Ivanovici, îmi pare că bâzâi? Ei, dacă creştinismul nu te ajută, fii filosof sau stoic, mă rog! Te-ai lăudat doar că eşti filosof, nu-i aşa?

— De unde filosof! strigă Vasili Ivanovici, şi lacrimile

se rostogoliră şiroaie pe obrazul lui.

Lui Bazarov îi era din ceas în ceas mai rău. Boala evolua rapid, ceea ce se întâmplă de obicei la infecţiile survenite în urma unei intervenţii chirurgicale. Avea încă mintea limpede şi înţelegea ceea ce i se spunea. Mai lupta încă.

— Nu vreau să aiurez, şoptea el, strângându-şi pumnii, ce prostie! Şi îndată spunea: De pildă, dacă din zece scoţi opt, cât rămâne?

Vasili Ivanovici umbla de ici-colo ca ieşit din minţi, propunând când un remediu, când altul şi mereu învelea picioarele fiului sau:

— Să-l înfăşurăm în cearşafuri ude... un vomitiv... muştar la stomac... să-i luăm sânge, spune el cu încordare. Doctorul, pe care-l înduplecase să rămână, îl aproba, îi dădea bolnavului limonada, iar pentru el cerea ba o pipă, ba un „întăritor", adică votcă. Arina Vlasievna şedea pe un scăunel scund lângă uşă şi se depărta numai din când în când să se roage. Cu câteva zile în urmă îi scăpase din mână o oglinjoară şi se spărsese, ceea ce socotea a fi un semn rău. Nici Anfisuşka nu mai ştia să-i spună nimic, Timofeici plecase la Odinţova.

Bazarov petrecu o noapte rea. Îl chinuia febra mare. Spre dimineaţă se simţi mai uşurat. Ceru Arinei Vlasievna să-l pieptene, îi sărută mâna şi sorbi câteva înghiţituri de ceai. Vasili Ivanovici se înviora puţin.

— Slavă Domnului! repetă el, a venit criza... a trecut criza.

— Mare lucru! spuse Bazarov. Ce putere are cuvântul! L-ai găsit, ai spus „criză" şi te simţi împăcat. E de mirare cum omul mai crede încă în cuvinte. Dacă îl faci prost, deşi nu-l baţi, se întristează; iar dacă spui că e inteligent, fără să-i dai nimic, e totuşi satisfăcut.

Aceste câteva vorbe ale lui Bazarov, care aminteau de vechile lui „ieşiri", îl înduioşară pe Vasili Ivanovici.

— Bravo! E foarte bine spus, foarte bine! exclamă el,

făcându-se că bate din palme.

Bazarov zâmbi trist.

— Atunci care-i părerea dumitale, spuse el, criza a trecut sau a venit?

— Văd că ți-e mai bine şi asta mă bucură, răspunse Vasili Ivanovici.

— E minunat! Nu-i niciodată rău să te bucuri. Dar ai trimis acolo. ştii unde?…

— Am trimis, cum de nu.

Ameliorarea nu ținu mult. Accesele bolii se reîntoarseră iar. Vasili Ivanovici şedea lângă Bazarov. Părea că bătrânul e în prada unui chin cumplit. De mai multe ori încercase să vorbească şi nu putuse.

— Evgheni! rosti el în sfârşit. Fiul meu, scumpul, dragul meu fiu!

Această chemare neobişnuită avu efect asupra lui Bazarov… îşi întoarse puțin capul şi, străduindu-se vădit să se smulgă de sub povara ce-i apăsa mintea, spuse:

— Ce e tată?

— Evgheni, urmă Vasili Ivanovici, şi se lăsă în genunchi în fața lui Bazarov, deşi acesta rămânea cu ochii închişi şi nu-l putea vedea. Evgheni, acum îți e mai bine. Cu ajutorul lui Dumnezeu ai să te faci bine. Dar foloseşte clipa asta şi mângâie-ne pe mama şi pe mine. Împlineşte-ți datoria de creştin! Dacă ai şti ce greu îmi vine mie să ți-o spun, e groaznic, dar şi mai groaznic ar fi… că e pentru veşnicie, Evgheni. Gândeşte-te că…

Glasul bătrânului se frânse, iar pe chipul fiului său, care zăcea mai departe cu ochii închişi, trecu o unda stranie.

— Nu refuz, dacă asta vă poate mângâia, rosti el în sfârşit, dar mi se pare că graba n-are rost. Chiar dumneata ai spus că mi-e mai bine.

— Mai bine, Evgheni, mai bine, dar cine poate şti, toate sunt în mâna Domnului, şi odată împlinită datoria…

— Nu, am să mai aştept, îl întrerupse Bazarov. Sunt de părerea ta că a venit criza. Iar dacă ne-am înşelat, nu-i nimic! Pot fi împărtăşiți şi cei care şi-au pierdut cunoştința.

— Ce vorbeşti, Evgheni…

— Am să mai aştept. Iar acum vreau să dorm. Lasă-mă.

Şi îşi puse capul pe pernă.

Bătrânul se ridică, se aşeză în fotoliu şi, cu bărbia în palmă îşi muşca mâinile…

Zgomotul unei trăsuri cu arcuri, acel zgomot care se desluşeşte atât de limpede în liniştea unui colț pierdut de țara, îi atinse pe neaşteptate urechea. Huruitul roților uşoare se apropia tot mai mult. Iată că se auzi fornăitul cailor… Vasili Ivanovici sări din jilț şi se repezi la fereastră. În curtea căsuței lui intra un cupeu de două locuri, cu patru cai. Fără a-şi da seama ce putea să însemne, ieşi alergând în cerdac într-un avânt de bucurie lipsită de noimă… Un lacheu în livrea deschise uşa cupeului. O doamnă cu voal negru şi cu mantilă neagră coborî…

— Sunt Odințova, spuse ea. Evgheni Vasilici trăieşte? Sunteți tatăl lui? Am adus cu mine un doctor.

— Sunteți binefăcătoarea noastră! exclamă Vasili Ivanovici şi, luându-i mâna o apăsă febril pe buzele lui, în timp ce doctorul adus de Anna Sergheevna, un omuleț cu ochelari şi cu mutră de neamț, se dădea jos tacticos din cupeu. Mai trăieşte, mai trăieşte Evgheni al meu, şi acum o să fie salvat! Nevastă! Nevastă!… Ne-a venit un înger din cer…

— Ce se-ntâmplă, Doamne! bâigui bătrâna ieşind în fugă din salon în vestibul; fără a înțelege nimic, căzu la picioarele Annei Sergheevna şi, ca ieşită din minți, începu să-i sărute rochia.

— Ce faceți! Ce faceți! repeta Anna Sergheevna, dar Arina Vlasievna n-o asculta, iar Vasili Ivanovici nu făcea

altceva decât să repete:

— Un înger! Un înger!

— *Wo ist der Kranke?*[99] Şi unde este pațient, spuse în sfârşit doctorul oarecum indignat, pierzând răbdarea.

Vasili Ivanovici îşi veni în fire.

— Aici, aici, poftiți după mine, *wertester Herr Kolega*[100] adăugă el dintr-o veche obişnuință.

— Eh! făcu neamțul şi rânji acru.

Vasili Ivanovici îl conduse în cabinet.

— E un doctor din partea Annei Sergheevna Odințova, spuse el, aplecându-se chiar la urechea fiului său, şi dânsa e aici.

Bazarov îşi deschise deodată ochii.

— Ce ai spus?

— Am spus că Anna Sergheevna Odințova e aici şi ți-a adus pe domnul doctor.

Bazarov îşi roti privirea împrejur.

— E aici… vreau s-o văd.

— Ai s-o vezi, Evgheni, dar mai întâi de toate trebuie să stăm de vorbă cu domnul doctor. Am să-i spun eu istoricul bolii, deoarece Sidor Sidorîci (aşa îl chema pe doctorul de la oraş) a plecat, şi pe urmă o să facem un mic consult.

Bazarov aruncă o privire asupra neamțului.

— Hai, discutați mai repede, dar nu pe latineşte, pentru că înțeleg ce înseamnă*) am moritur*[101].

— *Der Herr scheint des Deutschen mächtig zu sein*[102] începu discipolul lui Aesculap[103], întorcându-se către Vasili Ivanovici.

— *Ich… habe*[104], vorbiți mai bine ruseşte, spuse bătrânul.

— Ah, ah! Aşa stau lucrurile… poftim…

Şi consultul începu.

O jumătate de ora mai târziu, Anna Sergheevna, însoțită de Vasili Ivanovici, intră în cabinet. Doctorul apucase să-i şoptească că nici nu poate fi vorba de

însănătoşirea bolnavului.

Ea îl privi pe Bazarov... şi se opri lângă uşă, atât de tare fu impresionată de obrazul lui congestionat, şi totodată ca de mort, de ochii lui tulburi aţintiţi asupra ei. O cuprinse un fel de spaimă rece şi chinuitoare, şi în aceeaşi clipă îi fulgeră prin minte gândul că n-ar fi simţit acelaşi lucru dacă l-ar fi iubit cu adevărat.

— Vă mulţumesc, spuse el cu greu. Nu m-am aşteptat. E o faptă bună. Iată că ne-a fost dat să ne mai vedem o dată, aşa cum aţi făgăduit.

— Anna Sergheevna a fost atât de bună... începu Vasili Ivanovici.

— Tată, lasă-ne singuri. Anna Sergheevna, îngăduiţi? Cred că acum... Şi făcu semn cu capul spre trupul său neputincios.

Vasili Ivanovici ieşi.

— Va mulţumesc, repetă Bazarov. E un gest de ţarină. Se pare că şi ţarii îi vizitează pe muribunzi.

— Evgheni Vasilci, nădăjduiesc că...

— Eh, Anna Sergheevna, să vorbim cinstit. Cu mine s-a sfârşit. Am căzut sub roată. Deci nu face să te gândeşti la viitor. Moartea e o chestie veche, dar pentru fiecare e nouă; până acum nu mi-e frică... iar pe urmă vine pierderea conştiinţei şi adio! (Făcu un gest slab cu mâna.) Ce să vă mai spun... Că v-am iubit? Nici înainte n-avea niciun rost, iar acum şi mai puţin. Iubirea e o formă, iar propria mea formă a şi început să se descompună. Să vă spun mai bine cât sunteţi de bună! Şi acum, uite, staţi aici cu mine atât de frumoasă...

Pe Anna Sergheevna o trecu un fior.

— Lăsaţi, nu vă îngrijoraţi... staţi jos colo... nu vă apropiaţi de mine, boala mea este contagioasă.

Anna Sergheevna străbătu repede odaia şi se aşeză pe fotoliul de lângă divanul pe care era culcat Bazarov.

— Cât de mărinimoasă sunteţi! şopti el. Oh, cât de aproape şi cât de tânără, de proaspătă, de curată... în odaia asta hâdă... Ei, rămâneţi cu bine! Să trăiţi ani

mulți e cel mai bun lucru, şi profitați de viață cât mai e vreme! Priviți ce spectacol dezgustător: un vierme, pe jumătate strivit, care se mai zvârcoleşte. Şi eu care credeam că am să fac o mulțime de lucruri, că n-am să mor; nici gând! Că am o misiune de îndeplinit, că sunt un gigant! Iar acum toată misiunea gigantului este să moară cât mai cuviincios, deşi nu-i pasă nimănui de asta... Oricum, n-am să mă văicăresc.

Bazarov tăcu, căutându-şi paharul cu mâna. Anna Sergheevna îi dădu să bea fără să-şi scoată mănuşile şi ținându-şi cu teamă respirația.

— Pe mine o să mă uitați, reîncepu el, morții cu morții, viii cu viii. Taică-meu o să vă spună: „Ce om pierde Rusia..." Prostii. Dar nu-l dezamăgiți pe bătrân. Lăsați-l să spună, dacă-i face plăcere... Mângâiați-o şi pe mama. Ştiți, în lumea dumneavoastră mare, oameni ca ei poți să-i cauți cu lumânarea, că nu-i găseşti... Rusia are nevoie de mine... Nu, se vede că n-are nevoie. Dar de cine e nevoie? E nevoie de cizmar, de croitor, de măcelar... măcelarul... vinde carne... staţi puțin că mă încurc... aici e o pădure...

Bazarov îşi puse mâna pe frunte.

Anna Sergheevna se aplecă spre el.

— Evgheni Vasilici, sunt aici...

Bazarov îşi lăsă deodată mâna în jos şi se ridică puțin.

— Rămâneți cu bine, rosti el cu o putere neaşteptată, iar ochii îi scânteiară pentru ultima oară... Rămâneți cu bine... Ascultați... atunci eu nu v-am sărutat... Suflați în candela care moare, ca să se stingă...

Anna Sergheevna îi atinse fruntea cu buzele.

— Ajunge! spuse el şi se lasă pe pernă. Acum... bezna...

Anna Sergheevna ieşi încetişor.

— Ce e? o întrebă în şoaptă Vasili Ivanovici.

— A adormit, răspunse ea abia auzit.

Bazarov n-avea să se mai trezească. Spre seară căzu în nesimțire, iar a doua zi muri. Părintele Alexei îi îndeplini toate datinile creştineşti. Pe când îl împărtăşea şi mirul sfânt îi atinse pieptul, Bazarov întredeschise un ochi şi păru că la vederea preotului în odăjdii, a cădelniței fumegânde şi a lumânărilor din fața icoanei, ceva asemănător cu un fior de groază se oglindi pe chipul lui ca de mort. Când, în sfârşit, îşi dădu duhul şi casa se umplu de bocete, Vasili Ivanovici cuprins deodată de înverşunare, izbucni:

— Am spus că voi cârti! striga el răguşit cu fața aprinsă şi schimonosit de durere, scuturând în aer pumnul, ca şi cum ar fi amenințat pe cineva. Voi cârti, voi cârti! Dar Arina Vlasievna, cu fața scăldată de lacrimi, se atârnă de gâtul lui şi amândoi căzură în genunchi.

— Aşa a fost, povesti apoi în odaia slugilor, Anfisuşka, erau unul lângă altul, cu capetele plecate, ca nişte oițe la nămiază…

Dar arşița de amiază trece, se lasă seara, apoi noaptea, noaptea care adună la adăpostul ei tihnit, cu somn dulce, pe toți cei chinuiți şi osteniți…

XXVIII

Au trecut şase luni. Era o iarnă albă cu tăcerea aspră a zilelor geroase şi senine, cu zăpadă deasa ce scârțâie sub paşi, cu chiciură trandafirie pe copaci şi un cer ca smaraldul palid, cu căciuli de fum deasupra hornurilor, volburi de aburi năvălind pe uşile o clipă deschise, cu fețele proaspete ale oamenilor muşcate de ger şi trapul

grăbit al cailor răzbiți de frig. Ziua de ianuarie era pe sfârşite, gerul serii încleşta parcă şi mai tare văzduhul neclintit şi asfințitul însângerat se stingea iute. La ferestrele casei din Mariino se aprindeau lumini; Prokofici, cu frac negru şi mănuşi albe, punea deosebit de solemn masa de şapte tacâmuri. Cu o săptămână în urmă, în mica biserică a parohiei avuseseră loc în tihna, aproape fără martori, două nunți: a lui Arkadi cu Katia, şi a lui Nikolai Petrovici cu Fenecika; iar în ziua aceasta Nikolai Petrovici dădea o masa de adio fratelui sau care pleca la Moscova după treburi. Anna Sergheevna plecase tot acolo îndată după nunta, nu înainte de a-i fi înzestrat cu mărinimie pe cei doi tineri.

Exact la ora trei, se adunară toți la masă. Şi Mitea era acolo. Acum avea o dădacă cu kokoşnik{105} de brocart. Pavel Petrovici şedea între Katia şi Fenecika, iar „soții", lângă soțiile lor. În ultima vreme, prietenii noştri s-au schimbat. Toți arătau parcă mai bine şi mai maturi. Numai Pavel Petrovici slăbise, ceea ce dădea însă şi mai multă eleganță trăsăturilor lui fine, o înfățişare şi mai senioralã... Şi Fenecika se schimbase. Cu rochia ei nouă de mătase, o panglică lată de catifea în păr, un lanț de aur la gât, şedea nemişcată, plină de respect față de ea însăşi şi față de tot ce o înconjura, zâmbind de parcă ar fi vrut spună: „Iertați-mă, nu sunt vinovată". Şi nu numai ea, ci şi toți ceilalți zâmbeau, şi parcă îşi cereau iertare. Toți se simțeau puțin stingheriți, puțin trişti, dar de fapt foarte fericiți. Fiecare căuta să-l servească pe celălalt, hazliu de prevenitor, ca şi cum toți s-ar fi învoit să joace un fel de naivă comedie. Katia era mai liniştită decât toți. Privea cu încredere în jurul ei şi se putea observa că Nikolai Petrovici o iubea nespus de mult. Înainte de sfârşitul mesei el se sculă în picioare şi, ridicând cupa, spuse către Pavel Petrovici:

— Ne părăseşti... ne părăseşti, scumpul meu frate, începu el, desigur nu pentru prea mult timp. Totuşi nu pot să nu-ți spun că eu... că noi... atât eu... cât şi noi...

uite, asta e nenorocirea, ca nu ştim să ţinem toasturi. Arkadi, spune tu!

— Nu, tată, nu sunt pregătit.

— Că eu sunt bine pregătit! Te rog, frate, dă-mi voie să te îmbrăţişez, să-ţi urez toate cele bune şi… întoarce-te la noi cât mai degrabă!

Pavel Petrovici îi sărută pe toţi, fără a uita bineînţeles pe Mitea. Fenecikăi îi sărută şi mâna, pe care aceasta nu ştia încă s-o întindă cum trebuie, şi după ce bău pentru a doua oară cupa plină, spuse cu un oftat adânc:

— Să fiţi fericiţi, prietenii mei! *Farewell!*{106} Acest mic supliment englezesc trecu neobservat, dar toţi erau mişcaţi.

— În amintirea lui Bazarov, şopti Katia la urechea bărbatului ei, şi amândoi ciocniră paharele. Ca răspuns Arkadi îi strânse tare mâna, dar nu se încumetă să propună acest toast cu glas tare.

S-ar părea că povestea s-a sfârşit. Dar poate că vreunul dintre cititori doreşte să ştie ce face acum, în clipa de faţă, fiecare din personajele descrise… Suntem gata să-l satisfacem.

Anna Sergheevna s-a căsătorit de curând, nu din dragoste, ci din raţiune, cu unul dintre viitorii oameni de vază ai Rusiei, un om foarte inteligent, legist, cu simţul practic foarte dezvoltat, o voinţă tare şi cu un minunat dar al vorbirii, un om încă tânăr, bun, dar rece ca gheaţa. Trăiesc într-o desăvârşită înţelegere şi poate că vor ajunge la fericire… poate chiar la dragoste. Prinţesa X… a murit, uitată de toţi chiar din ziua morţii ei. Kirsanovii, tatăl şi fiul, s-au stabilit la Mariino. Treburile le merg mai bine. Arkadi e un proprietar plin de sârguinţă şi „ferma” a început să aducă un venit destul de însemnat. Nikolai Petrovici a fost ales judecător de pace şi munceşte din toate puterile. Tot timpul călătoreşte prin sectorul lui, ţine discursuri lungi (e de părere că mujicilor trebuie să le îndeşi în cap,

adică să le repeți până la refuz mereu aceleaşi lucruri), şi totuşi, la drept vorbind, nu satisface deplin nici pe nobilii instruiți, care vorbesc când cu vervă, când cu melancolie despre emansipație (pronunțând silaba „an” pe nas), nici pe cei neinstruiți, care ocărăsc fără sfială aşa zisa emanțipație. Şi pentru unii, şi pentru ceilalți, el este prea moale. Katerina Sergheevna a născut un băiat, Kolea, iar Mitea aleargă voiniceşte şi nu-i mai tace gura. Fenecika, adică Fedosia Nikolaevna, în afară de bărbatul şi de Mitea al ei, nu iubeşte pe nimeni ca pe nora ei. Iar când aceasta se aşază la pian, n-ar mai pleca de lângă ea toată ziua. Şi fiindcă veni vorba, să amintim şi de Piotr. Din pricina prostiei şi a îngâmfării, e țeapăn de tot, pronunță i-ul în chip de e: demeneață, predvor. Dar s-a însurat şi el şi a luat o zestre destul de frumuşică de la nevasta lui, fata unui grădinar de la oraş, care refuzase doi pretendenți buni, fiindcă ei n-aveau ceas, pe când Piotr nu numai că avea ceas, dar avea şi ghete de lac!

La Dresda, pe terasa cafenelei Brühl, între orele două şi patru, timpul cel mai şic pentru plimbare, puteți întâlni un bărbat de vreo cincizeci de ani, cărunt de tot, care pare să sufere de podagră, dar frumos încă, îmbrăcat elegant, cu acea distincție deosebită a omului care a trăit multă vreme în cele mai înalte cercuri ale societății. E vorba de Pavel Petrovici. A plecat de la Moscova în străinătate, ca să-şi îngrijească sănătatea şi s-a stabilit la Dresda, unde frecventează mai mult pe englezii şi pe ruşii în trecere prin oraş. Cu englezii se comportă simplu, aproape cu modestie, dar cu neştirbită demnitate. Aceştia îl găsesc puțin cam plictisitor, dar respectă în el perfectul gentleman. Cu ruşii e mai liber şi-şi mai dă drumul spiritului caustic, se ia în zeflemea şi pe el, şi pe ei, dar o face cu multă bonomie, naturalețe şi bună cuviință. Îşi păstrează opiniile slavofile, ceea ce după cum se ştie, este socotit ca *très distingué*{107} în lumea mare. Nu citeşte nimic în

ruseşte, dar pe masa lui de scris se găseşte o scrumieră de argint, în formă de opincă țărănească. Turiştii noştri nu se pot lipsi de el. Matvei Ilici Koleazin, care e într-o vremelnică opoziție, i-a făcut majestuos o vizită în drumul lui spre stațiunea de ape minerale din Boemia, iar băştinaşii, cu care de altfel se vede puțin, aproape că îl venerează. Să capeți un bilet pentru capela Curții, unul de teatru sau altele, nu poate nimeni obține mai uşor şi mai repede ca *der Herr Baron von* Kirsanoff. Nu încetează de a face fapte bune, pe cât poate, şi încă mai stârneşte un pic de vâlvă în jurul lui. Nu degeaba a fost cândva mare cuceritor. Dar viața îl apasă… mai greu chiar decât bănuieşte el… E destul să te uiți la el când stă în biserica rusă mai la o parte, sprijinit de perete, cufundat în gânduri, nemişcat, cu buzele strânse eu amărăciune, şi apoi se trezeşte deodată şi-şi face, abia văzut, semnul crucii…

Kukşina a nimerit şi ea în străinătate. Se află acum la Heidelberg şi studiază de data aceasta nu ştiințele naturale, ci arhitectura, în care, după spusele ei, a descoperit legi noi. Ca şi înainte vreme, frecventează societatea studenților, mai ales a tinerilor fizicieni şi chimişti ruşi, de care e plin Heidelbergul, şi care, după ce la început îi uimesc pe naivii profesori nemți cu părerile lor agere asupra lucrurilor, până la urmă îi uimesc pe aceiaşi profesori cu totala lor inactivitate şi cu lenea lor fără pereche. Cu doi sau trei studenți dintr-aceştia, care nu ştiu să deosebească oxigenul de azot, dar sunt plini de ei şi neagă totul, şi cu marele Elisevici, Sitnikov, care se pregăteşte şi el să ajungă om mare, îşi pierde vremea pe la Petersburg şi, după spusele lui continuă „cauza” lui Bazarov. Se spune că l-ar fi bătut cineva de curând pe Sitnikov, dar că nici el n-ar fi rămas dator; într-un articolaş obscur, strecurat într-o mică revistă tot atât de obscură, ar fi lăsat să se înțeleagă că cel care-l bătuse era un laş. El numeşte aşa ceva ironie!… Taică-su îl ține din scurt, ca şi odinioară, iar

nevastă-sa îl socoteşte prostănac… şi om de litere.

Într-unul dintre colțurile depărtate ale Rusiei se află un cimitir mic de țară, cu înfățişare tristă, ca mai toate cimitirele noastre. Şanțurile ce-l împrejmuiesc sunt demult năpădite de buruieni, crucile cenuşii de lemn s-au aplecat şi putrezesc sub micile lor streşini, cândva vopsite; lespezile de piatră sunt aproape toate urnite din loc, ca şi cum ar fi fost împinse de dedesubt; doi-trei copăcei cu frunza rară abia dau o biată umbră; oile se plimbă slobode peste morminte… Însă printre acestea este unul de care nu se atinge nimeni, pe care vitele nu-l calcă în picioare. Numai păsările se aşază pe el şi cântă în zori. E împrejmuit cu un gărduț de fier şi doi brazi tineri sunt sădiți la cele două capete. Acolo e îngropat Evgheni Bazarov. La acest mormânt vin adeseori dintr-un sat apropiat, doi bătrâni foarte în vârstă, soț şi soție. Sprijinindu-se unul pe altul, păşesc cu mers trudit, se apropie de gărduț, cad în genunchi şi plâng îndelung şi amar; apoi privesc multă vreme piatra mută sub care zace băiatul lor, mai schimbă câte un cuvânt, mai şterg cu mâna praful de pe lespede, mai potrivesc câte o creangă, apoi se roagă iarăşi, şi nu se pot hotărî să părăsească locul acesta, unde se simt parcă mai aproape de fiul lor, de amintirea lui… S-ar putea oare ca rugile şi lacrimile lor să rămână sterpe? Dragostea sfântă şi devotată să nu fie atotputernică. Oh, nu! Oricât ar fi fost de pătimaşă, de păcătoasă, de zbuciumată, inima ascunsă în mormânt, florile ce cresc pe el ne privesc senine cu ochii lor nevinovați; ele nu ne vorbesc numai despre acea linişte veşnică, despre acea linişte măreață a naturii nepăsătoare, ci şi despre pacea de veci şi viața fără de sfârşit…

August 1861

POSTFAŢĂ

I. S. TURGHENIEV
(28 octombrie 1818—22 august 1883)

Se împlineşte un veac de la data de când în numărul 2 al revistei *Russki vestnik* pe anul 1862 vedea lumina tiparului romanul lui I. S. Turgheniev *Părinţi şi copii.* Publicat într-o perioadă de aprigă luptă socială şi politică, de ciocniri ideologice, specifice pentru atmosfera din Rusia de după reforma din 1861, inspirat din realităţile istorice imediate, romanul a oglindit în conţinutul său şi a ilustrat prin „drumul" său literar frământările epocii care i-a dat naştere. Şi dacă amintindu-ne de cuvintele poetului latin putem spune că orice carte „îşi are destinul său"{108}, cel al romanului *Părinţi şi copii* se situează printre cazurile mai complexe, nu tocmai lesne de rezolvat şi cu atât mai puţin de etichetat cu formule simpliste. Îndată după apariţia sa romanul a şi provocat articole polemice{109}; un schimb viu de opinii, o puternică luptă de idei care a avut o durată destul de lungă şi care, pierzând întrucâtva din intensitate, nu a dispărut cu desăvârşire spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi nici la începutul secolului al XX-lea. E interesant de remarcat că ea nu a încetat nici astăzi. Un reviriment al ei s-a putut observa nu de mult, când în presa sovietică de specialitate s-a discutat cu multă înflăcărare şi destulă amploare despre Bazarov, despre sensul şi semnificaţia romanului lui I. S. Turgheniev. Astfel încât cuvintele rostite altădată de Lunacearski îşi păstrează deplina lor valoare şi în vremea noastră: „Şi astăzi, deşi noi nu semănăm cu oamenii epocii aceleia, *Părinţi şi copii* rămâne un roman actual, şi toate discuţiile ce s-au purtat în jurul lui găsesc un anumit ecou în sufletele noastre".

*

În 1862, când apărea noul său roman, Turgheniev era un scriitor matur, cu o activitate literară bogată, al cărui nume era cunoscut nu numai cititorilor din Rusia, dar şi celor din străinătate, îndeosebi din Franța. În ansamblul creației turgheneviene de până la acea dată, *Părinți şi copii* marca o etapă nouă, iar dacă raportăm această operă la întregul drum scriitoricesc ea se prezintă ca un moment culminant în activitatea lui de romancier, ca un bilanț pe linia evoluției artistice şi ideologice. Totodată romanul a însemnat şi oglindirea în literatură a acelei epoci de cotitură din istoria Rusiei pe care o numim „anii şaizeci", cu problemele ei specifice, cu eroii ei noi.

Primele încercări literare ale lui Turgheniev se situează încă în anii studenției, când el scrie poemul dramatic *Steno* (1834), precum şi o serie de poezii lirice, toate purtând amprenta romantismului. Interesul pentru literatură, deprinderea de a citi s-au născut de timpuriu în sufletul viitorului scriitor. În casa părintească de pe moşia de la Spasskoe-Lutovinovo (gubernia Orel), el avea la îndemână o bibliotecă bogată şi foarte variată, în rafturile căreia putea găsi operele cele mai reprezentative ale literaturii ruse şi străine. Lecturile împlineau, poate, în sufletul copilului lipsa unei vieți de familie mai calde, mai prietenoase, ele sădeau năzuințe nobile şi totodată îl ajutau să înțeleagă, mai devreme decât alții, nedreptatea sistemului iobăgist, să condamne asuprirea țăranilor, purtarea neomenoasă față de ei. „M-am născut şi am crescut, îşi va aminti mai târziu scriitorul, într-o atmosferă în care domneau ghionturile, bătăile, păruielile, palmele etc. Încă de pe atunci s-a înrădăcinat în sufletul meu ura față de sistemul iobăgist."

Anii de studiu la Universitatea din Moscova, apoi la cea din Petersburg, urmați de o călătorie în străinătate şi de audierea unor cursuri la Universitatea din Berlin, de vizitarea Germaniei şi a Italiei au contribuit la formarea viitorului scriitor ca o personalitate multilaterală, cu preocupări serioase şi aspirații nobile, progresiste. În aceşti ani I. S. Turgheniev manifestă interes pentru problemele de filosofie, pe care prietenia cu N. V. Stankievici şi M. A. Bakunin nu face decât să-l întărească. Dar literatura nu dispare nicio clipă din câmpul de preocupări ale viitorului romancier. După cum o mărturiseşte singur autorul lui *Rudin,* în acei ani de început „Puşkin a fost pentru mine, ca şi pentru mulți dintre cei de o vârstă cu mine, un fel de semizeu. Realmente ne închinam înaintea lui". Dacă această puternică admirație a îngreunat, pe de o parte, într-o oarecare măsură afirmarea originală a talentului lui Turgheniev în perioada dată, ea l-a ajutat pe de altă parte, urmând pilda lui *Evghenii Oneghin,* a *Căsuței din Kolomna,* a *Povestirilor lui Belkin*, să

se orienteze pe drumul realismului. În creația lui Turgheniev care precede nemijlocit ciclul *Povestirilor unui vânător (Paraşa* – 1843, *Moşierul* – 1845, apoi *Andrei Kolosov, Duelistul* etc.) se poate urmări procesul de trecere de la romantismul devenit în literatura rusă un fenomen desuet la realismul critic, cu preluarea şi prelucrarea creatoare a tradițiilor realiste ale lui Puşkin şi Gogol, contopite într-o simbioză originală. Şi desigur ca în procesul de căutare a unui drum nou în literatură, de situare apoi ferm pe poziții realiste ca şi în întărirea simpatiilor democrate ale lui Turgheniev un rol de seamă l-a jucat şi prietenia cu Bielinski, care datează tocmai din această perioadă. Criticul democrat-revoluționar care aprecia „inteligența excepțională" „gândirea originală şi viguroasă" a lui Turgheniev, şi-a dat seama că tânărul său prieten posedă „un talent poetic neobişnuit".

Amintindu-şi de convorbirile purtate cu Bielinski, Turgheniev va releva mai târziu caracterul lor „filozofico-literar, critico-estetic şi poate chiar social". Prietenia cu marele critic a întărit în sufletul viitorului romancier idealurile antiiobăgiste şi tendințele umaniste, iar ideile estetice înaintate pentru care acesta milita au contribuit la situarea fermă a tânărului scriitor pe pozițiile realismului. După cum se ştie, de altfel, aceeaşi înrâurire a avut personalitatea remarcabilă a lui Bielinski şi asupra altor reprezentanți ai tinerei generații de literați contemporani cu Turgheniev (Goncearov, Nekrasov, Dostoievski).

Şi nu e de loc lipsit de semnificație faptul că *Hor şi Kalinîci* (1847), prima schiță din *Povestirile unui vânător,* operă ce a marcat o cotitură în evoluția lui Turgheniev, datează din perioada celei mai intense comuniuni spirituale cu V. G. Bielinski, care a văzut de altfel în ea făgăduința „unui mare scriitor în viitor". După cum e interesant de remarcat că nuvela *Vătaful*, de orientare atât de critică la adresa moşierimii ruse, a fost scrisă în iulie 1847, concomitent cu *Scrisoarea către Gogol*, la Salzbrunn, în Germania, unde Turgheniev îl însoțise pe Bielinski şi unde cei doi trăiau într-o atmosferă de strânsă prietenie.

Ciclul *Povestirilor unui vânător*, apărut în întregime (1852), după moartea marelui critic democrat-revoluționar, se înscrie sub semnul artei realiste. El ilustrează şi prin conținutul său şi prin forma sa artistică crezul estetic al „şcolii naturale".

Ideea care străbate ca un fir roşu această operă şi reuneşte schițele şi povestirile ce o compun într-un ciclu, într-un tot unitar, este condamnarea iobăgiei. Autorul însuşi mărturiseşte că el a cuprins în cuvântul iobăgie, „toate fenomenele împotriva cărora a hotărât să lupte până la capăt, cu care a jurat să nu se împace niciodată". Problema dezbătută de Turgheniev în *Povestirile unui*

vânător era de mare importanţă; ea era, de fapt, problema centrală a vieţii ruseşti din acea vreme în care, cum arată Lenin, toate chestiunile sociale „se reduceau la lupta împotriva iobăgiei şi a rămăşiţelor ei”. Scriitorul a atacat această problemă în chip direct, zugrăvind pe primul plan traiul ţăranului rus, înfăţişându-ne tabloul satului din Rusia feudală. În anii în care îşi scrie Turgheniev *Povestirile unui vânător* tematica ţărănească se afirma tot mai intens în literatura rusă. Ilustrată prin scrierile lui Grigorovici *(Satul, Anton-nenorocitul)*, ale lui Dal, prin poeziile lui Nekrasov *(Troica*, *Grădinarul* etc.) ea va căpăta şi mai multă amploare în preajma lui 1860 şi după această dată (în creaţia lui Nicolai Uspenski, Reşetnikov, Levitov). În opera lui Turgheniev tematica ţărănească este tratată în chip original, *Povestirile unui vânător* deosebindu-se şi de schiţele cu colorit etnografic ale lui Dal, ca şi de nuvelele cu oarecare iz sentimental-moralizator ale lui Grigorovici.

Urmărind zugrăvirea unei imagini autentice a vieţii ruseşti, scriitorul pune faţă în faţă cele două clase: moşierii, exploatatori şi asupritori, şi ţăranii exploataţi, asupriţi. Înfăţişând figuri variate de ţărani, temperamental şi psihologic diferenţiate, autorul realizează o galerie bogată de tipuri reprezentative ale poporului rus. Aici găsim pe Hor, om practic, harnic, isteţ; pe Ovsiannikov, hotărât şi înţelept; pe Kalinîci, poet din fire; pe Kassian cu dragostea lui pentru natură şi adevăr; pe iscusitul cântăreţ Iakov şi pe mulţi alţii. În genere, ţăranii apar ca purtători ai unor idei şi idealuri pozitive, sunt oameni înzestraţi, inteligenţi, virtuoşi, cu sufletul curat, bogat în sentimente frumoase.

Şi în opoziţie cu ei ne este prezentată galeria moşieri lor: Polutîkin, un om ridicol şi de nimic; Zverkov, al cărui nume vine să sublinieze esenţa antiumană a firii sale sălbatice *(zver* – în l. rusă fiară); Penoeikin, al cărui rafinament şi cultură de paradă fac şi mai respingătoare şi mai hidoasă firea-i despotică; Stegimov, cel patriarhal şi „bun din cale afară”, ai cărui iobagi sunt bătuţi cu vergile şi pedepsiţi la fiecare pas.

Desigur că această contrapunere avea în primul rând un scop demascator. Referindu-se la Penocikin „un moşier civilizat, cult, instruit, cu maniere gingaşe, cu lustru european”, Lenin sublinia procedeul lui Turgheniev de a dezvălui esenţa antiumană a acestui personaj: „Moşierul lui Turgheniev este şi el o persoană «umană»... în comparaţie cu Saltîciha, de exemplu, atât de «uman», încât nu se duce el însuşi la grajd să supravegheze dacă s-au luat toate măsurile pentru biciuirea lui Fedor... Acest moşier nu-şi permite nici să-l lovească, nici să-l certe pe lacheu ci, ca un om cult ce este, cu maniere gingaşe şi umane, «ia măsuri» de departe, fără zgomot, fără scandal, fără «demonstraţie publică»”{110}.

Din asemenea antiteză rezultă limpede valoarea reală a omului din popor, superioritatea lui morală, spirituală asupra reprezentanților claselor dominante şi se naşte în mod firesc protestul împotriva instituțiilor şi autorităților ce țin pe acest țăran înrobit, asuprit, supus moşierului şi lăsat cu totul la bunul lui plac. De aceea fără a conține atacuri directe la adresa iobăgiei, prin sensul lor obiectiv, prin concluziile pe care le poate trage cititorul, *Povestirile unui vânător* s-au situat printre operele pe care contemporanii şi posteritatea le-au considerat, pe bună dreptate, ca acte de acuzare ale iobăgiei.

Paralel cu ciclul *Povestirile unui vânător* şi în anii imediat următori apariției acestuia, Turgheniev scrie câteva nuvele *(Trei întâlniri, Mumu, Doi prieteni, Hanul* etc.) şi-şi încearcă talentul şi în dramaturgie *(Burlacul, Dejunul la mareşalul nobilimii, O lună la țară).* Această activitate pregăteşte sub unele aspecte (tematic, al adâncirii analizei psihologice, al relevării unor noi conflicte caracteristice epocii) drumul lui Turgheniev ca romancier, constituind o etapă premergătoare, necesară, de elaborare şi perfecționare. Totodată piesele lui Turgheniev, realiste ca orientare, amintind pe acest plan de tradiția gogoliană în dramaturgie, reprezintă prin caracterul lor psihologic, prin unele probleme tratate, prin oarecare trăsături specifice de compoziție şi de stil un pas spre teatrul lui Cehov.

Activitatea de romancier a scriitorului nostru începe şi se desfăşoară în mare parte într-o epocă dintre cele mai importante şi frământate din istoria Rusiei. Primul său roman *Rudin,* scris în 1855, a fost publicat de revista *Sovremennik* în 1856 (nr. 1 şi 2), urmat fiind curând de alte opere în aceeaşi specie: *Un cuib de nobili* (1858), *În ajun* (1859), *Părinți şi copii* (1862). Concomitent scriitorul continuă să manifeste interes şi pentru nuvelistică, tipărind *Faust, Asia, Prima iubire* etc. Anii aceştia, în oare Turgheniev lucrează intens şi cu rezultate rodnice, aduc în viața poporului rus adieri noi. După terminarea războiului Crimeii se observă o activizare a spiritelor o creştere a valului opoziționist față de autocrație şi feudalism. E o perioadă de avânt oare se va intensifica, ajungându-se în 1859—1861 la o situație revoluționară. În fruntea mişcării progresiste se găsesc la această data N. G. Cernîşevski şi N. A. Dobroliubov care ridică steagul luptei pentru idealuri democratice şi revoluționare. Această a doua etapă din istoria mişcării revoluționare din Rusia, după periodizarea dată de Lemn aduce ea năzuințe principale desființarea iobăgiei şi abolirea autocrației, eliberarea țăranului din robie şi înzestrarea lui cu pământ. Cu excepția unei categorii restrânse de conservatori, reacționari înrăiți care respingeau ideea oricăror schimbări, majoritatea opiniei publice. Înțelegea necesitatea lichidării vechilor stări de lucruri, a

feudalismului în primul rând. Dar în ce priveşte realizarea ca atare a acestor înnoiri ale vieţii ruseşti existau păreri deosebite, soluţii opuse. Lupta de idei a epocii se desfăşoară. În manifestările ei esenţiale între două tabere cu poziţii antagonice: liberalii şi democraţii revoluţionari, în timp ce N. G. Cernîşevski şi N. A. Dobroliubov se situau pe poziţiile masei ţărăneşti, exprimând interesele acesteia, liberalii, înţelegând că nu mai puteau menţine vechile rânduieli, caută să salveze cât mai mult din privilegiile clasei dominante şi să cedeze cât mai puţine drepturi poporului. „Liberalii au vrut să «elibereze» Rusia «de sus» în jos fără să distrugă nici monarhia ţarului, nici puterea moşierilor şi stăpânirea lor asupra pământului, îndemnându-i să facă numai «concesii» spiritului vremii. Liberalii au fost şi rămân ideologii burgheziei care nu se pot împăca cu iobăgia, dar se tem de revoluţie, se tem de mişcarea maselor în stare să răstoarne monarhia şi să distrugă puterea moşierilor. De aceea liberalii se mărginesc la «lupta pentru reforme», la «lupta pentru drepturi», adică la împărţirea puterii între feudali şi burghezie.{111}

În condiţiile în care conştiinţa politică a maselor ţărăneşti era slabă, neformată, în care lipsea o forţă ca a proletariatului care să preia conducerea luptei, puternicele ciocniri de clasă şi ideologice dintre 1859—1861 nu şi-au găsit soluţionarea într-o revoluţie, ci s-au soldat cu o reformă. Îngustă, mărginită, dată „de sus", această reformă prin care autocraţia s-a grăbit să preîntâmpine izbucnirea protestului revoluţionar al maselor nu a putut satisface şi nici nu a satisfăcut aspiraţiile de veacuri ale ţărănimii ruse, pe care eliberând-o juridiceşte din iobăgie, a lăsat-o economiceşte în stare de dependenţă faţă de clasele exploatatoare. Pe fundalul acestor frământări sociale trebuie examinată şi evoluţia ideologică şi artistică a lui Turgheniev. Prin năzuinţele sale democrate, umaniste, scriitorul care purta o veche ură faţă de iobăgie nu putea fi decât de acord cu desfiinţarea ei. Încă de prin 1854 _ el începuse să colaboreze intens la revista *Sovremennik* care continua să se afirme ca o tribună progresistă, aşa cum o orientase Bielinski. Prietenia strânsă cu Nekrasov îl apropie şi mai mult de această publicaţie. Dar pe măsură ce lupta de clasă şi ca o consecinţă a ei şi lupta de idei se ascut, orientarea revistei devine mai fermă, iar în viaţa ei încep să ocupe un rol preponderent Cernîşevski, mai apoi Dobroliubov, relaţiile lui Turgheniev cu *Sovremennik*-ul se complică.

Scriitorul nu împărtăşea ideile revoluţionare, el era mai curând stăpânit de iluzii reformiste, liberale. Situându-se pe poziţii politice mai puţin înaintate decât ale lui Cernîşevski şi Dobroliubov, el nu a înţeles în întregime şi nici nu a apreciat la adevărata ei valoare activitatea acestora de militanţi pe tărâm obştesc şi, în parte, pe cea

de critici literari. Neînțelegerile se vor adânci şi se va ajunge la un conflict deschis după publicarea articolului lui Dobroliubov *Când oare va veni ziua cea adevărată,* care va determina încetarea colaborării lui Turgheniev la *Sovremennik* (1860). De altfel ideile liberale vor înrâuri şi atitudinea romancierului față de reformă, împingându-l, fie şi vremelnic, la aprecierea favorabilă a acesteia.

Orientarea lui Turgheniev în această perioadă atât de zbuciumată pe plan social şi politic spre o specie ca romanul i-a înlesnit cuprinderea largă a vieții contemporane, în toată complexitatea ei. Continuând tradițiile înaintaşilor săi Puşkin, Gogol şi Lermontov, el a creat romane sociale şi psihologice în primul rând, descriind destine individuale şi de familie, dar şi destinele unei generații, ale unei clase, zugrăvind într-o formă condensată tablouri bogate ale realității ruseşti din vremea sa, Realizând opere cu o compoziție armonioasă, de un echilibru clasic, acordând mai puțină atenție intrigii, peripețiilor şi mai multă conflictelor de idei, ciocnirilor dintre concepții, Turgheniev a creat romane de probleme, în care şi-au găsit oglindirea dezbaterile ideologice şi frământările vremii sale. Şi dacă romanele lui Turgheniev ne atrag prin consistența lor intelectuală, ele ne cuceresc nu mai puțin prin acea contemporaneitate, acea actualitate raportată la epoca în care au fost scrise, ce formează una dintre principalele lor caracteristici. Subliniind „înțelegerea adâncă a... curentelor gândirii sociale", „atitudinea îndrăzneață față de realitate", interesul pentru problemele actuale ca trăsături deosebite ale creației lui Turgheniev, Dobroliubov scria: „El ghicea cu repeziciune noile necesități, noile idei, ce apăreau în conştiința socială şi în operele sale, atrăgea atenția asupra problemelor la ordinea zilei care începeau să frământe în surdină societatea... Putem spune cu curaj că dacă d. Turgheniev punea în romanele sale vreo problemă, dacă înfățişa vreun aspect nou al relațiilor sociale, aceasta servea drept chezăşie că problema respectivă e deja pusă sau se va pune curând în conştiința societății culte, că acest nou aspect al vieții începe să se reliefeze şi în curând se va reliefa pe deplin în fața ochilor noştri." Dezbaterile înflăcărate şi ample asupra drumului pe care se va orienta Rusia, asupra perspectivelor ei istorice, discuțiile despre eroii acestei epoci, cei cărora le revenea misiunea de a înnoi viața țării lor, caracteristice şi actuale pentru anii de avânt (1856—1861) şi-au găsit ecourile în romanele lui Turgheniev din acea vreme, începând cu *Rudin* şi sfârşind cu *Părinți şi copii.*

Analizând trăsăturile specifice, calitățile şi defectele, „oamenilor de prisos" cei pe care îi înfățişase de predilecție literatura rusă dintre 1830—1850, Turgheniev ajunge la concluzia că ei nu pot fi eroii epocii noi, ce-şi croieşte drum în istoria Rusiei. Romancierul l-

a zugrăvit pe Rudin, rudă bună cu Peciorin şi Beltov, ca o personalitate atrăgătoare, luminoasă, a înfăţişat forţa inteligenţei lui, puterea de subjugare şi convingere a vorbelor lui, noblețea idealurilor afirmate de el. Şi totodată ni l-a arătat incapabil de acţiune, eşuând în încercările de activitate practică. Rudin ne apare, după caracterizarea criticului literar Pisarev ca „un tip de om pentru care vorbele înlocuiesc faptele şi care, trăind numai în imaginaţie, nu este în stare să realizeze nimic în viaţa reală". În anii grei de cruntă reacţiune din deceniile 4 şi 5 ale secolului al XIX-lea vorbele înflăcărate ale lui Rudin au putut trezi din letargie unele conştiinţe, au putut sădi idealuri nobile în unele suflete şi acest rol pe care ele l-au îndeplinit nu trebuie nesocotit. Dar în anii de avânt premergători lui 1861 ce se afirmau tot mai mult ca o epocă a faptelor şi nu a cuvintelor, a luptei şi nu numai a năzuinţelor, Rudinii nu mai puteau ţine pas cu vremea. O reluare şi întărire a acestei idei găsim şi în alte opere ale lui Turgheniev, datând cam din aceeaşi vreme ca, de pildă, *Asia* şi *Un cuib de nobili.*

Sub impulsul vieţii, al noilor realităţi ce se conturau, Turgheniev scrie în 1859 romanul *În ajun* în care, continuând dezbaterea începută în *Rudin,* dă un răspuns la întrebarea ce frământa pe contemporanii săi şi anume ce calităţi trebuie să întrunească eroul ce vrea să fie la înălţimea cerinţelor epocii.

Personajele centrale ale acestei opere, Elena şi Insarov, dar mai ales acesta din urmă se deosebesc puternic de „oamenii de prisos", de Rudin şi în special de Oblomov, care a intrat în istoria romanului rus în acelaşi an cu eroii lui Turgheniev. E o antiteză fundamentală şi c-are se manifestă în planuri multiple. Raznocinţul Insarov e scump la vorbă, dar e un om de acţiune, plin de energie, un luptător. El ştie încotro trebuie să meargă, pentru ce trebuie să lupte şi idealul către care năzuieşte e cu adevărat măreţ: eliberarea patriei. Turgheniev a redat foarte bine în romanul său trăsătura principală a acelor ani din istoria Rusiei, din ajunul reformei, dominaţi de elanuri, de entuziasm, de aspiraţie spre luptă pentru binele obştesc, de dorinţa de a acţiona pentru fericirea tuturor. Cu o profundă intuiţie artistică scriitorul a înţeles că eroul acestei epoci trebuie să fie un om de acţiune, un luptător. „El nu se mulţumeşte numai să vorbească, el a făptuit şi v-a făptui", spune Elena despre Insarov. De altfel discutând într-o scrisoare despre romanul său Turgheniev spunea: „La temelia lui... se află ideea necesităţii unor firi *conştient* eroice... ca să progreseze cauza..."

Dezbătând prin acest roman al său o problemă foarte importantă şi mult discutată în literatura vremii şi anume problema eroului pozitiv, ridicată şi în articolele de critică literară ale lui Cernîşevski şi Dobroliubov, şi în unele opere literare, Turgheniev contura

personalitatea acestuia ca a unui om cu aspirații nobile, însuflețite de idealuri superioare, gata să se sacrifice pentru popor. Figura lui Insarov însemna o replică nu numai adresa lui Oblomov şi în genere a oamenilor de prisos, dar şi la adresa lui Stolz, şi el om de acțiune, dar mărginit la o activitate egoistă, fără năzuințe înalte, fără interese largi oare să îmbrățişeze destinele unei colectivități întregi.

Comentând romanul lui Turgheniev, raportându-l la realitățile contemporane şi considerându-l ca o descriere a Rusiei „în ajunul" unor mari transformări radicale, Dobroliubov a identificat, pe bună dreptate, în articolul său *Când va veni oare ziua cea adevărată?* figura lui Insarov cu cea a luptătorului revoluționar. Criticul democrat-revoluționar vorbea despre Insarov ca despre un erou necesar vieții ruseşti, prezentându-l ca exponentul şi purtătorul unor „idei mărețe" şi lega apariția Insarovilor ruşi de realizarea idealurilor revoluționare.

Romancierul şi criticul se situau pe poziții deosebite în aprecierea personajului principal al romanului. Turgheniev l-a făcut pe Insarov bulgar, deci a vrut să sublinieze neapartenența lui la viața Rusiei. Totodată deşi l-a înfățişat ca un om de acțiune, luminat, progresist, l-a prezentat urmărind în primul rând realizarea unui ideal național, care estompa în ochii lui problemele sociale. Dobroliubov a văzut în Insarov un luptător, nu numai pentru idealul național, dar şi pentru cel social; un revoluționar, a cărui prezență în viața Rusiei e grăitoare pentru apropierea acesteia de revoluție. Neadeziunea romancierului la ideile revoluției şi implicit la această interpretare a personajului creat de el a împins spre conflictul cu Dobroliubov şi spre ruptura cu revista *Sovremennik*. Ceea ce nu putea infirma sensul obiectiv al romanului, pe care criticul democrat-revoluționar îl surprinsese în toată semnificația sa.

Continuând şi dezvoltând tema abordată în romanul *În ajun*, lărgind şi cuprinzând într-un tablou şi mai amplu imaginea societății ruse din „anii şaizeci" adâncind psihologia eroului tipic al epocii şi pe această linie continuând disputa cu Dobroliubov, Turgheniev va scrie *Părinți şi copii*.

Atât acțiunea din roman (ea începe la 20 mai 1859 şi se încheie după reforma din 1861), cât şi datarea cronologică a muncii scriitorului la el (aug. 1860 – aug. 1861) ne situează în plină desfăşurare a evenimentelor ce au precedat reforma, în perioada de maximă intensitate a luptei. Cartea lui Turgheniev a apărut ca un ecou imediat al frământărilor ce au caracterizat această etapă importantă din istoria Rusiei.

Unul dintre cei mai recenți cercetători sovietici ai romanului *Părinți şi copii* P. G. Pustovoit subliniază: „Analiza concepțiilor

filosofice, politice, ştiinţifice şi estetice ale lui Bazarov (ca reprezentant al lagărului democratic) şi ale reprezentanţilor lagărului liberal, prezentaţi în roman, ne îndreptăţeşte să afirmăm că Turgheniev a oglindit în esenţă just semnificaţia politică a luptei de idei de la 1860."{112}

Menţinându-şi interesul pentru zugrăvirea vieţii sufleteşti a personajelor, pentru analiza psihologică, Turgheniev a acordat în acest roman preponderenţă descrierii proceselor sociale şi politice, înfăţişării conflictelor de idei dintre taberele adverse în luptă. Caracterul social-politic al romanului *Părinţi şi copii* este mult mai accentuat decât al altor creaţii similare ale scriitorului rus, iar locul ocupat în cadrul lui de intriga sentimentală mai restrâns în comparaţie cu cel deţinut în *Rudin* sau *Un cuib de nobili.* Totodată în dezvăluirea personalităţii lui Bazarov, spre deosebire de ceea ce se întâmplă cu Rudin şi mai ales Lavreţki. dragostea joacă un rol secundar faţă de determinantele de ordin social-istoric şi ideologic, în schimb atenţia scriitorului se îndreaptă spre analiza relaţiilor care se creează între Bazarov şi adversarii săi, Pavel Petrovici Kirsanov în primul rând, între Bazarov şi pseudodiscipolii săi, Arkadi Kirsanov, Sitnikov, Kukşina, spre înfăţişarea personalităţii eroului ca purtătoare a unor anumite concepţii, ca exponentă a unei anume ideologii. De aci şi relativ slaba desfăşurare a intrigii, care înaintează domol, fără peripeţii, fără surprize sau momente de deosebită ascuţime. Conflictul romanului, tensiunea lui dramatică nu decurg din ciocniri exterioare, ci din confruntări de poziţii, de opinii. Ca şi în *Rudin* şi în *Părinţi şi copii* naraţiunea este dominată de un personaj central, în jurul căruia se strâng toate firele acţiunii, se grupează ceilalţi eroi. Bazarov, ca şi Rudin sau Lavreţki, apare în faţa cititorului ca o personalitate cu o concepţie de viaţă formată, închegată. Spre deosebire de eroii lui Tolstoi, el nu străbate un drum de căutări ideologice, ci se afirmă de la început ca propagandist, ca exponent al ideilor, al părerilor pe care şi le-a însuşit.

Bazarov, a cărui faţă „prelungă şi slabă, cu fruntea înaltă... cu ochii mari verzui... însufleţită de un zâmbet liniştit... exprima inteligenţă şi încredere în sine" ne este înfăţişat dintru început ca un om energic, hotărât, integru. Plin de stăpânire de sine, cu multă voinţă, cu o minte ageră, cu spirit practic, el este omul faptelor, al muncii, deşi autorul nu-i oferă prea multe ocazii să acţioneze, ceea ce îl deosebeşte, între altele, de „oamenii noi" zugrăviţi de Cernîşevski în romanul *Ce-i de făcut.* Diferenţa provine, desigur, din poziţia politică diferită pe care se situează cei doi scriitori.

Bazarov apare în roman ca reprezentant al unor noi concepţii de viaţă, caracteristice tinerei generaţii de luptători democraţi, ce-şi

afirmau rolul în istoria Rusiei în „anii şaizeci". Turgheniev şi-a situat eroul într-o ambianţă în care el se loveşte la fiecare pas de păreri adverse, în care trebuie să atace, să polemizeze, să-şi apere punctul de vedere; De aci locul şi rolul important ce revine în roman dialogului, ca unul dintre mijloacele principale de definire à poziţiilor pe care se situează personajele în luptă şi de dezvăluire a caracterelor. Conflictul de idei din roman nu se desfăşoară între „părinţi" şi „copii", adică între două generaţii, ca între două tabere cu concepţii politice şi sociale opuse, cea democrată şi cea nobiliară. Turgheniev însuşi sublimase că romanul său „este îndreptat împotriva nobilimii considerată ca o clasă înaintată". Misiunea aceasta demascatoare şi-o asumă în primul rând Bazarov. Şi el combate cu atât mai aprig deprinderile, concepţiile, principiile, temeliile clasei nobiliare, ou cât este mereu înconjurat de reprezentanţii ei şi întâlnirea aceasta are loc în momentul încordat, de luptă intensă din ajunul reformei. În schimb eroul lui Turgheniev are mult mai puţin prilejul să-şi desfăşoare programul pozitiv, de acţiune, principiile constructive, de întemeiere a noii societăţi pentru care el luptă. Aceasta, poate, pentru că şi romancierul le cunoştea mai puţin şi era mai puţin permeabil la înţelegerea şi aprobarea lor.

Idealurile pentru care luptă Bazarov se conturează tocmai în lumina a ceea ce el neagă, a ceea ce respinge, şi în parte pornind de la discuţiile pe care el le poartă cu Arkadi Kirsanov. Antiteza dintre Bazarov şi lumea nobiliară care-l înconjoară este profundă. Raznocineţ, om de origine socială modestă, deprins să muncească, eroul romanului opune Kirsanovilor şi clasei pe care ei o reprezintă un program de viaţă şi de luptă, însufleţit de idealuri democrate. Turgheniev însuşi îl caracterizase ca un om „cinstit, sincer, şi democrat până în măduva oaselor". Dar romancierul nu a reuşit să redea cu toată bogăţia şi profunzimea democratismul concepţiilor şi al viziunii lui Bazarov asupra vieţii şi a societăţii. De aceea figura eroului central al romanului *Părinţi şi copii* nu este lipsită din acest punct de vedere de unele contradicţii şi inconsecvenţe, care se manifestă, între altele, de pildă, în atitudinea lui Bazarov faţă de popor, în acele note de pesimism ce apar la sfârşitul romanului în părerile salo despre ţăranul rus.

Bazarov respinge mentalitatea feudală, conservatoare, tiranică, felul de trai al nobilimii, bazat pe asuprire, pa exploatare şi o face în numele unei vieţi libere, fericite, de muncă. El opune idilismului desuet, încă prezent în lumea „cuiburilor de nobili" aprecierea realistă, critică, curajoasă a vieţii şi o concepţie filosofică materialistă nu lipsită însă de unele idei senzualiste. E adevărat că în materialismul lui Bazarov întâlnim elemente vulgarizatoare (în

spiritul lui Vogt şi Büchner), dar asemenea amestec se putea afla în concepţiile unor gânditori ruşi ai. vremii Pisarev în primul rând, şi chiar Cernîşevski şi Dobroliubov.

Interesului subliniat, dar în esenţa sa diletant, manifestat pentru artă de reprezentanţii nobilimii, Bazarov opune curiozitatea ştiinţifică, pasiunea pentru ştiinţele naturii, cercetările în domeniul chimiei, fizicii, biologiei etc. Într-un spirit polemic exagerat, căutând să combată pe cei ce încercau să folosească arta ca un mijloc de distragere a atenţiei contemporanilor de la problemele sociale, Bazarov ajunge chiar să nege importanţa şi necesitatei activităţii artistice („Rafael nu face cât o ceapă degerată", spune el).

Eroul romanului apare astfel ca un nimicitor de autorităţi consacrate, ca un năruitor al temeliilor lumii vechi. „Aristocratism, liberalism, progres, principii... ce de cuvinte străine şi fără rost!", spune Bazarov. Ţinta spre care tinde este desfiinţarea prejudecăţilor şi a principiilor învechite pentru ca apoi să se poată trece la instaurarea noului edificiu. „Întâi trebuie curăţat locul... În vremea de azi credem că cel mai folositor lucru este negarea – şi de aceea – negăm..."

În acest nihilism al lui Bazarov romancierul a văzut nu numai o simplă negare de dragul negării, ci o trăsătură caracteristică pentru tânăra generaţie de luptători ce se afirma pe arena istorică a Rusiei în jurul lui 1860. Nu întâmplător într-o scrisoare el spunea despre eroul său: „... şi dacă i se spune nihilist, citeşte acest cuvânt ca revoluţionar". Şi poate că dedicându-şi romanul memoriei lui V. G. Bielinski, tribunul şi luptătorul revoluţionar, autorul a vrut să sublinieze tocmai asemenea înţelegere şi interpretare a personajului central. Trăsăturile „nihiliste" ale lui Bazarov, critica pe care el o adresează societăţii constituite, fundamentelor şi necesităţilor ei, îl situează într-adevăr în rândurile „oamenilor noi", a celor ce au militat în „anii şaizeci" pentru idealurile democrate. Totuşi aceste trăsături „nu ne dau încă imaginea completă a revoluţionarului acelei vremi" subliniază Pustovoit. „Pentru a zugrăvi această figură lui Turgheniev se vede că i-a lipsit şi materialul şi îndrăzneala politică."{113}

Semnificaţia figurii lui Bazarov a trezit numeroase şi controversate aprecieri. Unii au văzut în el un personaj tipic pentru viaţa Rusiei de pe la 1860, alţii dimpotrivă i-au contestat această calitate. În polemica iscată în jurul romanului o data cu apariţia lui, presa liberală şi conservatoare s-a situat pe poziţia de a nega utilitatea activităţii depuse de Bazarov, calificând-o uneori deschis ca dăunătoare.

Din păcate nici criticul *Sovremennik*-ului, M. A. Antonovici nu a înţeles adevăratul mesaj al romanului, interpretând în chip greşit

figura lui Bazarov, ca o caricatură la adresa tinerilor luptători democraţi de la 1860. Numai Pisarev a dat o analiză adâncă şi multilaterală a acestui personaj pe care l-a caracterizat pe bună dreptate ca fiind „reprezentantul tinerei noastre generaţii... în personalitatea lui găsim grupate la un loc calităţile care apar ici şi colo împrăştiate în masă şi chipul acestui om se profilează limpede şi puternic în imaginaţia cititorului...”

Subliniind caracterul tipic al lui Bazarov, Pisarev releva totodată vigoarea realistă a personajului şi semnificaţia lui deosebită în galeria de eroi ai literaturii ruse. De altfel Turgheniev însuşi a insistat în câteva rânduri asupra valorii realiste, tipice a lui Bazarov, pe care-l socotea un exponent caracteristic al tinerei generaţii din anii aceia. „Personajul principal îmi apare ca expresia contemporaneităţii noastre celei mai noi”, menţiona el într-o scrisoare. Iar într-un articol special consacrat romanului său *(Cu privire la „Părinţi şi copii”),* Turgheniev indica şi un prototip real al lui Bazarov în persoana unui medic cunoscut de el.

S-au emis ipoteze după care Bazarov ar fi înrudit prin unele din trăsăturile sale cu Pisarev, iar Saltîkov-Scedrin într-o scrisoare găsea următoarea filiaţie romanului: *Părinţi şi copii* au fost rodul relaţiilor lui [Turgheniev] cu cercul *Sovremennik*-ului.

Artist profund realist, care mărturisea că „a reda exact şi cu putere adevărul, realitatea vieţii, este pentru scriitor suprema fericire, chiar dacă acest adevăr nu coincide cu propriile lui simpatii”, Turgheniev a înţeles că pentru a zugrăvi tabloul veridic al Rusiei contemporane nu poate face abstracţie de noul erou al epocii, luptătorul, omul de acţiune, tribunul idealurilor democrate. Realismul scriitorului a fost mai puternic decât rezervele lui faţă de ideile revoluţionare şi de mişcarea democrat-revoluţionară. Totuşi poziţiile politice moderate şi străine de revoluţionarism pe care se situa scriitorul şi-au lăsat într-un fel amprenta în zugrăvirea figurii lui Bazarov: de pildă, în manifestările lui de negativism exagerat, într-o anumită neîmplinire a personalităţii eroului (el moare fără să fi realizat ceva), în ultimă instanţă în nota tragică ce apasă asupra existenţei sale. Cu toată simpatia în repetate rânduri mărturisită pentru acest erou al său, Turgheniev privea cu neîncredere lupta Bazarovilor şi o socotea sortită eşecului. De aci singurătatea, izolarea în care apare eroul, condamnarea lui de către autor la o moarte prematură. „Am vrut să fac din el o figura tragică”, mărturisea Turgheniev. Şi prin toate aceste trăsături Bazarov diferă de eroii lui Cernîşevski din romanul *Ce-i de făcut?* care, uniţi prin aceleaşi idealuri şi ţeluri, creează, făuresc, se îndreaptă plini de optimism spre ziua de mâine.

Interpretarea pornită de la Pisarev, care-l socotea pe bună

dreptate pe Bazarov ca reprezentant al tinerii generații de luptători democrați de la 1860, susținută şi de aprecierile autorului însuşi, şi-a găsit continuarea şi dezvoltarea în critica marxistă de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea şi mai apoi în istoria literară până în zilele noastre. „Bazarov a fost un reprezentant timpuriu al intelectualității raznocințe (mic-burgheze) într-o epocă în care ea era gata cu toate armele rațiunii şi ale voinței să creeze lumi noi din nebuloasa masei populare", scria V. V. Vorovski. Caracterizându-l pe Bazarov ca un om cu „o inteligență şi o voință uriaşă", Lunacearski spune: „Era o personalitate impunătoare, prima din literatura rusă pentru care fiecare simte respect". Continuând analiza personajului pe aceeaşi linie cercetătorii sovietici contemporani relevă şi subliniază că în figura lui Bazarov Turgheniev a zugrăvit „un reprezentant al tineretului democrat, al raznocinților"{114} „oglindind în personalitatea lui trăsături din cele mai importante, tipice ale omului înaintat de la 1860"{115}.

Subliniind că romanul său urmăreşte demascarea lumii nobiliare Turgheniev scria: „Simțământul estetic m-a îndemnat să aleg reprezentanți pozitivi ai nobilimii, pentru ca să-mi pot demonstra şi mai limpede ideea: dacă frişca e proastă, ce să mai zicem de lapte?..."

Reprezentanții nobilimii şi în primul rând familia, Kirsanov: Nikolai Petrovici, Pavel Petrovici şi Arkadi sunt înfățişați în mod critic în roman. Scriitorul a zugrăvit personaje bine individualizate, dar totodată purtând cu toții pecetea clasei din care fac parte, o clasă fără perspective, condamnată istoriceşte. Anglomanul, cosmopolitul Pavel Petrovici Kirsanov, un îngâmfat, un individualist este înfățişat ca exponentul tipic al? nobilimii conservatoare, care se cramponează de trecut, respinge orice idee de progres, de înnoire, urăşte tot ceea ce aduce schimbare, transformare a vieții şi în primul rând desigur pe Bazarovi şi lupta lor. Verdictul lui Turgheniev „un om mort" aplicat personajului are o valoare mai largă, de generalizare, referindu-se, de fapt, la întreaga categorie socială din care face parte Pavel Petrovici. Cu toate pretențiile sale de „a merge în pas cu vremea", „de a fi la nivelul cerințelor modeme", de a-şi organiza gospodăria după sisteme noi, aşa încât „toată gubernia îl numeşte «roşu»", cu toată fraza sa liberală Nikolai Petrovici Kiarsanov nu este mai puțin un reprezentant al hunii vechi. Stăpânit de iluzii reformiste, arborând un pseudodemocratism, Nikolai Petrovici Kirsanov este până la urmă un incapabil, un om cu totul şters, lipsit de orice personalitate, îngust la minte. Şi desigur Turgheniev a văzut în acest personaj un caz tipic pentru întreaga clasă nobiliară.

Deşi Arkadi Kirsanov apare la începutul romanului ea împărtăşind principiile şi idealurile lui Bazarov ne dăm seama. că „nihilismul" lui e cu totul superficial, o frază de paradă. Evoluția personajului în cursul narațiunii ne arată limpede că el va deveni un moşier respectabil, un proprietar plin de sârguință, care va uita foarte curând ideile democrate de care se entuziasmase vremelnic în tinerețe.

Romanul *Părinți şi copii* a însemnat o culme în dezvoltarea artei realiste a lui Turgheniev. În anii ce urmează activitatea lui literară cunoaşte momente de criză, strâns legate de evoluția ideologică şi politică a scriitorului, stăpânit de iluzii liberale, manifestate mai intens în perioada imediat următoare reformei din 1861. Ecouri ale acestei crize le reîntâlnim în nuvele ca: *Destul, Fantome, Istoria locotenentului Ergunov, Nefericita*, în unele *Poeme în proză* şi ele îşi găsesc deseori expresia în notele de pesimism, de îndoială, în fantasticul colorat de un oarecare misticism. Dar totodată scriitorul, fidel idealurilor sale din tinerețe, nu a încetat să nutrească tendințe opoziționiste față de orice arbitrar şi asuprire, ceea ce l-a făcut să condamne orientarea reacționară a guvernului țarist în anii de după reformă şi să zugrăvească în mod subliniat critic societatea nobiliară în romanul său *Fum* (1865).

Demascarea lumii „sus-puse", a imoralității, josniciei, a nimicniciei şi mai ales a reacționarismului aşa-zisei societăți înalte constituie partea cea mai interesantă şi mai valoroasă a romanului. Dar alături de paginile de puternică critică socială, întâlnim note de pesimism, de neîncredere în puterea idealurilor democrate, în posibilitatea lor de impunere şi de biruință. Şi mai ales nu găsim în acest roman un personaj puternic, un erou luptător, un om energic, de acțiune, asemenea lui Insarov sau Bazarov, care să se opună lumii Ratmirovilor. Reprezentanții grupului de emigranți politici ruşi, Gubariov şi Bondasov, sunt înfățişați tendențios de Turgheniev, zugrăviți în culori satirice, situați în aceeaşi familie cu Sitnikov şi Kukşina, iar Litvinov şi cu atât mai mult Tania sunt nişte oameni slabi, vlăguiți, incapabili să lupte, să protesteze lipsiți de îndrăzneală şi de personalitate.

Perioada de avânt şi luptă de după 1870, atât din Rusia, manifestată prin mişcarea narodnică, precum şi din Europa. legată de Comuna din Paris, a readus în creația lui Turgheniev accente energice şi teme majore, eroice, mai ales în nuvele ca *Punin şi Baburin, Ceasul, Ai noştri au trimis.* Ele vin să întregească dezvoltarea nuvelisticii turghenieviene din ultima perioadă a vieții marcată prin opere ca: *Regele Lear al stepei, Ape de primăvară* cărora li se adaugă ceva mai târziu *Cântecul iubirii triumfătoare, Clara Milici* etc. Dar tema contemporană, eroică îşi găseşte mai ales

expresie în romanul *Deșteleniре* (1876), zugrăvind mișcarea revoluționară a narodnicilor. Turgheniev s-a apucat cu multă însuflețire şi dragoste de această operă în care voia să.. sădească tot ceea ce poartă în suflet". Dar spre marea decepție a scriitorului romanul nu a avut succesul pe care el nădăjduia că-l va afla şi a trezit numeroase replici critice din partea taberei progresiste.

Turgheniev a reuşit să înfățişeze cu multă căldură tânăra generație entuziastă, animată de idei revoluționare, a creat unele figuri poetice ca, de pildă, curajoasa şi mândra Marianna, simbolizând cu adevărat „patria, fericirea, lupta, libertatea". Prin această lumină în care a scăldat chipul câtorva tineri revoluționari narodnici, prin faptul că a arătat generozitatea, noblețea luptei lor, a sacrificiilor aduse, Turgheniev a dat cu romanul *Deșteleniре* o puternică replică unor scrieri tendențios reacționare, contemporane operei sale, care încercau să calomnieze, să denigreze mișcarea revoluționară.

O semnificație progresistă în roman a avut şi demascarea lagărului reacționar, reprezentat mai ales prin nobili (Kallomeițev), prin înalți funcționari (Sipiaghin), carierişti, hrăpăreți, asupritori, urând şi disprețuind poporul.

Zugrăvind în mod veridic desfăşurarea mişcării revoluționare de la 1870 Turgheniev a arătat convingător caracterul iluzoriu al idealurilor spre care tindeau narodnicii şi a înfățişat cu multă simpatie drama acestui tineret avântat, dornic de a-şi sluji poporul, oare nu găsise însă drumul adecvat pentru a o face.

Dar concepțiile liberale ale scriitorului l-au împins de la constatarea limitelor şi slăbiciunilor mişcării narodnice spre contestarea în genere a luptelor revoluționare. Nu întâmplător el a acordat rolul de personaj pozitiv al romanului lui Solomin, un om cu concepții moderate, adeptul schimbărilor treptate, domoale, partizanul propagandei ca unic mijloc de transformare a vieții rurale. De altfel într-o scrisoare de la 1874 Turgheniev arăta răspicat punctul său de vedere: „Timpurile s-au schimbat... acum nu mai avem nevoie de Bazarovi... avem nevoie de hărnicie, răbdare» trebuie să ştim să ne sacrificam fără strălucire şi parada, trebuie să ştim să ne împăcăm cu viața şi să nu respingem munca măruntă, ştearsă..."

Încheierea activității literare, încununarea drumului scriitoricesc al lui Turgheniev l-au însemnat *Poemele în proză*. Ele sunt într-un fel sinteze ale artei poetice a scriitorului rus, relevând teme şi idei ce au străbătut întreaga sa creație, cristalizând imagini, ajungând la expresii de un laconism, maxim, dar şi de un relief rar. Variate prin conținutul lor, parcurgând toată gama de la sentimente intime, de iubire *(Trandafirul, Ce minunați, ce proaspeți erau trandafirii)* la

generalizări sociale *(Doi bogătaşi, Ciorbă cu varză),* proclamând suprema frumusețe a jertfei aduse idealului revoluționar *(în prag),* şi dragostea adâncă pentru popor, pentru țară, pentru limba maternă *(Limba rusă),* ele alcătuiesc un mozaic cuprinzând toate resursele şi bogățiile artei lui Turgheniev, toată strălucirea talentului său.

*

Creația lui Turgheniev realistă, străbătută de un puternic caracter popular, adânc ancorată în viața Rusiei contemporane lui, a însemnat o etapă importantă în dezvoltarea literaturii ruse. Dar ea a marcat totodată şi un moment de seamă în istoria literaturii europene, s-a afirmat ca o contribuție de seamă la tezaurul culturii universale. Numele lui Turgheniev a devenit destul de curând cunoscut în străinătate, şi nu numai în Franța, dar şi în alte țări ale Europei. Şi, desigur, nu în virtutea faptului că scriitorul rus a petrecut un număr de ani la Paris şi în alte localități ale Franței, ci datorită acelei glorii de oare s-au încununat operele sale, a acelui succes pe care ele l-au avut în rândul cititorilor din cele mai diferite țări europene. Criticul danez G. Brandes a afirmat mai de mult: „Niciunul dintre scriitorii ruşi nu a fost citit cu atât a sârguință în Europa, ca Turgheniev…" Principalele opere ale romancierului rus au fost destul de curând traduse în limba franceză, germană, engleză şi au găsit o largă circulație în rândul cititorilor de literatură adevărată. La rândul său Turgheniev şi-a asumat rolul de propagandist al literaturii ruse în apus, sprijinind popularizarea diferitelor creații ale confraților săi, ba chiar traducând el însuşi în limba franceză cele mai de seamă opere ale lui Puşkin, Gogol, Tolstoi etc. De altfel însăşi prezența şi participarea lui I. S. Turgheniev la mişcarea literară din Apus şi îndeosebi din Franța însemna cea mai bună afirmare a valorii literaturii ruse. Rolul important pe care scriitorul l-a jucat în viața literară franceză, relațiile sale de prietenie cu Flaubert, Prosper Mérimée, A. Daudet. G. Sand, frații Goncourt, Maupassant etc. sunt o dovadă a prețuirii ce i se acorda. Scriitorii francezi au apelat nu o dată la Turgheniev cerându-i sfaturi, îndrumarea, părerea. Şi dacă George Sand i s-a adresat, numindu-l „dascăl", cuvinte de admirație, de elogiere, de adâncă prețuire a artei lui Turgheniev au apărut nu o dată sub pana lui Flaubert, Maupassant, Zola şi a altora.

Renumele european al romancierului rus nu a ocolit nici literatura noastră. A fost unul dintre primii scriitori ruşi traduşi la noi în țară şi unul dintre cei mai frecvent publicați. Primele tălmăciri româneşti după scrierile lui Turgheniev au început să apară în deceniul al şaptelea din secolul trecut. Astfel în 1868 ziarul

Românul publica traducerea nuvelei *Aventura locotenentului Ergunov,* iar în 1872 revista transilvăneană *Familia* tipărea *Prima iubire*. În anii următori creaţia turgheneviană devine cunoscută cititorului român prin opera sa *Ape de primăvară* (1879), *Deşteleneire* (1880 şi 1885), *Cântecul iubirii triumfătoare* (1881), *Mumu* (1882), *Fum* (1884), *Un cuib de boiernaşi* (1897) etc. În deceniile de la sfârşitul veacului al XIX-lea au o largă circulaţie în ţara noastră *Povestirile unui vânător* şi *Poemele în proză.* Ele sunt traduse de nenumărate ori, în versiuni repetate, publicate de multe şi foarte variate periodice, la scurte intervale de timp. E interesant de menţionat prezenţa masivă a acestor *Poeme în proză* în paginile unei reviste de importanţa ideologică a *Contemporanului.* Larga răspândire a acestor scrieri ale lui Turgheniev a fost determinată de interesul pe care mesajul lor democratic, îndeosebi al *Povestirilor unui vânător* îl trezea printre cititorii români, pentru care problema ţărănească prezenta o importanţă şi o actualitate deosebită. În această lumină ne apare semnificativ faptul că prima traducere românească din ciclul *Povestirilor*, e vorba de schiţa *întâlnirea*, a apărut în *Contemporanul* (1882). Desigur că într-o măsură egală a contribuit la bogata circulaţie a *Povestirilor unui vânător* şi a *Poemelor în proză* şi deosebita lor realizare artistică. Din păcate această latură a scrierilor turghenieviene a putut fi mai puţin apreciată de cititorul român de atunci, lăsat la discreţia unor traducători nu totdeauna conştiincioşi şi competenţi şi cu atât mai puţin artişti. Printre numeroasele tălmăciri de atunci, anonime sau aparţinând unor autori ce nu mai merită astăzi aducerea noastră aminte, se cuvine relevată cea a *Povestirilor unui vânător* publicată sub pseudonimul Ilie Puşcaşu de Mihail Sadoveanu şi N. N. Beldiceanu. Mai târziu, în 1909, M. Sadoveanu a revizuit această traducere, a publicat-o în biblioteca „Minerva", prezentând cititorului român opera scriitorului rus în următoarele cuvinte: „Paginile acestea ale lui Turgheniev sunt poate cea mai de seamă operă a lui. Poezia naturii se dezvăluie necontenit, şi printre amintiri, privelişti şi icoane vii, care stăruiesc, se amestecă parcă şi pătrunde în suflet, ca o mireasmă de flori uscate..."

În anii de început a răspândirii operei lui Turgheniev în ţara noastră şi de fapt până pe la 1900 trezeşte un viu interes printre cititori mai ales nuvelistica scriitorului rus. Epoca de afirmare a romanului se situează la hotarul între cele două veacuri şi mai ales după 1900, când apar în câteva tălmăciri *Un cuib de nobili*, *Părinţi. şi copii* etc. Sub titlul *Părinţi şi fii* romanul este tradus în 1907 de ziarul *Lupta* şi reluat în 1912 de un cunoscut şi fecund traducător din literatura rusă dr. I. Duscian în colecţia de masă „Biblioteca pentru toţi" (cu adevăratul său nume *Părinţi şi copii).* În anul

următor, 1913, el este publicat în colecția celor mai bune romane universale inițiată de editura ziarului *Rampa.* Popularizată intens şi prin nuvele *(Ape de primăvară, Prima iubire*, *Asia*, *Clara Milici)* prin *Povestirile unui vânător* şi prin *Poeme în proză* creația turghenieviană cunoaşte în anii de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea o largă difuzare în țara noastră. Turgheniev este în această perioadă unul dintre scriitorii ruşi cei mai citiți şi mai iubiți în România, răspândirea operei lui desfăşurându-se paralel cu primele cunoştințe stabilite de publicul nostru cu creațiile lui Gogol, Tolstoi, mai apoi Cehov.

După o perioadă de oarecare stagnare care se situează în anii „dintre cele două războaie", popularizarea moştenirii literare a scriitorului rus cunoaşte un nou avânt odată cu eliberarea țării noastre la 23 August 1944. E semnificativ că încă în primul său an de existență, în 1945, editura *Cartea Rusă* publică două scrieri din cele mai cunoscute ale lui Turgheniev: *Părinți şi copii* şi *Prima iubire.*

Dar adevăratul omagiu adus de cultura românească minunatului talent al lui Turgheniev l-a însemnat apariția *Povestirilor unui vânător* (1948) în tălmăcirea lui Mihail Sadoveanu. Era cea mai desăvârşită recreare a operei turghenieviene în limba noastră, o turnare impecabilă în tiparele unor slove străine care nu distrug nici aroma, nici vigoarea de expresivitate, nici miezul de idei al originalului. O realizare cu care literatura şi cultura noastră socialistă se mândresc. „Adăugând dragostea mea pentru Turgheniev şi prietenia pentru lumea nouă a Uniunii Sovietice, în care marile probleme ale poporului obijduit, simțite acum un veac şi de scriitorul rus, au găsit soluția mulțămitoare, am întreprins cu plăcere lucrarea", mărturisea Mihail Sadoveanu.

Alături de aceste tălmăciri în rafturile bibliotecilor şi vitrinele librăriilor au apărut şi alte noi volume: *Un cuib de nobili* (1946), *Mumu* (1949), *Rudin* (195Ô), *În ajun* (1951) etc. Inițierea tălmăcirii unei serii de volume de *Opere alese* a pus la dispoziția cititorului nostru, alături de scrierile consacrate, şi pagini mai puțin cunoscute din creația scriitorului rus: piese de teatru, poezii şi poeme, articole de critică literară, corespondență. Prin publicarea acestor 12 volume se va realiza încheierea firească, logică a unei etape importante în popularizarea creației marelui clasic rus la noi în țară.

În tot decursul îndelungatei şi bogatei sale prezențe în viața literară românească opera lui Turgheniev a suscitat interesul viu al scriitorilor şi cititorilor noştri. Lecturi din creația turghenieviană însoțite de calde aprecieri asupra talentului scriitorului rus mărturisesc încă la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea Al. Odobescu, Traian Demetrescu, Popovici-

Bănățeanu, Stefan Petică, I. L. Caragiale, mai apoi Mihail Sadoveanu, Ion Agârbiceanu şi alții. Caragiale vorbea într-o scrisoare cu mult entuziasm despre arta lui Turgheniev şi exclama: „Mare meşter! Mare de tot!"

Interesul manifestat de opinia publică progresistă din țara noastră față de opera lui Turgheniev, care şi-a găsit expresia în numărul mare de tălmăciri publicate în coloanele presei înaintate legate de mişcarea muncitorească, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, se oglindeşte şi într-o serie din articolele critice ale lui Dobrogeanu-Gherea. Scrierile criticului de la *Contemporanul* au adus o contribuție importantă la popularizarea creației turghenieviene la noi în țară şi totodată au orientat pe cititorul român în înțelegerea şi aprecierea ei.

Criticul român a relevat trăsăturile caracteristice ale operelor scriitorului rus şi totodată cele ce puteau servi drept pildă, drept învățăminte pentru literatura noastră. De aceea el a vorbit mai ales despre realismul şi despre umanismul creației lui Turgheniev. Punându-şi întrebarea care este cauza puternicii înrâuriri exercitate de scriitorul rus atât în patria sa cât şi în Europa întreagă, Gherea răspundea: „Turgheniev n-a fost numai un mare scriitor, el a fost înainte de toate *om,* dar un *om* impresionabil la culme, care simțea, ghicea şi suferea de toate cele ce se petreceau în jurul său, un om cu inima bună, iubitoare, vecinic atrasă către tot ce e frumos, bun şi moral. El punea mâna pe pulsul țării sale şi inima lui sălta în tact cu inima norodului rus, suferind aceleaşi suferințe, bucurându-se de aceleaşi bucurii..." Şi adăuga, subliniind locul scriitorului în dezvoltarea literaturii ruse: „Turgheniev s-a îndeletnicit cu chestiunile cele mai vitale pentru Rusia, descriindu-ne în admirabilele sale tablouri tot ce tulbura, tot ce neliniştea patria sa. A doua parte caracteristică a lui Turgheniev este realismul înțeles în sensul cel mai bun, în sensul adevărat al cuvântului."{116} Ca şi în cazul altor reprezentanți ai literaturii ruse, Turgheniev a servit criticii noastre progresiste ca pildă de scriitor angajat, de artist cetățean care, cum spunea Dobrogeanu Gherea, a deşteptat pe contemporanii săi „la viața umanitară cetățenească".

Orientarea progresistă, militantă a operei lui Turgheniev străină de lozinca „artă pentru arta" a fost relevată de Raicu Ionescu-Rion şi de G. Ibrăileanu care a subliniat „caracterul social" al creației romancierului rus.

O prețuire fără rezerve, precum şi afinități temperamental-literare au legat de creațiile lui Turgheniev pe marele nostru scriitor Mihail Sadoveanu. Neîntrecutul traducător al *Povestirilor unui vânător* sublinia interesul său pentru țăranii lui Turgheniev „pe care-i regăseam într-o oarecare măsură în țăranii noştri moldoveni,

a căror viață şi soartă m-a interesat din primul moment al începuturilor mele artistice". Totodată el s-a simțit atras de poezia naturii turghenieviene, ca şi de dragostea de oameni pe care o respiră toată creația romancierului rus. „Sensibilitatea lui Turgheniev are asociată o atitudine de milă şi simpatie pentru țărănime. Poezia naturii sporeşte această atitudine, se îmbina cu ea, dând o valoare nespusă operei. Astfel ea a putut deveni o arenă redutabilă în serviciul dreptății pentru umiliții şi ofensații vieții".{117}

Dar poate că afecțiunea cea mai puternică pentru opera lui Turgheniev a simțit-o dintre toți scriitorii noştri G. Ibrăileanu. Apreciind talentul romancierului („niciun scriitor n-a fost înzestrat ca dânsul cu toate calitățile romancierului… …„ca *artist…* este poate romancierul cel mai mare din veacul al XIX-lea, prin urmare din toate timpurile"), orientarea realistă a creației lui, puterea de analiză şi evocare („Turgheniev este un analist lucid şi ascuțit… un intelectual, un gânditor preocupat de ideile generale ale vremii"), Ibrăileanu se simțea atras mai ales de lirismul operelor lui, de vibrația melancolică a multora din paginile scriitorului rus. E pregnantă caracterizarea pe care i-o face criticul nostru: „Turgheniev e valea romantică cu poeticele-i umbre şi luminişuri", adăugând ca e „…poate cel mai mare poet în proză al omenirii". Prețuirea lui G. Ibrăileanu, păstrând valoarea ei obiectivă, poartă o evidentă amprentă afectivă, e pătrunsă şi luminată de multă dragoste, de dragostea ce uneşte suflete vibrând unison, răspunzând aceloraşi îndemnuri şi chemări. De aci şi cuvintele criticului nostru: „Nu există un scriitor, pe care să-l iubeşti ca pe acest rus cu inima de aur".

Tatiana Nicolescu

{1} *Deseatină* – măsură agrară rusească, egală cu 1,09 ha.

{2} Război just de eliberare națională a popoarelor Rusiei împotriva armatei cotropitoare a lui Napoleon I, care invadase țara; zdrobirea armatelor franceze în Rusia, în anul 1812, a jucat un rol important în eliberarea popoarelor din Europa Occidentală de sub jugul napoleonian.

{3} E liber într-adevăr (fr.).

{4} *Ecaterina a II-a Alexeevna* (1729—1796), împărăteasa Rusiei (începând să domnească din anul 1762), cea mai tipică reprezentantă a absolutismului rus din secolul al XVIII-lea.

{5} Din cap. VII al romanului. În versuri *Evghenii Oneghin* de A. S. Puşkin. În româneşte de George Lesnea; Cartea Rusă, 1955.

{6} Strângere de mână (engl.).

{7} A devenit mai vioi (fr.).

{8} Voi ați schimbat toate astea (fr.).

{9} Adepți ai marelui filozof idealist şi dialectician german *Friedrich Hegel* (1770—1831).

{10} Esop (sfârşitul secolului al VII-lea – începutul secolului al VI-lea î.e.n.), legendarul părinte al fabulei; ar fi fost, spune Plutarh, urât, bâlbâit şi ghebos.

{11} *Justus Liebig* (1803—1873); chimist german, întemeietorul chimiei agricole şi inițiatorul chimiei biologice. Este primul care s-a ocupat în mod ştiințific de problema îngrăşămintelor naturale şi artificiale, demonstrând importanța lor în agricultură.

{12} Prima literă din alfabetul slavon.

{13} Louis Philippe (1773—1850), rege al Franței de la 1830 până la 1848.

{14} *Arthur Wellesley Wellington* (1769—1852), duce, comandant de oşti şi om de stat englez.

{15} Dar pot să-ți dau bani (fr.).

{16} *Alexei Petrovici Ermolov* (1772—1861), general rus; a fost rechemat de la postul de comandant al trupelor din Caucaz, fiind bănuit că ar fi avut legături cu decembriştii (1827).

{17} Bine (lat.).

{18} *Franz Peter Schubert* (1797—1828), compozitor austriac.

{19} Tată de familie (lat.).

{20} Materie şi forță (germ.).

{21} *Ludwig Büchner* (1824—1899), filosof materialist mecanicist german. În lucrarea *Stoff und Kraft* arată că materia şi forța sunt

singurii factori constitutivi ai universului, iar sufletul e o funcțiune a creierului.

{22} *Alexandru I* (1777—1825), țar al Rusiei între 1801—1825.

{23} Binele obştesc, (fr.).

{24} *Chibitcă* – un fel de trăsură acoperită.

{25} *Sanzio Rafael* (1483—1520), celebru pictor italian.

{26} Bună seara. (fr.).

{27} Scuzați, domnule (fr.).

{28} Energia este cea mai de scamă însuşire a unui om de stat (fr.).

{29} *François Guizot* (1787—1874), istoric burghez francez şi om politic. A căutat să creeze în Franța blocul burgheziei şi nobilimii după exemplul Angliei, pentru a preîntîmpina o nouă revoluție.

{30} Etienne Bonnot de Condillac (1715—1780), luminist francez, filozof senzualist. adept al lui John Locke. A scris *Tratat despre senzații* în care arată că întreaga activitate spirituală a omului ia naştere numai din senzații. În *Logică* se arată un precursor al logicii matematice: orice gândire este în esență un calcul.

{31} Cel preferat (engl.).

{32} Şi-a trăit traiul (fr.).

{33} *Louis Bourdaloue* (1632—1704), iezuit francez, orator, cunoscut prin predicile sale.

{34} Poşircă.

{35} *Slavofili,* reprezentanți ai unui curent social rus din mijlocul se colului al XIX-lea, care a luat naştere în condițiile crizei prin care trecea Rusia iobăgistă, curent care a oglindit interesele moşierilor a căror gospodărie suferea influența capitalismului în dezvoltare.

{36} Emancipată (fr.).

{37} Intrați! (fr.).

{38} *George Sand*, pseudonimul Aurorei Dupin (1804—1876), remarcabili scriitoare franceză, reprezentantă a curentului democratic în romantism. Tema principală a romanelor ei a fost originală şi nouă, ostilă tendințelor reacționare ale romanticilor timpurii. Ea protesta contra falsității moralei burgheze şi lupta pentru emanciparea femeii. Romanele sale sociale au fost create sub influența utopiştilor din 1830—1840 şi de aceea preconizează înlăturarea pe calo paşnică a contradicțiilor din capitalism.

{39} *Ralph Walilo Emerson* (1S03—1882), filosof, ziarist şi poet american. A criticat de pe pozițiile romantismului societatea capitalistă, în concepția lui asupra lumii pleca de la principiul autoperfecționării morale şi propovăduia apropierea de natură.

{40} Căutător de urme (fr.).

{41} *Fenimore James Cooper* (1789—1851), scriitor american, reprezentant al perioadei romantice din literatura Statelor Unite. Tema principală a operelor sale este lupta triburilor indiene împotriva colonizatorilor americani.

{42} Prietena mea (fr.).

{43} *Pierre-Joseph Proudhon* (1809—1865). publicist, economist şi sociolog francez, unul dintre predecesorii anarhismului contemporan, ideolog al micii burghezii.

{44} *Thomas Babinglon Macaulay* (1800—1859), istoric burghez, publicist şi om politic englez.

{45} Culegere de reguli de comportare şi precepte casnice din secolul al XVI-lea.

{46} *Jules Michelet* (1798—1874), istoric şi scriitor francez.

{47} *Despre dragoste* (fr.).

{48} Grenada visează adormită (fr.).

{49} Ca un adevărat francez (fr.).

{50} Încântat (fr.).

{51} Întrebuințarea greşită a timpului cu forma condițională.

{52} Foarte bine (lat.).

{53} De neam bun (fr.).

{54} *Mihail Mihailovici Speranski* (1772—1839), om de stat rus, născut în familia unui preot din satul Cerkulin, gubernia Vladimir.

{55} Stofă de lână.

{56} Eroul romantic al baladei lui Schiller cu acelaşi titlu.

{57} Nume dat în literatura germană poeților din secolul al XII-lea şi al XIII-lea, care slăveau în operele lor lirice şi epice dragostea şi faptele cavalerilor.

{58} Slujitorul care îngrijea băieții în familiile nobile.

{59} Expresie franceză stâlcită. Corect *Homme fait* — un bărbat în toată puterea cuvântului.

{60} *Christoph Hufeland* (1762—1836), medic şi învățat german.

{61} *Cresus* (sec. VI î.e.n.), regele Lidiei, vestit prin bogățiile sale.

{62} Fiecăruia ceea ce i se cuvine (lat.).

{63} Una dintre formele de bază ale exploatării feudale În Rusia. Moşierul încasa de la țăranul iobag dări în bani şi natură. Cu toate că țăranului îi venea foarte greu, obrokul îi dădea libertate ceva mai mare în ce priveşte organizarea propriei lui gospodării, decât pe vremea „barşcinei”.

{64} *Johannes Lukas Schönlein* (1793—1864), medic german, primul care a îmbinat vechea experienţă cu metodele noi de cercetare.

{65} *Johann Goltfried Rademacher* (1772—1849), medic german. El făcea abstracţie de determinarea anatomică a bolii, bazându-se exclusiv pe reacţia bolilor faţă de diferite medicamente.

{66} *Friedrich Hoffmann* (1660—1742), medic german. În lucrarea sa *Sistemul medicinei raţionale* a căutat să elaboreze principiile teoretice ale medicinii pe baza îmbinării eclectice a învăţămintelor mecanice şi vitaliste (curent idealist care explică procesele de viaţă prin prezenţa în organismul viu a unei „forţe vitale").

{67} *Séquard Charles Edouard Brown* (1818—1875), fiziolog francez, întemeietorul fiziologiei, experimentale moderne. Ar studiat îndeosebi fiziologia sistemului nervos şi secreţia glandelor interne.

{68} Expresie franceză stâlcită. Corect: *Voilà tout* – Asta-i tot.

{69} *Ludovic Wittgenstein* (1769—1843), prinţ, mareşal rus. A comandat armatele prusiene şi ruseşti contra lui Napoleon I.

{70} *Vasili Andreevici Jukovski* (1783—1852), remarcabil poet rus, unul dintre fondatorii romantismului rus.

{71} Aluzie la organizatorii răscoalei din 14 decembrie 1825.

{72} *Filip Bombast de Hohenheim Paracelsus* (1493—1541), medic şi naturalist german. A căutat să pună la baza studiului medicinii experienţa şi observaţia. Totuşi părerile sale materialist-naive în domeniul fiinţelor naturale şi medicină conţin şi unele elemente mistice.

{73} În ierburi, cuvinte şi minerale (lat).

{74} La strămoşi (pe lumea cealaltă) (lat.).

{75} *Quintus Flaccus Horaţius* (65—8 î.e.n.), remarcabil poet latin. A scris ode, satire, epistole.

{76} *Morfeu*, în mitologia greacă, zeul somnului, al viselor şi al nopţii.

{77} *Lucius Quinctius Cincinnatus* (secolul al V-lea î.e.n.), om politic şi comandant de oşti roman. Legenda spune că trăia modest într-un sat, lucrându-şi singur pământul. A fost chemat de la plug să conducă statul roman. La romani era exemplu de vitejie şi modestie.

{78} *Jean-Jacques Rousseau* (1712—1778), eminent iluminist francez, democrat, ideolog al micii burghezii franceze. În opera *Emile, sau Despre educaţie* (1762) a criticat vechiul sistem feudal de educaţie şi a cerut ca scopul educaţiei să fie pregătirea de cetăţeni activi, care să respecte munca.

{79} Stâlcit în limba franceză. Corect: *en amateur* – ca amator.

{80} Om nou (lat.).

{81} *Aleksandr Vasilievici Suvorov* (1730—1800), mare comandant de

oşti, rus, unul dintre creatorii artei militare ruse moderne, generalisim al armatei ruse.

{82} Castor şi Pollux, eroi în mitologia greacă şi romană, numiți şi Dioscuri, fiii gemeni ai lui Jupiter cu Leda. Sunt considerați ca simbol al prieteniei.

{83} Linişteşte-te, linişteşte-te (fr.).

{84} Céladon, personaj din *Astrea*, romanul celebru al scriitorului francez Honoré d'Urfé (1567—1625). Acest nume a devenit sinonimul amantului credincios, al îndrăgostitului platonic care oftează veşnic.

{85} Cum se cuvine în lumea bună (fr.).

{86} Cine are urechi de auzit, să audă! (fr.).

{87} Utilul cu plăcutul (lat.).

{88} O amețeală (fr.).

{89} *Rodcliffe* (1764—1823), scriitoare engleză. Operele sale au ca temă descrieri fantastice, înspăimântătoare şi povestiri stranii.

{90} *Robert Peel* (1788—1850), om de stat englez.

{91} Culcă-te! (fr.).

{92} E acelaşi gen (fr.).

{93} Sublocotenent.

{94} Cumnată (fr.).

{95} În secolul al XIX-lea (fr.).

{96} Ce idee! (fr.).

{97} Joc de cuvinte în original: *iasen,* in limba rusă frasin, iar *iasnîi* în limba rusă înseamnă luminos, limpede.

{98} În mitologia greacă lăcaşul celor „fericiți după moarte".

{99} Unde este bolnavul? (Germ.).

{100} Stimate colega (germ.).

{101} E pe moarte (lat.).

{102} Se pare că domnul cunoaşte limba germană (germ).

{103} Aesculap, în mitologia greco-romană, zeul medicinii.

{104} Eu... am (germ.).

{105} Podoabă în formă de diademă pe care o purtau în trecut femeile ruse.

{106} Bun rămas (engl.).

{107} Foarte distins (fr.).

{108} *Habent* sua *fata libelli* — expresie aforistică atribuită poetului latin Terentianus Maurus (sec. II—III e.n.).

{109} Chiar imediat după publicarea romanului, în numerele 3 pe anul 1862 ale unor reviste de seamă ca *Sovremennik*, *Russkoe slovo*, *Otacestvennîe zapiski* precum şi altele (*Vremea*, *Epoha* etc.) încep să apară cronici, studii, articole, consacrate romanului. Interesant de remarcat numărul mare de materiale critice ce au fost publicate în primii ani după apariția cărții. Astfel între 1862—1864 în revista *Sovremennik* apar 18 articole, de amploare mai mare sau mai mică, în care se discută unele sau altele din problemele ridicate de romanul *Părinți şi copii*, în *Otecestvennîe zapiski* 14 articole etc.

{110} *Lenin despre Cultură şi artă,* E.S.P.L.P., 1957, p. 86.

{111} Lenin, *Despre literatură,* Ed. P.M.R., 1948, pp. 28—29.

{112} P. G. Pustovoit, *Ivan Sergheevici Turgheniev,* Moscova, 1957, p. 73.

{113} P. G. Pustovoit, *Op. cit.,* p. 75.

{114} I. Petrov, Prefață la *Opere alese,* Moscova, 1953, v. 1, p. 46.

{115} P. G. Pustovoit, *Romanul lui I. S. Turgheniev „Părinți şi copii" şi lupta de idei de la 1860, Moscova, I960, p. 189.*

{116} Vezi I. Gherea, *Generația nouă de Turgheniev,* Studii critice, Buc., 1923, V. II, pp. 209–223.

{117} M. Sadoveanu, *Evocări,* Bucureşti, E.S.P.L.A., 1954, p. 243.